STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03659

MESHIEHS TSAYTN

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלום אש

געזאמלטע שריפטן

זעכצנטער באנד

פארלאג „קולטור-ליגע", ווארשע

שלום אַש

משיחס צייטן

א צייט-שטיק אין דריי אקטן

פאַרלאַג „קולטור-ליגע", וואַרשע

Printed in Poland

SZOŁEM ASZ — Szriftn

Copyr. by Scholem Asch

Spółdz. wydawn. „Kultur-Liga“
Warszawa 1931

געדרוקט אין 500 עקזעמפלארן

Druk. „Di Welt“ Nowolipie 7.

געווידמעט דעם אָנדענקען פֿון דער ערשטער־
אויספֿירערין פֿון דצר ראָלע יוסטינע, פֿון דער
אומשטערבלעכער וויערא קאמיסארזשעווסקא

פערזאנען:

רב חנן, אן אלטער בעל-הבית אין קליין שטעדטעל.

מלכה'לע, זיין ווייב, א בכבוד'ע בעל-הבית'טע.

ברוך אָדער באָריס, זייער עלטערער זוהן, א ווארשעווער סוחר.

העלענע, זיין ווייב, א גרויסאַרטיגע מאַדאַם.

יוסף, זייער יונגערער זוהן, אן אָרימער קליין-שטעדטלדיגער סוחר.

חנה'לע, זיין ווייב, א פראָסטע יודינע.

אָנקעל קאהן, זייער איידעם, א דייטש יודעל פון לייפציג.

טאַנטע בערטא, זייער טאָכטער, אָנקעל קאהנ'ס פרוי, שוין א דייטשע פרוי.

אַנדרזשיי, ברוך און העלענעס עלטערער זוהן, א סטודענט אין דער שווייץ.

יוסטינע, זייער טאָכטער, א סטודענט אין קראקוי.

בן-ציון, יוסף און חנה'לעס עלטערער זוהן, א געוועזענער בית-מדרש-בחור.

חיים, זייער מיטעלסטער זוהן, א בעל-מלאכה.

משה, זייער יונגסטער זוהן.

רחל-לאה, אן אלטע דינסט ביי מלכה'לען.

ערשטער אקט.

סצענע:

א ברײטע, לאַנגע בעל-הבתישע שטוב. רעכטס א טיר פון די אינעװײניגסטע צימערן ארײנצוגעהן, לינקס א צװײטע טיר פון דרױסען ארײנצוקומען. די טיר איז פערמאַכט מיט אַן אײזערנעם פרענט און פעסט פערשלאָסען. די טיר עפענט מען נאָר אױף, װען גרױסע געסט קומען צו פאָרען, אָדער פורים בײ דער סעודה. אין הינטערגרונד דרײ גרױסע פענסטער, פערהאָנגען מיט רײכע פאָרהאַנגען. צװישן די פענסטער א ברײט שױבען-שענקעל, פון װעלכען עס קוקען אַרױס זילבערנע כּלים, פאָרצעלײענע טעלער א. אַז. װ. צװישען די צװײטע פענסטער א צװײט שױבען-שענקעל מיט ספרים. די װענט באַהאָנגען מיט בילדער פון רבנים, אױסגעניהט אױף קאַנװע: ר׳ עקיבא איגר׳ס בילד, דער װילנער גאון און נאָך פאָטאָגראַפיעס. אין מיטען צימער א ברײטער לאַנגער טיש, בעדעקט מיט א װײס טישטוך, איבער װעלכען עס הענגט אראָב א גרױסער אַלטער הענגלײכטער. דער טיש איז אַרומגעשטעלט מיט אױסגעבעטע פאָטערשטולען. אױבען אָן בײם טיש צװײ טיפע פאָטער-שטולען פאַר טאַטע-מאַמע. אַרום די װענט אַן אַלטע קאַנאַפּע מיט קישעלעך. קלײנע קאָרטען-טישלעך אַרומגעשטעלט מיט שטולען; איבערהױפּט איז צו דערקענען דאָס רײכקײט פון אַן אַלטן בעל-הבית א סוחר, װאָס האָט געהאַט גוטע צײטען. א זומערדיגער פריהמאָרגען.

מלכה׳לע, רחל־לאה.

מלכה׳לע

שבת׳דיג אָנגעטאָן, אין אַ ברייט־זיידען קלייד מיט פאַלדען, אַ רייכע ברייטע הויב, אויפ׳ן שטערן אַ „באַנד״ מיט צירונג, און אויפ׳ן הארץ דאָס הארץ־ברעטעל מיט אַ גאָלדענער „קאָלע״. נעמט אַרויס די זילבערנע לייכטער פון שויבען־שענקעל און שטעלט זיי אויס איבער׳ן טיש.

זיי זיינען געקומען צופאָהרען, די קינדערלעך, פון אַלע פיר עקען וועלט, צום אַלטען טאַטען, צו דער אַלטער מאַמע.

רחל־לאה

אַן אַלטע יודענע אין מלכה׳לעס יאָהרען, מיט בעזאָקסענע וואָרצעלעך אויף דער געמבע, אָנגעטאָן אין מלכה׳לעס אָבגעטראָגענע זאַכען, העלפענדיג דער בעל־הבית׳טע.

דעם לעצטען מאָל דעם טאַטען זעהן, דער מאַמען אָנקוקען.

מלכה׳לע

פאַרוואָס האָסטו נישט אויפגעוועקט, רחל־לאה?

רחל־לאה

ביינאַכט זענען זיי געקומען. מיט זעהר לייכטע טריט האָבען זיי אין דעם צימער אַריינגעטרעטען, געוואונקען צו מיר, אַז מען זאָל קיין וואָרע נישט מאַכען. זיי האָבען זיך געהייסען אין דער אָפּעצינע פיהרען, וואו זיי האָבען פערבראַכט די יונגע יאָהרען. דאָ וועלען זיי איבערנעכטיגען, יעדערער בעזונדער. צו מאָרגענס וועלען זיי זיך בעגריסען.

מלכה׳לע

מיט אַמאָל זענען זיי געקומען? ווי זעהען זיי אויס?

רחל־לאה

יעדער בעזונדער מיט זיין ווייב און קינדערלעך, יערער איז אין

אַ בעזונדער שטוב אָבגעגאַנגען די רעשט נאַכט פערברענגען אין דער שטיל, אַז ער זאָל נישט דעם צווייטען וועקען.

מלכה׳לע

מיט טרערען אין די אויגען.

אַז איך האָב יאָ די זכיה געהאַט צו דערלעבען דעם היינטיגען טאָג, די קינדער אַרום דעם טאַטען צו זעהן מיט זייערע ווייבער און קינדער — קאָן איך שוין רוהיג די אויגען צומאַכען. צו רחל לאה׳ן מיר האָבען אונזער טענצעל אָבגעטאַנצט, איצט זאָל דאָס יונגוואַרג געהן אין קאָן.

רחל-לאָה

דעם גרויסען טיש וועט מען אויסרוקען. טוט דאָס. דאָס זילבערן געפעס וועט מען פון שויבען-שענקעל אַרויסנעמען, אַזוי ווי צום סדר. טיילט אַרום מיט גאָפּעל-מעסער. יעדען זיין גאָפּעל מיט זיין מעסער, פּונקט ווי דענסטמאָל, ווען דאָס איז נאָך אין דערהיים געווען. ברוכ׳ן, דעם בכור — ביים טאַטען. דאָ אויף דער זייט, ביי דער מאַמעשי, ביילע׳ן דאָס כלה-מיידעל. און דאָ ביי דער מאַמע צו לינקס דאָס הויכע בענקעל פאַר׳ן בן-זקונים׳ל וואָס צופּט דער באָבען ביי דער גאָמבע.

מלכה׳לע

און פאַר׳ן בן-זקונים׳לס ווייב מיט די קינדערלעך האָסטו, רחל-לאָה, פערגעסען?

רחל-לאָה

פון זינען מיר גאָר אַרויס. וואָס דען מיינט איהר, בעל-הבית׳טע? דאָס וואָס איז ווייט פון די אויגען — איז ווייט פון האַרץ.

מלכה׳לע

ווי זאַלץ אין וואַסער, אַזוי איז זיך דאָס צעשוואומען. ווען עס האָט דער ווינט אין ווייטע לענדער געטראָגען, ווען עס האָט די פּאַליע איבער׳ן ים געיאָגט. קוקט אויף די פּאָטאָגראַפיעס. איז אַן אייניקעל צוגעקומען, האָבען זיי דעם טאַטען מיט דער מאַמע אַ פאָטאָגראַפיע געשיקט; חומש אָנגעהויבען — אַ פאָטאָגראַפיע געשיקט;

בר-מצוה געווארען—א פאטאגראפיע. געה האב נחת פון פאפירענע קינדער. פון פאפירענע אייניקלעך... אט שטעה איך דאך פאר דעם. זי געהט צו צו די פאטאגראפיעס. וויין צו דעם, לאך צו דעם— און דאס שווייגט תמיד. עס איז דאך פאפיר, פאפיר איז דאך שטום!

ר ח ל - ל א ה
ווישט זיך די אויגען.

ווי דער איינזאמער שטיין אויפ'ן וועג—אין וואסער... דריי קינדער זענען פון מיינע געדערים ארויס. וואו האב איך זיי? אמעריקע איז מיר א לעבעדיג בית-הקברות געווארען, די קינדער מיר צו-גענומען. קומט א יום-טוב, א שבת צום טיש גרייטען, גלויבט מיר, בעל-הביתטע, מען פערגעסט זיך אמאל און מען שטעלט אן אי-בעריג טעלערל פאר א קינדס וועגען אויך אנידער.

ר ב ח נ ן, ד י פ א ר י ג ע.

ר ב ח נ ן
קומט אריין פון שטוב רעכטס. א הויכער, אלטער יוד פון א יאהר אכציג, מיט א הויכען שטערן און א לאנגער ווייסער באָרד.

שעמען זאלט איר זיך, ווייבער, שטעהען און וויינען, און די קינדער זענען דערוויל אנגעקומען צו גיין. מען הערט אנקומענדיגע טריט פאר דער טיר. לאז מען אויפעפענען די יום-טובדיגע טירי קומט עמט אראפ דעם פרענט פון דער טיר, פראלט זי אויף און רופט. אריין! קומט אריין, מיינע פערזייהטע קינדער פון אלע פיר עקען וועלט!

ב א ר י ס, ה ע ל ע נ ע, י ו ס ט י נ ע, א נ ד ר ו ש ע, ד י פ א ר י ג ע.

ב א ר י ס
קומט אריין, א דייטשגעקליידעטער יוד.
פאטער, ליבער פאטער!

ר ב ח נ ן
ברוך, ברוך, מיין זוהן! קושט זיך מיט איהם.

מלכה׳לע

מיט טרערן.

ברוכ׳ל, ברוכ׳ל. קושט זיך מיט העלענען.

באָריס

אַך מוטער, ליבע מוטער! קושט זיך מיט דער מוטער.

רחל־לאָה

פון דער ווייטן.

אויף די הענט האָב איך דאָס אַרומגעטראָגען, אין חדר אַריין געפיהרט און פון חדר געבראַכט. די באָבע האָט צוקערלעך אויפ׳ן וועג ביי פייגעלען געקויפט.

רבּ חנן

לאָז מיך דיינע קינדער זעהן.

באָריס

אַנדרושיי, דאָס איז דער גרויס־פאָטער.

העלענע

ווי פאַרשטעלענדיג.

אַנדרושיי, מיין עלטסטער זוהן, סטודענט אין בערן.

אַנדרושיי

קושט זיך מיטן זיידען.

זיידע, זיידע.

מלכה׳לע

פון דער ווייטן, האַלבליך צושאָקלענדיג מיטן קאָפּ. מיט טרערען אין די אויגען.

מיין טאַטע אַנשעל, דער מורה־הוראָה פון שטאָדט—פון קבר האָט ער געדאַרפט אַרויסצוגעהן און זעהן זיין אייניקעל.

אַנדרושיי

צוגעהענדיג צו דער באָבע און איהר די הענט קושענדיג.

וואָס הייסט נאָך איהם אַנדרושיי.

רב חנן

צופט דאָס ווייב ביים אַרבל.

לאָז געמאַך, לאָז געמאַך.

מלכה׳לע

קושט דאָס אייניקל אין קאָפּ.

עס שניידט ביים האַרץ.

באָריס

ווייזנדיק אויף דער טאָכטער.

און דאָס איז די באָבע יענטעלע.

העלענע

מיין טאָכטער יוסטינע, סטודענטקע אין דער אוניווערסיטעט אין קראַקוי.

יוסטינע

קושט דעם זיידן אין די הענט.

דזשאַדזשאָ! דזשאַדזשאָ!

מלכה׳לע

לאָזט מיך קושן די מאַמע יענטעלע, אין ליכטיגן גן־עדן זאָל זי זיין. קושנדיג דאָס אייניקל. האָסט דיך, טאָכטערל, גאָרנישט גע־דאַרפט שעמען מיט דער באָבעס נאָמען, אַ פרומע יודינע געווען.

יוסטינע

צו אַנדרזשיי, ווייזנדיג אויפ׳ן זיידן.

קוק, איך האָב עס באַלד געוואוסט, אַז דער זיידע אונזערער מוז אַזוי אויסזעהן. בעטראַכט די געזיכט־ציגע, דעם שטערן, די נאָז, — מען דערקענט באַלד, אַז די פוילישע זון, וואָס גליט די זאַמדיגע ווייכסעל־בערג, האָט דאָס פנים אָפּגעבערענט. אַזוי האָבן געמוזט אויסזעהן די יודען אין קאַזימיערזשס צייטן. ווייזנדיג אויפ׳ן זיידעס באָרד. די באָרד, אַך די באָרד! גלויב מיר, ווען וויספּיאַנסקי זעהט די זילבערנע האָר פון דער באָרד, וואָלט ער געמאָלט אַ בילד, אַ יוד, אַ „פּאַן“ פאַר׳ן נאַראָדאָווע מוזעאום אין קראָקע.

ר ב ח נ ן

צום זוהן.

וועגען וואָס דערצעהלט זי דאָס אַזעלכעס?

ב אָ ר י ס

זיי האָבען דאָרט זייערע אייגענע געשעפטען.

ח ע ל ע נ ע

צו מלכה׳לען.

פון די שקאָלעס דאָרט, וואָס זיי לערנען, פון די ביכער דאָרט, וואָס זיי לייענען. אין די פענסטער ווייזען זיך פּנים׳ער פון יודען אין שווארצע היט, יודינעס אין טיכער איינגעהילט, ערשינקוקענדיג אין שטוב. טריט קומען אָן.

ר ב ח נ ן

שווייגט, שווייגט!

יוסף, חנה׳לע, בן-ציון, משה, חיים, די פּאָריגע.

י ו ס ף

אָנגעטאָן אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע מיט אַ שניט פון הינטען, אין אַ יודישען הוט; חנה׳לע אין אַ שייטעל, בעל-בתיש געקליידט.

ר ב ח נ ן

שלום-עליכם. צעקושן זיך.

י ו ס ף.

עליכם-שלום, טאַטע.

מ ל כ ה ׳ ל ע

צו חנהלען.

ס׳קאַצעל קומט! — דעם אויוועט צעברעכען.

ח נ ה ׳ ל ע.

גוטען אָוועגד, שוויגער לעבען. צעקושען זיך.

י ו ס ף

צום טאַטען.

דאָס זענען מיינע קינדער. חיים, דער בכור, פון די גרויסע, גרויסע מאַכערס...

חיים

א הויכער צוואַנציג-יאָהריגער בחור אין א רוסישער שוואַרצער רובאַשקע מיט לאַנגע האָר געהט צו צום זיידען. גיט'ן די האַנט, דערנאָך דער באָבען.

יוסף

דאָס איז דער צווייטער, בן-ציון, דער ברענגט מאָרגען משיח'ן און פיהרט אונז אַלע אַראָב קיין ארץ-ישראל.

בן-ציון

א הויכער, אין לאַנגען שניט-ראָק, שוין אין אַן אויפגעשטעלטען קראַגען, און אַ ציוניסטישער שפּילקע אין דער קלאַפּע, געהט צו צום זיידען.

שלום! צו דער באָבע. שלום!

רב חנן

עליכם שלום.

משה

און איך הייס משה, כ'בין דיין אייניקעל. שלום עליכם, זיידע.

גיט'ן די האַנט. גוט מאָרגען, באָבעשי. קושט דער באָבען די הענט.

רב חנן

דאָ הערט מען כאָטש א יודיש וואָרט, געלויבט צו גאָט דערפאַר.

באָריס

שטעלט פאָר די שוועגערין חנה'לע פאַר דער פרוי.

דעם ברודער'ס פרוי, חנ... ווי אַזוי? חנה'לע דאַכט זיך?

העלענע

טוט אָן די פּענסנע אויף דער נאָז, פון דער ווייטען.

זעהר מיר אַנגענעם.

חיים

צו משה'ן אין דער זייט.

קוק מיר אָן די מומע, דו זאָלסט מיר לעבען...

משה.

מען דאַרף זי פרעגען, ווי זי הייסט.

ב ן - צ י ו ן

שטעקט אויס די האנד צום פעטער.

שלום. דערנאָך צו דער מומען. שלום, שלום.

ה ע ל ע נ ע

שטעקט אים אויס די האַנד פון דער ווייטען, אויסקוקנדיג דעם קאָפּ.

אָך, ווי דאָס איז נישט ערצויגען.

י ו ס ף

צו חיים'ען אין א זייט.

געה בעקען דיך מיט דער מומע.

ח י י ם

הויך.

צו וואָס דאַרף איך זיי, די אָנגעפּרעסטע בורזשואַזען, לאָזען זיי קומען צו מיר.

י ו ס ף

שטיל.

שווייג, זיי הערען דאָך.

ח י י ם

הויך.

לאָזען זיי הערען, וועמען געהט עס אָן?

ב ן - צ י ו ן

צו יוסטינען.

שלום, עלמה.

י ו ס ט י נ ע.

איך פערשטעה זיי נישט. רעדען זיי פּויליש.

ב ן - צ י ו ן.

איך זאָל רעדען פּויליש? וואָס בין איך: א יוד צי א פּאָליאַק? איך בין א יוד, רעד איך יודיש, ווי אונזערע עלטערן האָבען גערעדט, ווען זיי זענען געווען אין זייער הייליג לאַנד

יוסטינע

אָבער היינט וואו זיינען זיי? דאָ, אויף פּוילישער ערד, דאַרפֿן זיי רעדן פּויליש.

בן-ציון

צו משהן

וואָס זאגסטו צו דער אָבגעפליקטער הושענה? אַוודאי אַן אסימי־ליאַטאָרקע.

באָריס

צו יוספ'ן

ווי געהט עס, ברודער?

יוסף

ווי אַ יוד אַ סוחר.

באָריס

און מיט פּרנסה וואָס הערט מען?

יוסף

ווי גאָט העלפט.

העלענע

קומט צו.

פאַרוואָס האָט דער שוואָגער די קינדער נישט געלאָזט בילדען?

יוסף

היינט איז אַרויסגעקומען אַן אַנדער צייט, מיין ברודער. נישט מיר בילדען די קינדער, היינט בילדען די קינדער די עלטערן.

אָנקעל קאַהן, טאַנטע בערטאַ, די פּאַריגע.

אָנקעל קאַהן

קלאַפּט אין טיר.

מאַן קאַן?

רב חנן

זייט מוחל.

אָנקעל קאַהן

א נידעריג יודעל מיט א דיק בייכעל, א נידעריגען פעטען האלז, וועלכער ציהט זיך ארויס פון א גומענעם קאָלנער, קומט אריין מיט דער מאדאם קאהן, זיין פרוי, וועלכע איז אָנגעטאָן אין א ברייט-קאָרענקאָווע קלייד. האלטן זיך אונטערן אָרעם. ער מיט א גרויסען טשעמאָדאַן, שפריכט דייטש. **גוטען מאָיען, מיינע ליעבען לויטע.**

רב חנן

ברוך בואַכם.

אָנקעל קאַהן

קושט די האַנט רב חנן.

קיסע די הענדע מיינעם ליעבען שוויגער-פאָטער. צו מלכה'לען. **ווי בעפינדעט זיך די ליעבע שוויגער-מוטער?** ווייזט אויף דער פרוי. **האַבע איך איהרע טאָכטער, גאָט זיי דאַנק, לייטליך אויסגעשטאַטעט, ווי? איך גלויבע, זי האָט זיך ניכט איבער מיר צו קלאַגען. ניכט וואַהר, מיין ענגעל?**

די טאַנטע בערטאַ

וואַהר, מיין ליעבער, וואַהר, מיין גאַטע. קושט זיך מיט דער מוטער.

אָנקעל קאַהן

וויר האַבען געוואונשען די ליעבע שוויגער-עלטערן צו אונז אויף א ברית צו לאַדען, האַט עס דער הער גאָט ניכט געשטאַטעט. ניכט וואַהר, מיין גאַטין?

רב חנן

צו דער טאָכטער

בעקען דעם מאַן מיט דער משפחה.

אָנקעל קאַהן

מיט פאַראַד.

מיט דער פאַמיליע! איזט אונז זעהר אַנגענעהם. נעמט די טאַנטע בערטא אין אָרעם. **דען זאָ לעסט עס דער הער מאָזעס אין דער הייליגער שריפט שרייבען: דעסוועגען זאָל דער מאַן זיין פאַטער און מוטער פערלאַסען... ניכט וואַהר, מיין ענגעל?** גענהען ארום, גע-אָרעמטערהייט צו דער משפחה.

חעלענע

שטעלט פאר די קינדער מיט א געשנירעלט פיסקעל.

אַנקעל קאהן און מאַמע בערטאַ.

אַנדרושי

גיט דער פעטער מיט דער מומען די הענט.

אַנקעל קאהן

אנגענעם, אַנגענעם, חיבשער יונגע, יאַ, יאַ, חיבשער יונגע.

חעלענע

טאַטעטע. דער אַנקעל קאהן מיט דער...

יוסטינע

אויפקוקנדיק זיך.

כ'האָב געהערט, געהערט, זעהר מיר אַנגענעם. שאָקלט מיט'ן קאָפּ

דער אַנקעל מיט דער טאַנטע געהען חיטער ארום געאַרעמט.

יוסף

שטעלט פאַר זיין ווייב חנה'לע, חנה'לע נייגט זיך און שמייכעלט גוטהאַרציג צו די זיהן.

דאָס איז דער אַנקעל קאהן מיט דער טאַנטע בערטאַ.

בן-ציון

גיט דעם אַנקעל די האַנט.

שלום, שלום, וואָס הערט מען דאָרטביים פעטער – זיינען ביי
אייך דאָ ציוניסטען? צאָהלט דער אנקעל א שקל אין זיין פעראיין?

דער אַנקעל

אין דער קולטוס-געמיינדע, דענקען זיי יאַ, זעלבסטפערשטענדליך,
דאָן אויך דעם חזן און דעם שוחט.

בן-ציון

אָבער א שקל נעמט איהר. פעטער? יוסף שלעפט דעם אַנקעל אוועק,
דער לעצטער חארפט ארונטער דעם קאָפּ

אַנקעל קאהן

יאַ, יאַ, אין בעסטער אָרדנונג, מיין הער.

יוסף

צו משה'ן.

דער אָנקעל קאָהן און די טאַנטע בערטאַ.

משה

דער פעטער פיני מיט דער מומע רייזע, הייסט עס אויף יודיש.

אָנקעל

קוקט אים אָן, וויל עפּעס זאָגן. יוסף שלעפּט אים אַריבער צו חיים'ן.

יוסף

צו חיים'ן.

באַקענען דיך מיט דעם אָנקעל קאָהן און מיט דער טאַנטע בערטאַ.

חיים

גיט אים די האַנט וואוילעריש.

האָט איהר עפּעס, פעטער, אַ פאַבריקל? וויפיעל אַרבייטער אַרביי־
טען ביי אייך?

אָנקעל

יאַ וואָהל, מיין הער, האַבע געלאַנטערי־פאַבריקאַציאָן, זעהר היבש.
זינד זי פיליכט אַבנעהמער? האַבע צופעליגערווייזע פּראָבען
ביי מיר. טאַפּט זיך ביי דער קעשענע. יוסף שלעפּט איהם אַוועק.

אָנקעל

אויפגעהענדיג.

וויר ווערדען נאָך דאַריבער שפּרעכען.

רב חנן

לאָזען מיר זיך צום טיש זעצען. כ'האָב אייך עפּעס צו זאָגען.

יוסף

צו באָריס'ן.

לאָזען מיר צום טיש גהען, דער טאַטע האָט אונז עפּעס צו זאָגען.

צווישען די איבעריגע שעפּטשעט מען. דער זיידע האָט אונז עפּעס צו זאָגען.

מען זעצט זיך אַרום טיש. רב חנן אויבען אָן. אַרום איהם די קינדער,

באַך זיין שטאַנד. מלכּה'לע מיט דער טאָכטער און די שניר פון דער צווייטער זייט טיש. דער עולם שטילט זיך איין.

ר׳ב חנן

איך האָב אייך דאָ געלאָזט אַהער בעטען, מיינע קינדער, איך האָב זיך זעהן געוואָלט מיט אייך דאָס לעצטע מאָל פאַר מיין טויט. צו ווייט איז מען געוועזן איינער פון אַנדערן ביים לעבען. יעדען האָט דאָס מזל געטראָגען אין אַן אַנדער מדינה, און איינער האָט דעם צווייטען נישט געקענט. איידער איך וועל די אויגען פערמאַכען, וויל איך אייך אָנקוקען, זעהן וואָס איז פון מיר אַרויסגעקומען, אין דער וועלט געגאַנגען. צווישן עולם ווערט זעהר שטיל. די ווייבער כליפּען.

אָנקעל

נעמט אַרויס אַ טיכעל און פערשטעלט זיך די אויגען.

וויי מיין זעליגער פאָטער, ווי זעליגער פאָטער.

ר׳ב חנן

מיינע ביינער זענען צו שוואַך און פערלאַנגען רוה; גענוג אַנגעהאַרעוועט אויף דער וועלט. מיינע ביינער בענקען אַהין צו דעם היילינען לאַנד פון אונזערע אָבות.

אָנקעל

שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ.

אין לאַנד אונזערער הערען פּראָפעטען אונד קעניגע.

ר׳ב חנן

איך האָב זיך מיט אייך זעגענען געוואָלט כאָר אונזער אַרױפֿפאָהרען קיין ארץ ישראל, וואו מיר, איך און אייער מאַמע, וועלען פערברענגען אונזער רעשט טעג אויף תורה און עבודה, ביז גאָט וועט בעוויליגען און וועט אונזערע אויגען פערשליסען אויף אייביג.

די ווייבער וויינען.

די טאַנטע

אויך מיט אַ געוויין.

טאַטע, טאַטע, ווי פערלאָזט דו אונז?

פאַלט אַרויף אויף דער מוטערס האַלז.

ה ע ל ע נ ע

פאָהרט די שוויגער פון אונז אָב אויף לאַנג, און ווייט?

ר ב ח נ ן

איך לאָז אייך איבער אין גלות, פערזייהט און פערשפרייט, ביז גאָט וועט זיך מרחם זיין איבער אונז און וועט אונז פון גלות אויסלייזען און אַהיים פיהרען.

אָ נ ד ר ז ש י י

צום זיידען, פערוואונדערט.

אַהיים פיהרען? און אונזער היים וואו איז?

ר ב ח נ ן

שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף בּאַריסן.

אַז מיר וועלען עס זוכה זיין, און אַז עס וועט קומען די ריכטיגע מינוט, וועט גאָט שיקען זיין משיח'ן און אונז אַהיים, קיין ארץ-ישראל, פיהרען.

אָ נ ק ע ל

יאָ, יאָ, אין דאָס הייליגע לאַנד אונזערער הערען פּראָפעטען, ווי דער פרעדיגער פלעגט צו זאָגען אין דער זינאַגאָגע יעדען זאָנאַבּענד.

ב ן - צ י ו ן

פאַלט אריין אין די רייד.

אונזער היים איז ציון. אָבער נישט דאָס ציון פון די אַלטע לייט, וואָס פאָהרען אַראָב שטאַרבּען און וואַרטען אויף משיח'ן, ביז ער וועט צו תחית המתים וועקען. זייער ציון איז אַ בית-הקברות, אַן אַלט בית-המדרש, וואו מען לעגט אַריין אַלטע שמות... מיר, יונגע, מיר וואַרטען ניט אויף משיחן, אונזער משיח זיינען מיר אַליין. נאָך ציון וועלען מיר געהן. מיט אונזער בּלוט איהרע פעלדער בּעפּעטען, מיט אונזער שווייס זי אָנטרינקען.

צווישען אלע הערט א בעוועגונג, איינער קוקט אויפ'ן צווייטען.

ח י י ם

יער זייט.

אז מיר וועלען לעבען, וועלען מיר זעהן.

ר ב ח נ ן

וואס רעדען זיי דאס אזעלכעס?

י ו ס ף

פון זייערע געשעפטען דאך!

ר ב ח נ ן

אויף בן-ציון צו יוספ'ן.

איך פערשטעה שוין גארנישט, ניבא טא איז עס א יוד, ניבאטע איז עס נישט קיין יוד. וויל נאך ציון און גלויבט נישט אין משיח'ן, רעדט לשון-קודש און עסט אהן א הוט. האט איר גע- זעהן אביסל א יוד?

י ו ס ף

דאס זענען פון די נייע יודען, נייע יודען.

מ ש ה

צו רב חנן און יוספ'ן.

עס איז שוין אלט געווארען דאס יודישקייט, מען דארף עס איבערבאקען, איבערפרישען.

ב א ר י ס

צו חנן, אויף חיים'ן און בן-ציון.

דאס זענען אט פון יענע יונגע לייט, וואס איבער זיי קומט אויף יודען אלדאס שלעכטס.

ה ע ל ע נ ע

צו מאמע בערטא.

עס איז קיין וואונדער ניט, עס האט קיינע ערציהונג, קיינע בילדונג.

קוקט אויף חנה'לען און שאקעלט טרויעריג מיטן קאפ.

אַנקעל קאַהן

(הינקענדיק אויף מיט פאַראַד.)

מיינע דאַמען, מיינע הערען! איך פערשטעה עס גאַנץ גענוי, ווען זאַלכע לויטע, ווי שוויגער־פאַטער, ווילען די רייזע נאַך ציון מאַכען. איך בין אויך פראָמער יודע אונד גלויבע אין ציון, ווי דער פרע־דיגער פלעגט עס צו זאַגען אין דער זינאַגאָגע יעדען זאָנאַבענד. אָבער זאָלכע יונגע לויטע, ווי די, וואס זאָלען זי דען אין ציון מאַכען? קיינע פאַבריקאַציאָן, קיינע אינדוסטריע, ניכט וואַהר, מיין ענגעל?

טאַנטע בערטאַ

וואַהר, מיין ליעבער, וואַהר, מיין גאַטע.

אַנדרזשיי

(די צו זיך.)

ציון? איך האָב עס נאָך קיין מאָל נישט געזעהן, נישט אין חלום, נישט אין דער וואָהר, נאָך דעם קיינמאָל נישט געבענקט, — איך פיהל נישט, אַז דאָס איז מיין, און איך וויל דאָך צו וועמען גע־הערען, נאָך וואָס בענקען, וואָס דאָס ליעבען...

יוסטינע

אויף פוילישער ערד בין איך געבוירען, אויף פוילישע לאָנקעס האָב איך מיך ערצויגען. די זון, וואָס בעגיסט די פוילישע פעלדער, האָב איך צום ערשטען מאָל דערזעהן ביי מיין געבוירען ווערען. מיין היים איז דאָס לאַנד, וועלכעס האָט מיך אין זיין שויס גע־האַלטען, פון זיין מילך געזויגען. קיין אַנדער היים, קיין אַנדער לאַנד קען איך נישט, האָב איך נישט.

העלענע

(צו טאַנטע בערטאַ. ווייזענדיג אויף יוסטינען.)

זי האָט שטודירט אין אויסלאַנד, געבילדעט ווי אַ מאַנספערזאָן. עס האָט בענוג געלד אַבגעקאָסט.

טאַנטע בערטאַ

מען בעמערקט עס באַלד אין איהר שפרעכען און איהר בענעהמען— אַזוי פיין, אַזוי איידעל, נישט ווי די דאָ. (ווייזט אויף יוסט'ס קינדער)

ה ע ל ע נ ע

איין צרה נאָר, זי וויל נישט חתונה האָבען. וויפיעל מען רעדט דאָס שדוכים אויס.

טאַנטע בערטאַ

עס איז היינט אַזאַ מאָדע, עס וועט איבערגעהן. זי וועט עלטער ווערען, וועט זי קליגער ווערען.

ה ע ל ע נ ע

געבע גאָט, געבע גאָט.

ב ן ־ צ י ו ן

פאַר דער צייט, ווען טאַנטע בערטאַ מיט העלענען שמועסען צווישען זיך, ווענדט זיך ב ן ־ צ י ו ן, שאָקלענדיג דעם קאָפּ, צו העלענען.

אוי, גלות־קינדער, אוי, גלות־קינדער.

מ ש ה

אַ גלות־מאַמע איז אויך אַ מאַמע.

ב ן ־ צ י ו ן

מען דאַרף זי זיך פון האַרץ אויסרייסען און אַוועקוואַרפען, — עס איז אַ מאַמע אַ קאַליקע.

מ ש ה

אַ מאַמע אַ קאַליקע איז פאָרט אַ מאַמע.

ח י י ם

הויבט זיך אויף, וואַרפט די ווערטער אַהין צום טיש.

היימאַט און פאָטערלאַנד—דאָס איז אַ געשעפט פאַר אייך, בורזשואַזיע. מיר, אַרבייטער, פראָלעטאַריאַט, האָבען נישט קיין היימאַט, די גאַנצע וועלט־בורזשואַזיע איז אונזערע שונאים; אונזער פאָטערלאַנד איז דאָרט, וואו דער פעטער קאַפּיטאַליזמוס טרינקט נישט פון אונזערע ביינער דעם מאַרך אויס. . .

י ו ס ף

צום טאַטען.

הע, טאַטע, ארגיסגעקומען אַ צייט, די קינדער רעדען פאַר די עלטערן.

מ ש ה

אַז די עלטערן האָבען נישט אָבגערעדט פאַר די קינדער, מוזען די קינדער פאַר די עלטערן אָברעדען.

ר ב ח נ ן

הויבט זיך אויף פון טיש, ציהט מיט זיינע צוויי זיה באָריס׳ן און יוסף׳ן, דרעהט זיך איבער דעם שטוב.

עס האָט דאָרט אין דרויסען געמוזט אַן אַנדער וועלט ווערען.
וואָס טוט זיך דאָס אַזעלכעס דאָרט, ביי אייך אין די גרויסע שטעט?

י ו ס ף

טאַטע, מיך פרעג. ביי אונז אין די הינטערגעסלעך ריהרט עס שוין שטאַרק אָן, ביי זיי — ווייזענדיג אויף באָריס׳ן — דאָרט אין די הויכע פענסטער, הויבט עס ערשט אָן צו דערגרייכען, איינציגווייז, ביז עס וועט צו זיי קומען, ווי אַ דונער אומגעריכט.

ר ב ח נ ן

עפּעס שטאַרבט אָב, עפּעס ווערט געבוירען. וואָס ווייס איך נאָך אַליין נישט.

י ו ס ף

אָבער, טאַטע, וואָס וועט דער סוף זיין?

ב אָ ר י ס

ע, אַז דאָס וועט חתונה האָבען, וועלען זיי אָן אַלע נאַרישקייטען פערגעסען.

י ו ס ט י נ ע

פאַר דער צייט, ווען רב חנן רעדט מיט די קינדער, הערען זיך פון טיש אָבגעהאַקטע ווערטער, ווי זי קריגט זיך מיט׳ן אָנקעל קאַהן.

די גאַסטפריינדליכקייט פון די פוילישע קעניגען... איהר, אַלס בעסטע פונ׳ם לאַנד...

אָ נ ק ע ל ק אַ ה ן

ענטשולדיגען זי בעסטענס. בעמערקט, ווי רב חנן רעדט מיט די צוויי זיהן, בעאומרוהיגט זיך. אַבער איך בין אַ גוטער בירגער... ליעבע מיין פאַ-

טערלאַנד... ענטשולדיגען זי בעסטענס. אין אַ זייט צו טאַנטע בערטאַ. דער פאָטער שפּריכט מיט דען קינדערן, געוויס איבער די ערבּ־ שאַפט. צו יוסטינען. יאַ, יאַ, וויר ווערדען נאָך דאַריבער שפּרע־ כען. ער געהט אהין צום שווער מיט די זיהן. זאָ, זאָ, פאָטער. ווי בעפינדעט זיך דער ליעבער פאָטער, עטוואַס אָבגעצעהרט. דער פאָטער זאָלטע צו אונז קאָמען, וויר ווירדען צוזאַמען די רייזע אינס וואַרעמבאַד געמאַכט. עס ווערע דעם פאָטער גוט געדיענט, ניכט וואַהר, מיין ענגעל?

טאַנטע בערטאַ

וואַהר, מיין ליעבער, וואַהר, מיין גאָטע.

מלכּה׳לע

געהט אָב פון טיש מיט חנה׳לען.

פון איין בעט איז דאָס אַלץ אַרויסגעקומען, אונטער איין באַלקען זיך אויפגעכאָוועט, אין דער וועלט בעגאַנגען, יעדער בעזונדער מיט זיין חלום צוריקגעקומען...

אַנקעל קאָהן

צו דער שוויגער־מוטער.

אַך, די ליעבע מוטער פערלעסט אונז שאָן. זי בעטריבט דאָס מיין הערץ!

אַנדריושי

וואָס איז געבליבען ביים טיש, הויבט זיך אויף, קוקט זיך אַרום פערוואונדערט, און פרעגט גלעמען.

זאָגט מיר, גוטע מענשען, וואָס בין איך? צו וועמען גע־ הער איך? איהר, וואָס האָט מיר לעבען געגעבען, וואָס פאַר א ציל האָט איר מיר אין לעבען געגעבען? וועמען זאָל איך ליעב האָבען, וועמען זאָל איך פיינט האָבען? וועמען זאָל איך געהערען?

בן־ציון

זי קעהרסט דעם יודישען פאָלק אָן, דיין לאַנד איז ציון...

אַנדריושי

קיינמאָל נאָך האָב איך ציון נישט געזעהן, קיינמאָל נאָך האָב איך נאָך ציון ניט געבענקט.

י ו ס ט י נ ע

דער ערד, וועלכע האָט דיך אויפגעצויגען—דער קעהרסט דו אָן.

אַ נ ד ר ז ש י י

די ערד, וועלכע האָט מיך אויפגעצויגען, איז ניט מיין און קיינמאָל נישט מיין געווען!

ח י י ם

רופט צו איהם.

די מלחמה פון אָרימען פראָלעטאַריאַט רופט צו דיר!

אַ נ ד ר ז ש י י

די מלחמה פון אָרימען פראָלעטאַריאַט איז אַן אַלגעמיינער שטאָדטגאַרטען. איך דאַרף אַ שלאָף-שטוב דעם קאָפּ אַנידערצולעגען.

ח י י ם

געהט אָב, סאַרקאַסטיש שמייכלענדיג.

אַ נ ד ר ז ש י י

שטעהט אין מיטען שטוב און בעט זיך ביי אַלעמען.

זאָגט מיר, גוטע מענשען, וואָס בין איך? צו וועמען געהער איך? גיט מיר אַ ציל אין לעבען! לאָזט מיך איבער עפּעס ליידען, עפּעס ליעבען! געהט צו צום זיידען. זיידע, דו ראָהפּסט ארויס קיין ארץ-ישראל,—צו וואָס?

ר ב ח נ ן

איך וויל קומען צו קבר אָבות אין דעם לאַנד פון אונזערע עלטערן!

אַ נ ד ר ז ש י י

און אונז דאָ וואָס לאָזט דו איבער?

ר ב ח נ ן

אמונה!

א נ ד ר ז ש ײ

און וואו האָב איך זיי?

ר ב ח נ ן

פרעג דעם טאַטען, וואָס האָט דיך אויפגעצויגען.

אַ נ ד ר ז ש ײ

צום פאָטער.

טאַטע, זאָג דו, וואָס דו האָסט מיר לעבען געגעבען, וואָס פאַר אַ ציל האָסטו מיר אין לעבען געגעבען?

ב אָ ר י ס

ענדיג אויף דאָקטאָר און נעם אַ כלה מיט אַ סך גדן, וועסטו האָבען אַ ציל אין לעבען.

פ אָ ר ה אַ נ ג   פ אַ ל ט   פ ל י נ ק

צווייטער אַקט.

סצענע:

אין רב חנן׳ס גאָרטען. רעכטס צווישן געדיכט בעזעצטע בוימער אַ װעראַנדע מיט האַלב-אויפ-געשטעלטע פליגעל, דאַכט זיך, אַ סוכּה. אויף דער װעראַנדע איז געגרייט צום טיש — אויף טיי. אין הינטער-גרונד װייט אַ הויכער װאַלדי-גער בארג; פון צווישן די בוימער זעט מען אַרויס צוויי הויכע שפּיצען מויער פון אַן אַלטער חורבה, וועלכע זעהען אויס, ווי אומגעהייערע קוימענס, וואָס שטייגען צווישען די ביימער. אַרום באַרג זעהט מען, ווי עס ציהט זיך אַ שמאָלע ווייטע װעג-סטעגנגע, בעזעצט מיט הויכע, אוראַלטע טאָפּאָלען. אין מיטען גאָרטן אַ הויכע לינדען-אַליי. גראָז-בענק אונטער די בוימער. לינקס אַ פּלויט מיט אַ פאָרטקע. ווייטער לאַנגע פעלדער, וואָס ווערען פאַרלוירען אין אַ טאָל, דערנאָך ציהען זיי זיך באַרג-אויף.

רב חנן מיט מלכה׳לען, אנגעטאן אין שבת׳דיגען, האלטען צוויי בריטע סידורים. גייען איבער דער לינדען־אליי אין גארטען צו דער פארטקע צו. נאך זיי גייט נאך א יונגעל פון א יאהר ניין, אין אן אטלעסענעם קאפאטיל, מיט געגרײַזעלטע פאות׳לעך, טראגט נאך זיי צוויי גרויסע סטעארין־ליכט. נאך זיי גייט נאך רחל־לאה, ווישט זיך די אויגען מיט׳ן פארטוך, שפעטער די משפחה. די אלטע פערלאזען דעם גארטען דורך דער פארטקע, נאך זיי דער יונגעל מיט די ליכט.

רחל־לאה

צוריקגעהענדיג.

גייען די אלטע אויפ׳ן בית־הקברות, געזעגענען זיך מיט די טויטע ביים לעבען. דעם טאטען מיט דער מאמען דא אין קבר איבערגעלאזט. אין א פרעמדער מדינה פאהרען זיי שטאר־בען, וואו משיח וואוינט... אבגעהענדיג. זיי געהען, די אלטע. אויפ׳ן בית הקברות צו בעטען ביי די טויטע פאר די לעבעדיגע.

משה

צו רחל־לאה׳ן.

וואס רעדט איהר דאס צו זיך, באבעשי?

רחל־לאה

וואס דאס הארץ טוט וועה, און קיין אנדערער פיהלט עס נישט.

עצה׳ט זיך מיט משה׳ן אין א ווינקעל, אויף א גראז־באנק.

טאנטע בערטא

פערבעט די געסט אויף דער וועראנדע.

ויר ביטען שען! ערלויבען זי דאך צום טעע!

אלע, אויסער בן־ציון און אנדרושא, וועלכע זיצען עטעס פערטאן אין א שמועס, געהען צו דער וועראנדע.

העלענע

נעמט אַן אנדרזשי פאַר'ן אָרבעל.

קום דאָך מיט.

אַנדרזשיי

איך דאַנקע, מאַמאַ, באַלד.

אַלע זעצען זיך אַרום טיש. אָנקעל קאַהן צווישען העלענען און טאַנטע בערטען. טאַנטע בערטע גיסט אַן גלעזער טיי. העלענע העלפט איהר צו, שטעלען אַרום און בעטען צו טרינקען. די מאַנספּאַרשוינען שמועסען צווישען זיך זעהר וואַרים. די פרויען נעמען איך אנטייל. חנה'לע פיהלט זיך פרעמד, האָט מורא מיט אַן אבר צו ריהרען. העלענע קוקט אויף איהר זעהר רחמנות'דיג און בעט זי גוטמוטיג.

העלענע

דערלאַנגט דעם שוואָגער קאַהן אַ גלאָז טיי.

ערלויבען זי, שוואָגער.

אָנקעל קאַהן

דאַנקע בעסטענס. אַן די קינדער דערקענט מאַן די גוטע מוטער. צום שוואָגער. עס איזט קיין וואונדער, דאָס די קינדער זאָ ערצאָגען זינד, ווען מאַן זאָלכע איינע מוטער האַט. נון, נון. צום ווייב מיט אַ געלעכטערל. אַך, ווען דו די מעגליכקייט העטעסט דיינען אַדעל דיינען קינדערן איינצופּלעסען.

העלענע

שטופּט די שוועגערין, האַלב אין סוד.

זאָ'ן, אַז עס איז נאָך נישט פערפאַלען, זאָל ער נאָר נישט זיין אַזאַ שמייגערײדע. אַ געלעכטער.

אָנקעל קאַהן

מיט'ן פינגער צו העלענען.

פערשעמען זי מיך ניכט זאָ אין דער געגענוואַרט מיינער פרוי. האַקט אָב, דערמאָנענדיג זיך. אַבער יאַ, וואַס איך זאַגען וואָלטע איהרער יוסטינען, וואו איז דאַס גוטע פרויליין יוסטינע? איך האַבע איהר דאָר אַ געהיימניס צו פערטרויען.

העלענע

וואס דאס אזעלכעס?

אנקעל קאהן

איהר נור זעלבסט צו פערטרויען. רעדען צווישען זיך.

באריס

צו חנה'לען.

פארוואס טרינקט די שוועגערין דעם טיי נישט?

חנה

שאקעלט מיט'ן קאפ, שמייכלענדיג.

יוסף

לאז זי געמאך, א יודינע, זי וועט אזעלכע פריצים אין קאפעלושען האט זי דרך-ארץ.

טאנטע בערטא

טראגט איהר אונטער א טאץ מיט קאנפיטורען.

ערלויבען זי דאך, גוטע פרוי. פויזע.

באריס

צו יוסף'ן.

נו, וואס מאכען דארט דיינע בחורים?

יוסף

זיי לערנען דארט תורה מיט דיין זון.

העלענע

האלב ברוגז'ליך.

מיין זוהן דארף נישט זייער תורה, זאלן זיי זיך ליעבער לערנען ביי אים, ווי מענשען צו בעהאנדלען.

יוסף

זיי וועלען זיך ביי איהם לערנען, ווי מענשען צו בעהאנדלען, פאר דעם אבער וועט ער זיך ביי זיי לערנען, ווי זיך אליין צו בעהאנדלען. פויזע.

באָריס

וואָס, זיי האָבען זיך שוין אַליין פערזאָרגט, און יעצט האָבען זיי שוין גאָרנישט מעהר וואָס צו טון, נאָר די וועלט צו פערזאָרגען?

יוסף

אַז זיי וועלען נישט די וועלט פערזאָרגען, ווער דען וועט זי פערזאָרגען? מיר אַודאי נישט. מיר זענען פערטאָן מיט דאַגות פּרנסה, מיר האָבען ניט קיין צייט צו דעם, אַזוי איז עס תּמיד. אַז זיי וועלען עלטער ווערען, וועלען זיי אַרבייטען אויף עולם הזה, און זייערע קינדער אויף עולם הבא. אַזוי איז עס. מיר לעבען הייגט אין נישט קיין זיכערער צייט. די צייטען צווישען די עלטערן און די קינדער טוישען זיך, בּיסט נישט בּטוח, בּרודער, אויב דיין פּראַצע, וואָס דו האָרעוועסט אַזוי דערויף טאָג און נאַכט, וועט נישט איבּערגעגעבּן ווערען אין די הענט פון דיינע שונאים...

באָריס

איר אַניש.

אַזוי... זאָרגען זיי, הייסט עס, פאַר מיר און פאַר מיין קינד.

יוסף

טאַקע אַזוי, טאַקע אַזוי.

בּיים טיש ווערט שטיל. יעדער טוט זיך דאָס זייניגע, שטיל שווייגענדיג. דער אָנקעל קאָהן רוימט זיך אין אויער מיט העלצעלע. עס הערט זיך, ווי אַנדרזשיי רעדט מיט בּן-ציון׳ען עפּעס וועגען אַן ענין, אין דער לינדען-אַליי קעגנאיבער דער וועראַנדע. העלענע רופט איינינע מאָל אַנדרזשיי׳ען טיי טרינקען. ער איז פערטיפט אין שמועס און הערט נישט.

בּן-ציון

דורך דער צייט, ווע, אויף דער וועראַנדע ווערט שטיל, הערט מען זיין שטימע ווי ער שמועסט מיט אַנדרזשיי׳ען

עס איז קיין וואונדער נישט. זיי זענען תּמיד פרעמד געוועזען פון דעם אַלעם. מען האָט אייך פערשפּיעלט מיט אַזאַלכעס, וואָס קאָהר אייך נישט אָן און איז נישט אייער. אייערע עלטערן, אָנשטאָט צו בּעשאַפען עפּעס נייעס פון דעם, וואָס איז אייער, האָבען גענומען

פארטיגס פון פרעמדע און פייך ידערמיט אָנגעמאָסטען. און איהר האָט זיך געפרעהט אויף פרעמדע חתונות און מיטגעטרויערט אויף פרעמדע לויות. עס איז קיין וואונדער נישט, וואָס זיי דאָרט האָבען בעקוקט אויף אייך, ווי אויף אַ פרעמדען. איהר האָט אין דעם קאָן גאָרנישט אריינגעשטעלט, ווען איהר וואָלט געוואָלט, האָט איהר זיך געקאָנט אויפהויבען און אַוועקגעהן. אַזוי לעבען קאָן מען מעהר נישט...

אַנדרזשיי

איך האָב דאָס פרעמדע לעבען געוואָלט, פאַר מיינס האָב איך עס געוואָלט מאַכען. אַ מענש מוז דאָך צו וועמען געהערן, מוז דאָך עפּעס האָבען, און איך האָב געזוכט, ביי אַלע געטער גע־זוכט; איך האָב געוואָלט ליעבען, זיין צוגעבונדען צו דעם, ווייל עס איז מיין.

בן־ציון

דאָס פרעמדע איז אויף אייך געפלאַצט, צעריסען זיך און פון אַלע זייטען אָבגעפאַלען. אייער מאַטע, אַ יוד אַ סוחר, האָט נישט קיין צייט צו בעקלערען, וועלכע איז מיין און וועלכע איז דיין. דאָס ערשטע און בעסטע, און עס טויג צום געשעפט, — נעמט מען אריין אין שותפות... ביז אַהער האָט מען געקאָנט מיטטאַנצען מיט דער חתונה. יעצט, ברודער, איז געקומען אַ צייט, אַז מען מוז וויסען, צו וועמען מען געהערט.

אַנדרזשיי

און איהר ווייסט שוין, צו וואָס איהר געהערט?

בן־ציון

איך געהער צו מיר אַליין. איך דאַרף קיינעם נישט איבערציי־גען, אַז איך קאָן אייך פיהלען, ליעבען, און נישט בלויז, ווייל איך האָב אין דעם אַן אַנדער מיין, נאָר ווייל דאָס בין איך. איך וויים, ווער מיין טאַטע איז, און דעם געדאַנק, ווער איך בין, וועל איך איבערגעבען מיין קינד, אַז ער זאָל נישט זיין אַן אומגעלייזטער ח"ום פאַר אַנדערע, נאָר אַ ליכט פאַר זיך אַליין.

אנדרזשעי

נאך א לאנגען נאכדענקען.

איך פערשטעה אייך נישט, יונגער מענש. האָרכט אויס: נעכטען האָב איך אייך נישט געקענט, היינט זעה איך אייך און רעד מיט אייך, מאָרגען וועלען מיר זיך ווייטער צעגעהן אין דער וועלט אריין. און אַזוי ווי מיר האָבען ביז נעכטען איינער פאַר דעם אנדערן נישט עקסיסטירט, אַזוי וועלען מיר עס פון מאָרגען אָן ווייטער זיין. מיר לעבען איין מינוט אונטער איין שטיקעל וואָלקען, וואָס זיינע טראָפּענס נעצען אונז דורך ביינאַנד... מיר זענען אייניקלעך פון איין זיידע, וואָס פאָהרט פון אונז מאָרגען אָב שטאַרבען אין א פרעמד לאַנד... צי האָט איהר עפּעס אַזעלכעס, וואָס זאָל אונז, אַט די אייניקלעך פון דעם איין זיידען, צוזאַמען בעהעפטען? וואָס? זאָגט!

משה

געהט צו צו זיי און הערט זיך איין, האַ... ... ען, אויף דער וועראַנדע הערט שטיל.

העלענע

פון דער וועראַנדע צו אנדרזשעי׳ען.

ערלויבט דאָך צו אונז אהער. פיללייכט א טאַסע טיי?

אנדרזשעי

מאַכט מיט דער האַנט.

העלענע

דעם קאָפּ אוועקדרעהענדיג.

עס לוינט זיך טאַקע מיט די יונגען דאָס האַרץ אויסצורייסען!..

באָריס

זיי ווילען דאָך איהם דורכאויס ווייזען, וואָס זיי קענען.

יוסף

שווייג, שווייג, לאָז מען ליעבער אויסהערען, וואָס דער בחור איז זיך מתודה. *אויף דער וועראַנדע ווערט שטיל.*

אנדרזשיי

קאָנט איהר מיר געבען אַ ציל אין מיין לעבען ? הערכט אויס צווישען אַנדערע האָב איך געלעבט, איך האָב געזעהן, ווי מענשען זענען זיך מוסר נפש פאַר דעם, וואָס איז זייערס. מענשען האָבען אַ שורש אין דער ערד, וועלכע האָט זיי אַרויסגעגעבען. איך האָב דאָס אַלץ מיטגעמאַכט מיט אַנדערע. געוויינט אויס טרויער, גע־רעש'ט אויס שמחה, און מיינט נישט, דאָס איז געמאַכט געווען. ניין, איך האָב עס געוואָלט ליעבען, נאָר איך האָב אין דעם קיין אמונה נישט געהאַט. נישט דערפאַר, ווייל איך בין שוין צו אַלט אָדער נאָך צו יונג אמונה צו האָבען. ניין, מיין הארץ איז פול מיט ליעבע, איז פול מיט לעבען. און זעהענדיג, ווי אַנדערע גלויבען, ווי אַנדערע ליעבען דאָס, וואָס איז זייערס, האָב איך מיין קאָפּ צווישען די קניהען איינגעבאָרעט און אַליין מיין נשמה אויס קנאה געגעסען... און אַליין מיר אין פּנים געשפּיגען: אומגליקליכער! וועה איז צו דעם זוהן, וואָס זיין טאַטע האָט אים קיין ירושה נישט איבערגעלאָזט. הערכט אויס: מיין הארץ איז פול מיט אמונה, איך בין אַ כהן, וואָס זוכט אַ בית־המקדש. גיט מיר מיין גאָט, וועל איך אייך וועלטען איינלעגען, וועלטען אויפמויערן.

בן־ציון

און איך וועל אייך געבען. דאָס איז אייער פאָלק, אייער לאַנד. די וויסטע מאַמע ציון, וואָס איז צוויי טויזענד יאָהר אַליין געווען, שטרעקט אויס איהרע הענד נאָך אַזעלכע פערשטויסענע קינדער.

אנדרזשיי

ווי זעהט דאָרט אויס אייער מאַמע ציון ? צי ציהען זיך אַזעלכע גרינע פעלדער, ווי דאָ ביי אונז ? צי בעגילדעט דאָרט די זון די זאַמדיגע ברעגעס פון דעם טייך ? ווי הייסט ער דאָרט ?

בן־ציון

ירדן.

אנדרזשיי

ווי די ווייכסעל ? צי ציהט זיך דאָרט אויס ווייט דער האָריזאָנט

און פארניכטעט די טאָפּאָלען-בוימער, ווי דאָ ביי אונז ? ווי
זעהט דאָרט אויס די מאַמע ציון ?

מ ש ה

דערנעהנטערט זיך.

שווייגט, שווייגט,–מען פערצעהלט דעם קינד פון דער מאַמען.
יעקב האָט איהם געזאָגט.

ב ן - צ י ו ן

איך האָב נאָך ציון נישט געזעהן, דאָך אין מיין האַרץ פיהל
איך עס . . . די פעלדער, וואָס האָבען געהערט דוד'ס געזאַנג . . .

מ ש ה

איבעררייסענדיג.

דער ציוניסטען-קאָנגרעס האָט אָנגענומען דעם אוגאַנדאַ-פּראָיעקט.

ב ן - צ י ו ן

אויף אַ באַכטלעגער נאָר. *מיט דעם פריגען טאָן.* די פעלדער, וואו
אונזערע הייליגע אָבות . . .

ח י י ם

באַכטשטאָנדיג דעמזעלביגען טאָן.

די ווילדע אַפריקאַנער, וואָס האָבען געגעסען גרינע טאַטערקעס
פון די בוימער אָראָב . . .

ב ן - צ י ו ן

מענשען, וואָס האָבען גאָרנישט, קאָנען פון אַלץ לאַכען. *צו
אנדרזשיי'ען.* מיר ווילען גלויבען אין ציון און מיר מוזען גלויבען
אין ציון. צוזאַמענקניפּען די שנור פון היינט און די, וועלכע איז
פערלאָרען אָבגעריסען פאַר צוויי טויזענד יאָהר צוריק.

א נ ד ר ז ש י י

און מיט די צוויי טויזענד יאָהר וואָס וועט זיין ?

ב ן - צ י ו ן

די צוויי טויזענד יאָהר זענען געוועזען לעבען פון גלות. מען מוז זיי

זיך אויסרייסען און אוועקוואַרפען, אויסרייסען מיט געוואַלד און אָנהויבען לעבען אַ ניי לעבען.

משה

דאָס קאָנען נאָר זאָגען אַזעלכע, וואָס לעבען אין דער היסטאָריע פון דער פערגאַנגענהייט אָדער אין דער פאַנטאַזיע פון דער צוקונפט. מיר, מענשען פון היינט, מוזען קענען יעדעס קייטעל, וואָס קייטעלט צוזאַמען אונזער נעכטען און מאָרגען. יעדער דור פערלאַנגט דאָס זייניגע. קיין יאָהר, קיין טאָג, קיין שעה ווערט נישט פערפאַלען אין לעבען. מיר, יודען פון הייגט, זענען נישט די יודען פון פאַר צוויי טויזענד יאָהר צוריק. מיר פערשטעהען זיי נישט און קענען זיי נישט. מיר זענען אויך נישט די יודען פון טויזענד יאָהר שפּעטער, מיר זענען מענשען פון הייגט, וועלכער איז געוועבט פון נעכטען און מאָרגען. איך ווייס נישט, ברודער, אַז מאָרגען זאָל משיח קומען, צי וועט זיך נישט געפינען אַ שניידערל אין אַ קליין שטעדטיל, וואָס וועט זאָגען: אָהבתי את אשתי, און וויל נישט פערלאָזען דאָס בוימעל, וואָס שטייט פאַר זיין פענסטער. וואָרום זעהסטו, די טראַגעדיע פון גלות איז דאָס, וואָס דער גלות ווערט די מאַמע פון דעם פערטריבענעם.

חיים

די טראַגעדיע פון גלות איז דאָס, וואָס דאָס פאָלק, וואָס האָט פערלוירען זיין זעלבשטענדיקייט, הערט אויף צו זיין אינטערנאַציאָנאַל. עס קוקט אויף אַלעמען פון דעם ענגען שטאַנדפּונקט פון זיינע פּריוואַטע נאַציאָנאַלע ליידען. קלאַפּט אַנדרזשיי׳ען אויפ׳ן פּלייצע. מיט מיר רעד, ברודער. אָט וואָס מיר דאַרפען: יודען זענען אַ פּראָלעטאַריער־פאָלק; אונזערע ברידער ווערען אויסגעגאָגט פון די העכט דאָרט. ווייזט מיט׳ן פינגער אויף דער וועראַנדע. קוק אָן די שררים, דו זאָלסט מיר לעבען — זיצען זיך ביים טיש. מאָרגען וועט איהר שוין ניט עסען קיין מיטאָג, איך זאָל שוין אַזוי לעבען!

יוסף

פון דער וועראַנדע.

פוז וואַנען קומסטו דאָס, מיין זוהן?

חיים

פון דער מאַסע, טאַטע.

יוסף

װאָס האָסטו דאָס אַזעלכעס אָנגעטאָן?

חיים

כ'האָב אָנגעגרייט פאַר אייך אַן אָנבייסען אויף מאָרגען, װעט איהר פערגעסען אָן מישאָג צו שפּייזען, װי דער אָנקעל זאָגט.

יוסף

װאָס דאָס אַזעלכעס?

חיים

כ'האָב צוזאַמענגערופען דעם בעקער-פּראָלעטאַריאַט און מען שטרייקט, טאַטע-ברודער! צום פעטער באָריס. דער פעטער װעט מאָר-גען צום בעקער-הויז געהן און צום אויװען זיך שטעלען. און די מומע—צו העלענען—װעט די מיירע מאַכען, כלעבען,—צום אָנקעל קאָהן— און דער אָנקעל װעט אַזוי גוט זיין די שינדעל זיך אָנטון און װאַסער ברענגען.

יוסף

װאָס זאָגט איהר נישט צו איהם?

ריס

אויפהויבענדיג זיך פון טיש.

געה, קלייב נחת פון דיין בחור! געהט אַרונטער פון דער װעראַנדע מיט טאַנטע בערטא, נאָך איהם אָנקעל קאָהן מיט העלענען, נאָך זיי דער איבע-ריגער עולם.

חיים

געהט אויף דער װעראַנדע און קוקט נאָך די אָבגעהענדיגע געסט.

אַזוי, היינט זענען מיר די שררים,—צו לאַנג האָט איהר אונז גע-לאָזט אויסהונגערן, אַז מיר זאָלען רעדען מיט אייך רוהיג.—צו-לאַנג האָט איהר אונז שאַנד אָנגעטאָן – איבער אייך האָט אונז די װעלט פערמיאוסט, פיינט געהאַט—איבער אייך, איבער אייך...

בן-ציון

צו ענדרוזשי.

ערלויבט נאָר... בעטן צוזאַמען שטייענדיג, אין הינטערגרונט, צווישן די געדיכטע בוימער, הינטער דער וועראַנדע.

יוסף

גייט צו צו משה.

נו, נו, ווי געהט עס מיט יודישקייט?

משה

מען ציהט עס, טאַטע, אויף דער קאַפּויר — צו האַרט שטיקעל לעדער, עס גליטשט זיך נישט אַזוי לייכט... רעדן שפּאַצירענדיג.

ענקעל קאַהן

מיט העלענען דרעהען זיך איבער דער לינדען-אַליי, שטעהען זעהר פּראָאינטערעסירט.

זעלבסטפערשטענדליך, איך בין אויך דער זעלבען מיינונג, גאַנץ דער זעלבען מיינונג. קינדער מיטען זיין דאָס גליק דער עלטערן, עלטערן דאָס גליק דער קינדער. יאָ, יאָ.

העלענע

רייסט איבער.

שוואָגער, זיי ווייסען עס פיעל בעסער פון מיר. זי זינד דאָך אַ וועלט-מענש, וועלכער האָט פיעל געזעהן, פיעל געהערט, און וועלכער, וועלכער... פערענדערט דעם טאָן און הויבט אָן צו רעדן פּראָסט יודיש. מילא, פאַרן שוואָגער דאַרף מען זיך דאָך נישט שעמען, מיר זענען דאָך היימישע מענשען. איידער מען דערלעבט דאָס אויפצוציהען... וויפיעל מאָל ווערט די מאַמעס מילך געראונען... עס הייזען זיך איהר אין די אויגען טרערען. און אַז גאָט העלפט שוין יאָ, אַז עס קומט די צייט אַ שטיקעל נחת צו דערלעבען, קען דאָס קיין טאַטע, קיין מאַמע נישט. יעדער האָט זיך זיינע מאָדעס, פערדרעהט זיך זיין קאָפּ, גאָט ווייס מיט וואָס. מען האָט דאָס לערנען געלאָזט — די היינטיגע וועלט פערלאַנגט דאָס, צו אַ שדוך, צווישען מענשען... און דאָס, אַך! שוואָגער, אַ מויד פון צוויי און צוואַנציג יאָהר און קלערט נאָך גאָרנישט פון קיין תכלית.

אנקעל קאהן
עס געהט פאראיבער. קינדהייט, דאס געהט דורך. ראט איך די שוועגערין דאס פרוילײן צו אונז צו גאסט צו שיקען, זי ווירד דארט דעם יונגען מענשען קענען לערנען, זיך אמיזירען, אינם טעאטער געהן, ער איזט זעהר איין ליעבענסווירדיגער יונגערמאן.

העלענע
היינטיגע צייטען, – זאל עס דעם שוואגער נישט פערדריסען, יונגע מענשען, מען מוז גוט פארזיכטיג זיין, איידער מען געהט טון אזא שריט. דאס איז דאך מיין איינציג קינד...

אנקעל קאהן
איך קאן שאן די שוועגערין פערזיכערן – עס איז א טיכטיגער יונגערמאן, ער איז מיין קאזען זעלבסט אויס פאזען, דורכגע־מאכט די רעאל־שולע. פיין, פארנעם אין געזעלשאפט, האט איין גוטען פאסטען, עקספעדיטאר אין איינעם גראסען ווארען־הויז– דריי טויזענד מארק יעהרליך. בעטעט מיט מיר אין איין טעמ־פעל. גוטער זאהן זיינער עלטערן.

העלענע
איך פערלאז מיך אינגאנצען אויפן שוואגער. צווערשט גאט, דער־נאך ער. וואס קאנען מיר זאגען? אז עס איז א זיווג פון הימעל, וועט עס ממילא ווערען אויסגעפיהרט. זאל דער שוואגער נישט פערגעסען: יוסטינע איז ביי אונז די איינציגע טאכטער. מילא ווי־פיעל דאס האט אבגעקאסט איהר בילדונג, איהר ביכער לעזען, איהר פארטעפיאן שפיעלען,–פון דעם רעדט מען שוין נישט. מיר וועלען זי דאך פון אונז נישט ארויסלאזען מיט ליידיגע הענד.

אנקעל קאהן
זעלבסטפערשטעגדליך, זעלבסטפערשטענדליך. יעדענפאלס, יא, וויפיעל זינד זי אין דער מיינונג איהרער טאכטער מיטגיפט צו געבען? אום דעם יונגען וועגען איז עס יא עגאל, פיר איהן ווירדס ניכט פיעל מאכען, נור פיר זיינע עלטערן. יעדער פאטער זארגט דאך פיר דאס גליק זיינער קינדער.

העלענע

מילא, וואס דער פאטער וועט געבען... אודאי נישט וועניגער, ווי זיבען, אכט טויזענד רובעל, אין דעם וועל איך שוין זיין. דאס איבעריגע צו צעהן וועל איך מיר שוין מוזען אן עצה געבען, פאר דעם איז מען דאך א מאמע. אין גוטע צייטען נעמט מען גראב און מען בעהאלט פאר דאס קינדס וועגען...

אנקעל קאהן
מיט א געלעכטערל.

די „קניפלעך?“

העלענע

רופט עס, ווי איהר ווילט, אבי עס איז דא. און מיט אן אויס-שטייער וועט זי זיך אויך נישט דארפען צו שעמען אפילו אין בערלין. גלויבט מיר.

אנקעל קאהן

רעכט שען, רעכט שען, וויר זינד דאך שוין זא ווי זא פער-וואנדט, ניכט וואר? זאל אבער דאס פרויליין ניכט דאגעגען האבען, וואס דער ברויטיגאם אויס דויטשלאנד איזט? זי איזט דאך זאלך איינע פאלין? און ביי אונז אין פאזען מוס מאן יא גוטער דויטשע זיין, ווען מאן אוואנסירען וויל.

העלענע

מילא פאר פרנסה-וועגען, איבער דעם, דאכט זיך, וועט קיין מניעה נישט זיין. מיר זענען דאך אלע יודען. וואס איז דער חילוק?

אנקעל קאהן

יא, וויר זענען דאך אלע יודען.

העלענע

כל זמן ווען עס שאדט איהר נישט, זאל זי זיך זיין, וואס זי וויל. ביי אונז דא איז עס אזא מאדע צו זיין א פוילין. מיר אין איהרע יאהרען זענען אויך אזעלכע פוילינס געוועזען. כס הייזען זיך באריס מיט [illegible] בערטא, קומען אן שפאצירענדיג פון יענער זייט אליס. אט ווען די

שוועבערין איז אין דערהיים געווען, איז זי אויך געווען אַ פּאָלקאַ...

באָריס! באָריס! זיי קומען זיך צוזאַמען, רעדן צחישען זיך, שפּאַצירענדיג אינאיינעם איבער דער אַלײ.

באָריס

קומט, לאָזען מיר גענוי דעריבער שפּרעכען.

העלענע

לאָזען מיר געהן אין וואַלד אַריין. דאָרט טיפער. געהען אַב און הערען פערלוירען אין די געדיכטע בוימער הינטער דער ווערענדע, וואו עס זענען שוין צוערשט בן-ציון, אנדרושי, יוסף, חנה'לע און משה אַבגעגאַנגען. דער גאָרטען הערט ליידיג. חיים זיצט אויף דער ווערענדע און איז פאַרטיפט אין לעזען אַ קליין ביכעל. פון דער באַהאַלטענער גראָז-באַנק דערהויבט זיך די אַלטע רחל-לאה, וואָס איז דורך דער גאַנצער צייט געווען באַהאַלטען אין זיך און דרעהט זיך איינע אַליין איבער דער אַלײ, רייסענדיג בלימלעך.

רחל-לאה

פאַר זיך, רייסענדיג די בלימלעך.

זיי געהען, די אַלטע, אויפ'ן בית-הקברות געזעגענען זיך מיט די טויטע ביים לעבען. דעם טאַטען מיט דער מאַמען אין קבר אַיבערגעלאָזט. אין אַ פרעמדער מדינה פאַהרען זיי שטאַרבען, וואו משיח וואוינט... זיי געהען, די אַלטע, אויפ'ן בית-הקברות צו בעטען ביי די טויטע פאַר די לעבעדיגע...

יוסטינע

פאַלט אַריין אין גאָרטען דורך דער פאָרטקע, די האָר צעפלאָשעט. זי האַלט אַ גרויסען שטעקען אין דער האַנד, רעדט ווי צו זיך.

איך בין אויבען געווען, אויף די בערג. איך האָב ווייט און ברייט אין דער וועלט געקוקט. די גאַנצע וועלט איז פאַר מיר, ווי אויף דער האַנד, געווען אויסגעשפּרייט, און אַלץ האָט גערעדט צו מיר. מיין נשמה האָט זיך, ווי דער פויגעל, געבאָדען אין דער פרייער לופט. איך האָב ברייט און ווייט די אָרעמס פערשפּרייט, עס האָבען מיך אַרומגערינגעלט טייכען זאַנגען, קעפּ איבער קעפּ, פאַרטיג און גרייט אין שוין אַלץ דאָרט אויבען. די קעפּ האָבען זיי געבויגט צו

דער זון און האָבען זיך געבאָדען אין גאָלדענעם גלאַנץ פון דער זון, אַ רעגען פון גאָלד האָט דאָס אַלץ אַרום בעגאָסען מיט ליכט, און די וועלט לאַכט פון עשירות. דערזעהט רחל-לאה'ן. זאָגט, באָבע, לאַנג איז שוין, ווי איהר באָדט זיך דאָ אין דער לופט פון די פוילישע קיניגען?

ר ח ל - ל א ה

וואָס דו פרעגסט מיך, מיין קינד, פערשטעה איך נישט. צי איך בין אַ היגע? דאָ האָט מיך מיין מאַמע דערצויגען. פערצעהן גילדען האָב איך שוין אין דער חברה-קדישא בעצאָהלט אויף אַ קבורה אויף נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר.

י ו ס ט י נ ע

ווייזט אויף די בערג.

ביסטו שוין דאָרט אויבען געוועזן?

ר ח ל - ל א ה

אין די יונגע יאָהרען שבת נאָכ'ן עסען, ניס שפּילען.

י ו ס ט י נ ע

צו זיך.

איך בין אויבען געוועזן. נאָהענט בין איך געשטאַנען צו די וואָלקען. דער הימעל האָט זיך געבראָכען איבער מיין קאָפּ. די וואָלקען, ווי געפליגעלטע שעפּסען, האָבען געבאָדען זייער וואָל אין דורכזיכטיגע האַלען-טעגער. איך בין געוועזן אין אסתרקעס שלאָס, צו מיר האָבען גערעדט די שטיינער, די מויערן, און מיר האָבען זיי בעגריסט זייער שוועסטער. פאַר מיר, צו מיינע פיס, איז געלעגען אויסגעצויגען די גאַנצע אָרימע פוילישע ערד. איך האָב געזעהן די אָרימע כאַטקעס מיט זייערע פאַרפוילטע שינדעלדעכער, פערטרונקען אין די הויכע טאָפּאָלען-בוימער. און ווי נאָהענט איז מיר דאָס אַלץ געוועזן! איך האָב מיינע אָרעמס ברייט אויסגעצויגען: קומט, קומט צו מיין ברוסט... אַרום דעם שלאָס גיסט זיך די אָרימע ווייכסעל-סטענגע, ווי די שענע יודישע שניידערין פון אַפּאָלע האַלזט אַרום איהר פאַן און מאַן, דעם קיניג. איהרע וואַסער-

סאָוולען גיסען זיך צווישען די ליכטיגע, בעגאָלדעטע ברויטבייטען, באָדענדיג זיך אין דער העל גליהענדיגער זון. צעבראָכען דעם קאַרק אויף טויזענדער שיפען... פויזע. אימפּראָהדיזירט. אויפ'ן „דזשעדזשינעץ" שטעהט די קיניגין, די „קאָכאַנקע", די יודין. זי קוקט אויס איהר „פאַן", איהר מאַן. ער קומט צוריק פון פעלד אין איהר געצעלט אַריין, וואָס זי האָט אָנגעגרייט פאַר איהם... איהרע שוואַרצע לאָקען האָט זי איבער איהר ווייס קלייד צעלאָזט, און דער געשמאַק פון די האָר געהט אין דער לופט אויף... איהרע שוואַרצע אויגען שיטען פייער... אין איהר האַנד האָט זי בלומען, בלומען, וואָס איהר עלטער-באָבע לאה האָט פאַר זיי געקויפט איהר מאַן אויפ'ס נאַכט ביי איהר שוועסטער רחל... אויפ'ן „דזשעדזשינעץ" שטעהט די קיניגין, די יודין, די שניידערין—צו איהרע פיס די פוילישע אָרימע ווייכסעל-בערג. דאָרט ווייט פערנעפּלט זיך דאָס לאַנד אין די האַלב-געדיכטע טוי-וואָלקען, וואָס די נאַכט און דער טאָג וועבט פאַר איהם... דאָרט ווייט בלאָנדזשען די טאָפּאָלען, די אָרימע ערד-קינדער, איבערן וועג אַרום, משוגע און ווילד, מיט אָבגעפליקטע קעפּ... דאָרט ווייט בלאָנדזשען די ווערבעס און רייסען די צעפּ פון די קעפּ, און וויינען פאַר זיך און פאַר דער גאַנצער וועלט...

ר ח ל - ל א ה

דו רעדסט, מיין קינד, פון היץ. וואו ביסטו געוועזן?

י ו ס ט י נ ע

איך בין געוועזן אין דעם לאַנד פון דער נשמה... אין די בערג בין איך געוועזן, וואו מיך האָט געקושט יעדעס ווינטעל, געבלעטערט מיר די האָר און געגלעט מיין נאַקעטען האַלז און געשעפּטשעט מיר אין אויער סודות פון אַנדערע צייטען. אין דער קיניגינס אסתר'קעס שלאָס בין איך געוועזן, וואו מיך האָבען אַרומגערינגעלט די אַלטע מויערן, די שטיינערנע עדות, וואָס האָבען געזעהן, ווי דער קיניג האָט געהאַלזט די שענע יודין, וואָס האָבען געהערט די תאווה'דיגע קושען, וואָס די יודישע שניידערין האָט געקושט איהר קאָכאַנעק, איהר מאַן, איהר פאַן, דעם קיניג... און מיר איז געוועזן, ווי איך וואָלט אין אַנדערע צייטען געלעבט, דענסטמאָל, ווען דער שלאַכטשיץ איז געוועזן אַן אַנדערער, ווען

אַרום מיר זיינען געזעסען אַלטע אידישע װײבער, בלויז אַלטע, נאָר אַזעלכע שענע, וואָס מען זעהט גאָר נישט. די פּנים׳ער זייערע האָבען געלויכטען און אויף די העלזער האָבען זיי געטראָגען טייערע פּעריל מיט ברילִיאַנטען און אויף די קעפּ טייערע הויבען, אויך מיט בריליאַנטען בעפּוצט, און טייערע זיידענע קליידער, און אַזוי פיעל שבת-ליכט האָבען געברענט אויפ׳ן טיש. יאָ, אַ טיש איז געווען אין גאָרטען געדעקט, ווי שבת צו נאַכט. און זילבערנע לייכטער זיינען געשטאַנען, און אַ גרויסע גמרא איז אָפען געלעגען אויפ׳ן טיש, און אַלע האָבען עפּעס געוואַרט. איז אויפגעשטאַנען אַן אַלטע אידענע, די עלטסטע פון אַלע און די נעהנטסטע פון אַלע, און איז צוגעגאַנגען צו מיר, און האָט מיך געבענשט און האָט מיך געקושט און האָט אויסגעטהאָן איהרע פּעריל און מיר אָנגעטהאָן, און אַלע האָבען מיר עפּעס געוואונשען: מזל-טוב, מזל-טוב.

מ ל כ ה ׳ ל ע

(קושט איהר אין קאָפּ):

מזל-טוב דיר, מיין קינד. האָסט די באָבע יענטע׳לע געזעהן אין חלום. די באָבע יענטע׳לע אַליין האָט דיר די פּעריל אָנגעטהאָן, אַז זיי זאָלען דיך היטען פון שלעכטס. אַ גוטער סימן, מיין קינד. אַ גיטער סימן.

ד׳ מ ל ך:

געה שלאָפען, מיין קינד, אַ שלעכטע צייט איז אויף דער וועלט געקומען. זאָג, מלכה׳לע, מיט איהר קריאת-שמע, און לעג זי שלאָפען.

מ ל כ ה ׳ ל ע:

יאָ, מיין קינד, אין אַזאַ צייט איז גוט, אַז מען שלאָפט און מען זעהט גוטע חלומות. זאָג מיט מיר קריאת-שמע, און לעג דיך, מיין קינד, אין ווינקעלע, זאָג: „אין דיין האַנד גיב איך איבער מיין נשמה, גאָט". (זי פיהרט זי אין אַ ווינקעל, פערשטעלט זי מיט קאָפּאָטעס און אַנדערע זאַכען, זאָגט איהר אָן) הער נישט, מיין קינד, און זעה נישט, זיי זאָלען נישט וויסען, אַז דו ביסט דאָ.

ר' מלך:

געהט מיט גאָט׳ס בטחון. (אָב אין דער צווייטער קאַמער. די טריט הערען זיך פאַר דער טהיר). נו, שלמה, לאָז מיך, איך וועל זיי אליין דין וחשבון אָבגעבען. זיי האָבען מיך פאַר אַ עוסק בצרכי צבור געמאַכט. פון מיין האַנד זאָלען זיי פאָדערן.

(ער שטעלט זיך ביי דער וואַנג. עס קומט אריין דער פאַלקאָוניק, סאָל-דאַטען, הינטען ביי דער טהיר שלעפּט זיך נאָך דער פאַן דאַמבראַווסקי).

ר' מלך

(בויגט זיך פאַר איהם):

איך גריס דיך, פאַן נאַטשאַלניק.

דער פאַלקאָוניק:

נו, הערר בירגערמייסטער, האָסט צוגעשטעלט די זאַכען, וואָס מען האָט פערלאַנגט פון דיר? די צייט איז שוין לאַנג אריבער.

ר' מלך:

שוין לאַנג, נאָך פאַר דער צייט. דאָס פאָלק איז גוט, דאָס פאָלק איז פרום. האָבען געוואוסט, אַז דעם מלכ׳ס חיל איז הונגעריג, אָבגעשפּאָרט דעם ביסען פון מויל, די ביסענס פון די קינדערלעכ׳ס מיילער אַוועקגענומען, די קישען פון די קעפּ, די שבת-לייכטערלעך, יעדער איינער וואָס האָט נור געקענט. קליינע קינדער האָבען זייערע יום-טוב-שטיוועלעך געבראַכט, דו זעהסט (ער ווייזט איהם די שבת-לייכטערלעך, די קינדערשע שטיוועלעך) אַלעס האָבען זיי פאַר דעם מלכ׳ס חיל אַוועקגעגעבען.

דער פאַלקאָוניק:

דאָס איז גוט, דאָס איז שען. האָסט אונז טריי געדיענט, הערר בירגערמייסטער. איך וועל עס צושטעלען אין די העכערע מאַכט, און דו וועסט קריגען אַ מעדאַל דערפאַר.

ר' מלך:

פאַר אַ מעדאַל? מיר האָבען נישט, חלילה, געטהאָן פאַר בע-לוינונג, מענשען זיינען הונגעריג.

דער פאָלקאָווניק:

מיר וועלען זיך שוין אויסגלייכען דעריבער. סאָלדאַטען, וועגט די זאַכען. (ער נעהמט ארויס א פאפיער און לעזט) פערציג פוד ברויט. הערר בירגערמייסטער, וואו זיינען זיי?

ר׳ מלך

(ווייזט אויף א פאר זעק פול מיט חלות און ברויט):

אָט, דאָ. אָבגעשפאָרט האָט די בעפעלקערונג דעם ביסען פון מויל, און אָט די צוויי זעק פול מיט חלה און ברויט אָנגעפאַקט.

דער פאָלקאָווניק:

דאָס איז אַלעס? (ער נעהמט די זעק): אידעל, דו לאַכסט — וועגט!

סאָלדאַטען

(וועגען):

דרייצעהן פוד מיט צעהן פונט.

דער פאָלקאָווניק:

וואו זיינען די איבעריגע זעק?

ר׳ מלך:

דאָס איז אַלעס, וואָס אונזערע אָרימע לייט האָבען געקענט צוזאַמענשלעפּען.

דער פאָלקאָווניק:

דו לאַכסט, איד. זאָג שנעל, וואו האָסטו בעהאַלטען די שפּייז און פּראָדוקטען פאַר׳ן פיינד. — מען האָט שוין דער־צעהלט פון אייך.

ר׳ מלך:

דו זאָגסט נישט גוט. מיר האָבען געטריי געדיענט אונזער מלך, דעם לעצטען ביסען פון מויל אַוועקגעגעבען, אַ חוץ אַ פּאָר אָרימע לייט, וואָס האָבען קליינע קינדערלעך אין דער היים. קליינע קינדער קענען דאָך נישט איבערטראָ־גען דעם צער פון הונגער. זיי האָבען געבראַכט דעם לעצ־טען ביסען ברויט, האָב איך זיי צוריקגעשיקט.

דער פּאָלקאָווניק:
ביזט דאָך מודה אַליין, האָסט אַנדערע געגעבען צו בעהאַל־
טען. גאַנץ גוט, איך ווייס עס. (ער לעזט ווייטער פון פּאַפּיער)
צוואַנציג טויזענד רובעל און גאָלד, זילבער און קופּער.
וואו זיינען זיי?

ר׳ מלך
(נעהמט א פּעקעל):
אָט דעם פּולען פּאַק האָבען אונזערע אידען אָנגעפּילט.

דער פּאָלקאָווניק
(שיט אויס דעם פּאַק, עס פאלען ארויס מעשענע לייכטערלעך א פּאָר, אייניגע
זילבער־שטיקער, רבקה׳לע׳ס פּעריל):
דאָס איז אַלעס? (ער הויבט אויף א פּאָר מעשענע לייכטערלעך)
איד, דו לאַכסט. שבת־לייכטערלעך האָסטו מיר געבראַכט?
און מיט דעם ווילסטו מיך אָפּנאַרען?

ר׳ מלך:
דאָס איז אַלעס, וואָס איך האָב געקענט פון די שטאָדט־לייט
צוזאַמענגענעהמען. זיי האָבען געבראַכט דאָס לעצטע שטיקעל
קופּער, זילבערנע בשמים־ביקסלעך, וואָס זיי האָבען בירושה
געהאַט. די שטאָדט איז ניט איבעריגס רייך. מיין גאָלד
און זילבער האָסטו דאָך נעכטען צוגענומען, אַחוץ די שניר
פּעריל דאָ, וועלכע איך האָב נאָך געפונען אין מיין שטוב.

דער פּאָלקאָווניק:
שווער ביי דיין גאָט, אַז דו האָסט נישט אין די לעכער,
אין די קעלערס בעהאַלטען, אַז דו האָסט נישט אַנדערע
געגעבען צו בעהאַלטען—וועל איך דיר גלויבען.

ר׳ מלך:
זיבעציג יאָהר האָב איך אָפּגעלעבט און גאָט׳ס נאָמען דער־
מאָנט נור צום לויב, און איך וועל ווייטער נישט דערמאָ־
נען גאָט׳ס נאָמען נור צום לויב.

דער פּאָלקאָווניק:
איז אַ סימן, אַז דו האָסט בעהאַלטען אין די די קעלערס
פאַר׳ן פיינד, — אַז דו ווילסט נישט שווערען ביי דיין גאָט.

מלכה׳לע

(געהט צו צו ר׳ מלכ׳ן):

דו קענסט שווערען מיט אַרוהיג האַרץ, מיר זיינען אָרימע לייט—אַלעס האָבען מיר זיי אָבגעגעבען.

ר׳ מלך:

גאָט׳ס נאָמען שטעהט העכער פון אונזער לעבען. מיר טאָרען נישט שווערען ביי זיין נאָמען אַפילו אויף געוויס. און ווער קען זאָגען געוויס, אַחוץ ער?

דער פּאָלקאָווניק:

איד, געדענק וואָס דו טהוסט, מיט דיין לעבען וועסטו מיר בעצאָהלען דערפאַר.

ר׳ מלך:

מיין לעבען איז אין גאָט׳ס האַנד.

דער פּאָלקאָווניק:

סאָלדאַטען, נעהמט דעם איד! (די סאָלדאַטען רינגלען ארום ר׳ מלכ׳ן. פון טהיר בעוויזט זיך פאַן דאָמבראָווסקי).

פאַן דאָמבראָווסקי:

פּאַני נאַטשאַלניק, דער איד האָט טאַקע אין די קעלערס פערשטעקט דאָס גאָלד און זילבער. נור ווי קומען יענע אוצרות געגען דעם אוצר, וואָס ער האָט אין זיין שטוב! דער איד האָט איין ברילִיאַנט, וואָס איז מעהר ווערטה פאַר אַלע זיינע פערמעגענס. זאָל ער דיר דעם ברילִיאַנט אָבגעבען און דו וועסט איהם שענקען דאָס איבעריגע דערפאַר.

דער פּאָלקאָווניק:

וואָס מיינסטו דערמיט, פּאַן?

פאַן דאָמבראָווסקי

(נעהמט די פעריל):

דו זעהסט די פעריל? די פעריל האָט געטראָגען אַן אַלבאַסטער האַלז, וואָס איז רייצענדער פאַר פעריל. סלאָווע האָנאָרע! דו קענסט דיך פערלאָזען אויף מיר, איך בין אַמבין אויף דעם שענעם געשלעכט. ער האָט דיר נישט די מאָס ברוים און

געלד צוגעשטעלט—מאַך מיט איהם אַ געשעפט. זאָל ער דיר די טאָכטער דערפאַר אָבגעבען און דו וועסט איהם שענקען דאָס לעבען.

דער פאָלקאָווניק.

איז זי ווערטה דעם בייט?

פאַן דאָמבראָווסקי:

קענסט דיך פערלאָזען אויף מיין געשמאַק.

דער פאָלקאָווניק

(צום איד):

נו, איד, האָסט געהערט וואָס דער פאַן פּאָליאַק זאָגט, מאַכען מיר דאָס געשעפט?

ר' מלך

(ווערט בלייך, שווייגט לאנג, דאן זאָגט ער מיט אַ ציטערדיגער שטימע):

געגען ביר ביזטו שטאַרק, געוויס. וואָס בין איך? נור אַ צובראָכענער אַלטער איד. אָבער ביזטו אויך געגען איהם שטאַרק! (ווייזענדיג צום הימעל) דו בעדאַרפסט יעצט זיין הילף. דו געהסט געגען אַ פיינד. אַ שטאַרקען און אַ גרויסען פיינד דער קיסר האָט דיר אָנפערטרויט זיינע מענשען, דו זאָלסט מלחמה פיהרען פאַר איהם. איז דאָס די קראַפט, איז דאָס דער זכות, מיט וועלכען דו וועסט געהן געגען דעם פיינד מלחמה האַלטען? — דאָס, וואָס דו בעליידיגסט אַן אַלטען אידישען טאַטען און צאַפּסט זיין בלוט? — מיינסט, אַז דאָס וועט זיין דיין זכות, דיין מאַכט, מלחמה צו פיהרען געגען אַ גרויסען און שטאַרקען פיינד?

דער פאָלקאָווניק:

וואָס האָסטו געזאָגט, איד? דו האָסט געוואַגט צו צווייפלען אין אונזער זיעג? דו שרעקסט אונז מיט דעם פיינד, וואָס וועט נקמה נעהמען פאַר דיר? דו ווייסט, וואָס דאָס הייסט פעררעט, איד, און דו ווייסט, וואָס ס'קומט פאַרדעם? (ער מאַכט זיך מיט'ן פינגער איבער'ן האַלז).

מלכה'לע

(אַ דערשראָקענע):

מלך, מלך, וואָס טהוסטו, געדענק אָן גאָט!

שלמה:

ר' מלך, ר' מלך! דערצערנט ניט דעם הערר.

ר' מלך:

נאַראָנים, וואָס שרייט איהר? וואָס קען ער מיר טהאָן?
איך האָב נור איין לעבען אוועקצוגעבען, און איך קען
שטענדיג קומען פאַר גאָט: „אַזוי איז געווען, משפט".
(צום פאָלקאָווניק) קענסטו אויך קומען פאַר גאָט? האָסטו גאָר
נישט אויף דיין געוויסען? און דו בעדאַרפסט זיין גרייט.
דו געהסט אין מלחמה אַריין, געגען אַ שטאַרקען און גרוי-
סען פיינד!

דער פאָלקאָווניק:

איך האָב קיין צייט ניט מיט דיר צו רעדען, איד. (ער געהט
צו צו איהם) וואו האָסטו דיין טאָכטער?

ר' מלך

(שטעלט זיך אוועק פאַר דער טהיר):

אַ אידישער טאַטע גיט נור אָב זיין טאָכטער ווען מען
הרג'עט אים פריהער. (אין שטוב ווערט אַ גרויס געוויין.
אידען קוקען אין די פענסטער אריין, און פון דרויסען הערט זיך
אַ געוויין. דער פאָלקאָווניק בערעטה זיך עפּעס מיט'ן פאַן דאָמבראָווסקי).

פאַן דאָמבראָווסקי

(צום פאָלקאָווניק אין דער שטיל):

פאַני נאַטשאַלניק, ווייסט, וואָס דער איד וויל? ער וויל די
פעריל צוריק. עס איז איהם צו ביליג. ער וויל די פעריל
צו צום טויש. — גיב איהם די פעריל, וועט ער די טאָכטער
אַליין שיקען.

דער פאָלקאָווניק

(קוקט איהם אָן):

דער איד?

פאַן דאָמבראָווסקי:

עס איז אַ אידיש געשעפט. אידען מאַכען אָפט אַזעלכע גע-
שעפטען — וואָס וועסטו פאַר געלד ביי דעם אידען נישט
קריגען?

דער פּאָלקאָווניק

(הויך צו ר' מלכ'ן):

איך ווייס, איד, וואָס דו ווילסט. ס'איז דיר צו ביליג. נו, דאָ האָסטו נאָך די פּעריל צו. (ער ווארפט אים די פּעריל צו) און גרייט אָן די טאָכטער, איך וועל באַלד נאָך איהר מיי־נע זעלנער שיקען. סאָלדאַטען, קומט. (נעהמען די זאכען און געהען).

פּאַן דאָמבראָווסקי

(לאכט צו ר' מלכ'ן):

אַזוי האָב איך עס נישט געמיינט, פּאַני נאַטשאַלניק. די טאָכטער זאָל ער די פּעריל אויפ'ן האַלז אָנטהאָן, ווען ער וועט זי שיקען צו דיר. חאַ, חאַ, חאַ, פּאַניע זשידזשע.

(געהט אַב).

דער פּאָלקווניק:

זאָל ער טהאָן ווי ער וויל, נור די טאָכטער זאָל ער שיקען.

(געהען אַב מיט די זאכען און געלעכטער).

פאָרהאַנג.

דריטער אַקְט:

(דאָס זעלבע צימער—ווי אין צווייטען. ר' מלך, רבקה'לע, מלכּה, דוד זיצט אין א ווינקעל פער־שטעלט דאָס פּנים מיט די הענד).

ר׳ מלך

(רבקה׳לע)

אַ גרויסע און ערנסטע צייט איז פאַרן אידען יעצט אויפגע־שטאַנען. איך האָב געמיינט, אַז גאָט וויל מיך נחת לאָזען דערלעבען דורך דיר אויף מיינע אַלטע טעג. ער האָט אַנ־דערש געמיינט. אידישע טעכטער זיינען שטענדיג בּרייט געווען צו קומען פאַר גאָט בקדושה ובטהרה אין יעדען דור. ווער ווייסט? אפשר שיקט גאָט אויף דיר אַ נסיון, מיין קינד. ביזטו, טאָכטער, בּרייט אָנצונעהמען דעם נסיון? גאָט נעהמט נור צו דאָס ריינע האַרץ. קיין בּעהאַלטענעם געדאַנק. ווערסטו נישט רחמנות האָבּען אויף דיינע יונגע טעג?

מלכּה׳לע

(וועלכע איז די גאַנצע צייט האַלב פער׳חלש׳ט געווען אין אַ ווינקעל, רייסט זיך אויף):

מלך, וואָס זאָגסטו? וואָס מיינסטו?

ר׳ מלך

(בּערוהיגט זי):

די סכּנה איז נאָך נישט פאַר די אויגען, מלכּה׳לע. און כּל זמן דער חלף ליגט נישט אויפ׳ן האַלז, האָבּען מיר נישט קיין רשות אַליין עס אַרויף צו לעגען. ווער ווייסט, אפשר זיינען מיר גאָר נישט ראוי דערצו. (אַ לאַנגע פויזע). און ווער ווייסט, אפשר וויל ער גאָר נישט דעם נסיון. מלכּה׳לע, עס איז דאָך היינט בּיי רבקה׳לען אַ הייליגער טאָג, דער טאָג פון איהר חופּה, טהו זי אָן אין דער בּאָבּע יענטע׳לעס מלבושים. שיט איהר אַש אויפ׳ן קאָפּ. מאַך איהר דאָס פּנים מיאוס, אפשר וועט גאָט טהאָן אַ נס און זיי וועלען זי נישט דערקענען אין דער הייליגער בּאָבּע יענטע׳לעס מלבושים.

מלכּה׳לע

(לויפט שנעל צו צו אַ קאַסטען, נעהמט פון דאָרט אַרויס אַלט־מאָדישע קליידער):

קום, מיין קינד, שנעל. (זעצט זי אַוועק נעבּען זיך. טהוט איהר אָן די קליידער) דו בּיזט אַזוי שען, מיין טאָכטער. דער חסד חן

ליעגט אויף דיר אויסגעגאָסען. פאַר וואָס ביסטו אַזוי שען, מיין טאָכטער? פאַר וואָס האָט דיך גאָט נישט מיאוס גע־מאַכט? דאָס אַלעס האָט ער דיר געשאָנקען, אַז דו זאָלסט אין מענשענ׳ס אויגען איידעלקייט און חן דערוועקען, מיט דיינע כּשר׳ע אידישע אויגען, וואָס וואָרקען ווי ביי אַ טויב מיט ליעבשאַפט. היינט, אַז דו וועקסט מיט דיין שענקייט אין מענשען שלעכטע געדאַנקען אויף, זאָל גאָט פון דיר דיין שענקייט צונעהמען. נישט אמת, רבקה׳לע? ביסטו בּרייט גאָט דיין שענקייט צוריקצוגעבען?

רבקה׳לע:

יאָ, מאַמע, האַרציגע. יאָ, מאַמע, געטרייע.

מלכּה׳לע:

אָט אַזוי, ביסטו אין דער באָבע יענטע׳לעס קליידער. ביסט אַן אַלט ווייב, מיין טאָכטער. נור די האָר דיינע, (זי צולאָזט זיי און קושט זיי) זיי זיינען אַזוי שוואַרץ, אַזאַ חן, אָהן עין־הרע, און צו וואָס? ליעבער וואָלטען זיי גרוי געווען, קאָד־לעס, אַז זיי זאָלען מענשענ׳ס אויגען נישט אַזוי אויפרייצען.— וואַרט, טאָכטער, אָט איז דער באָבע יענטעל׳ס הויב, איך וועל זיי בּעהאַלטען הינטער דער הויב. (טהוט איהר אָן די הויב און בעהאַלט איהר די האָר הינטער דער הויב. קוקט זי אָן). רבקה׳לע, רבקה׳לע, ביסט דאָך אַן אַלטע ווייב!

מלכּה׳לע:

מלך, איך האָב אָנגעטהאָן אונזער טאָכטער אין דער באָבע יענטע׳לעס קליידער.

ר׳ מלך:

און איך וועל איהר אָנטהאָן דער באָבע יענטעלע׳ס פּעריל. (ער זוכט די פעריל און געפינט זיי אויף דר׳ערד). די פּעריל, מיט וועלכע מען האָט דיך פערשעהמט, מיין טאָכטער, און מיין בּלוט געצאַפּט פאַר גאָט. ווייסטו, פאַר וואָס די פּעריל זיי־נען הייליג? די באָבע יענטע׳לע האָט אויף זיי אַ חלף געטראָגען. (ער נעהמט ארויס אַ צוגעמאַכטען חלף). אָט דעם חלף האָט די באָבע יענטע׳לע געטראָגען אויף די פּעריל. אַ שלעכטע צייט איז דענסטמאָל ביי אידען געווע־

אידישע טעכטער אין סכנות, האָט די באָבע יענטע׳לע אַחלף אָנגעטהאָן אויף איהרע פּעריל, אַז זי זאָל קענען יעדען אויגענבליק פאַר גאָט אין רייגקייט קומען, בקדושה ובטהרה. די מענשען האָבען נור די פּעריל געזעהן, דער חלף איז ביי איהר געווען פערשטעקט—און די פּעריל מיט׳ן חלף טהו איך דיר אָן, מיין טאָכטער. (ער טהוט איהר אָן די פּעריל).

מלכה׳לע

(דערשראָקען):

מלך!

ר׳ מלך:

קיין איין מינוט נישט פריהער, רבקה׳לע, אונזער לעבען איז נישט אין אונזער רשות, נור ווען דו וועסט זעהן, אַז די סכנה איז נאָהענט, אַז גאָט וויל דיין קרבן, זאָלסטו געדענקען, אַז אויף דיינע פּעריל הענגט אַחלף, און דו זאָלסט קומען פאַר גאָט בקדושה ובטהרה. זאָגסט מיר צו, מיין טאָכטער?

רבקה׳לע:

יאָ, טאַטע. איך וועל קומען פאַר גאָט בקדושה ובטהרה.

ר׳ מלך:

בין איך רוהיג. (ער קושט איהר אויפ׳ן קאָפּ) געה, מלכה׳לע, געה בענטש דיין טאָכטער פאַר דער חופה, עס ווערט שפּעט. איך האָב מורא, זיי וועלן באַלד קומען צו געהן.

מלכה׳לע

(געהט צו און לעגט אַרויף די הענד אויף איהר קאָפּ): נעהם צו מיין קרבן, וואָס איך ברענג דיר מיט מיינע אייגענע הענד פאַר דיין ליעבען נאָמען. יעצט בין איך ווי אברהם אבינו, און ווען יצחק איז געווען אַן איין-און-איינציקער, איז דאָך מיין טאָכטער אויך אַן איין-און-איינציגע. (זי פאַלט אויף דער טאָכטער׳ס קאָפּ און וויינט).

ר׳ מלך:

מלכה׳לע, ס׳איז נישט שען צו קומען צו גאָט אין בית-המקדש אַריין מיט׳ן קרבן אין דער האַנד און וויינען.

מלכה׳לע:

עס איז פאַר פרייד, מלך. עס איז דאָך ביי מיר חתונה היינט. איך גיב דאָך מיין טאָכטער אויס, בקדושה ובטהרה.

(זי פאלט ווידער אויף רבקה׳לעס קאָפּ און וויינט).

רבקה׳לע:

מאַמע, דו האָסט מיר שטענדיג געזאָגט, אַז ווען מען קומט פאַר גאָט, בעדאַרף מען קומען מיט אַ פרעהליך האַרץ, פאַר וואָס מאַכסטו מיך טרויריג, מאַמע, בעפאָר איך געה צו גאָט?

מלכה׳לע:

ס׳איז פאַר פרייד, מיין קינד. (כאַפּט זיך אויף) דוד׳ל, דוד׳ל, דו ביסט דאָך אויך מיין קינד, דיר איז דאָך שווערער פאַר אונז אַלעמען.

ר׳ מלך:

דוד טראָגט דעם נסיון ווי אַ איד.

דוד׳ל

(מיט טרעהרען אין די אויגען):

איך שווייג, איך זאָג גאָר נישט.

מלכה׳לע:

געזעגען דיך, דוד׳ל, מיט דיין כלה, עס איז געקומען די צייט.

ר׳ מלך:

יאָ, צו וואָס זאָלסטו צוזעהן דעם צער, געה אין בית־המדרש אַריין, בעט צו גאָט מיט דיין צובראָכען האַרץ, אפשר וועט ער דיך הערען.

דוד׳ל:

שווער, ווי אזוי קען איך יעצט אַוועקגעהן? איך וועל נישט אַוועקגעהן.

ר׳ מלך:

עס איז גלייכער אַזוי. געזעגען דיך מיט רבקה׳לען.

מלכה׳לע:

רבקה׳לע, געזעגען דיך מיט דיין חתן.

רבקה׳לע

(האַלב פערשעהמט):

דוד׳ל.

דוד׳ל:

רבקה׳לע! (קוקען זיך אין די אויגען).

ר׳ מלך:

דוד, זיי אַ איד.

מלכה׳לע:

לאָז איהם וויינען, לאָז איהם וויינען.

ר׳ מלך:

גיי, דוד, אין בית-המדרש—דו וועסט נישט געהן מיט דעם כּוח, וואָס זיי, דוד, דו ביסט אַ איד. דו וועסט נישט זיין קיין אובד עצמו לדעת, דוד, געדענק! (דוד אָב)

שלמה

(פאלט אריין):

מלכה׳לע, ר׳ מלך, געדענקט אָן גאָט, בעהאַלט רבקה׳לען, זיי געהען, זיי געהען.

מלכה׳לע

(נעהמט רבקה׳לען):

זעץ דיך אוועק מיט מיר, טאָכטער. (זעצען זיךביידע אוועק, זאָקען שטריקען. ר׳ מלך זעצט זיך ביים טיש, נעהמט אַ סידור און זאָגט מיט אַ צובראָכען הארץ תהלים). „אשרי האיש אשר לא הלך״...

שלמה

(קוקט אויף רבקה׳לען):

ווער איז דאָס? איך דערקען דאָך זי גאָר נישט. (מיט שרעק) די הייליגע רביצין יענטע׳לע איז פון קבר אויפגעשטאַנען! (קיינער ענטפערט איהם נישט אָב. עס קומען אריין פיער סאָלדאַטען מיט אַן עלטסטען. דער עלטסטער האלט אַ פּאפּיער אין דער האנד, קוקען זיך אין דער שטוב אום, דערזעהען די צוויי ווייבער, ציהען די אַקסלען אויף. דער עלטסטער לייענט פונ׳ם פּאפּיער): אַ יונג אידיש מיידעל, מיט שוואַרצע האָר און שוואַרצע אויגן, אַכטצעהן יאָהר אַלט, אין פעריל אָנגעטהאָן. (קוקט זיך איין צו מלכה׳לען) די איז עס נישט. (געהט צו צו רבקה׳לען) די טראָגט, אמת, פעריל, נור אַכטצעהן יאָהר איז זי נישט אַלט.

שלמה
(אין שרעק, מיט שפּאַט):
אַהאַ, אַהאַ, איך מיין, ווען מיין זיידע איז נאָך אַ קליין אינגעל געווען, איז זי שוין עלטער געווען פון אַכטצעהן יאָהר.

עלטסטער
(צו שלמה'ן):
זאָג, איד, וועלכע פון זיי איז עלטער?

שלמה:
איינע פון זיי איז מיין באָבע'ס מאַמע געווען, און די אַנדערע איהר מוהמע.

עלטסטער:
מיין קאָמאַנדיר האָט דאָך ביי אייך געזעהן אַן אַכטצעהן יעהריג מיידעל, נאָך וועלכער ער האָט מיך געשיקט.

שלמה:
אייער קאָמאַנדיר איז אַוודאי שיכור'לעך געווען און אַז עס איז וואַרים אין קאָפּ, ווייסט איר דאָך. —

עלטסטער:
עס וואָלט אַ יושר געווען, אַז מען זאָל איהם די צוויי אַלטע ווייבער צום באַל ברענגען. כ'לעבן, ער האָט זיי עהרליך פערדיענט. יעדענפאַלס, אונזער בעפעהל מוז מען אויס-פיהרען. זאָג, איד, וועלכע פון זיי איז די מאַמע און וועלכע די טאָכטער?

שלמה:
אָט די (ער ווייזט אויף מלכּה'לען) איז די מאַמע און די (אויף רבקה'לען) איז די באָבע יענטע'לע.

עלטסטער
(קוקט זיך איין צו מלכּה'לען):
ווי אַ מאַמע זעהט די אויס, נור די, ווי אַ באָבע, עפּעס נישט. דאַכט זיך אויגען האָט זי שווארצע, אַ פּנים אַ יונגס און אַן אַלטקייט וועהעט עפּעס דערפון. נור קיין אַכטצעהן יאָהר איז זי נישט אַלט — קאַמעראַדען, קומט, מיר וועלען

אויסנאָגען, נישט פון צוויי טויזענט יאָהר פריהער, נישט פון צוויי טויזענט יאָהר שפּעטער. עס מוז זיין פון דעם, וואָס עס איז, פון נעכטען און היינט, פון היינט און מאָרגען...

רב חנן

דיין ויכוח וועסט דו ווייטער מיט דיינע ברידער פיהרען. איך בין צו אַלט פאַר דעם. געזעגענט זיך מיט איהם. ברוכ׳ס קינדער שטעהען מיר אזוי פון דער ווייטען. צי האָבען זיי מיר גאָר־נישט צו זאָגען פאַר מיין אַוועקגעהן?

יוסטינע

איך, זיידע, יאָ.

רב חנן

וואָס אַזוינס?

יוסטינע

געלעבט האָסט דו, זיידע, אויף דער ערד און יעצט געהסט דו שטאַרבען אין אַן אַנדער מדינה! פון דער פרעמד ביסט דו געקו־מען צו ציהען צו אונז, קיינער ווייס ניט פון וואַנען, קיינער ווייס נישט, ווען. מיט דעם ערשטען פּאָליאַק אויף דער ערד געפינט מען דיך שוין, טראָגענדיג דיין פעקיל מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד צווישען די פּוילישע ווערבעס. וואו דו ביסט געקומען, האָסט דו אַ קינד איבערגעלאָזט. אונטער יעדען בוים האָסט דו דיין טאַטען, דיין מאַמען בעגראָבען. דיין בלוט, דיין ביין איז אין דער ערד געוואָרען פערזייהט — ווי די פּוילישע איינזאַמע טאָפּאָלען, אַזוי האָט מען דיך בעגעגענט אויפ׳ן פּוילישען וועג. יעצט געהסט דו וואו אַנדערש דיינע אַלטע ביינער אַוועקטראָגען,—ווילסט דו דען נישט מיטנעמען מיט דיר אַ הויפען פון דער ערד, אויף וועלכער דו האָסט געלעבט, אין קבר אַריינצולעגען? זעה! זי נעמט אַ הויפען ערד. צעברעך די ערד!—זי טוט דאָס. טאָמער וועט פון איהרע זעמד־לעך בלוט רינען, וועט טריפען דיין בלוט, דיין מאַרך, דיין ביין, וואָס יעדער הויפען איז מיט דיר געוואָרען צוזאַמענגעקנעטעט! וואו לאָזט דו דיין טאַטעס, דיין מאַמעס ביינער איבער?

ר ב ח נ ן

איך האָב אויסגעהערט, מיין קינד, דיין מוסר. אַז משיח וועט קומען, וועלען די ביינער פון אונזערע אָבות, וואָס זיינען בע־גראָבען אין גלות, קייקלען זיך אונטער דער ערד אין ארץ ישראל אריין און וועלען דאָרט צו תחית־המתים אויפשטעהן, אַזוי שטעהט געשריבען אין אונזערע הייליגע ספרים. פויזע. און אהיים, צו דער אַלטער מאַמען, האָסט דו גאָרנישט מיטצובעפעהלען?

יוסטינע

אַז איך האָב זי קיינמאָל נישט געזעהן, קיינמאָל נאָך איהר נישט געבענקט... אַז אַן אַנדער מאַמע האָט מיך געבוירען, אַן אַנדער מאַמע האָט מיך אויפגעצויגען...

ר ב ח נ ן

ווענדט זיך צו אנדרזשיי׳ען.

און דו שטעהסט אַזוי פון דערווייטען?

א נ ד ר ז ש י י

איך ווייסט נישט, ווער איך בין, פון וואַנען איך קום, וואוהין איך אייל. אַ שפענדעלע אין ים בין איך. יעדע כוואַליע שלעפט אין אַן אַנדער וועג. דער טאַטע האָט מיר גאָרנישט געגעבען, די מאַמע האָט מיר גאָרנישט געגעבען, איך האָב צו קיינעם גאָר־נישט מיטצובעפעהלען, צו קיינעם גאָרנישט מיטצובעפעהלען...

ר ב ח נ ן

און ווי אַזוי לעבסט דו, מיין קינד?

א נ ד ר ז ש י י

ווי אַ ווינט, פון לאַנד צו לאַנד, פון שפראַך צו שפראַך, ווער עס וויל, ווער עס קומט, גיט די האַנד... פויזע. און עס פאַלט טיילמאָל אַן אַ שרעקליכער טרויער פון נע ונד, אַ טרויער פון קיינעם נישט צו געהערען, פון אַ הפקר־קינד, וואָס ווייס נישט, ווער זיין טאַטע איז, ווער זיין מאַמע איז...

ר ב ח נ ן

צו זיך.

משיח׳ס צייטען, משיח׳ס צייטען... פויזע. גענוג מיינע קינדער, גענוג מיינע אייניקלעך. עס איז געקומען די צייט פון געזעגענען זיך!.. האָרכט מיך אויס פאַר מיין אַוועקגעהן. אין פיל לשונות האָט איהר גערעדט צו מיר, אין נאָמען פון פיל געטער, פיל משיחים. יעדער און זיין משיח, יעדער און זיין משיח. איך בין דער שטאַם, פון וועלכען איהר, צווייגען, זענט אַרויסגעוואַקסען. מיר אַלע, דער גאַנצער בוים מיט אַלע זיינע צווייגען, מיט זיינע וואָרצלען,—דאָס איז דער יוד פון אייביג, דער יוד, וואָס איז געווען, איז און ווע[?] זיין. דער בוים האָט זיך צעטיילט. יעדע צווייג האָט זיך גענומען איהר חלק וואָרצעל און איז זיך אַוועקגעגאַנגען פאַר זיך אַליין איינפלאַנצען. גאָט! דאָך שיק דעם איינציגען משיח׳ן, וואָס זאָל די אַלע איין בשותפות׳דיגע נשמה געבען!... איך פיהל, אַז עס דערנעהנט זיך די ריכטיגע מינוט... ער וועט קומען און צעפיהרען די צ־עניצען פון לאַנד און לאַנד, פון מענש און מענש.. עס קומט די ריכטיגע מינוט... משיח׳ס צייטען... איהר הערט, ווי עס רופט. הערט, מען רופט... די ריכטיגע מינוט.. די ריכטיגע מינוט...

עס ווערט זעהר שטיל צווישען עולם. אלע וואַרטען און האַרבען זיך איין מיט אומגעדולד. עס דערהערט זיך פון גאַנץ ווייט א קול פון א שופר. וואָס בלאָזט א לאַנגע אויסגעצויגענע תקיעה—די תקיעה חזרט זיך איבער דריי מאָל, צווישען איינע און די אַנדערע א לאַנגע פויזע. דערנאָך הערט זיך א גערויש פון דער ווייטען, ווי א ווינט וואָלט געבלאָזען אין די זאַנגען...

ר ב ח נ ן

אין דער שטיל אויסגעצויגען.

די ריכ–טיגע מי–נוט... די ריכ–טי–גע מי–נוט...

מ ש ה)
ב ן - צ י ו ן (*ווערען פערלאָרען אונטערן בארג, נאָך א קליינע פויזע ווייזען זיי זיך אויף דער סטעזשקע, וואָס איז אויפ׳ן בארג, קוקענדיג ערגעץ וואו ווייט אין דער וועלט אריין.*
ח י י ם)

א לאַנגע פויזע.

חיים

פון בארג אראָב- וויזענדיג דאָרט ווייט, וואו עס ווייזען זיך די פעלדער.

עפּעס וואָס רייסט זיך און וועקט זיך און ברעכט זיך אין דער לופט.., ווינטען, זיי בלאָזען פון מזרח און מערב... זיי וועקען, זיי בעלעבען די טויטע די ביינער. עפּעס ווער קומט און געהט פון דער ווייטען, דעם הימעל שפּאַלט ער מיט זיין בליק, די ערד ברעכט ער מיט זיין שטים... עס הערען זיך רעש'ן פון טויערן— זיי ווערען צעבראָכען... פון שלעסער-זיי ווערען צעפלאַצט... פון קייטען-זיי ווערען צעריסען... עפּעס ווער קומט און געהט פון דער ווייטענס...

בן-ציון

זיי קומען פון אַלע פיר עקען וועלט... זיי קומען, זיי געהען... זיינען עס מענשען?.. די קברים — זיי עפענען זיך, די ערד — זי פּאַלט זיך... עס שטייגען די טויטע פון אַלע דורות... די ביינער— זיי ווערען בעהויט, די גלידער-זיי ווערען בעפליישט... זיי קומען זיי געהען פון אַלע פיר עקען וועלט...

משה

שטראָמען בלוט האָבען מיינע אָדערן איבערפולט. עפּעס וואָס האָט אויפגעלעבט אין מיין האַרץ, וואָס האָט אַמאָל ערגעץ וואו געלעבט, איך ווייס נישט, וואו, און געדענק נישט, ווען... עס רופען מיך קולות... עס וועקט מיך אַ שטים, אַ פרעמדע און בעקאַנטע, אַ נאָהענטע און אַ ווייטע, איך האָב, דאַכט זיך, וואו זי געהערט... איך ווייס נישט וואו, איך געדענק נישט ווען.

בן-ציון

שטימען- זיי רופען פון ווייט און נאָהענט... מאַכט'ס אַ וועג אין גלות...

חיה

שטימען, זיי רופען פון אַלע פיר עקען. דאָס פאָלק, וואָס איז געזעסען אין דער פינסטער, זעהט אַ גרויס ליכט...

משה

עס וועבט זיך אין מיר אַ נייע נשמה. שטראָמען בלוט, ניי בלוט

האָבען מיינע אָדערן ערפילט, און אַ ליכט איז געפאַלען אויף
מיינע אויגען. איך זעה עפּעס וואָס... איך הער עפּעס וואָס...

עס חזר'ן זיך איבער פון דאָס נײַ די לאַנגע אויסגעצויגענע תקיעות פון ווײַט, פון גאַנץ
ווײַט.

ר ב ח נ ן

וואָס איז געשטאַנען די גאַנצע צייט פערטיפט, וועקט זיך פלוצלונג אויף.

עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט..

ב אָ ר י ס

רייסט זיך פון פאָטער.

וואו אַהין דאָס, טאַטע? וואו אַהין, מאַמע?

ר ב ח נ ן

דאָרט, וואו עס וועקט... דאָרט, וואו עס רופט. ווייזט אויפ'ן הינטער־
שלאַגבוים. עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

ב אָ ר י ס

רייסט זיך פון פאָטער.

איך קאָן נישט, טאַטע, איך קאָן נישט, מאַמע. איך האָב דאָך
שטעהן דאָ מיין האָב און גוטס, אַ הויז אויף מאַריאַנסקע גאַס און
קאַרמעליטסקע גאַס און היינט געלד אין גוישע הענט. ערשט
מאָרגען האָט מיר דער פאַן מאַראָווקע צו בעצאָהלען די
זעקסטע ראַטע.

ר ב ח נ ן

לאָז דאָך איבער דאָס האָב און גוטס. ראַטעווע דיר די נשמה.
די נשמה! עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט...

ב אָ ר י ס

ארויסגעריסען זיך פון פאָטער.

איך קאָן נישט, טאַטע, איך קאָן נישט, מאַמע. מיין האָב און
גוטס, מיין האָב און גוטס... פאָהרט געזונטערהייט, געהט געזונ־
טערהייט, איך וועל דאָך אַמאָל צו אייך צו גאַסט אַריבערקומען,
ווען עס וועט זיך מאַכען אַ גוטע געלעגענהייט... א גוטע געלעגענ־

חיים. געהט אָב מיט העלצנען, חינקענדיג אויף די קינדער, אויף אַנדרזשייען און יוסטינען. קומט מיט, קומט מיט!

אַנדרזשיי

איך האָב נישט קיין טאַטע. איך האָב נישט קיין מאַמע, איך ווייסט נישט, ווער איך בין, וואו אַהין איך געה, פון וואַנען איך קום...

יוסטינע

מיין טאַטע איז מיר פרעמד, מיין מאַמע איז מיר פרעמד. פון דער ערד בין איך געקומען, צו דער ערד געה איך צוריק.

זי זעצט זיך אויף אַ שטיין, וואָס שטעהט אויפ'ן וועג, קעגענאיבער דער חורבה.

באָריס און העלענע נעהען אָב לאַנגזאַם לינקס.

עס הזרן זיך איבער די תקיעות.

רב חנן

כאַפּט זיך פאַר'ן אָנקעל קאַהן.

עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, קום דאָך מיט, קום דאָך מיט...

אָנקעל קאַהן

דאַנקע בעסטענס, דאַנקע בעסטענס. פערשטעה עס גאַנץ גענוי, האַבע אַבער צו הויזע פאַבריקאַציאָן, אינדוסטריע, וויר ווערדען נאָך נאַכדענקען, נאָך דאַריבער שפּרעכען מיט דעם פּרעדיגער אין זינאַגאָגע דיזען זאָנאַבענד.

בן-ציון

אַראָבגעהענדיג פון באַרג.

לאָז זיי געהן, די גלות-קנעכט! אין מדבר וועט איהר שטאַרבען, ווי די עלטערן פּאַרצייטענס, בענקענדיג נאָך די טעפּ פלייש, וואָס זיי האָבען אין מצרים געלאָזט. לאָזען זיי געהן, לאָזען זיי געהן... מיר, דער יונגער דור, מיר, דער פרייער דור, קומען מיר אין ארץ-ישראל אריין.

אָנקעל קאַהן

אַרויסגעריסען זיך.

אין גאָטעס נאַמען, אין גאָטעס נאַמען. צו בן-ציונ'נען. ווערדען זי פּילייכט מיין אַגענט אויף פּאַלעסטינע ווערדען? דאָס לאַנד האָט

קיין קולטור, קיין אינדוסטריע, קאַן גראָסער אַבנעהמער ווערדען.
דאָ היער האָבען זיי מיין פּרייז-קוראַנט. ארויסנעמענדיג פון דער טאַש
א ביכעל. ביטע, איזט זעהר אינטערעסאַנט, זעהר אינטערעסאַנט...

חיים

אראָבגעהענדיג פון בארג.

לאָז זיי וואנדערן, לאָז זיי וואַנדערן, לאָז זיי וואַנדערן, די
אַלטע העכט, די פעטע העכט, און די בייכער זיך פּאַשען מיט
שאַנד און שפּאָט, אויף מיסט און קויט...

אָנקעלקאַהן

אראָבגעהענדיג מיט דער טאַנטע בערטאַ אונטערן אָרעם.

דאַנקע שען, דאַנקע שען. אין גאָטעס נאַמען, אין גאָטעס נאַמען...

טאַנטע בערטאַ

האלבליך ברונז.

אַך, קיינע ערציהונג, קיינע בילדונג, ווי דאָס וואָלט אין באַר-
באַרען-לאַנד געבאָרען. געהען אָב געארעמט נאָך באָריס'ן מיט העלענען.

בן-ציון

צו פּאָטער-מוטער.

דאָרטען שיינט, דאָרטען פלאַמט. קום דאָך, טאַטע, מיט, קום
דאָך, מאַמע, מיט.

רב חנן

צו יוספ'ן

עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, קום דאָך מיט, קום דאָך מיט...

יוסף

עפּעס גלויב איך יאָ, עפּעס גלויב איך נישט. אַז איהר זאָגט,
געה איך מיט, געה איך מיט...

משה

אראָבגעהענדיג פון בארג.

לאָז מען מיטנעמען פון גלות עפּעס וואָס, עפּעס וואָס. דאָ האָט

מען געלעבט, דאָ איז מען געשטאָרבען. און דאָס בית־המדרש.
געסעל מיט דעם פלומפעל, עס איז דאָך אַזוי יודיש, אַזוי יודיש...

יסטינע

דערהויבט זיך פון שטיין, נעמט אַ טיכעל און פּאַקט איין דערינען ערד, חעלכע זי נעמט פון הינטער אַ בוים, גיט איבער דאָס פּעקעל דעם ייידען.

נעם דאָס הויפען ערד מיט, נעם דאָס מיט דיר אין קבר אריין. אויף דער ערד ביסט דו געבוירען, געלעבט און געדאַוועגט, גע־האָפט און געוויינט... אין דער ערד האָסט דו דיין טאַטען מיט דיין מאַמען בעגראָבען, דיינע קינדער מיט דיינע אייניקלעך איבערגעלאָזט. נעם זי דיר מיט. עס איז אַ שטיק פון דיין לייב, פון דיין נשמה געוואָרען...

רב חנן

נעמט פון איהר דאָס פּעקעל ערד.

וויפיל מאָל אין שמונה־עשרה זי דערמאָנט, און ברכות איבער איהר געמאַכט, און לערנען זיך אָנגעהערט... צו יוסטינען. אָבער קום דאָך מיט, ביי וועמען און וואו ועסט דו איבערבלייבען?

יוסטינע

נישט אייער משיח איז מיין משיח, נישט אייער לאַנד איז מיין לאַנד, מיך רופען אַנדערע שטימען, מיר זינגען אַנדערע לידער, זעהסט דו דאָרט דאָס לאַנד ברייט און ווייט? ח׳ייזט איהם אויף די פעלדער אין הינטערגרונד רעכטס—ווי עס בעהאַלט דאָס פּנים אין די הענד און עס וויינט און עס בענקט, אַט דאָס ציהט מיין נשמה... דו זעהסט די ווערזשבע מיט די לאַנגע צעפלאָשעטע צעפּ, וואָס זי שטעהט איינזאַם אויפ׳ן וועג און ציהט רעכטס און לינקס אויס די הענד? דאָס רופט זי מיך, דאָרט אַהין צו זיך... און די חורבה, די ווייסע—ווי אַ בלייך העלדען־געזיכט קוקט זי אַרויס צווישען גרינס, באַגאָסען מיט לבנה־ליכט. וואַרט: זי קומט, זי ווערט אַנט־פּלעקט, די קיניגין, דעם שניידערס טאָכטער פון אָפּאָלע מיט קרוין און גאָלד, און זי רעדט, און זי דערצעהלט פון יאָהרען לאַנג, פון יאָהרען ווייט, וואָס האָט זיך דאָ אָבגעטאָן אין פּאַלאַץ, אין קאַזימירזש׳ס צייט, אין קאַזימירזש׳ס צייט...

רב חנן

אַבגעהענדיק מיט מלכּה׳לען, אַלע נאָך זיי.

בּלייב געזונט, מיין אָרים קינד!

מלכּה׳לע

מאַמע יענטעלע, מאמע יענטעלע! וואו לאָז איך דיך איבער?

משה

צו אַנדרזשיי׳ן

קלייב אויס געשווינד אַ גאָט און אַ משיח. דו הערסט, מען רופט! דו הערסט, מען בלאָזט! עס איז געקומען אַ צייט פון פעסער נעמען, קלייב געשווינד!

אַנדרזשיי

דאָ איז מיר פרעמד, דאָרט איז מיר פרעמד... אויף דער גרעניץ שטעה איך פון לאַנד און לאַנד... פון פאָלק און פאָלק, פון שפּראַך און שפּראַך. וואָס איך וויל, דאָס איז מיין... אייערע שטימען רופען מיך נישט, אייערע שטימען וועקען מיך נישט. מיין טאַטע האָט מיר גאָרנישט געגעבען, מיין מאַמע האָט מיר גאָרנישט געגעבען. איך וויס נישט, וועמען צו געהערען, וועמען צו געהערען.

רב חנן

בּלייב געזונד, מיין אָרים קינד, מיין אָרים קינד.

מלכּה׳לע

געה אויפ׳ן טאַטענס רב אַנשעלס קבר און בעט מחילה און בעט מחילה... דאָס איז די בעסטע סגולה... די בעסטע סגולה...

יוסה

פאַר׳ן טאַטענס זינד ליידט דאָס קינד...

מען הערט תקיעות בלאָזען, חינטען יאָגען.

בן-ציון

קומט געשווינד, קומט געשווינד. צו אַנדרזשייען און יוסטינען. בּלייבט

געזונט! אלע געהען דורך דעם שלאגבוים און ווערען פערלוירען ווייט אויפן

ועג, וואָס ווייזט זיך דאָרט צווישען די פעלדער.

יוסטינע בלייבט זיצען אויפ'ן שטיין ביים וועג, און אנדרזשיי שטעהט ביים שלאגבוים.

אַ נ ד ר ז ש י י

שטעהענדיג ביים שלאַגבוים.

מיין מאַמע האָט מיך פערלאָרען אויפן שייד-וועג, אויפ'ן שייד-וועג. איך ווייס נישט, וואו אַהין צו געהן, וועלכעס איז מיין..
איך בין אַ מצבה אויף דעם גלות, וואָס דאָ איז געווען אַמאָל.
אויף דעם יוד פון אַמאָל.

עס הייבט אָן טונקעל צו ווערען, די לבנה בעהאַלט זיך הינטער די וואָלקען, אַלץ הילט איין אַ גרויסער נאַכט-פלעק.

י ו ס ט י נ ע

זיצענדיג אויפ'ן שטיין.

מאַמע ערד, דו הילסט דיך איין אין דיין נאַכט-סוד און געהסט אַריין אין דיר, נעם מיך מיט אין דיר, טוליע מיך איין אין דער טיפעניש פון דיין סוד. מיין מאַמע איז מיר פרעמד, מיין טאַטע איז מיר פרעמד, מיין משפחה איז אַוועקגעגאַנגען אין אַ פרעמד לאַנד. פויזע. **מאַמע ערד, איך בין דיין קינד פון דיר געקומען, צו דיר געה איך צוריק, נעם מיך מיט, טוליע מיך איין צו דיין ברוסט,** זי זעצט זיך אויף דער ערד און טוליעט איין אין איהר איהר געזוכט. **וואָס ווייגסט דו מאַמע ערד? וואָס ווייגסט דו אַזוי אין דיר?.. ווער איז דאָס צו דיין ברוסט געטוליעט, דאָרט ווייט, דאָרט ווייט, און רייסט די האָר פון דעם קאָפ... און קרעכצט אין דיר און וויינט אין דיר...**
זי ווערט אַנטשוויגען.

א ס ת ר ׳ ק ע

פון דער חורבה געהט זי אַרויס אויף דעם ווייסען שטעגעל, וואָס פיהרט צום וועג צו. זי איז זעהר אַ הויכע. איהרע שוואַרצע צעפ האָר לאָזען זיך אַראָב איבער איהר גאָלדענעם קלייד, וועלכעס איז מיט אַ ווייס לייליעך ארומגעהילט. אויף דעם שטערן, אַרויסגעפאַסט אויף די האָר, טראָגט זי אַ זילבערנע קרוין, פון וועלכער עס שיינט אַרויס איהר פינקעלדיגער שטערן. זי איז בלינד, האַלט אַ גרויסען שטעקען אין דער האַנד און זוכט מיט'ן שטעקען צווישען די גראָזען, רעדענדיג צו זיך מיט אַ טאָנלויזער, האַלב-פערלוירענער שטים.

אסתר׳קע

איך בין אסתרקע, דעם יידישן שניידערס טאָכטער פון אָפּאָלע. דער יוד איז שמוציג, דער יוד איז ברודיג. די יודישע טאָכטער איז שען! דער קיניג האָט מיך געזעהן, אין זיין פּאַלאַץ מיך געפיהרט, דעם גאָלדענעם פּאַוואָהאַר מיר אין האַנד געגעבען, פאַר זיין קאָכאַנקע מיך געמאַכט. שווייגט, איהר ווענט, שווייגט, איהר בוימער! אָ, קום צו מיר, מיין מאַן, קום צו מיר, מיין פּאַן דורך הינטער-וועגען, דורך היגטער-שטעגען... *פּויזע.*

איך בין געשטאָרבען. דער קיניג האָט מיר די אויגען אַרויסגענומען, און בעט צו זיי, און קניהט צו זיי... יעצט קאָן איך צו בית דין של מעלה נישט קומען, מוז איך מיר די אויגען זוכען, די אויגען זוכען. *זי זוכט מיט׳ן שטעקעל צווישען די גראָזען.* נישט דאָ, נישט דאָרט... *הייט אין הינטערגרונד אַ ווייטע תקיעה קוים צו הערען...* ווער וועקט, ווער רופט?.. וואָס ברענט דאָס מיין געזיכט? וואָס ציהט מיין הארץ? פאַר חרפּה, צי פאַר גליק? ווער וועט מיך ביי דער האַנד אָננעמען און מיך צו מיין מאַמעס קבר פיהרען?.. *פאַר דער צייט, וואָס זי רעדט, געהט זי איבער׳ן שטעגעל, צום וועג צו.*

יוסטינע

קום, שוועסטער לעבען, קום... איך וועל דיך ביי דער האַנד אָננעמען און צו דיין מאַמעס קבר פיהרען... *זי נעמט זי אָן ביי דער האַנד און פיהרט זי. ביידע געהען אָב ווייט אין דער נאַכט און ווערען פערנעפּעלט אין דעם טוי-וואָלקען, וואָס שטייגט פון דער ערד און געהט אין הימעל אויף.*

אנדרזשיי

שטעהענדיג ביים שלאַגבוים, רעדט צו זיך.

מיין מאַמע האָט מיך אויפ׳ן שייד-וועג פערלאָרען, אויפ׳ן שייד-וועג פערלאָרען. איך ווייס נישט, וואו איך זאָל מיך ווענדען, צי רעכטס, צי לינקס! שטעה איך ביי דעם שלאַגבוים און ווייס נישט, ווער איך בין, פון וואַנען איך קום, וואָס איז דיין, וואָס איז מיין. עס איז מיר אַלץ איינס... אַלץ איינס...

דער פאָרהאַנג פאַלט זעהר לאַנגזאַם.

שלום אַש

אונזער גלויבן

א פאָלקס־שטיק אין פיר אַקטן

פארלאַג „קולטור־ליגע", וואַרשע

פערזאָנען.

לייזער. א דאָרפס־יוד, א פערד־סוחר אין די פופציגער.

חנה. זיין ווייב אין די זעלבע יאָהרען.

פנחס. זייער זוהן.

אסתר. זייער טאָכטער.

דער קליינער מחותן.

די מחותנת׳טע.

דוד׳ל. אסתר׳ס חתן.

ר׳ שלמה פיאָנטקער. לייזער׳ס צווייטער מחותן.

לאה׳לע. פנחס כלה.

פאָטער סטאַך. א פויער, לייזער׳ס שכן.

אַנטעק. זיין זוהן, א יונגער פויער־שייגעץ פון איינינע און צוואנציג יאָהר.

קומאַ סטעפאַן. סטאַכ׳ס און לייזער׳ס שכן.

ערשטער שדכן.

צווייטער שדכן.

יאַדוויגע. א שכנה.

אַ צווייטע שכנה.

יודען, ווייבער, מיידלעך, פויערים, פויערטעס.

אָרט: אין א פוילישען דאָרף.

צייט: נאָהענטע פערגאַנגענהייט.

ערשטער אקט

אין א פויערען־הויז. א גערטענדעל בעזייהט, אין מיטען א סוכה־ביידעל. אין הינטער־גרונד א הויז מיט א גרויסע חעראנדע. פון ביידע זייטען פעלד, א גרויסער וועג מיט פאפאלען בעזעצט. פוהרען פארען. יודען קומען אן.

אַ נ ט ע ק,

אַ יונגער, געזונטער שייגעץ אין העמד ביי דער ארבייט, ליעגט פערשטעקט אין אַ קופּע אָבגעשניטענע תּבואות, קוקט צו די אָנקומענדע פוהרען; אויפגערעגט, שעלט, וויינט, אונבעהאָלפען.

אַז גאָט זאָל זיי שטראָפען, די פערשאָלטענע יודען, ווי דאָס פאָהרט אָן, איין פוהר, צוויי פוהרען. נאָך דער נשמה פון מיין מיידעל, פון מיין זשידאָווקעלע, פון מיין אסתּריקע פאָהרען זיי דאָס... איך וועל זי אייך נישט אָבגעבען. מיט'ן שטן וועל איך זיך ראַנגלען און אייך וועל איך זי נישט אָבגעבען. זי איז מיין... מיין. ער רייסט זיך די האָר פון קאָפּ און וויינט. איך וועל עס ניט איבערטראָגען... גאָט, גאָט, שטעה מיר ביי, איך וועל עס נישט איבערטראָגען. ער שלוכצט.

אַ ס תּ ר ' ק ע,

אַ רויט, געזונד דאָרפס-מיידעל, צוויי צעפּ, אין אַ רויטען סטאַניק אויסגעפּוצט, שלייכט זיך צו צו איהם, זאָגט שטיל מיט רחמנות:

אַנטעק!

אַ נ ט ע ק

כאַפּט זיך אויף, נעהמט ארום דאָס מיידעל און פרעהט זיך ווי אַ קליין קינד:

דו מיין זשידאָווקעלע, מיין שלעכט גליק. וואָס ווילען זיי פון אונז?! ער פאַלט אויף איהר האַלז און וויינט. איך וועל דיך נישט אָבגעבען, הרג'ענען און נישט אָבגעבען.

אַ ס תּ ר ' ק ע.

הער אויף, הער אויף, זיי וועלען הערען, זיי זיינען אין דער נאָהענט.

אַ נ ט ע ק.

קום מיט מיר אין וואַלד אַריין. דאָרט וועלען מיר זיך אַדורכשמועסן.

אַ ס תּ ר ' ק ע.

איך קען נישט, זיי וועלען מיר באַלד זוכען. איך האָב זיך

נור אַרויסגעכאַפּט אויף אַ מינוט. איך האָב געוואוסט, אַז דו ביזט דאָ.

אַנטעק.

פון וואַנען האָסטו געוואוסט?

אסתּר׳קע.

דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט.

אַנטעק

ערשראָקען, קוקט זי אָן.

ביזט זיך געקומען מיט מיר געזעגענען?

אסתּר׳קע

שווייגט.

אַנטעק.

וואָס שווייגסט דו? זאָג מיר באַלד אָן מיין טויט. אָבער האָב נישט קיין מורא, איך וועל דיך נישט אַזוי לייכט אָבגעבען; אַזוי גרינג זאָל זיי דאָס נישט אָנקומען.

אסתּר׳קע

ערשראָקען.

וואָס ווילסט דו טאָן?

אַנטעק.

ועסט עס שוין שפּעטער געוואָהר ווערען. אַזוי לייכט וועל איך מיר מיין לעבען נישט לאָזען צוברעכען.

אסתּר׳קע.

אָבער אַנטעק...

אַנטעק

אויפגערעגט:

און איהר האָט עפּעס געפּרעגט ווען אַנטעק׳ס יונג לעבען מוז אונטערגעבראָכען ווערען, אַזוי ווי דאָס יונגע בוימעלע וואָס דער הענקער האַקט עס אונטער, אַזוי ווי אַ יונגער הונד, וואָס מען נייט איין אין אַזאַק און מען טאָפּיעט איהם אין וואַסער. אַזוי האָט איהר מיט מיר געהאַנדעלט. אַלע, איהר, דו אויך, דו אויך. אָבער האָט נישט קיין מורא. איך וועל זיך פאַר אַלע אָברעכענען, ווען מיין לעבען איז בי־

אייך גאָר נישטווערטה, איז אייער לעבען אויך גאָר נישט ווערטה.

אסתר׳קע.

אָבער, אַנטעק, וואָס טהוט זיך מיט דיר? וואָס איז געוואָרען פון דיר? איך דערקען דאָך דיך גאָר נישט; דו ביזט גאָר אַן אַנדערער, עס איז גאָר נישט דו.

אנטעק.

דאָס האָט איהר געמאַכט אויס מיר אַזוי. איך לעב נישט מעהר, צייט דו האָסט מיר געזאָגט, אַז מען שדכנ׳ט דיר דעם שידוך פון דער שטאָדט, אַז דער טאַטע דיינער וויל דיך חתונה מאַכען פאַר דעם רבי׳ן פון דער שטאָדט, און אַז איך זעה ווי די פוהרען פאָהרען אָן מיט די זשידעס דיך אָוועקצונעהמען פון דאַנען, קאָכט אין מיר דאָס בלוט. מיט די הינד וואָלט איך זיי פון דאַנען אַרויסגעיאָגט, די פיס וואָלט איך זיי אונטערגעהאַקט. אין שוהל זאָלען זיי געהן „מאָדליען" זיך, נישט נאָך מיין קרוין קומען, נאָך מיין איינציג גליק. ער נעהמט זי פעסט ארום.

אסתר׳קע

קוקט איהם אין פנים אריין מיט פרייד.

וואָס זאָלען זיי טאָן? מיט דיך מיך חתונה מאַכען קענען זיי דאָך נישט.

אנטעק.

פאַר וואָס?! איך בין איין-איינציקער זוהן. מיין טאַטע האָט דריי וואָליק ערד און נאָך זעקס מאָרגעס וואַלד, אַ פולען שטאַל מיט בהמות און צוויי פאָר בולאַנעס צו דריי הונדערט רובעל אַ פאָר. מיין טאַטע אַליין איז אַ גאָספּאָדאַרזש און איך בין אַ גאָספּאָדאַרזש׳ס אַ זוהן, די שיקסעס פון דאָרף יאָגען זיך נאָך מיר, ווי נאָך שוואָמען. אָ, לאָזען זיי מיר נור געבען מיין גליק. ער נעהמט זי ארום. מיט מיין שטיק ערד וועלען זיי זעהן וואָס פאַר׳ע גאָספּאָדאַרסטווע איך וועל מיר מאַכען, וועלען זיי זעהן וואָס פאַרע גאָספּאָדאַרזש אַנטעק איז. אַך, וואָלט איך מיר מיין הויז געבויט!

אסתר׳קע

לאזט אראב די אויגען.

און מיר מיינסטו איז גרינג?

אַנטעק.

איך זעה נישט, אַז עס זאָל דיר זיין שווער. די קוה געהט גערן צו יעדען ביק.

אסתר׳קע.

רעד נישט אַזוי, דו קרענקסט מיך אומזיסט. איך האָב ניט קיין אַנדער עצה. וואָס זאָל איך טהאָן?

אַנטעק.

הער זיי נישט, וויל נישט קיין כלה ווערען.

אסתר׳קע.

אָ יאָ, איך האָב מורא. דער טאַטע מיט׳ן ברודער וועלען מיך שלאָגען.

אַנטעק

ווערט אויפגעקאָכט.

זיי שלאָגען דיך, זיי וואַגען?!

אסתר׳קע

פערשעמט.

נישט איין מאָל. ערשט נעכטען, ווען איך האָב געפּרואווט עפּעס צו רעדען, אַז איך וויל נישט פאַר דעם יודעל קיין כלה ווערען, האָבען זיי מיך געשלאָגען, מעהרסט דער ברודער.

אַנטעק

אויפגערעגט.

דער פערד-גנב, דער זבראָדנאַרזש, ער וואַגט דיך צו שלאָגען! אַך, איך וועל איהם די פּיס אונטערהאַקען. דאָס דאַרף וועל איך אונטערבונטעווען, אַז מען זאָל איהם אַרויסטרייבען פון דאַנען. זאָל ער נור אויף מיין האַנד פאַלען. ער נעהמט ארום אסתר׳קען. מיין קינד, מיין קליין מיידעלע, מיין כלה האָבען זיי געשלאָגען! אַז גאָט זאָל זיי שטראָפען, די זשידעס. ווייז, ווי זיי האָבען דיך געשלאָגען.

אסתר׳קע.

איך וועל דיר נישט ווייזען. איך וויל נישט, אז דו זאָלסט זיי שילטען; עס זיינען מיינע אייגענע.

אנטעק.

איך וועל זיי נישט שילטען, אז דו ווילסט נישט. די גנבים, די זשידעס, אז עס זאָל זיי... *ער האלט זיך איין.* ווייז, ווייז, וואו זיי האָבען דיך געשלאָגען.

אסתר׳קע

ווייזט די האנד.

מיט אַ פּאַסיק האָט ער מיר געגעבען איבער׳ן פלייצע. בלויע פלעקען האָט ער מיר געמאַכט.

אנטעק

קושט איהר די האנד.

אויסקושען וועל איך דיר די פלעקען. אז גאָט זאָל זיי שטראָפען, וואָס זיי האָבען פון מיין קינד געמאַכט.

אסתר׳קע.

און דו זאָגסט, אז מיט׳ן גוטען ווילען געה איך טאָן דעם שידוך. קיין קאַלב געהט נישט גערן צום שעכט-הויז.

אנטעק.

זיי מיר מוחל וואָס איך האָב דיך געקרענקט. *אויפגערעגט.* וואָס זאָל איך טאָן? וואָס זאָל איך טאָן? אָ, איך וועל אהינגעהן צו׳ן איהם, צו דיין טאַטען, און וועל איהם בעטען מיט גוטען. איך וועל איהם קושען די פיס. איך וועל איהם געלד געבען; איך וועל דיך אויסקויפען, מיין קינד, אויסקויפען דיך.

אסתר׳קע

ערשראָקען.

וואָס געהסט דו טאָן? איך האָב מורא.

אנטעק

בעשטימט.

האָב נישט קיין מורא. איך ווייס שוין וואָס איך האָב צו טאָן. מיט גוטען וועט ער דיך אָבגעבען, וועסט זעהן.

אסתר׳קע.

מיין פאָטער וועט מיך דיך קיינמאָל מיט גוטען נישט אָבּ־ געבּען.

אנטעק.

פאַר וואָס?

אסתר׳קע.

דו ווייסט גאַנץ גוט פאַר וואָס.

אנטעק.

וואָס וויל איך דען, — אַז ער זאָל זיין גלויבּען ענדערען? איך וויל דאָך נור, ער זאָל דיך אָבּגעבּען. זאָל ער זיך ווייטער אין זיין טייוולישער סינאַגאָגע געהן, אַבּי ער זאָל דיך נור אָבּלאָזען.

אסתר׳קע

ברוגז.

איך וויל נישט, אַז דו זאָלסט אַזוי רעדען אויף אונזער גאָט, אויף אונזער סינאַגאָגע.

אנטעק.

וואָס זאָגסט דו? האָסט דו שוין חרטה געקריגען? געדענקסט דו נישט וואָס דו האָסט מיר צוגעזאָגט.

אסתר׳קע.

איך געדענק גאַנץ גוט. נור צייט דענסטמאָל, צייט איך האָבּ דיר צוגעזאָגט, קען איך נישט רוהען; דאָס האַרץ שרעקט זיך אין מיר, איך האָבּ מורא עס וועט קיין גוטעס דערפון נישט אַרויסקומען.

אנטעק.

אָ, דאָס האַלט נאָך דיין גאָט פאַר דיר מלחמה; ער ברענט אַ בּענקשאַפט אין דיין האַרץ. אָבּער אונזער העררגאָט וועט זיך פאַר דיר אָננעהמען; דער, וואָס מאַכט נור דעם ערש־ טען שריט צו איהם, פאַר דעם נעהמט ער זיך אָן, האָט דער גלך געזאָגט.

אסתר׳קע.

אָ, און איך האָבּ אַזוי מורא. דאָס האַרץ שרעקט זיך אין מיר, און איך שלאָף נישט קיין איין נאַכט, צייט איך האָבּ

דיר צוגעזאָגט... און אַזעלכע שרעקליכע חלומות. איך האָב מורא, אַז אונזער גאָט וועט נקמה נעהמען.

א נ ט ע ק.

ווערסט דו טאַקע פערלאָזען דיין אַנטעק'ען און חתונה האָבען מיט אַ פרעמדען, מיט אַ ווילד פרעמדען? ווי וועסט דו דאָס קענען? דאָס הארץ וועט דיר גאָר נישט וועה טאָן?

א ס ת ר ' ק ע

קלעהרט א ווײלע.

איך וועל עס טאַקע נישט קענען, ניין, ניין. איך ליעב דיך. זי פאַלט אויף איהם. פון מאַנ'ס בעט וועל איך אַנטלויפען צו דיר, מיין געליעבטער. נור איך האָב אַזוי מורא, אַזוי מורא.

א נ ט ע ק

נעהמט זי פעסט ארום.

מיין זשידאָווקעלע, מיין קעלבעל. אָ, ווי ליעב איך דיך. איך וועל עס נישט איבערטראָגען אָהן דיר.

פון דערווייטענס הערט זיך רופען: אסתר'קע, אסתר'קע! דאָס מיידעל כאַפּט זיך אויף.

א ס ת ר ' ק ע.

אַנטלויף פלינק! אַנטלויף, זיי קומען אָן.

א נ ט ע ק.

איך וועל נישט אַוועקגעהן. שווער מיר, אַז דו וועסט מיך נישט פערלאָזען.

א ס ת ר ' ק ע.

איך שווער דיר, איך שווער דיר. אַנטלויף, זיי קומען. וויל זיך ארויסרייסען.

א נ ט ע ק.

שווער, שווער מיט'ן גאַנצען הארץ אָן אונזער גליק, אָן אונזער ליעבע, אַז דו וועסט מיך נישט פערלאָזען.

א ס ת ר ' ק ע:

איך שווער דיר, איך שווער דיר. נור אַנטלויף. געדענק אָן גאָט—זיי וועלען אָנקומען, זיי וועלען מיך שלאָגען.

אנטעק.

די קעפ וועל איך זיי צושפּאַלטען. שווער, שווער, אַז דו וועסט טאַטע־מאַמע פערלאָזען, דיין אמונה פערלאָזען און נאָך דיין אַנטעק׳ען געהן; אומעטום, אומעטום, וואו ער וועט דיך פיהרען, אַפילו צום טייוועל וועסטו מיט איהם מיטגעהן.

אסתר׳קע.

איך שווער דיר, מיין געליעבסטער, מיין איינציגער. זי קושט איהם אויף די ליפּען. נור אַנטלויף, זיי זיינען שוין דאָ.

אנטעק.

יעצט געה איך, אַזוי. ער קושט זי. און האָב נישט קיין מורא. איך וועל דיך שוין אַרויסקריגען פון שטן׳ס האַנד. איז עס נישט מיט גוטען, וועט עס זיין מיט בייזען. ער פערשווינדט הינטער דער קופּע. די מוטער קומט אָן.

חנה.

טאָכטער, וואו ביזטו? די מחותנים זיינען דאָך געקומען. קוקט זיך ארום. זעהט די צעשפּאַלטענע האָר אויף דער טאָכטערס קאָפּ אַ בראָך איז דאָך נאָך מיינע יאָהר! האָסט דיך ווידער געטראָפען מיט׳ן שייגעץ, און דאָס היינט, אין דעם טאָג, ווען דו זאָלסט אַ כלה ווערען! איך וועל זיך דאָך לעבע־דיגערהייט בעגראָבען פאַר חרפּה.

אסתר׳קע.

מאַמע, מאַמעלע קרוין, איך וויל נישט דעם שידוך.

חנה.

טאָכטער, וואָס רעדסטו?! ברענג עס נישט איבער׳ן מויל! דער טאַטע וועט דיך ממית׳ען אויפ׳ן אָרט.

אסתר׳קע.

זאָל ער מיך ממית׳ען! זאָל ער מיך אַ לעבעדיגע בעגראָבען. איך וויל נישט דעם שידוך! איך וועל עס איהם זאָגען.

חנה.

טאָכטער, טהו אונז נישט אָן די חרפּה! מענשען זיינען דאָ: די מחותנים, די מחותנת׳טע, און דער חתן איז דאָך אַזאַ שעהנער און אַזאַ גוטער קאָפּ. מיר וועלען זיך דאָך בעגראָ־בען לעבעדיגערהייט פאַר חרפּה. וואָס טהוט זיך מיט דיר?

[אסת]ריקע.

איך וועל עס נישט איבערטראָגען, מאַמע.

חנה.

טאָכטער לעבען, מען האָט דאָך דיר כשוף אָנגעטהון. בייזע לייט האָבען דיר כשוף אָנגעטהון. וואָס איז מיט דיר, טאָכ־טער?

אסתר'קע.

איך ווייס נישט, מאַמע, איך ווייס נישט וואָס איז מיט מיר.

זי וויינט.

חנה

נעהמט זי איין מיט רחמנות:

דאָס טהוט דיר, קינד, וועה. דו ביזט נישט צוגעוואוינט צו פרעמדע מענשען. וועסט דיך צוגעוואוינען, ביזט דאָך אַ יו־דישע טאָכטער. די מאַמע האָט דאָך דיך אונטער'ן האַרץ געטראָגען, האָט דאָך געקרענקט צוליב דיר — וועסט דאָך אונז די חרפה נישט אָנטאָן. ווי וועלען מיר דאָס איבער־טראָגען? די שטאָדט איז דאָך אונז מקנא, די גאַנצע שטאָדט, אַזאַ זיידענעם יונגען מאַן; אַז מען גיט אַ טאָכטער נאָך די טויזענדער און אַז מען האָט אַ טאַטען אַ רב, קריגט מען דאָך נישט אַזאַ יונגען מאַן. איך וועל דאָך נאָך פון דיר, טאָכ־טער, נחת דערלעבען.

אסתר'קע.

מאַמע, איך ווייס נישט, וואָס איז מיר!

חנה.

דו שעמסט דיך, טאָכטער, ביזט נישט צוגעוואוינט; עס איז אַ יודישע זאַך, וועסט דיך צוגעוואוינען. יעדע קוה וויל נישט געהן אין שטאַל אריין. נור מיר זיינען צו דעם בעשאַפען, קינד. פאַר דעם זיינען מיר פרויען, און אַ פרוי איז אַ זינדי־גער מענש, און מוז געהאָרכען צוערשט טאַטע־מאַמע און דערנאָך דעם מאַן. דו וועסט דיך צוגעוואוינען, קינד.

ל י י ז ע ר

אַן עלטערער יוד, אַ הויכער, אַ בייניגער, אַ דאַרער, מיט אַ שיטערער . . .
לויפט אַרויס פון הויז.

וואו איז די מויד? בייז. וואָס טהוט איהר דאָ? די מחותנת׳טע זוכט דאָך אייך אַרום. ער דערמאָנט זיך אַן עפּעס. וואָס? אַהאַ אסתר׳קע!

ח נ ה.

דאָס קינד שעמט זיך. צום ערשטען מאָל פאַר אַזוי פיעל מענשען זיך ווייזען. עס איז דאָך אַ מיידעל. זי איז דאָך נישט צוגעוואוינט.

ל יי ז ע ר.

נישטקשה, לאָז זי זיך נישט שעמען. עס איז זיך נישטאָ וואָס צו שעמען. עס איז אַ יודישע זאַך. פיהר זי אַריין, פיהר זי אַריין. די מחותנת׳טע וואַרט, מען וויל זי דעם חתן ווייזען.

ח נ ה.

קום, טאָכטער, קום אַריין, די מחותנים וואַרטען.

א ס ת ר ׳ ק ע

וויינט.

מאַמע, איך וויל נישט, מאַמעלע קרוין.

ל יי ז ע ר.

וואָס? חתונות וועט זי מיר נאָך דאָ שפּיעלען! ווילסט קריגען מיט׳ן פּאַסיק? ער געהט אַראָבנעהמען דעם פּאַסיק פון די הויזען. אַריין, זאָג איך דיר. מיט׳ן שייגעץ אַרומלויפען שעמט זי זיך נישט, און דאָ איז זי מיר פלוצים געוואָרען אַ צדיקית.

ח נ ה.

נאַ, לייזערל גנב איז שוין אַרויס מיט דער צונג, אָפּגעביסען זאָל זי דיר ווערען.

ל יי ז ע ר.

איך מעג. איך בין אַ טאַטע. שעכטען לאָז איך מיך פאַר איהר אַ שטאָל פערד אויספערקויפט און דעם שעהנסטען חתן נעהם איך איהר. איך האָב די פערד איינגעשפּאַנט און בין צום רבי׳ן געפאָהרען אין דער ישבה אַריין און געזאָגט: רבי, גיט מיר אַ חתן פאַר מיין טאָכטער, דעם טהייערסטען יונגען,

מאן, דעם בעסטען קאָפּ. אַ וועלט איז מיך מקנא, קיינער פאַר־גינט מיר נישט דאָס גליק, שונאים אַרום: אַ דאָרפס־מאַן, אַ פערד־סוחר זאָל קריגען אַזאַ קאָפּ. און איך—צוזעצט זאָלען זיי ווערען! איך מוז זיי ווייזען ווער לייזערל פערד־סוחר איז. דעם בעסטען איידעם פון דער געגענד מוז איך האָבען. אַ שטאָל פערד אויסגעקויפט, אַבי דעם קאָפּ צו קריגען, און זי קווינקעלט זיך נאָך, און זי וויל נאָך נישט! דו געהסט אַריין? די מחותנת'טע זאָלסט דו מיר אַ קוש אין דער האַנד געבען, און דעם מחותן אַ קוש אין דער האַנד, און שטיל ווי אַ טויב; דו ביזט אַ כלה.

חנה

צום מאַן.

געה שוין אַריין. האָסט דיך שוין צורעדט? זי וועט שוין אַריינקומען, וועט שוין אַריינקומען.

לייזער.

ניין, נור דאָ אויפ'ן אָרט לאָז זי מיר אַריינגעהן. איך בין אַ טאַטע, איך הייס.

חנה.

קינד לעבען, טהו מיר צוליעב, צושטער אונז נישט די שמחה, דאָס איינציגע שטיקעל נחת, וואָס מיר האָבען אין דיר דערלעבט. אַז דער רבונו של עולם האָט שוין יאָ אונז דערצו מזכה געווען אָט אַזוי. זי ווישט איהר אויס די אויגען, מאַכט איהר גלייך די האָר, דאָס קלייד. גאָט זאָל דיר געבען רבקה'ס חן און רחל'ס שעהנקייט, אַז דו זאָלסט ביים חתן און די מחותנים לייטזעליגקייט געפינען. נו, קום שוין, טאָכטער!

אסתר'קע

שטעהט.

פנחס

אַ יונגערמאַן פון איינעגע און צוואַנציג יאָהר, אַ רויה, ענערגיש געזיכט, ערשט בעוואַקסען, מאָגער און לענגליך, געהט אַנגעטהון אין לאַנגע קליידער און אַ יודיש היטעל וואָס פּאַסט איהם נישט.

וואו זיינט איהר אַהינגעקומען? די מחותנים זוכען דאָך אייך. עס איז דאָך אַ שאַנדע פאַר מענשען.

ל י י ז ע ר.

נאַ, זי שטעהט דאָך און טענה'ט איין מיט איהר. זי וויל דאָך נישט אַריינגעהן; עס פּאַסט איהר ניט דער שידוך.

פּ נ ח ס

אויפגערעגט.

וואָס? די חרפה פאַר מענשען! לויפט צו. די מינוט אַריין!

א ס ת ר ׳ ק ע

האָט מורא פאַר איהם, קאַרטשעט זיך איין.

דער פּאָטער מיט'ן ברודער נעהמען זי אונטער די אָרימס און פיהרען זי אין שטוב אריין. די מוטער געהט נאָך און בענשט זי: גאָט זאָל שיקען אַ חן אויף דיר. ווערען פערשוואונדען.

אַ נ ט ע ק

וועלכער קריכט אַרויס פון הינטער דער קופּע תבואה, הויבט זיך אויף, שטעקט אויס די פויסט אין הויז אַריין.

איהר וועט זיך שוין פון מיר אויסריכטען פאַר דער עולה.

לויפט אַוועק מיט אַ יאָמער.

עס ווייזען זיך אין גערטענדעל אַרויף און אַראָב שפּאַצירענדיג פּנחס און לאה.

פּ נ ח ס.

איך דאַנק איהנען פאַר דעם, וואָס זי זענען אַרויסגעקומען און האָבען נאָך איהנס פאָטער מיטגעבראַכט.

ל א ה ׳ ל ע.

אַזוי גרינג איז עס נישט אָנגעקומען.

פּ נ ח ס

נעהמט אַן לאה'ן ביי דער האַנד.

לאה'לע ווען וועלען מיר שוין האַלטען אַזוי ווייט?

. א ה ׳ ל ע

שווייגט.

פּ נ ח ס.

איך ווייס, מען שעהמט זיך נאָך מיט אונז, פערד-סוחרים, דאָרפס-יודען. איהנס פאָטער, דער שניט-קרעמער, זאָל ער נור נישט מיינען, אַז אַ פערד-הענדלער איז נישט קיין מענש-אַ הונדערטער קען ער פון דער האַנד באָרגען גיכער ווי

אַן אַנדערער, און די תורה לייענען אויך — זאָל ער מיך פערהערען.

ל א ה׳ ל ע

עס איז נישט אמת, דער טאַטע שעהמט זיך נישט. אַז ער וואָלט זיך געשעהמט, וואָלט ער דאָך נישט אַרויסגעקומען.

פ נ ח ס.

נור פאַר וואָס דען לעגט ער אָב די תנאים? ער ווייסט דאָך, אַז איך געה אויס נאָך דיר. און אויף קיין נדן פרעג איך אויך נישט. פיער שדכנים האָב איך שוין געשיקט צו׳ן איהם.

ל א ה׳ ל ע.

ער האָט געוואָלט אָבוואַרטען אסתר׳קעס תנאים.

פ נ ח ס

טריאומפירענדיג.

איך ווייס, ער האָט געוואָלט זעהן, ווער עס וועט דער צווייטער מחותן זיין. איך פערשטעה. נו, האָט ער זיך דעם יחוס איינגעריכט. האָבען מיר אפשר מיט מיין שוועסטער אַ שלעכטען שדוך געטהון? אַרב וואָלט אויך קיין בעסערען נישט געטהון. דעם בעסטען בחור פון דער ישיבה אַרויס. עס קאָסט אַ סך געלד—נור מיר האָבען נישט געקוקט.

ל א ה׳ ל ע.

עס איז טאַקע אמת... נור האָב איהן געוואָלט עפּעס בעטען, זעהען זי, עס איז נישט שעהן, ווען זי שטעהען אַליין אויפ׳ן אַלטען מאַרק און פערקויפען די מילך — עס קען דאָך אַן אַנדערער שטעהען. און פאַריגע וואָך האָט איהן מיין ברודער געזעהן אויפ׳ן יאַר-מאַרק, ווי זי זענען געשטאַנען מיט אַ חברה פויערים און האָבען גע׳שכור׳ט אין שענקעל; דער טאַטע האָט דערפון עגמת-נפש געהאַט.

פ נ ח ס.

איך שעהם זיך נישט קיין מילך צו פאַרקויפען—געשעפט, אי׳ז געשעפט, און ווען מען דאַרף אַ פויער אין שענקעל פיהרען, וועל איך נישט קוקען וואָס די שטאָדט-לייט זאָגען. איך בין אַ דאָרפסמאַן און ווייס וואָס טויג צום געשעפט. אָבער לאָזען זיי מיר נור דיך פאַר אַ ווייב געבען, לאָזען מיר נור,

לאה׳לע, די זכיה האָבען חתונה צו האָבען און אַריינציהען זיך אין שטאָדט אַריין און מיר וועלען האָבען אונזער אייגענע שטוב, וועסט דו זעהן אויב איך וועל נישט זיין אַזאַ שעהנער בעלהבית ווי זיי. איך וועל מיר אָנטהון אַן אַטלע־סענע קאַפּאָטע און וועל געהן אין שטיבעל אַריין דאַווענען. מעביר זיין די סדרה קען איך ווי זיי, און די תורה לייענען אויך און אפשר דאַרף מען אַ מאָל פאַר׳ן עמוד שטעהן—וועל איך זיך אויך ניט דערשרעקען: לאָמיר נור, לאה׳לע, נאָך דער חתונה זיין.

לאה׳לע

פערשעהמט.

יאָ, איך ווייס, אַז זי זענען אַ יודישער יונגערמאַן און כאָטש פון דאָרף—וואָלט זיך נאָך אייבער נישט געוואונשען... און נאָך דער חתונה וועלען זי זיך אויפפיהרען גאַנץ שעהן. דורך דעם טאַקע, פנחס׳ל, זאָלען נישט מענשען האָבען צו רעדען, אַז לאה׳לעס חתן איז אַ פערד־מאַן, אַז ר׳ שלמה פיאַנטקער׳ס איידימעל פערקויפט מילך אין גאַס. זיי ווייסען דאָך, מענשען זענען שלעכט און איהנס שאַנד איז דאָך שוין מיין שאַנד...

פנחס

בעריהרט.

לאה׳לע, לאה׳לע, לאָמיך נור די זכיה האָבען אַז מיר זאָלען אונטער דער חופה שטעהן. איך וועל זיי ווייזען, ווער פנחס׳ל איז, כאָטש איך קום פון דאָרף, ווען גאָט וועט אונז העלפען, לאה׳לע. עס געהט נישט אויס קיין צוויי יאָהר און דאָס שעהנסטע הויז פון שטאָדט מוז אונזער זיין, גבאי אין דער שוהל ווערען, אין די בעדער וועסט דו ביי מיר פאָהרען, צוזעצט אַפילו אַז זיי זאָלען ווערען.

לאה׳לע.

מען טאָר נישט אַזוי רעדען, פנחס. מיט גאָט קען מען קיין קאָנטראַקטען ניט מאַכען. און אַז עס וועט חלילה נישט אַזוי זיין, מוז מען אויך צוליעב נעהמען—פאַר דעם זיינען מיר מאַן און ווייב.

פּנחס.

לאה'לע! לאה'לע! ער נעהמט ארויס פון בוזים-קעשענע א גאָלדען זייגערל מיט א קייטעל. זעהסט, וואָס איך האָב דיר געקויפט! דאָס האָב איך פאַר דיר אָנגעגרייט אויף חתונה-געלד. שוין דריי חדשים טראָג איך עס אויף מיין האַרץ אַרום, פאַר דיר אָנגעגרייט. ער גיט עס איהר. איך בעט דיך, נעהם עס פון מיר, נעהם עס דיר אַ מתנה גלאַט אַזוי: אויף חתונה-געלד וועל איך דיר אַ גאָלדענע בראָש קויפען. אין דער שטיל דעם טאַטען דיינעם וועל איך די וועקסלען אָבגעבען. אָט, וואָס פאַר אַ מענש איך בין.

לאה'לע

ניין, פּנחס'ל, כל זמן מיר זענען נישט קיין חתן-כלה, וועל איך פון איהן קיין מתנות נישט צונעהמען.

פּנחס.

פאַר וואָס, לאה'לע? נעהם עס צו, אָבער עס וועט יאָ ווערען שידוך אָדער נישט, נעהם עס צו אַ מתנה פון אַ גוטען פריינד.

לאה'לע

שטרענג.

פּנחס, איך האָב דאָך איהן איינמאָל פאַר אַלע מאָל געזאָגט,—פון אַ פרעמדען יונגען מאַן נעהמט מען קיין מתנות נישט צו, נאָך דערצו אַ מעדעל! עס איז נישט שעהן!

פּנחס.

בין איך דיר פרעמד?

לאה'לע

כל זמן ווי די תנאים זענען נישט געשריבען. פּנחס בעהאַלט דאָס זייגערל צוריק אין טאַש.

לאה'לע.

זי וועלען מיר אַ געפעליגקייט טאָן.

פּנחס.

פאַר דיר.

לאה'לע

האָט עטץ די כלה אַ מתנה געקויפט?

פ נ ח ס

שווייגט.

ל א ה ׳ ל ע.

שענקען זי דאָס דעם מחותן. זאָל ער די כלה חתימה-געלד געבען.

פ נ ח ס

שפרינגט אויף.

די גאָלדענע קייט? — עס קאָסט דאָך אַ פערמעגענס.

ל א ה ׳ ל ע.

איך בעט איהן, טהון זי עס מיר צוליעב, איך וועל איהן זייער דאַנקבאַר זיין.

פ נ ח ס

דערשראָקען

די מתנה, וואָס פאַר דיר... וועט שוין פון אונזער שידוך גאָר נישט ווערען?

ל א ה ׳ ל ע

שמייכעלט פערשעהמט.

פאַר מיר, פאַר מיר... זענען זי די בעסטע מתנה...

פ נ ח ס

געריהרט

ל א ה ׳ ל ע? ער קוקט איהר אַן אין די אויגען. טאַקע, די גאָלדענע קייט מיט'ן זייגערל? עס קאָסט אַ סך געלד...

ל א ה ׳ ל ע

שעלמיש.

איך הייס.

פ נ ח ס.

אַז דו הייסט, אַז דו הייסט

ל א ה ׳ ל ע

שאָקעלט צו מיט'ן קאָפּ.

פ נ ח ס.

עס קאָסט אַ סך געלד...

ל א ה ׳ ל ע.

איך בעט.

פּנחס.

אַז דו בעטסט, איז עפּעס אַנדערש. קרעכצט.

אין דעם פאַדער-הייזעל ווייזט זיך דער פאַטער מיט צוויי יודען. דער קליינער מחותּן טענה'ט עפּעס און די צוויי שדכנים דינגען זיך

ליזער.

רופט פּנחס'ן

פּנחס, פּנחס, קום נור אַהער. נאַ, האָסט דו דיר גאַר נייעס!

פּנחס

געהט אריין, צו דער כּלה.

איך קום באַלד נאָך. פיהרט די כּלה אַב, קומט צו צו די יודען וואָס איז?

ליזער.

זיי ווילען דאָך נאָך צוויי הונדערט רובעל.

פּנחס.

פאַר וואָס? מען האָט דאָך אָבגערעדט.

דער קליינער מחותּן.

וואָס האָט איהר געמיינט, איך האָב אויפגעצויגען אַ זוהן פאַר אייך?! צוואַנציג יאָהר האָט דאָס לעבען און געזונד אָבגע-קאָסט ביז גאָט האָט געהאָלפען, — עס איז אַרויסגעקומען אַ פּרי, מיט וועלכע די וועלט שמ'ט, און גאַרנישט — דאָס אייך אַוועקגעבען! פאַר וויפיעל? מען מיינט דאָך, אַז איך בין גליקליך געוואָרען, אָבגעוואויגען מיט גאָלד, אַז איך האָב זיך משדך געווען מיט אַ פערד-הענדלער! פאַר דעם געלד וואָלט איך דאָך געקענט אַ רב פאַר אַ מחותּן נעהמען. ער דינגט זיך נאָך! איך נעהם צו מיין סחורה און פאַר אַהיים!...

ליזער.

וואָס וויל ער פון מיר? אַ שטאָל פערד האָב איך אויספער-קויפט, אַז איך זאָל דעם שידוך טהון. שעכטען וועל איך זיך נישט לאָזען פאַר אַ טאָכטער.

פּנחס.

וועגען וואָס האַנדעלט זיך דען אייגענטליך?

ערשטער שדכן.

דאָ האַנדעלט זיך וועגען דעם, אַז דער יוד האָט אָבגעמאַכט דעם שידוך, האָט ער פערגעסען אויסצורעדען.

צווייטער שדכן

פאַלט איהם אין די רייד אריין.

ווער האָט פערגעסען? וואָס פערגעסען? איך האָב גאָר נישט פערגעסען; איך האָב עס פריהער געזאָגט, איך האָב עס באַלד געוואוסט.

ערשטער שדכן.

וואָס האָסטו געוואוסט? וואָס האָסטו געזאָגט?

צווייטער שדכן.

דאָס וואָס דו זאָגסט, דאָס וואָס דו זאָגס˙

ערשטער שדכן

מאַכט איהם נאָך.

וואָס זאָג איך? וואָס זאָג איך?

פנחס.

אפשר וועט מען שוין דאָך געוואָהר ווערען, וועגען וואָס עס האַנדעלט זיך.

ערשטער שדכן.

זאָל ער זאָגען, אַז ער ווייסט.

צווייטער שדכן

הויבט אָן דערצעהלען.

ווען איך האָב דעם יודען געטראָפען אין בית־המדרש, האָב איך מיט איהם גערעדט וועגען זיין זוהן. האָב איך איהם געזאָגט, אַז איך ווייס, אַז עס איז דאָ אַ יוד אַ סוחר, וואָס וואוינט אויפ׳ן דאָרף.

פנחס.

אָבער וועגען וואָס געהט דאָ?

ערשטער שדכן

דערצעהלט.

דער יוד *ער ווייזט אויפ׳ן קליינעם מחותן.* האָט פערגעסען אויסצורעדען, אַז דער מחותן זאָל געבען כלה־מתנות — חתימה־געלד.

צווייטער שדכן

פאלט אריין אין די רייד.

דאָס האָב איך דאָך געוואָלט זאָגען—כלה־מתנות. ער האָט דאָך אָבגערעדט מיט איהם טויזענד רובעל, האָט ער דאָך געמיינט, אַז די מתנות געהען אַריין אין די טויזענד רובעל.

ערשטער שדכן.

יאָ, אַז איך האָב דיר געזאָגט, ווייסטו.

צווייטער שדכן.

אודאי האָב איך געוואוסט. איך האָב נאָך געוואוסט בעפאָר...

לייזער

שרייט.

געוואַלד, וואָס ווילען די יודען פון מיר?! הערט אויף, וואָרים איך טרייב אייך אַרויס פון הויף.

די מחותנת'טע

קומט אריין.

וואו ביזטו? דער רב פערהערט דאָך דעם חתן דערינען.

דער קליינער מחותן.

דבורה, מען זאָל נישט אָנריהרען דעם חתן; מיר וועלען פאַקען די זאַכען און מיר וועלען אהיים פאָהרען.

די מחותנתטע.

משה'ן? פאַר וואו'ן?

פנחס

צו דער מחותנת'טע.

געהט נור אַריין, געהט נור אַריין; מיר וועלען באַלד אַדורכ־קומען צווישען זיך.

ערשטער שדכן.

לאָזט נור אונז אַליין; מאַנספערשוינען וועלען שוין אַדורכ־קומען צווישען זיך.

צווייטער שדכן.

מאַנספערשוינען קומען שטענדיג אַדורך צווישען זיך.

ערשטער שדכן

קוקט איהם אַן.

האָסט געוואוסט, העי?

צווייטער שדכן.

בעפאָר דו האָסט נאָך אָנגעהויבען...

פנחס.

איהר וועט שווייגען?! איז וואָס וועט זיין דער סוף?

לייזער.

נישט קיין גראָשען מעהר! איך בין נישט גע׳שמדט׳ט, נישט געפאַנגען, אַז איך זאָל דאַרפען אָבוועגען מיט גאָלד מיין טאָכטער. וואָס, טרפה בין איך? איך בין אַ פּראָסטער דאָרפס־מאַן, אָבער איך האָב שווער געאַרבעט אויף מיין גראָשען, כשר פערדיענט מיט מיינע פינף פינגער. איהר קענט פרע־גען די פויערים אויף מיר: איך זיץ מיט זיי פון אָבות אבותינו, קיינער וועט אויף מיר קיין שלעכטס נישט רעדען, איך האָב עהרליך געהאַנדעלט מיט זיי.

דער קליינער מחותן.

אַ שעהנער יחוס—די פויערים...

לייזער

צוקאָכט זיך.

יאָ, דאָס איז מיין יחוס — די פויערים! איך שעהם זיך ניט מיט זיי, זיי זיינען מיינע פריינד.

דער מחותן.

איז נישטאָ וואָס צו באַלמוטשען. וואָס שטעה איך?... וויל אוועקלויפען.

ערשטער שדכן

צו פנחס׳ען.

עס איז דאָך נישט שעהן פאַר מענשען. ר׳ שלמה פיאָנט־קער איז דאָ...

צווייטער שדכן

אויך צו פנחס׳ען.

ר׳ שלמה פיאָנטקער...

ערשטער שדכן

קוקט איהם אָן.

האָסט געוואוסט, העי?

צווייטער שדכן.

בעפאָר...

פנחס

האלט אָב דעם קליינעם מחותן.

לויפט ניט, קאָכט זיך נישט. טאַטע, איך גיב מתנות פאַר דער כלה. ער נעהמט ארויס דאָס גאָלדען זייגעריל מיט דער קייט, גיט עס דעם מחותן. נאַט אייך, גיט דער כלה חתימה=געלד.

שדכנים

שרייען אויף.

אהאַ!

דער קליינער מחותן

בעקוקט די קייט מיט'ן זייגער.

עס איז גאָלד? און וואו איז די פּרואוו?

פנחס

ווייזט איהם

דאָ האָט איהר די פּרואוו.

ערשטער שדכן

כאַפּט די פּרואוו.

אַכט און פופציגער! ריין גאָלד;

צווייטער שדכן

זהב טהור, פינף און אַכט!

ערשטער שדכן

קוקט איהם אָן.

האָסט...

צווייטער שדכן

בעפאָר דו...

לייזער

צום זוהן.

וואָס טהוסט דו? ביזט משוגע געוואָרען!

פנחס.

טאַטע, שווייג. זאָלען זיי זעהן, אַז לייזער פערד=סוחר ווייסט ווי אויסצוגעבען אַ טאָכטער. צום מחותן. וואָס מיינט איהר טאַקע, אַז מיין פאָטער וואָלט אַזוי אויסגעגעבען אַ טאָכטער

און נישט פאַר איהר קיין מתנות צוגעגרייט. די מתנות זיינען שוין אָנגעגרייט נאָך פאַר דריי וואָכען צו-פריהער...

ל ײ ז ע ר.

פנחס!

פ נ ח ס.

טאַטע, שווייג... אַז מיר האָבען איינמאָל אַ שידוך געטהון קוקען מיר נישט אויף קיין געלד. נישטקשה, מיר קענען זיך דאָס פערגינען.

ע ר ש ט ע ר ש ד כ ן.

ער שפּיעלט זיך מיט זיי! צום מחותן. אַז אייער זוהן איז אין אַ שמאַלץ-גרוב אריינגעקומען.

צ ו ו י י ט ע ר ש ד כ ן.

אין איין שמאַלץ-גרוב? — אין צוויי

ע ר ש ט ע ר ש ד כ ן

קוקט איהם אָן.

צ ו ו י י ט ע ר ש ד כ ן

שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף יאָ.

ד ע ר ק ל י י נ ע ר מ ח ו ת ן

שרייט אריין צום ווייב.

דבורה, דבורה, לאָז מען צוזאַמענפיהרען התן-כלה.

ל י י ז ע ר.

דאָרט שטעהט די ווערענדע. לאָז מען צוזאַמענפיהרען חתן-כלה!

ש ד כ נ י ם.

חתן-כלה

עס קומען ארויס מחותנים, צווישען זיי ר' שלמה פּיאַנטקער, האַלט זיך פון דערווייטענס פון אַלע, און דער רב, מיט וועלכען ער חבר'ט זיך. חנה פיהרט ארויס די כלה. אסתר'קע געהט גאַנץ ברוגז'לעך. די מוטער בענשט איהר נאָך אין דער שטיל. די צווייטע מחותנת'טע פיהרט דעם חתן, אַ יונג בחור'ל אין אַן אַטלאַסענע קאַפּאָטע מיט אַ שטריימעל. מען פיהרט זיי ביידען אין דער וועראַנדע אריין. אין דער צייט ווען דאָס געדויערט רעדט לייזער מיט'ן רב.

ל ײ ז ע ר

צום רבי.

רבי, זאָגט עפּעס דער חתן גוט?

ד ע ר ר ב.

אַ טהייער קעפּעל.

ל ײ ז ע ר

צופריעדען.

רבי, עס קאָסט אַ סך געלד. ביז צום העמד האָט מיך אויס-געטהון דער מחותן. נור עס מאַכט ניט. קוים זאָגט איהר, רבי, אַז ער איז װערטה — בין איך צופריעדען.

ד ע ר ר ב.

דער רבונו של עולם װעט עס דיר ממלא זיין. דער, װאָס נעהמט אַן איידעם אַ תלמיד חכם, איז עס אַ גרויסע זאַך.

ל ײ ז ע ר.

גערירהט.

רבי, איך האָב ליעב די תורה. אַליין קען איך נישט לערנען, אַ גראָבער יונג. אָבער מיין זוהן האָב איך געלאָזט לערנען, דעם לעצטען גראָשען און אַ מלמד אין שטוב געהאַלטען. ער קען, רבי, די תורה לייענען, אַ דין װייס ער. איך האָב ליעב די תורה; אַלעס װעל איך אָװעקגעבען פאַר איהר. צו איהר, רבי, זאָגט, אַז ער קען, דער חתן, בין איך צופרידען, װעל איך זיך ביז צום העמד לאָזען אויסטהון פאַר איהם.

צום קליינעם מחותן. מחותן, אַלעס װעט איהר ביי מיר פּועל'ען

רופט לאָז מען צוזאַמענפיהרען חתן-כלה!

ח נ ה

פון דערװייטענס.

שוין צוזאַמענגעפיהרט.

ד ע ר ר ב.

זיינען זיי נור נישט אַליין?

ד י ש ד כ נ י ם.

די מוטערס זיינען אויך דערביי.

*חתן-כלה, װעלכע מען האָט צוזאַמענגעפיהרט אין ביידעל, װאָס שטעהט אין מיטען

גאָרטען, — די מוטערס פאַר'ןביידעל, — זיינען שטיל אַ ווײַלע. דוד'ל קוקט צוערשט אויף דר'ערד, אסתר'קע אויף דר'ערד.

דוד'ל

הויבט אָן מיט הארץ־קלאַפּונג, ניט קוקענדיג אויף דער כלה.

אונזערע חכמים זאָגען: פערציג טעג איידער דער מענש ווערט געבוירען, ווערט שוין זיין זווג אין הימעל אויסגע־רופען. אַז גאָט האָט אונזביידע פאַר אַ זווג אויסגעקליבען זאָל עס זיין מיט מזל!

אסתר'קע

שווייגט, לאָזט אראָב דעם קאָפּ.

דוד'ל.

אונזערע חכמים זאָגען, אַז איידער אַ מענש טהוט אַ שידוך, איז גלייך, אַז חתן־כלה זאָלען זיך די הערצער אויכרעדען, אויב זיי זיינען גענויגט איינס צום צווייטען.

אסתר'קע

שווייגט, לאָזט אראָב דעם קאָפּ.

דוד'ל

איכ'ל מיט'ן רבונו של עולם'ס הילף האַלטען בכבוד מיין ווייב... איכ'ל אָבהיטען געטריי די חובות, וואָס אַ מאַן איז מחויב צו אַ ווייב... ווי אונזערע חכמים האָבען אונז גע־לערנט. דער רבונו של עולם זאָל געבען און אונזער זווג זאָל עולה־יפה זיין... מיר זאָלען זיין גליקליך...

די ווייבער

ביים ביידעל, פּאַטשען זיך אין די הענד.

מזל טוב! געפעלען זיך, געפעלען!

לייזער.

מיט מיין סחורה האָב איך זיך אויך נישט וואָס צו שעמען. ער נעהמט זיך אָן ביי דער גאַמבע. זעהסט, טאַכטער, וואָס פאַר אַ חתן דו קריגסט. אַ רב איז ער, טאָכטער. נחת וועל איך דערלעבען פון דיר, טאָכטער. ער קושט איהר אין קאָפּ.

פנחס

שפּרינגט אונטער צום פאָטער און ציהט איהם ביים ארבעל.

טאַטע...

לייזער

צום רב.

רבי, איך האָב ליעב, אַז איך מאַך אַגעשעפּט באַלד צו מאַ-כען אַ כּתב, כּדי דער מחותּן זאָל ניט קענען חוזר זיין. רבי, לאָז מען תּנאים שרייבען. דאָ אין גאָרטען וועלען מיר שרייבען די תּנאים; אין שטוב איז וואַרעם. לאָז מען אַרויס-טראָגען דעם טיש.

חנה.

ער איז אָנגעגרייט, לייזער, אָנגעגרייט. ווייזט אויפ׳ן טיש אויף דער ווערענדע.

לייזער.

נו, לאָז מען זיך זעצען. מחותּנים, שדכנים, וואָס שווייגט איהר?

ערשטער שדכן.

עולם, זיך זעצען!

צווייטער שדכן.

זעצען עולם...

ערשטער שדכן

קוקט איהם אָן.

צווייטער שדכן

קוקט איהם צוריק אין פּנים!

דער עולם זעצט זיך, דער רב אויבען אָן, נעהמט זיך די תּנאים צו שרייבען נעבען איהם ר׳ שלמה פּיאַנטקער, דער קליינער מחותּן. דער איבעריגער עולם רעדען צווישען זיך

פּנחס

שלייכט זיך אונטער צו לאה׳לען.

כ׳האָב איהן געהאָרכט.

לאה׳לע

איך דאַנק איהן, איך האָב עס געוואוסט.

פּנחס.

נור פאַר איהן, עס קאָסט אַ סך געלד.

דער רב

האָט געענדיגט שרייבען

ערשטער שדכן

חתן כלה, אונטערשרייבען!

צווייטער שדכן

אונטערשרייבען, חתן כלה!

מען פיהרט צו דעם חתן, דערנאָך די כלה. זיי שרייבען זיך ביידע אונטער. דער מחותן גיט איבער דער כלה פנחס'ס מתנה. חנה מיט דער צווייטער מחותנת'טע ברעכען טעלער. חנה וויינט אויף אסתר'קעס קאָפּ.

אַלע.

מזל-טוב, מזל-טוב!

לייזער.

נו, עולם, וואָס שווייגט איהר?! מרדכי, ברוך! איהר ווייסט דאָך יאָ, אַז איך מאַך אַ געשעפט, האָב איך ליעב צו טרינקען לחיים. מען גיסט זיך אָן די גלעזער, אַלע ווינשעווען זיך.

ערשטער שדכן

גיסט זיך אָן אַ כוס.

לחיים, עולם!

צווייטער שדכן

נאָך איהם.

עולם, לחיים!

לייזער

צום מחותן.

נו, לחיים! יעצט, מחותן, איז ער, ווייזענדיג אויפ'ן חתן, שוין מיין! איהר וועט מיר איהם נישט אַוועקנעהמען, ער איז שוין מיין! שעכטען וועל איך זיך לאָזען פאַר דעם יונגען מאַן! זאָל ער מיר זיצען און לערנען די הייליגע תורה, און איך וועל אַרבעטען פאַר איהם, פערד פערקויפען, אויף יאָהרמערקער פאָהרען, און דו זיץ און לערען די הייליגע תורה. להיים, חתן! לחיים, כלה! ער קושט די טאָכטער אויפ'ן קאָפּ. אַז גאָט האָט מיר יאָ די זכיה געגעבען, אַז איך זאָל פון דיר נחת דערלעבען, מיין איינציגע טאָכטער — לחיים, רבי! אַלע טרינקען לחיים, פרעהען זיך. אין הויז ווייזען זיך פאָטער סטאַך און קומא סטעפאַן, צוויי שכנים. לייזער דערזעהט זיי, הויבט זיך אויף און געהט זיי אַנטקעגען. אַך, זיי גאָספּאָדאַרזשעס זיינען

געקומען—מיינע שכנים, גוטמאָרגען! איהר זיינט געקומען צו לייזער׳ן, ווייל עס איז ביי איהם אַ שמחה, זעהר אָנגעלעגטע געסט.

קומאַ סטעפּאַן.

יאָ, מיר זיינען געקומען, ווייל עס איז אַ שמחה ביי דיר לייזער.

פּאָטער סטאַך.

מיר זיינען געקומען אי צוליעב דער שמחה, אי צוליעב אַ געשעפט.

לייזער.

צו דער שמחה זיינט איהר אָנגעלעגטע געסט; דאָס געשעפט וועלען מיר אָבלעגען אויף אַן אַנדערס מאָל. עס איז ביי מיר אַ שמחה היינט.

פּאָטער סטאַך.

דאָס געשעפט האָט אַ שייכות מיט דער שמחה.

קומאַ סטעפּאַן.

עס איז טאַקע צוליעב דער שמחה.

לייזער.

אָ, איך בין טשיקאַווע, וועגען וואָס געהט עס?

פּאָטער סטאַך.

קום מיט אונז אין אַ ווינקעל אַריין, וועלען מיר רעדען.

לייזער.

יעצט האָב איך געסט.

קומאַ סטעפּאַן.

דערנאָך וועט שפּעט זיין.

לייזער.

אפשר וועט מיין זוהן דאָס געשעפט אָבמאַכען?

פּאָטער סטאַך.

ניין. דו ביזט אַ פאָטער, מיט דיר דאַרף מען רעדען וועגען דער זאַך, דער זוהן איז דאָ גאָרנישט.

לייזער

פערלעגען. צו די מחותּנים.

זייט מיר מוחל, די גאָספּאָדאַרזשעס זיינען געקומען, זיי האָבען עפּעס מיט מיר צו רעדען וועגען געשעפט.

די מחותּנים

ביים טיש.

געהט, ר׳ לייזער, געשעפט איז געשעפט. לייזער מיט די פּויערים געהען אַב אין אַ ווינקעל.

לייזער.

וואָס איז עס, גאָספּאָדאַרזשעס, פאַר אַ געשעפט?

קומאַ סטעפּאַן

ווייזענדיג אויף די געסט.

וואָס האַנדעלט איהר דאָ?

לייזער

פערוואונדערט.

האַנדלען? מיר האַנדלען נישט, איך מאַך די טאָכטער פאַר אַ כלה היינט.

קומאַ סטעפּאַן.

וואָרים מיר האָבען געהערט דורך דעם פּלייט אַ גאַנצען מסחר, ווי אויף אַ יאָהרמאַרק.

לייזער.

אָ, דאָ האָט זיך געהאַנדעלט וועגען נדן, איך האָב זיך מיט׳ן מחותּן צורעדט.

פּאָטער סטאַך.

וואָס גיט ער פאַר דער טאָכטער דיר?

לייזער.

מיר גיט ער גאָרנישט. עס קאָסט מיך נאָך אַ סך געלד.

קומאַ סטעפּאַן.

איך האָב מורא, אַ שטאָל פערד וועט דיר די טאָכטער אָב־קאָסטען.

פּאָטער סטאַך.

אָ וואָ, און איך בין געקומען דיר פאָרלעגען אַ געשעפט.

לייזער;

איך הער.

פּאָטער סטאַך.

גאָספּאָדאַרזש לייזער, מיר וואוינען וואַנד אָן וואַנד שוין יאָהרען ווי לאַנג?

לייזער.

איך בין געבאָרען געוואָרען דאָ אין דעם הויז.

פּאָטער סטאַך.

גאָספּאָדאַרזש לייזער, אונזערע פּאָטערס האָבען דאָ נאָך אין שכנות געוואוינט; מיר האָבען זיך צוזאַמען אויפגעצויגען און אונזערע קינדער זיינען שטענדיג אינאיינעם געווען. נו, האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז מיין זוהן אַנטעק, דו קענסט איהם ווי איך, ווי קומאַ סטעפּאַן, אַ יונג גאָר נישקשה'דיג, און אַ פערמעגען האָט ער אויך אַ שעהנס—האָט זיך פערליעבט אין דיין טאָכטער. ער ליעגט אין דער היים און ווייגט. איינציג איז ביי מיר דאָס קינד, האָב איך מיר געטראַכט, איך וועל אַריבערגעהן צו דיר און איבעררעדען מיט דיר, שכן לייזער: די קינדער האָבען זיך אויפגעצויגען צוזאַמען, טאָ זאָלען זיי צוזאַמען זיין, גיב די מויד דעם יונג — ער איז זי ווערטה.

לייזער

קוקט איהם אָן גוטמוטיג.

דו לאַכסט, שכן סטאַך?

פּאָטער סטאַך.

ניין, איך לאַך נישט, שכן לייזער. איך מיין ערנסט, איך בין אַן אָפּענער מענש, אַז צום האַנדלען בין איך צום האַנדעל. גיט מען הונדערט רובעל גיב איך צוויי הונדערט רובעל. גאָספּאָדאַרזש לייזער, דו גיסט דעם יודען, זאָגסטו, אַ סך געלד. איך פערלאַנג פון דיר קיין געלד נישט, אדרבא קענסט מיין שטיק וואַלד, וואָס מיין פּאָטער האָט פערפלאַנצט—זעקס מאָרגעס אָבגעצעהלטע, איך גיב זיי דיר אַוועק, און מיין פּאָר בולאַנעס דערצו, און גיב דעם יונג די מויד.

לייזער

(בייז. ווערט בלייך.)

גאָספּאָדאַרזש סטאַך און שכן סטעפּאַן, וואָס מיינט איהר, לייזער האַנדעלט מיט אַלעס? לייזער האַנדעלט נור מיט פערד און אָקסען, נישט מיט זיין טאָכטער. (ער ווייזט אויף דעם חתן, וועלכער זאָגט עפּעס דאָרט ביים טיש.) איהר זעהט דעם בחור—דאָס איז מיין וואַלד און דאָס זיינען מיינע בולאַנעס. און איהר גאָספּאָדאַרזשעס, זיינט איהר געקומען אויף מיין שמחה ווי שכנים, זיך פרעהען מיט מיר, די שעהנסטע געסט זאָלט איהר זיין. זיינט איהר אָבער געקומען מיין שמחה צו פערשטערען, פון דעם יודען דאָס געלעכטער מאַכען—האָב איך אַ פּאָר הינד אין שטאַל, און מיט דער בייטש וועל איך אייך אויס דעם הויף אַרויסטרייבען. פּפוי! (ער געהט אוועק פון זיי, קומט צו צום טיש, נעהמט א גלאָז אין האנד אריין און זאָגט צום חתן.) לחיים, חתן! לחיים! (טרינקט אויס דאָס גלאָז.)

פאָרהאנג.

צווייטער אַקט:

אַ גרויסע קרעטשמע, אויסגעשיט מיט זאמד און אויסגעשטעלט מיט טיש און ביינק. די פענס־טערלעך מיט פאָרהאנגען און בלומען־טעפּ. טהי־רען פון רעכטס און לינקס. אַ נעבען־צימערעל, אבגעטהיילט דורך אַ הילצערן ווענטעל.

ל י י ז ע ר

קומט אריין, אנגעטהאן אין אן אטלאסענער קאפאטע, אויפגעקנעפעלט. עס פאסט איהם ניט. פון דער צווייטער שטוב קומט איהם אנטקעגען פנחס אויך אין אן אטלאסענער קאפאטע.

ל י י ז ע ר

פערוואודערט, אין דער שטיל.

פנחס, מיר געפעלט עס ניט. ער ווייזט אויף זיין קאפאטע און אויף פנחס׳עס. דאָס איז נישט פאַר אונז. איך האָב מורא מיר וועלען זיך ביידע אַ שוואַרץ יאָהר אויסריכטען. מיר זעהען דאָך אויס... מענשען וועלען דאָך לאַכען אין די פויסטען.

פ נ ח ס.

זאָג זיך נישט טאַטע, לאָזען זיי לאַכען, לאָזען זיי צופּלאַצט ערען פאַר קנאה. מיין נישט, אַז אַלע וואָס טראָגען אַטלאַסענע קאַפּאָטעס קענען לערנען. מעביר זיין די סדרה, אין דער תורה לייענען קענען מיר ווי זיי, און אַ שידוך האָבען מיר געטהון, וואָס דער רב אַליין קען ניט טהון. וואָס איז? זאָלען זיי צופּלאַצט ווערען פאַר קנאה, אַז זיי ווילען. וואָס אַרט עס דיך, זאָלען זיי לאַכען.

ל י י ז ע ר.

פנחס, דו געפעלסט מיר נישט; דו לאַכסט אויס דער וועלט פנחס. זעה מען זאָל נישט לאַכען פון דיר. דאָס מאַלבוש איז נישט פאַר אונז, מיר זיינען פּראָסטע דאָרפס־לייט, און דאָס איז אַ מלבוש פאַר רבנים, גוטע יודען.

פ נ ח ס.

טאַטע, מיר זיינען אויך רבנים, מיר זיינען אויך גוטע יודען, מיר האָבען אַזוי רעכט צו טראָגען אַן אַטלאַסענע קאַפּאָטע ווי אַנדערע. דער מחותן ר׳ שלמה פּיאָנטקער קומט אויף דער חתונה אויך אין אַן אַטלאַסענער קאַפּאָטע. אַז ער טראָגט, מעגען מיר אויך טראָגען.

לייזער.

אָבער, פּנחס, געדענק, מענשען וועלען לאַכען, וועלען חוזק מאַכען אין די פּויסטען צײַיין. עס קומט אַריין חנה מיט אויסגעוויינטע אויגען. וואו ביזטו, איך זוך דאָך דיך אַרום! נאַזעה, ווי דיין זוהן האָט מיך אויסגעפּוצט! פאַר אַרב האָט ער מיך געמאַכט. וואָס זאָגסטו נישט צו דעם שוואַרץ־יאָהר!

חנה.

איהר שטעהט דאָ און גיט זיך אָב מיט נאַרישקייטען און דרינגען ליגט די מויד און וויינט זיך די אויגען אויס. איך ווייס נישט וואָס איז מיט איהר, מען האָט איהר אַ כשוף אָנגעטהון.

לייזער.

וואָס וויל זי? וואָס וויל זי פון מיר האָבען? דעם בעסטען חתן האָב איך פאַר איהר אויסגעקליבען, דעם טהייערסטען קאָפּ פון דער ישיבה אַרויס, אַמאַיאָנטעק קאָסט מיך די מויד, וואָס וויל זי נאָך האָבען?!

פּנחס.

אַז דו הערסט וואָס זי רעדט, האָט זי דאָך רעכט; דו דאַרפסט אַריינגעהן צו איהר מיט'ן פּאַסעק און לערנען מיט איהר דרך־ארץ, וואָלט זי געוועזן געוואוסט וואָס זי וויל.

לייזער

עפּענט אויף די טהיר פון צימער, וואו די טאָכטער געפינט זיך.

אסתר, וואָס ווילסטו פון מיר האָבען? זאָג, וואָס זאָל איך טהון? ער געהט אַריין אין צימער און שלעפּט אַרויס די טאָכטער, וועלכע איז יום־טוב'דיג אָנגעטהאָן. וואָס ווילסטו, אַז איך זאָל איצט, אַ שעה פאַר דער חופּה, ווען אַלע מחותּנים זיינען זיך שוין צוזאַמענגעקומען, דעם שידוך אָבלאָזען? אַז די גאַנצע וועלט זאָל האָבען מיט מיר צו טהון? מען פערגינט דאָך מיר סיי ווי סיי ניט דעם גליק! די וועלט איז דאָך שלעכט. נור קוים האָט מיך שוין דער רבונו של עולם געהאָלפען און איך קען טהאָן דעם שידוך וואָס איך וויל — ווילסטו נישט. נור ווען ווילסטו, זאָג! דעם קומאַסטאַך'ס זוהן. העם? דעם שגץ ווילסטו, העם? מיט איהם זאָל

איך דיך חתונה מאַכען, צו דער חופּה פיהרען? אין דער קירכע, וואָס? ער מאַכט אַ פאַר פויסטען..

חנה

וואָס ווילסטו פון דעם קינד, וואָס האָסטו זיך אָנגעזעצט אויף איהר? הער שוין אויף!

פּנחס.

אַז דו האָסט זיך אַוועקגעשטעלט מיט איהר אויס'טענה'ן האָט זי דאָך רעכט. וואָס האָסטו דיך אַוועקגעשטעלט? די מחותּנים וואַרטען דאָך אויף אונז. קום, וואָס רעדסטו מיט איהר?

חנה.

געהט שוין, איך וועל שוין אַדורכקומען מיט איהר.

לייזער

צו דער טאָכטער.

איך בעט דיך, פערשטער מיר ניט די שמחה. עס איז דאָך פאַר דיר אַלעס, טאָכטער, פאַר דיר אַלעס. ער קושט איהר אין קאָפּ. אַז גאָט האָט מיר געהאָלפען און איך קען דעם שידוך טהון—דאַרפסטו דאָך זיך פרעהען מיט מיר, טאָכטער, מיין איינציג קינד. ער קושט איהר אויפ'ן קאָפּ.

פּנחס.

נו, קום שוין, טאַטע, קום שוין, די מחותּנים זיינען דאָ!

לייזער.

אָט געה איך שוין. חנה, צינד אָן די לאָמפּען, עפען אויף דעם בראַנפען און שנייד דעם לעקעך! וועלען מיר היינט מיין ווייב, אַ חתונה מאַכען, אַז די שונאים וועלען צוזעצט ווערען. פון אַלע קראַנקען זאָל זיך אָקעוויט גיסען, ווי וואַסער! אַז גאָט האָט מיר געהאָלפען און איך קען אויסגעבען אַ טאָכטער פאַר אַ רב... אַ רב, זאָג איך דיר, מיין ווייב, איז ער! אַ רבי'צען וועסטו זיין, מיין טאָכטער! אַ רבי'צען מוזטו זיין! אַ גאָלדענעם זייגער מיט אַ גאָלדענע קייט האָב איך א'הם געקויפט! אין חסידים־שטיבעל וועט ער דאַוונען, מיט די סאַמע גרויסע חסידים. און שאלות וועט ער פסק'ענען, וועסט זעהן, ער וועט שאלות פסק'ענען!—אַ חתונה זאָל היינט דאָ זיין!

פנחס.

טאַטע, האַלט דיך איין, איך בעט דיך, רעד נישט קיין סך עס איז ניט שעהן פאַר מענשען.

לייזער.

וואָס לערענט ער מיך, וואָס וויל ער פון מיר האָבען? גאָט האָט מיר געהאָלפען און איך וועל מיך שעמען צו זיך פרעהען פאַר מענשען? נאָך וועמען פרעג איך, פאַר וועמען האָב איך מורא, אַז גאָט העלפט מיר! איך וועל זיך פרעהען מיט דער מתנה, וואָס גאָט האָט מיר געשאָנקען, מיט מיין חתן— און זאָלען מענשען צוזעצט ווערען! וואָס געהען זיי מיך אָן.

פנחס.

טאַטע.

חנה.

נו, געה שוין, געה. איך וועל שוין אַלעס מאַכען.

לייזער.

נו, געה איך שוין. קום, מיין זוהן! ער נעהמט איהם אונטער'ן אָרעם און זיי געהען ביידע ארויס. עס הויבט אָן צו טונקלען.

חנה.

און זעהסטו, טאָכטער, ווי דער טאַטע איז גליקליך? און פאַר וואָס שווייגסטו? פאַר וואָס וויינסטו? פאַר וואָס פרעה-סטו דיך נישט, טאָכטער? עס איז דאָך היינט דיין שמחה, דיין אויסדערוועהלטע שמחה! ביזט דאָך היינט אַ קעניגין, אַ פּרינצעסין! אַ יודישע טאָכטער, אין דעם טאָג פון איהר חתונה, איז דאָך אַזוי ריין ווי אַ מלאך. גאָט איז דאָך איהר אַלעס מוחל, און וואָס זי וויל קען זי זיך דאָך אויסבעטען ביי גאָט. ביזט דאָך הייליג היינט ביי גאָט, מיין קינד, בעט גאָט אַז ער זאָל דיך ביישטעהן, אַז ער זאָל דעם יצר-הרע פון דיר דערוויטערען, און זאָל דיר געבען חן און לייט-זעליגקייט אין מענשען'ס אויגען און אין דיין מאַנס אויגען! דער טאַטע, דער ברודער, זיינען דאָך מאַנספערשוינען, און אַ מאַנספערשוינ'ס האַרץ איז שטענדיג פערשלאָסען פאַר דעם ווייב. אָבער איך בין דאָך דיין מאַמע, איך פיהל דאָך

יאָ, מיין קינד, ווי עס איז דיר הײנטיגען טאָג. זי נעהמט זי ארום.

אסתר׳קע

קלאמערט זיך אום דער מוטער.

מאַמע, איך האָב אַזוי מורא, געה ניט אַוועק פון מיר; מאַמע, לאָז מיך נישט אָב, איך וויל ביי דיר זיין שטענדיג; שטענדיג.

חנה.

טאָכטער לעבען, געהסט דאָך צו דיין מאַן. מיר זינדיקע ווייבער זיינען צו דעם בעשאַפען, אויסרייסען מוזען מיר פון הארץ טאַטע־מאַמע, און צו פרעמדע מענשען געהן. דער מאַן ווערט דיר דער טאַטע מיט דער מאַמען, דו מוזט איהם געהאָרכען, מוזט זעהן צו געפינען חן אין זיינע אויגען, מיר זיינען צו דעם בעשאַפען.

אסתר׳קע

קלאמערט זיך אָן איהר.

מאַמע, ווּעסט מיך נישט פערלאָזען, ווּעסט מיך נישט שילטען, מאַמע, געה נישט אַוועק פון מיר.

חנה.

פאַר וואָס זאָל איך דיך פערלאָזען? פאַר וואָס זאָל איך דיך שילטען, מיין קינד, וואָס רעדסטו? רעדסט פון היץ דערשראָקען. וואָס איז דיר, מיין טאָכטער?

אסתר׳קע.

איך ווייס נישט, מאַמע, וואָס מיר איז; דאָס הארץ שרעקט זיך אין מיר, איך האָב מורא, מאַמע.

חנה.

פאַר וואָס האָסטו מורא מיין קינד? אפשר האָסטו אַמאָל אויסגערעדט אַ וואָרט וואָס מען טאָר ניט, אָדער אַ געדאַנק געהאַט, חלילה, אַ שלעכטען, בעט גאָט ער זאָל דיר מוחל זיין, און זאָג איהם צו, אַז דו ווּעסט ניט מעהר געהן אויף דעם שלעכטען וועג, אויף וועלכען דער יצר־הרע האָט דיך געשטופט, אַז דו ווּעסט שווער און שוויגער האָרכען און דיין מאַן געטריי זיין. ווּעסט אָבהיטען די מצוות פון דער

יודישער פרוי; חלה פון טויג נעהמען, ליכט בענשען און מיט דיין מאַן אין ריינקייט לעבען, ווערט דיר גאָט דערפאַר כשר'ע קינדער געבען, יודישע קינדער, גרויסע תלמידי חכמים. בעט גאָט ער זאָל דיר מוחל זיין.

אסתר'קע

אין שרעק

איך ווייס נישט ווי אַזוי צו זאָגען מאַמע.

חנה.

געדענקסט, טאָכטער, ווען דו ביזט אַ קליין קינד געווען, האָסטו מיט דער מאַמען יעדען טאָג מודה אני געזאָגט, האָסט פערשטעלט די אויגען און די מאַמע האָט די הענד אויפ'ן קאָפּ דיר אַרויפגעלעגט און דו האָסט נאָכגעזאָגט יעדעס וואָרט, געדענקסטו, מיין קינד?

אסתר'קע.

איך געדענק.

חנה.

ווילסטו יעצט, מיין קינד, מיט דער מאַמען מודה אני זאָגען?

אסתר'קע.

איך וויל, מאַמע.

חנה.

פערשטעל די אויגען און זאָג נאָך מיט דער מאַמען, וואָרט ביי וואָרט. אסתר'קע פערשטעלט זיך די אויגען מיט די הענד, די מוטער לעגט אַרויף איהר האַנד אויף דער טאָכטער'ס קאָפּ, און זאָגט מיט דער טאָכטער וואָרט ביי וואָרט. רבון כל העולמים, איך קום צו דיר מיט אַ געבראָכען האַרץ, שטאַרק מיין האַרץ צו דיר און דערווייטער דעם יצר-הרע פון מיר און יעדעס שלעכטס. אפשר האָב איך אַ וואָרט אַרויסגערעדט, אָדער אַ געדאַנק געהאַט ניט אין דיינע וועגען צו געהן, זאָל עס זיין בטל כעפרא, און דער יצר-הרע זאָל איבער מיר קיין שליטה ניט האָבען, און איך בעט דיך, טהייערער גאָט, אַז דו זאָלסט מיר מוחל זיין אין דעם זכות פון מיין חתן, וואָס ער זיצט און לערנט צו דיר טאָג און נאַכט, און וואָס איך

גיב מיך איבער בלינד אין זיינע הענד, ווי אַ קאַלב, אַזוי ווי דו האָסט בעפוילען, און וועל אָבהיטען די דינים און מצוות, וואָס דו האָסט דעם זינדיגען ווייב בעפוילען, און לעבען מיט איהם אין ריינקייט, ווי אַ כשר׳ע יודישע טאָכ־טער. פאַר דעם זאָלסטו מיך מזכה זיין צו האָבען קינדער מיט איהם אין ריינקייט, און איך זאָל קענען זיי אויפצי־הען צו דיענען דיין טהייערען נאָמען. און שיק אַ ברכה און אַ הצלחה אויף מיין קעפּעלע, אַז איך זאָל געפינען חן אין מיין מאַנ׳ס אויגען, און איך וועל היטען און טהון וואָס מיין מאַן וועט מיך הייסען, און וואָס אלע גוטע און פרומע לייט וועלען מיך הייסען—אָמן סלה.

א ס ת ר ׳ ק ע

ציהט לאַנגזאַם דעם אָמן.

ח נ ה.

נו, טאָכטער, ווע‏סט פאָלגען וואָס דו האָסט דאָ געזאָגט?

א ס ת ר ׳ ק ע.

יאָ, מאַמע, איך וועל פאָלגען.

ח נ ה

גליקליך.

וועט דיר דער רבונו של עולם העלפען. אַזוי האָב איך דיך ליעב, טאָכטער. זי קושט זי אין די אויגען. דו ביזט דאָך אַ כשר יודישע קינד. נו, באַלד איז די חתונה, די מחותנים וועלען דאָך באַלד אַריינקומען. פון הינטער׳ן פענסטער הערט זיך אַ גרימפּ־לען פון אַ פידעל. נאַ, זעה. די כלי־זמרים זיינען שוין דאָ, ווער איז מיר, און איך האָב נאָך גאָר נישט געטהאָן. וואו איז די מוהמע? זיינען שוין די פיש אָבגעקאָכט? זי עפענט אויף די טהיר. נו, קומט, כלי־זמרים, קומט אַריין! איך וועל לוי־פען צו די פיש, טאָכטער; גרייט מיט די מיידלעך צום טיש, די מחותנים קומען. חנה אַב דורך אַן אַנדער טהיר. אין פענסטער ווייזט זיך אַנטעק.

אַ נ ט ע ק

שטעקט אַריין דעם קאָפּ דורכ׳ן פענסטער.

אסתר׳קע!

אסתר׳קע

דערזעהט איהם. מיט שרעק.

דו — דאָ!?

אנטעק.

יאָ איך האָב דיך גערופען מיט דעם פידעל ער ווייזט איהר דאָס פידעלע. ווי דענסטמאָל, ווען מיר זיינען צום ערשטען מאָל אין וואַלד געגאַנגען. דו געדענקסט? דעמאָלט האָב איך דיך אויך גערופען אַזוי ער גרימפּעלט דעם פּוילישען ניגון.

אסתר׳קע.

הער אויף, געדענק אין גאָט! הער אויף, זיי וועלען הערען

אנטעק.

עס וועט קיינער נישט הערען. איך בין דאָ אין גערטענדעל פערשטעקט, צווישען די קשאַקעס, איך וואַרט אויף דיר. אסתר׳קע. היינט איז די לעצטע נאַכט. ועסטו נישט היינט מיט מיר געהן, אסתר׳קע, איז אַלעס אלעס פערפאַלען.

אסתר׳קע.

אַנטעק, קרוין, אָ...

אנטעק.

איך האָב צוויי פּוילישע מוזיקאַנטען אָבגעדונגען, אַז זיי זאָלען שפּיעלען לעבעדיגס, דער עולם זאָל פרעהליך זיין; אין מיטען טאַנץ, ווען דער עולם וועט שכור׳לעך זיין, וועל איך דיך פון דער חתונה אַרויס׳גנב׳ענען. אויפ׳ן וועג, היני־טער׳ן וועלדעל, וואַרט דער קומאַ מיט דער פוהר, די בעסטע צוויי בולאַנעס איינגעשפּאַנט.

אסתר׳קע

ציטערט.

רעד נישט אַזוי, אָ, אַנטעק; איך וועל נישט געהן מיט דיר.

אנטעק

דערשראָקען.

וואָס רעדסטו, אסתר׳קע! אין דער שטאָדט וואַרט שוין אויף אונז דער קסאָנדז פּראָבאַזש, וועסט אין קלויסטער צוויי וואָכען זיין, ביז דו וועסט דעם הייליגען סאַקראַמענט אָנ־בעהמען, דאַן זיינען מיר שוין מאַן און ווייב.

אסתר׳קע.

אוי, אַנטיק, איך וועל נישט געהן מיט דיר; מיר מוזען זיך שוין צושיידען, אַנטעק. איך וועל שוין געהן מיין וועג און דו דיינעם.

אַנטעק.

פאַר וואָס, אסתר׳קע? איז דאָס אַלעס פון די געטרייע רייד, וואָס דו האָסט געשוואוירען מיר, אַז דו וועסט געהן נאָך מיר אין פייער און וואסער. אוי, וועה איז צו אַנטעק׳ן! ער וועט שוין מוזען אין קרעטשמע געהן, אָדער אין וואַלד אריין, אפשר וועט ער דאָרטען טרעפען אַ הויכען בוים... אָדער אַ טונקעלען סטאַוו, ביי וועלכען מיר פלעגען זיצען אַזוי אָפט צוזאַמען, אסתר׳קע, פערשטעקט אין גראָז זומער פאַרנאַכט.

אסתר׳קע.

רעד נישט אַזוי. דו שניידסט מיר דאָס האַרץ. געה אַוועק, אַנטעק, די מאַמע וועט באַלד קומען צוגעהן און אונז טרע־פעןביים פענסטער שטעהן.

אַנטעק.

עס איז מיר שוין סיי ווי סיי אַלץ איינס. זאָלען זיי קומען, זאָלען זיי זעהן. וואָס טויג מיר מיין לעבען מעהר, ווען מיין אסתר׳קע איז ניטאָ מעהר, איז מיר גלייכער דער קאַלטער טויט.

אסתר׳קע

געהמט איהם ארום דעם קאָפּ.

רעד נישט אַזוי. דו שניידסט מיר מיין האַרץ. וועסט געפי־נען דיין בעשערטע; שיקסעס זיינען דאָ אַ סך אויפן דאָרף

אַנטעק.

אָ, ניין, אסתר׳קע, ניין, די וועלט איז שוין פאַר אַנטעק׳ן אַ צוגעמאַכטע גרוב, ווען זיין אסתר׳קע איז נישטאָ מעהר.

אסתר׳קע.

אָ, אַנטעק, דיין אסתר׳קע איז שוין טויט; זי מוז אין דער שטאָדט אריין.

אנטעק.

און ווי וועסט דו דאָרט קענען אין דער שטאָדט זיין, אין דער שמוציגער יודישער גאַס? און דאָ וועלען שוין די פעלדער זיין טריב; אסתר׳קע וועט שוין נישט איבער זיי שפּאַצירען געהן. און דער וואַלד וועט זיין שטום, און דאָס וואַסער פון סטאַוו וועט יוערען בעשלייכט; אסתר׳קעס אויג וועט שוין נישט קוקען אין איהם... אַלעס וועט ווערען פאַר אַנטעק׳ן שטום און טויב, ווען זיין אסתר׳קע וועט נישט זיין דערביי.

אסתר׳קע.

אַנטעק געטרייער, פּלאָג נישט מיין האַרץ. עס איז שוין אויך אַזוי גענוג געפּלאָגט, אַז זי מוז פערלאָזען דאָס דאָרף מיט די לאָנקעס מיט איהר אַנטעק׳ען און אין שטאָדט צו אַ פרעמ־דען מאַנספּערשוין געהן. נור עס איז פערפאַלען; גאָט האָט אַזוי געהייסען.

אַנטעק.

האָט דען גאָט געהייסען, אַז אַנטעק׳ס הויז זאָל פערוויסט ווערען פון דעם ערשטען טאָג אָן, ווען ער האָט׳ס פאַר זיין אסתר׳קען אָנגעהויבען צו בויען? האָט דען גאָט געהייסען, אַז צוויי לעבענס זאָלען אונטערגעבראָכען ווערען ווי די בוימלעך, וועלכע מען האַקט אונטער מיט אַ האַק אין וואַלד?

ניין, אסתר׳קע, ניין. גאָט איז אַ גוטער און האָט ניט געהיי־סען אסתר׳קען פון איהר אַנטעק׳ען אַוועקנעהמען—פּונקט אַזוי ווי ער האָט נישט געהייסען, אַז דער אַקער זאָל פון דר׳ערד אָבגעשיידט ווערען.

אסתר׳קע.

איך וויים נישט, אַנטעק. טאַטע־מאַמע זאָגען אַזוי.

אַנטעק.

טאַטע־מאַמע זאָגען נישט גוט. הער זיי נישט, ווען זיי הייסען דיך דיין אַנטעק׳ען פערלאָזען. האָסט מיר געשוואוירען פאַר גאָט, אַז דו וועסט נאָך מיר געהן

אסתר׳קע.

געה, אַנטעק, געה. איך האָב מורא זיי וועלען אָנקומען צו געהן.

א נ ט ע ק.

איך וועל נישט געהן. ווי אַ הונד וועל איך ליגען הינטער דעם פענסטער דאָ און אָבוואַרטען מיין אסתּר׳קען, אַז מען זאָל זי מיר ניט אַוועקנעהמען. איך וועל מיך ראַנגלען פאַר דיר, איך וועל דיך רופען, אסתּר׳קע, ביז דו וועסט געהן מיט מיר. אָט אַזוי וועל איך דיך רופען ער גרימפּעלט אויפ׳ן פידעלע. ווי דענסמאָל, ווען מיר זיינען ביידע געזעסען אין וואַלד. ער נעהמט זי אַרום. זאָג, וועסט געהן נאָך מיר?

א ס ת ר ׳ ק ע.

איך ווייס נישט, אַנטעק. מיין האַרץ איז מיר שווער. מיר לאָז אָב. געה, אַנטעק, געה, אָט קומען זיי צו געהן.

א נ ט ע ק.

ניין איך וועל דיך נישט נאָכלאָזען. מוזסט מיר שווערען, אסתּר׳קע. איך האָב שוין האָלץ אָבגעלעגט אויף אַ הויז. דאָרט ביים עק וואַלד, וואו דו האָסט מיר געשוואוירען, אַז דו וועסט זיין מיין, האָב איך האָלץ אָבגעלעגט פאַר אַ הויז פאַר מיר מיט דיר. זאָג, אסתּר׳קע, וועסט געהן מיט מיר?

א ס ת ר ׳ ק ע.

לאָז אָב, געדענק אָן גאָט; אָט קומען זיי צו געהן.

א נ ט ע ק

ניין. שווער דאָ אויפ׳ן אָרט.

א ס ת ר ׳ ק ע

פאַלט איהם אויפ׳ן האַלז.

איך האָב מורא, אַנטעק.

א נ ט ע ק.

קושט איהר דעם קאָפּ.

האָב נישט קיין מורא. איך ליעג ווי אַ הונט הינטער׳ן פענסטער און היט דיך אָב, און ווען איך וועל רופען, אסתּר׳קע, וועסטו געהן נאָך מיר?

א ס ת ר ׳ ק ע

קושט איהם.

אָבער געה יעצט, אַנטעק, געה. אָט קומען זיי שוין אַריין.

אנטעק.

דו מיין גליק, האָב נישט קיין מורא. איך וועל קומען נאָך דיר. איך וועל מיך פערשטעלען פאַר אַ יוד; איך וועל טאַנצען מיט דיר; איך וועל דיך פון דער חתונה אַרויס־גנב׳ענען. ווי אַ הונד וואַרט איך דיך אָב; איך וועל זיך ראַנגלען מיט׳ן שטן. איך וועל נישט אָבלאָזען.

די טיר עפענט זיך. עס ווייזט זיך די מוטער. אנטעק פערשווינדט.

חנה

קומט אין שטוב אריין, קוקט זיך אום פערוואונדערט.

דו ביזט אַליין? וואו זיינען די מוזיקאַנטען? ביזט די גאַנצע צייט געווען אַליין? עס האָט דאָך, חלילה, געקענט נישט קיין גוטעס געשעהן. אַכלה טאָר נישט זיין אַליין אין דעם טאָג פון איהר חתונה. גאָט בעהיט, וואָס האָט געקענט זיין. קוקט זיך ארום. איך האָב דאָך מוזיק געהערט. ווער איז דאָ געווען? מיר איז עפּעס אַזוי. שפּייט אויס.

אסתר׳קע.

עס האָט פון דרויסען געשפּיעלט—נאַ, הער. עס דערהערט זיך פון דרויסען מוזיק.

חנה

עפענט אויף די טהיר.

נאַ, קומען שוין די מוזיקאַנטען. וואו זיינט איהר געווען אַזוי לאַנג? די כלה געלאָזט אַליין.

די כלי זמרים

פון דרויסען.

געדאַרפט זיך מיט די מחותנים משוה זיין.

חנה.

נו, קומט שוין, קומט שוין אַריין. די כלה איז די גאַנצע צייט אַליין. צינדט אָן דעם לאָמפּ.

מוזיקאנטען קומען אריין. עס איז א קליין־שטעדטיגע יודישע מוזיקאנטען־קאפּעלע זיי זעהען אויס ווי זייערע אינסטרומענטען. דער פידלער א הויכער און א דארער. די טראָמפּייט א דיקער און א קיילעכדיגער, דער באַס מיט א הויקער. הינטער זיי געהט דער בדחן, מיידלעך, ווייבער. עס רייסען זיך אויך אריין פויערים.

שקצים, שיקסעס, טהייל מיט פידלען, די כלי־זמרים שפּיעלען אַב אַ „דזשין דאָברי״.

לאה׳לע קושט זיך מיט דער מחותנת׳טע, מיט דער כלה. די מיידלעך זעצען די כלה אַװעק אויף אַ פּאָטער־שטוהל, פערשפּרייטען בלומען אַרום איהר, נעהמען זיך צוזאַמען אַ פּאָר גראָשען פון די בייטלעך צו געבען די מוזיקאַנטען. די מוזיקאַנטען שפּיעלען אַ מאַרש. די מיידלעך טאַנצען. די מוזיקאַנטען הערען באַלד אויף.

ד י מ י י ד ל ע ך

אין טאַנצען.

שוין? נאָך אַ ביסעל! זיי װאַרטען.

ד ע ר פ י ד ל ע ר.

געגוג פאַר דעם געלד. היידאַ, װייטער.

די מיידלעך נעהמען זיך װייטער צוזאַמען אַ פּאָר גראָשען און װאַרפען אַריין אין טעצעל.

ד ע ר פ י ד ל ע ר.

בעריל טראָמפּייטער, טראָמפּייטער זיי אָן פאַר נאָך דריי גראָשען. מען טראָמפּייטערט אָן, די מוזיק הערט באַלד אויף.

ד י מ י י ד ל ע ך.

וואָס איז דאָס? קריעגען זיך מיט די מוזיקאַנטען. פּנחס קומט אַריין, די מיידלעך רינגלען איהם אַרום. אָט איז אַ חתן, וועט ער די כלי־זמרים בעצאָהלען. זיי רינגלען אַרום פּנחס׳ען און טאַנצען.

חתן, חתן, כלי־זמר געלד
פאַר די כלה אַ רענדעל,
פאַר דער שװעסטער צװיי,
װעלען מיר טאַנצען אַלערביי.

פּנחס װאַרפט זיי אין טעצעל קליין־געלד. די כלי־זמרים שפּיעלען, מיידלעך טאַנצען.

פ נ ח ס.

מיט לאה׳לען אָן אַ זייט.

װי געפעלט דיר מיין זיידענער ראָק?

ל א ה ׳ ל ע.

דו זעהסט דאָך אויס װי אַ בית־מדרש בחור װי אַ לערן קינד.

פ נ ח ס.

און דו ביזט היינט אַזוי שעה,.

ל א ה׳ ל ע.

פערשעמט.

פאַר דיר האָב איך זיך אַזוי אויסגעצירט.

פ נ ח ס.

ווען וועלען מיר שוין די זכיה האָבען אונזער חופּה צו שטעלען? די כלי-זמרים וועלען שפּיעלען אַ גאַנצע אַכט. ב״ין, אָבדינגען וועל איך זיי אויף אַ גאַנצע וואָך.

ל א ה׳ ל ע.

שוין ניט אַזוי ווייט.

פ נ ח ס.

פרעהסט דיך דערויף? וואָלט געוואָלט עס זאָל שוין זיין?

ל א ה׳ ל ע

פערשעמט.

זיי נישט אַזוי טשיקאַווע. דו מוזט ניט אַלעס וויסען אויפ׳ן אָרט. געהט אריין צווישען די מיידלעך. עס קומט אריין לייזער, דער קליינער מחותן. הינטער זיי די שדחנים.

ד ע ר ק ל יי נ ע ר מ ח ו ת ן.

נישט פריהער דעם חתן ריהרען, ביז איהר וועט נישט די גאַנצע תנאים ממלא זיין.

ל י י ז ע ר.

היינט וועט איהר גאָר נישט מאַכען מיט מיר; אַלעס, אַלעס וועל איך נאָכגעבען, וואָס איהר וועט נור פערלאַנגען.

ד ע ר ק ל יי נ ע ר מ ח ו ת ן.

און פינף יאָהר קעסט?

ל י י ז ע ר.

אפילו זעקס. זאָל ער נור זיצען און לערנען אַזוי לאַנג ווי ער וועט וועלען.

ד ע ר ק ל י י נ ע ר מ ח ו ת ן

און אַ גאָלדענעם זייגער מיט אַ קייט?

ל י י ז ע ר.

איז שוין אָנגעגרייט. נעהמט ארויס דעם זייגער און גיט איהם.

דער קליינער מחותן.

און אַ שאַפען־פּעלץ מיט אַ זיידענעם שלאַפראַק?

לייזער.

איז אויך שוין דאָ.

דער קליינער מחותן.

און טאַטע־מאַמע מתנות?

לייזער.

מתנות!

דער קליינער מחותן.

טאָ לאָמען דעם חתן צום בעדעקענס פיהרען.

לייזער.

היינט וועט איהר גאָרנישט מיט מיר מאַכען. דער יונגערמאַן איז מיינער. דאָס העמד וועל איך אויסטהון פאַר אים. איך האָב איהם ליעב געקריגען ווי אַ זוהן. כאָטש איך בין אַ פערד־הענדלער, דאָך די תורה ווייס איך ווי צו שעצען.

ערשטער שדכן.

ער איז עס ווערטה.

צווייטער שדכן.

נאָך ווי ווערטה

ערשטער שדכן

גאָט וועט עס אייך ממלא זיין.

צווייטער שדכן.

אודאי וועט עס איהם גאָט ממלא זיין.

ערשטער שדכן

קוקט איהם אָן.

דו ווייסט, הע?

צווייטער שדכן.

אודאי.

דער קליינער מחותן

צו לייזער'ן

נו, קומט, מחותן, נאָכ'ן חתן. עס ווערט שפעט.

לייזער.

קומט נאָכ'ן חתן געהען ארויס.

דער ערשטער שדכן

נאָך זיי.

קומט נאָכ׳ן חתן!

צווייטער שדכן.

נאָכ׳ן חתן קומט!

איין מחותן

פון א גרופּע מחותּנים

זעה ווי לייזער קל וחומר האָט זיך אָנגעטהון אַן אַטלאַסענע קאַפּאָטע.

אַ צווייטער.

עס פּאַסט איהם ווי אַ הונד אַ שטריימעל.

אַ דריטער.

וואַרט, ער וועט באַלד רב אין שטאָדט ווערען.

אַ פיערטער.

אויף אַזאַ שוואַרץ יאָהר האָב איך זיך נישט גערעכט.

מען פיהרט אריין דעם חתן, וועלכער האַלט א זיידען טוך אין האַנד. נאָך איהם די נאָהענטע מחותּנים, דער רב, ר׳ שלמה פּיאַנטקער, דער חתן געהט צו צו דער כּלה און בעדעקט איהר מיט׳ן טוך, די כּלי־זמר שפּיעלען דאָס שטיק צום בעדעקענס, דער בדחן בעזינגט זי, די ווייבער ארום וויינען, די כּלה האַלט זיך די אויגען.— אין מיטען טרויעריגען ניגון פון בעדעקענס, פאַלט פּלוצים אריין צום בעגלייט אַנטעק׳ס פּוילישער ניגון... די כּלה ציטערט אויף... א בעוועגונג. א רודער צווישען עולם. דער בדחן האַקט אָפּ, קוקט זיך ארום.

אַ יודעל.

פרעמדע מוזיקאַנטען:

לייזער.

עס זיינען די פּויערים אין דרויסען. לאָז זיי צו־רוה. בדחן, ווייטער!

אַנדערע.

לאָזט זיי לויפען, לאָזט זיי לויפען! בדחן, ווייטער!

בדחן.

טאַטע-מאַמע לאָזען די כלה בענשען!

לייזער

בעהט צו צו דער טאָכטער, לייגט ארויף זיינע הענד אויף איהר קאָפּ.

טאָכטער, איך האָב דאָך דיך ליעב. וויינט אויף איהר קאָפּ.

פויערן-מוזיק.

לייזער

שרייט אויס.

פנחס, געה אַרויס, פעריאָג זיי פון הויף.

אַנדערע.

לאָזט זיי צו-רוה, לאָזט זיי צו-רוה!

חנה

וויינט.

טאָכטער קרוין, איך וויס דאָך יאָ דיין האַרץ. פויערן-מוזיק.

לייזער

שרייט.

פנחס, געה אַרויס; זעה, ווער עס איז דאָרט.

פנחס

קומט אריין.

עס איז נישט אין דרויסען; זיי מוזען דאָ זיין.

אַנדערע.

לאָזט זיי לויפען, לאָזט זיי געמאַך!

בדחן.

די כלה צו דער חופה פיהרען.

די מוזיק פאַלט אריין אין דער מוזיק פון דער חופה. די מיידלעך שטעלען זיך אויס אין רייען, צינדען אָן די ליכטלעך, האַלטען קרענץ בלומען. מען פיהרט אַרויס די כלה צו דער חופה. אַלע געהען נאָך מיט טאַנץ און מוזיק-שפּיעל. אַנטעק לויפט אַדורך די ביהנע און בעהאַלט זיך אין אַ זייטען-שטיבעל. עס דער-הערט זיך פון דרויסען: מזל-טוב! די מוזיק שפּיעלט אַ פרעהליכס, די מיידלעך לויפען פאַראויס מיט די ליכטלעך און ווארפען בלומען. מען פיהרט אריין התן-כלה. די מחותנת׳טעס טאַנצען הינטער זיי, דער בדחן לויפט פאַראויס, פיהרט זיי אין יחיד-שטיבעל. מען פיהרט חתן-כלה אין דעם קליינעם, אַבגעזונדערטען

שטיבעל אין עק ביהנע, אין וועלכען אנטעק איז פערשוואונדען. די מחותנים צוקושען זיך, די מוזיק שפיעלט.

לייזער

צום קליינעם מחותן.

יעצט הער איך אייך ווי דעם קאָטער! יעצט וועט איהר מיר איהם שוין נישט אַוועקנעהמען. אַזאַשע! אַזאַשע! דער יונגערמאַן איז מיין.

דער קליינער מחותן

הינטער איהם.

וואָס אייער איז אייער...

לייזער.

נו, אויב אַזוי, טו לאָז מען זיך צוקושען. צוקושען זיך. מיין ווייב, וואו ביזטו, מיין ווייב? חנה, צו וואָס גאָט האָט אונז זוכה געווען!

חנה

וויינט, צוקושט זיך מיט'ן מאַן.

און איך האָב דיר שטענדיג געזאָגט, אַז זי איז אַ כשר יודיש קינד, אַז מיר וועלען פון איהר נחת דערלעבען, לייזער.

לייזער.

די קעפּ וועל איך שפּאַלטען, ווען זיי וועלען רעדען אויף איהר אַ שלעכט וואָרט! די בעלי-עגלות געהען צו צו'ן איהם, ווינשען איהם מזל-טוב. ער דרעהט זיך אַוועק פון זיי און ווענדט זיך צו ר' שלמה'ן, וועלכער שטעהט אַן אַ זייט. שלמה, ווען מיר וועלען די זכיה האָבען אונזערע קינדער אויסצוגעבען... ער וויל זיך צוקושען מיט איהם. ר' שלמה האַלט איהם צוריק מיט אַ בליק. לייזער ווערט פערשעמט, דרעהט זיך אָב, זוכט ערגעץ וואו מיט די בליקען. דערווייל שטעהען די בעלי-עגלות אין אַ ווינקעל און רעדען צווישען זיך.

דודי'ל.

אסתר'קע, מזל טוב דיר. גאָט זאָל אונז מזכה זיין, אַז מיר זאָלען ביידע גליקליך זיין.

אסתר'ל

שווייגט.

ד ו ד

שמייכעלט צו איהר.

וואָס שווייגסט דו, אסתּר׳ל? יעצט האָסט דו דיך שוין נישט
צו שעמען פאַר מיר; מיר זיינען שוין מאַן און ווייב.

א ס תּ ר ׳ ל

שווייגט. בויגט אראָב דעם קאָפּ.

ד ו ד ׳ ל

גיסט איהר אָן אַ גלעזעל בראַנדוויין און גיט איהר אין האנד אריין.

נאַ טרינק, ווינש מיר מזל טוב!

א ס תּ ר ׳ ל

שווייגט, נעהמט נישט דאָס כּוס.

ד ו ד ׳ ל

בעטריבט.

פאַר וואָס ווילסט דו נישט נעהמען? פון מיין האַנד מעגסט
דו שוין נעהמען; מיר זיינען שוין מאַן און ווייב. גאָט האָט
דאָך אונז צוזאַמענגעפיהרט. דו וועסט זעהן, אסתּר׳ל, איכ׳ל
דיר זיין אַ געטרייער מאַן. דו ביזט דאָך אַ צנועה... טרינק
צו מיר מזל-טוב! צו מיר מעגסט דו, כאָטש האָסט מיך
נישט געזעהן ביז איצט. מיר זיינען שוין מאַן און ווייב;
ביזט צו מיר מקודש כּדת משה וישראל. ער גיט איהר דאָס
גלאָז אין האנד אריין. זאָג צו מיר מזל טוב! שעהם דיך נישט;
איך וויל הערען דיין קול.

א ס תּ ר ׳ ק ע

נעהמט דאָס כּוס, וויל זאָגען מזל-טוב. דערזעהט פּלוצלונג אנטעק׳ס שיין אין
פענסטער, זי ווערט בלייך, שטעלט אוועק דאָס גלאָז.

ד ו ד ׳ ל

ערשראָקען.

פאַר וואָס ביזטו בלייך געוואָרען? דערשרעק דיך נישט. דו
ביזט דאָך מיין כּשר׳ע צנועה׳דיגע כּלה. טרינק צו מיר
מזל-טוב! ער גיט איהר דאָס גלעזעל אין האנד אריין. מזל-טוב
דיר, מיין ווייב!

אסתר׳קע

בעהמט דאָס גלאָז אין האַנד אַריין און זאָגט אין דער שטיל.

מזל טוב!

עס דערהערט זיך אַנטעק׳ס פידעל... זי שטעלט אַוועק דאָס גלעזעל.

דודל׳

מיט שרעק.

וואָס איז דיר, מיין ווייב? קוקט איהר אָן מיט ציטערען און שרעק אין די אויגען אַריין.

אסתר׳קע.

גאָר ניט, דוד׳ל.

דוד׳ל.

אַזוי, אסתר׳ל, זאָג נאָך אַמאָל דוד׳ל! איך האָב עס אַזוי ליעב צו הערען מיט דיין קול. טרינקט צו איהר.

לייזער

פאלט אריין; צווישען די ווייבער.

וואָס שטעהט איהר, ווייבער? לעקעך נעהמט, צוטהיילט! בראַנפען גיסט אָן! ער געהט צו צו די בעלי־עגלות. בעריל, לייבעל, וואָס שווייגט איהר? עס איז דאָך עפּעס ביי מיר אַ חתונה היינט!

די בעלי־עגלות.

מיר האָבען נישט ליעב צו פרעהען זיך אויפ׳ן טרוקענעם, אַז די ווייבער שטעהען און רעדען.

לייזער.

בראַנפען גיט אַהער! איך וויל מיט מיינע חברים טרינקען! ער גיסט זיי אָן בראַנפען און זיך. בעריל, אַז גאָט האָט אונז געהאָלפען און אַז אַ נאַש־בראַט קען אַזאַ איידעם נעהמען,— לאָמיר טרינקען, חברים! מוזיק אויף מיין חשבון שפּיעלט אַ גאַנצע נאַכט! ער נעהמט אַרויס געלד און צוטהיילט די כלי־זמרים.

אַ בעל עגלה.

דו זעהסט: לייזער איז דאָך אַ גוטער יונג, כאָטש ער רייבט זיך צווישען די גדולים. ער איז אַ גוטער יונג. גאָט האָט אונז געהאָלפען און אונזערס אַ ברודער קען נעהמען אַזאַ

איידעם, דעם בעסטען קאָפּ פון דער ישיבה—איז אַ גרויסע שמחה! לאָמיר טרינקען, חברים. לחיים! אַלע טרינקען.

ל י י ז ע ר.

עס איז נישט אמת, אַז לייזער שעמט זיך מיט אַ נאַש־בראַט. מיין זוהן האָט מיך אין אַ יידען מלבוש אָנגעטהון; איך ווייס עס איז נישט פּאַר מיר, מיר אַלע זיינען פּראָסטע יודען, אין דער חברה דאַוונען מיר און אַז מיר הערען דעם דיין אַ שטיקעל מדרש זאָגען, צוגעהט אונז דאָס האַרץ: אונזער משה רבינו, אונזער יעקב אָבינו און אונזער דוד המלך! און גאָט האָט אונז געהאָלפען, אונז אַלע,— עס איז אונזער אַלעמענס איידעם, עס איז אונזער אַלעמענס חתונה!

אַ ל ע.

יאָ, עס איז אַלעמענס איידעם. אונזערער אַ מענש, פון אונ־זער חברה נעהמט דעם בעסטען קאָפּ—לאָמיר טרינקען, עס איז אונזער חתונה!

ל י י ז ע ר

צו די מוזיקאַנטען.

שפּיעלט, מוזיקאַנטען, אַ שטיק פאַר לייזער׳ען! חזן, מאַכט מיר אַ מי שברך, אַז גאָט האָט מיר געהאָלפען און איך קען זיין ווילען טהון. זאָל די גאַנצע וועלט וויסען, אַז גאָט האָט לייזער׳ען געהאָלפען! איז אין גרויס שמחה.

פּ נ ח ס

לויפט צו

טאַטע וואָס טהוט זיך מיט דיר? דער מחותן ר׳ שלמה שטעהט אַליין. ער איז ברוגז. אַלע אָרנטליכע געסט.

ל י י ז ע ר.

זאָל ער שטעהן! איך האָב זיך געוואָלט פרעהען מיט איהם, האָט ער מיך אָבגעשטופּט. האָסט אַ מענש פערשעמט, — האָסט גאָט פערשעמט. דאָס זיינען מיינע מחותנים! ער וויזט אויף די בעלי־עגלות. עס איז אונזער חתונה היינט!

בדחן זינגט אַ ליעד. פּנחס געהט אָב צום מחותן, לייזער טרינקט מיט די מחותנים עס וויזען זיך די פּויערים פון דאָרף, קומעס, יונגען, שיקסעס. פון דרויסען

הערס זיך פויערן־מוזיק. צוויי פויערן מוזיקאַנטען קומען אין שטוב אַריין אַלע מישען זיך אויס אין איינעם.

לייזער.

אָ, מיינע שכנים זיינען געקומען אויף מיין חתונה! אָנגע־לעגטע געסט! איהר זיינט זיך געקומען מיט לייזער׳ען פרע־הען? קומאַ וואויטעק! קומאַ סטעפּאַן! אָנגעלעגטע געסט! איך דאַנק אייך, שכנים! ביי אייערע קינדער אָבדיענען, ווי גאָט האָט געהייסען! ער נעהמט בראַנפּען פון טיש און טהיילט זיי. לחיים, שכנים! כּלי־זמרים, פאַר מיינע שכנים אַ שטיק!

די קומעס

מיר זיינען געקומען מיט אונזערע אייגענע. זיי ווייזען אויף זייערע כּלי־זמר. צו פרייהען זיך מיט דיר, לייזער, אויף דיין חתונה.

לייזער.

איך דאַנק אייך, שכנים! איך דאַנק: ער בוקט זיך פאַר זיי אויפ׳ן פויערן־אַרט ביז צו דר׳ערד.

די קומעס.

מיר וואָלטען די כּלה געוואָלט זעהן, לייזער. איהר מזל־טוב ווינשען און טשעפּעק־געלד געבען.

לייזער

רופט.

די כּלה, די כּלה ברענגט! די שכנים ווילען איהר ווינשען! מען פיהרט אַריין חתן־כּלה. דער חתן זעצט זיך צום טיש מיט די מחותּנים, ר׳ שלמה און פּנחס אויבען־אָן. לייזער פיהרט צו די כּלה צו די שכנים, וועלכע ווינשען איהר.

פּנחס

לויפט חידער צו.

טאַטע, וואָס טהוסט דו? לאָזט דעם מחותּן ביים טיש און אַליין ביזטו צו די פויערים געגאַנגען!

לייזער.

פּנחס, עס זיינען שכנים. מיר זיצען מיט זיי אַזוי לאַנג שטוב ביי שטוב. פּנחס, מיר עסען פון זיי דאָס שטיקעל ברויט. עס זיינען שכנים, וואָס זיינען געקומען אויף אונזער־

חתונה צו געהן! פנחס געהט צוריק צום טיש. כלי-זמרים, שפּיעלט די מחותנים ווילען מיט דער כלה טאַנצען! די מוזיק ווערט אויסגעמישט, יודישע און פּויערשע. די חתונה ווערט אויסגעמישט: יודען טאַנצען, פּויערן טאַנצען — זי גיסט זיך פון דער שטוב אין די אָפּענע טהירען ארויס, מען דערהערט שוין פון דרויסען טאַנצען.

ל י י ז ע ר.

צום ערשטען בין איך מכבד מיין חבר ברוך, מיט דער כלה אַ טאַנץ! אלע מאכען אַ ראָד.

ב ר ו ך

פערשעמט.

עס זיינען דאָ בילכערע פאַר מיר.

ל י י ז ע ר.

שאַדט ניט. איך הייס. דו ביזט דער עלטסטער פישער, דער גרעסטער מחותן ביי מיר היינט. ברוך טאַנצט מיט דער כלה. אַלע זאָלען טאַנצען מיט דער כלה, אַלע זיינען ביי מיר מחותנים היינט! כלי-זמרים שפּיעלט! אַלע זאָלען טאַנצען, אַלע מחותנים, מיינע שכנים די קומעס! אלע טאַנצען.

פ נ ח ס

קומט צולויפען.

טאַטע, קום צום טיש. דער חתן געהט זאָגען אַ דרוש.

ל י י ז ע ר

אויסרופענדיג מיט פרייד.

דער חתן געהט זאָגען אַ דרוש? עס איז מיין חתן, עס איז מיין דרוש! קומט, חברים! לאָמיר הערען דעם חתן! — עס איז אונזער אַלעמענס חתן! פיעל געהען מיט נאָך לייזער׳ען צום טיש. לאָמיר הערען אונזער חתן׳ס דרוש! עס איז אונזער חתן, אונזער דרוש! געהען אָב, שטעלען זיך ארום און הארכען זיך איין וואָס דער חתן זאָגט.

די מוזיק שפּיעלט אין אן עק שטוב. די כלה טאַנצט מיט די געסט, געהט איבער פון האַנד צו האַנד. דאָ טאַנצט מיט איהר אַ יוד, דאָ אַ פּויער. און די מוזיק איז אויסגעמישט, אַ פּויערשע, אַ יודישע; טהייל טאַנצען מיט איהר אַ יודישען טאַנץ, טהייל אַ פּויערשע האָפּקע. עס ערשיינט פּלוצלונג צווישען די געסט אַנטעק, אָנ־געטהון ווי אַ יוד, אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע, נעהמט אויך די כלה ביי דער האַנד,

הייבט אָן מיט איהר טאַנצען אַ יודישען טאַנץ. די פויערשע מוזיק ווערט שטאַר־קער, שפּיעלט אַ פויערשע מאַזורקע. אנטעק לאָזט זיך מיט איהר איבער דער שטוב, און וואָס ווייטער אַלץ אין אַ ברייטערען קרייז, ביז ער לאָזט זיך אַרויס מיט איהר דורך דער אָפענער טיהר, ווערט פערשוואונדען. אַ לאַנגע פויזע. דער עולם בעמערקט עס נישט; דער עולם איז פערטאַנצט, אַ סך ביים חתן, וועלכער זאָגט אַ דרוש.

ל י י ז ע ר

שרייט העכער פון אַלע, צוואוויינט זיך.

גאָט האָט מיך מזכה געווען, אַז איך זאָל אַזאַ חתן קריגען! זעהט מיין אוצר, זעהט מיין גליק! פאַר וואָס קומט מיר דאָס, גאָט? חנה! וואו איז מיין ווייב? וואו איז מיין ווייב?

פ נ ח ס.

לאָז זי צורוה, זי איז פערשטעקט מיט די מחותנת׳טעס אין קיך.

ד י ב ע ל י ע ג ל ו ת א ו ן פ י ש ע ר ס.

די כלה צום טיש!

א ל ע

רופען.

וואו איז די כלה! מען זוכט די כלה.

— ווער האָט געטאַנצט מיט דער כלה?

— עפּעס אַ פרעמדער מחותן האָט געטאַנצט מיט דער כלה.

— מען זעהט איהם נישט.

— וואו איז די כלה? אַלע קוקען זיך אַרום דערשראָקען, לויפען אַרויס דורך דער טהיר.

ל י י ז ע ר

שפּרינגט אַרויס פון טיש.

וואָס זאָגען זיי? פנחס, חנה — וואו איז די כלה?

ש ט י מ ע ן.

— די כלה איז פערשוואונדען; די כלה איז ניטאָ.

— מיט אַ פרעמדען מחותן האָט זי געטאַנצט; איך קען נישט דעם מחותן.

— עס איז דער פרעמדער מוזיקאַנט.

— די כלה זוכט, לויפט!

לויפען אלע ארויס, קומען אריין.

פנחס

שרייט

טאטע, אנטעק׳ס פערד זיינען נישט אין דער היים.

חנה

פאלט אריין.

א בראך איז מיר! פוהרען האט מען געהערט פאהרען פארביי.

ברוך.

לייזער, האסט פערד אין דער היים?

לייבעל

צו לייזער׳ען.

וואס שטעהסט דו? אויפן בולאן ארויף! קומט, יונגען מיר וועלען נאך דער פוהר זיך לאזען!

— זיי זענען געפאהרען רעכטס.

— ניין, לינקס, אין דער שטאדט אריין.

— דער יונג דערצעהלט, רעכטס צום דארף־צו.

— לייזער, וואס שטעהסט דו? די פערד כאפ און קום!

ר׳ שלמה פיאנטקער

רופט הויך.

לאה׳לע, לאה׳לע! די טאכטער געהט צו א דערשראקענע. ער נעהמט זי אן ביי דער האנד. קום, מיין קינד, מיר האבען נישט מעהר דא וואס צו טהון. ער געהט ארויס מיט דער טאכטער. אלע קוקען זיי נאך. פנחס ווערט בלייך, וויל צולויפען. ר׳ שלמה קוקט איהם אן און געהט ארויס.

דער קליינער מחותן

נעהמט דעם חתן ביי דער האנד, רופט הויך.

חתן, קום!

דער חתן בלייבט שטעהן, קוקט מיט רחמנות אויף לייזער׳ען.

דער קליינער מחותן.

וואס שטעהסט דו? זי איז נישט מעהר דיין ווייב!

דוד׳ל

קוקט אויף לייזער׳ן.

טאַטע!

לייזער

שטרעקט אויס צו איהם די הענד.

מיין חתן פערלאָזט מיך, די קרוין פון מיין קאָפּ.

חנה

פאלט צו צום מאַן.

לייזער!

דוד׳ל.

טאַטע, איך וועל נישט פערלאָזען דעם שווער... מיין גורל, נאָך חופה וקדושן.

דער קליינער מחותן

כאַפּט דעם חתן.

די מינוט קום! עס איז זייער מזל, זייער זכות! מיר זייבען ריין דערפון! געהט ארויס מיט׳ן חתן.

נאָך זיי גנב׳ענען זיך ארויס די געסט, ביז לייזער, חנה און פנחס בלייבען אליין...

חנה.

פאַר וואָס, גאָטעניו, פאַר וואָס?!

לייזער

מאַכט מיט די הענט.

פאָרהאַנג

דריטער אַקט.

אין א יאָהר ארום

פאר:אכט. ביי לייזער׳ען איז טונקעל, אין דרויסען הייבט זיך אויף א געוויטער. לייזער און חנה דרעהען זיך א לאנגע ווײלע אין שטוב אום, אויפגערעגט. חנה געהט יעדעס מאָל צו צום פענסטער, קוקט. צום סוף וויל זי צוגעהן צו דער טהיר און ארויס.

ל י י ז ע ר

פערהאַלט איהר דעם וועג.

וואוהין ווילסטו?

ח נ ה.

איך וויל נור אַרויסגעהן זעהן אויב די היהנער זיצען שוין אויף די לייטער; עס בעהמט זיך אויף רעגען.

ל י י ז ע ר

קוקט זי אָן מיט פערדאַכט, לאָזט זי אַרויס, דרעהט זיך אַליין איבער דער שטוב אַרום און רעדט צו זיך.

טאַטע אין הימעל, גרויסער גאָט, לאָז מיך נישט דערלעבען די שאַנד! איך וועל זיך בעגראָבען פאַר חרפה. חנה קומט אַריין. דאָס ווייב קוקט איהם אָן. לייזער אויפגערעגט. וואָס קוקסטו דו מיך אָן? וואָס געהסט דו אַרום און וואָרטשעסט ווי אַ הוהן, וואָס וויל דאָס איי אָבלעגען! וואָס איז אויף דיר די שמחה! וואָס קריכסט דו אַרום?

ח נ ה.

לייזער. אַזאַ געשטעה איז אין דרויסען פאַר איהר פענסטער!

ל י י ז ע ר

שרייט.

וואָס גייט עס דיך אָן? לאָזען זיי שטעהן אויף איהר ביין וואונדער! ער געהט גאַנץ נאָהענט צו צו איהר. דו ווייסט נישט, אַז זי איז געשטאָרבען? איך פרעג דיך; דו ווייסט, אַז פאַר אַ יאָהרען ביי דער חתונה, אונטער דער חופּה, איז אונזער טאָכטער געשטאָרבען? איך פרעג דיך, אויב דו ווייסט?

ח נ ה.

איך ווייס עס. אודאי ווייס איך מיין אונגליק. וואָס דער־מאָנסט דו מיר נאָך?!

לייזער.

און וואָס אַרט עס דיך, וואָס דאָרט איז? וואָס קוקסט דו דאָרט אַהין? וואָס זוכסט דו דאָרט?

חנה

מיל זיך פערענטפערען.

וואָס שרייסטו אויף מיר? איך האָב געזעהן, אַז די גויעס שטעהען דאָרט פאַר'ן פענסטער, האָב איך דיר געזאָגט.

לייזער.

וואָס אַרט עס דיך, וואָס דאָרט איז? דאָרט פרעהט מען זיך, דאָרט וויינט מען—מיר ווייסען נישט, מיר זעהען און הע-רען נישט; פאַר אונז איז דעריבער אַ מדבר, אַ וויסט פעלד, קיין מענטש וואוינט נישט דאָרט. איך פרעג דיך, איז עס נישט אַזוי?

חנה.

אודאי, אודאי איז זי פאַר אונז טויט. וויינט אין דער שטיל.

לייזער.

בו שוין, בו שוין, וואָס האָסטו ווידער צו קוקען וואָס דע-ריבער איז אַן אָנגעלויף. דרעהט זיך איבער דער שטוב ארויף און אראָב. איך ווייס נור נישט, פאַר וואָס מען זעהט נישט פנחס'ען. עס ווערט שפעט, עס קלייבט זיך אויף אַ רעגען איך האָב מורא, ער זאָל איהם נישט כאַפּען אויפ'ן וועג.

חנה.

צו וואָס איז פנחס נאָך זשאַרלין געפאָהרען?

לייזער.

וועסט עס שפעטער געוואָהר ווערען. אָקסען קויפען, פערד! וואָס געהט עס דיך אָן? איך וויל נור אַרויס זעהן אויפ'ן וועג, אויב ער פאָהרט נישט. געהט ארויס.

חנה

בלייבט אליין, ווערט אונרוהיג, קוקט זיך ארום אין שטוב, עפענט אויף דאָס פענסטער, קוקט ארויס. עס לויפט דורך די שכנ'טע יאַדוויגע.

שכנ'טע יאַדוויגע! יאַדוויגע!

יאַדוויגע.

גוטער אָוועגד! האָסט מיך גערופען? 68

חנה.

יאָ, מען איז אַליין אין שטוב, עס ווערט טונקעל, מרה שחורה אויפ׳ן האַרצען, וויל מען זיך מיט אַ מענשען אַדורכ־רעדען; איין בהמה רעדט זיך אויך אַדורך מיט דער צווייטער׳

יאַדוויגע.

דאָס איז וואַהר. אַ ווייב בלייבט שטענדיג אַליין צווישען מאַנספערשוינען, מעג עס אַפילו זיין אַן אייגענער מאַן אָדער אַ זוהן; ס׳איז גאָר נישט אַזוי נאָהענט דער מוטער׳ס האַרץ ווי צו דער טאָכטער.

חנה.

אַך, שכנ׳טע, לאָמיר נישט רעדען דערפון. וועט ווידער רעגען זיין? אַ רעגענדיגען זומער וועלען מיר האָבען.

יאַדוויגע.

אָ, יאָ, אַ סך תבואות אויפ׳ן פעלד פערפוילט ווערען.

חנה

קוקט זיך ארום, אויב קיינער הערט נישט. זאָגט אין דער שטיל.

ווייסט איהר נישט, שכנ׳טע, וואָס איז דעריבער אַזאַ איינ־געלויף?

יאַדוויגע

שמייכעלט צו איהר.

דו ווייסט עס שוין גאַנץ גוט. אוי, ווייסט דו עס!

חנה

קוקט זיך ארום.

איך ווייס נישט.

יאַדוויגע.

קען נישט זיין. זאָגט דיר דיין מוטער־האַרץ גאָר נישט אָן?

חנה.

שכנ׳טע יאַדוויגע!

אַן אַנדער שכנה

לויפט אדורך, שרייט אין פענסטער.

שטעהט זי דאָ, די מוטער, די זשידאָווקע, און רעדט! און דעריבער געהט די טאָכטער צו קינד! וואָס געהסט דו נישט אַריבער צו דער טאָכטער?

יאַדוויגע

נעהמט זיך אָן פאַר איהר.

וואָס גערט עס דיך אָן?!

אַ צווייטע שכנה.

ערגער ווי אַ ציגיינער איז דאָס! אַ טאָכטער גערט צו קינד, און זי שמועסט דאָ! די שויבען וועלען מיר דיר אויסהאַקען! קומט אַהער, די שויבען האַקט איהר אויס! צו דער טאָכטער זאָל זי אַריבערגעהן, אַז אַ טאָכטער גערט צו קינד!

חנה פערהאַקט דאָס פענסטער. פון הינטער׳ן פענסטער הערט זיך נאָך אַ געררודעל מיט אַ דראָהונג.

חנה.

ווערט בלייך.

טאַטע, צו דעם האָב איך זיך דערלעבט. ברעכט אויס אין טרעהרען. זעצט זיך אין אַ ווינקעל. וויינט. פויזע.

לייזער

קומט אַריין.

אָט פאָהרט ער שוין, פנחס. ער האַקט פון טראַקט ווי די טייוואָלים וואָלטען איהם געיאָגט. חנה קרעכצט אין ווינקעל. ווישט זיך די אויגען. פויזע. וואָס וואָרטשעסט דו דאָרט אין ווינקעל. וואָס איז דיר היינט?

חנה

האַלב ווי פאַר זיך.

אַפילו אַ בהמה אַז זי גערט געבוירען אַ קאַלב איז דאָ ווער עס נעהמט זיך אָן פאַר איהר, און דאָ אַ קינד אין פרעמדע הענד! טאַטע אין הימעל!

לייזער.

וואָס האָסטו געזאָגט, וואָס? אַ קוה, אַ בהמה?! זי איז דען אַ קוה? אַז אונזער בהמה קעלבט זיך, קען איך נישט שלאָפען אַ גאַנצע נאַכט, ליג איך אין שטאַל; און אַז איך זעה די יסורים וואָס זי האָט, וואַרפט עס מיך אין קדחת; איך וואָלט פאַר איהר די יסורים געטראָגען אַזוי קען איך נישט קוקען דערויף. און זי איז געגליכען צו אַ קוה?! דו ווייסט דען

נישט וואָס זי וועט געבויערען? — אַ שונה! אַ פיינד! און אויף צרות. דו וועסט אין קבר קיין רוה נישט האָבען אַזוי לאַנג ווי עס וועט פון דעם אַ שריד אויף דער ערד איבער־בלייבען. דו פערשטעהסט וואָס זי זעבוירט?—דיין אומגליק דיין שאַנד, דיין טויט!

ח נ ה

ווייגט.

אָבער דאָס קינד טהוט דאָך וועה...

פ נ ח ס

אין א נאַסער בורקע, קומט אריין אין שטוב, קוקט זיך ארום און זעהט ד מוטער וויינען.

וואָס איז דאָס? וואָס איז געשעהן?

ל י י ז ע ר.

זי וויינט אויף איהר טאָכטער׳ס קאָפּ.

פ נ ח ס.

האָט זי וואָס צו וויינען! נור, מאַמע, וועסט ניט לאַנג דאַרפען וויינען; וועסט באַלד זעהן, וועסט באַלד זעהן איהר סוף.

ל י י ז ע ר.

אונגעדולדיג

נו, וואָס האָט דער רבי געזאָגט?

פ נ ח ס.

וואָס איילסטו דיך אַזוי? לאָז מען זיך ביים טיש זעצען׳ זעצען זיך אַלע ארום טיש. פנחס זאָגט אין אַן ערענסטען טאָן. דער רבי האָט געזאָגט, אַז עס איז אַ בראָך נאָך אונזערע יאָהר, אַז מיר דאַרפען זיך בעגראָבען לעבעדיגערהייט; אַזוי לאַנג ווי זי לעבט איז קיין תקומה ניטאָ פאַר אונז — דאָס האָט דער רבי געזאָגט.

ל י י ז ע ר.

און דאָס איז אַלעס? איז גאָר קיין רפואה נישטאָ פאַר אונזער מכה?

פ נ ח ס.

איין רפואה איז יאָ דאָ, אַז דאָס וועט העלפען, און אַז זי

וועט עס ניט איבערטראָגען, אַז מיר וועלען זכות אָבות האָ־בען, דענסטמאָל זיינען מיר געראַטעוועט.

ליי זער און חנה

ערנסט.

וואָס איז דאָס?

פנחס

נעהמט ארויס א ציגעל פון א פעקעל.

אָט זעהט דעם ציגעל. אויף דעם ציגעל שטעהט אויפגע־שריבען איהר נאָמען. דעם ציגעל זאָל מען ברענגען אויף אַ גוטען אידען'ס קבר אָדער אין אַ ספרים־שראַנק איהם אריינלעגען, אָדער אַ יאָהרצייט־ליכט אויף איהם אָנצינדען. אַזוי לאַנג ווי דאָס ליכט וועט ברענען, אַזוי לאַנג וועט איהר הארץ ברענען; עס וועט ציהען צוריק צו יודישקייט, זי וועט קיין רוה נישט האָבען, ביז זי וועט נישט מוזען צוריקקעהרען צו איהר פאָלק.

חנה.

וועט עס איהר גור קיין שלעכטס ניט טהון.

פנחס.

וואָס האָסט דו מורא?! עס וועט איהר גאָר נישט זיין, דער טאָכטער דיינער!

ליי זער.

און אונז שלעכטס טהון האָט זי געמעגט? טהוט דיר דאָס גאָר נישט וועה, וואָס דו זיצסט ווי אַ קרעציגער אין שטוב און קיין יוד וויל נישט אויף דיין שוועל אריין, און אַז דו געהסט אין גאַס איז ווי דער הונד וואָלט געגאַנגען. אַזוי געהסט דו, ווי די נקמה לייכט פון אַלע אויגען אַרויס ווי ליכטעלעך: „נאַ, גאַנץ גוט אויף איהם, אויפ'ן פערד־סוחר; אַן איידעם אַ רב האָט ער געוואָלט האָבען!" — טהוט דיר דאָס גאָר נישט וועה!

חנה

ווישט זיך די אויגען.

אודאי איז עס אַזוי; אודאי איז עס אַזוי. — וואָס זי האָט אונז אָנגעטהון!

לייזער.

יעצט פערשטעהסט דו שוין?! *צו פנחס'ען.* נו, און וואָס האָסטו געטהון? האָסט שוין דעם ציגעל אַוועקגעלעגט?

פנחס.

די מאַמע מוז איהם אַליין אַוועקלעגען, מיט איהרע אייגענע הענד דאָס ליכט אָנצינדען, איך האָב מיטגעבראַכט אַ יאָהרצייט ליכט.

חנה

מיט טרעהרען.

זי געהט צו קינד...

לייזער.

וואָס האָט זי געזאָגט? פון וואַנען ווייסט דו עס!

פנחס.

איך האָב עס שוין אין דאָרף געהערט; שקצים זיינען מיר נאָך די פוהרען נאָכגעלאָפען, נאָכגעשריען און מיט שטיינער געוואָרפען.

לייזער.

וואָס, דיר אויך?! איך ווייס נישט וואָס די מעשה איז; צייט זי האָט זיך גע'שמד'ט, איז דאָס דאָרף אויף אונז בייז.

פנחס.

זי וועט נאָך דאָס גאַנצע דאָרף אָנבונטעווען אויף אונז.

חנה.

עס איז נישט אמת, זי בונטעוועט נישט.

לייזער.

פון וואַנען ווייסט דו עס! דו האַלסט נאָך פאַר איהר?

חנה.

איך האַלט נישט פאַר איהר, נאָר קיין ליגען זאָל ער נישט זאָגען.

פנחס.

זי געהט צו קינד. זי קען נאָך אַזוהן האָבען. דעמאָלט זיינען מיר אויף שטענדיג פערפאַלען,—האָט דער רבי געזאָגט: יאָ, מאַמע, צינד אָן דאָס ליכט; לאָז עס ציהען איהר האַרץ און בענקען נאָך אונז, יעצט, ווען זי געבוירט דעם גוי.

ל י י ז ע ר.

אפשר וועט זי זיך אומקעהרען צו אונז.

ח נ ה

בעהמט דאָס יאָהרצייט-ליכט.

וועט עס איהר נאָר קיין שלעכטס ניט טהון, יעצט,ביים געבורט?

ל י י ז ע ר

שרייט.

חנה צינד אָן דאָס ליכט; עס איז פאַר איהר טובה.

פנחס לעגט אוועק דעם ציגעל. חנה נעהמט דאָס יאָהרצייט-ליכט, צינדעט עס אָן, וויינט.

טאָכטער, אזוי ווי איך צינד אָן דאָס ליכט נאָך דיין נשמה, אַזוי זאָל גאָט אומקעהרען דיין הארץ, ווי דו ביזט אַנטלאָפען פון אונז... קעהר דיך אום... קעהר דיך אום... ווי

פ נ ח ס.

איהר זעהט ווי דאָס ליכט צוקט... אַזוי..

ל י י ז ע ר.

דאָס ציהט זי צו אונז; דאָס ציהט זי צי אונז.

פ נ ח ס.

עס איז איהר הארץ, וואָס ברענט אַצינד.

ח נ ה

אין טרערען.

קעהר דיך אום, טאָכטער... קעהר דיך אום...

א לאנגע פויזע. עס קומען אריין פּאָטער סטאַך און קומא סטעפאַן. לייזער קוקט זיי אָן פערוואונדערט.

פ אָ ט ע ר ס ט א ך.

שכן לייזער, מיר זיינען געקומען צו דיר מיט זעהר אַ וויכטיגער זאַך. איך בין אַ פראָסטער מענש און קען נישט רעדען פערשטעלט. פּאַני לייזער, גיב אַהער די האַנד, מאַכען מיר שלום! אונזערע קינדער האָבען שוין חתונה געהאַט; ווערסט נישט איבערמאַכען. אפשר האָב איך אויך נישט געוואָלט דעם שידוך, אַזוי ווי דו, נאָר וואָס איז געשעהן איז פערפאַלען; די קינדער האָבען זיך ליעב, לעבען גליקליך ווי

גאָט און מענשען האָבען געהייסען. גאָט האָט זיי געהאָלפען און זי געהט היינט צו קינד. דו ביזט אַ פּאָטער, ווי איך, זיי מוחל שוין, לייזער, זיי מוחל... זיי מוחל...

לייזער.

פּאַר אַ יאָהרען ביזטו געקומען, קומאַ, פון מיר דאָס פערד אָבהאַנדלען. איך האָב עס דיר נישט געוואָלט פערקויפען. היינט, אַז דו האָסט דאָס פערד פון שטאַל אַרויסגעגנבעט, קומסט דו שלום מאַכען. גוט, רעכט, איך בעשטעה. נור וואו איז די קאַבילע, פּאַני קומאַ? דאָס פערד פיהר צוערשט אין שטאַל אַריין, דערנאָך וועלען מיר ריידען.

פּאָטער סטאַך.

איך בין זיך נישט געקומען קריגען מיט דיר, און דו וועסט מיך נישט דערצערנען; איך רעד צו דיר ווי אַ פריינד, ווי אַ מחותן, ווארים וואָס דו וועסט נישט מאַכען — דער זוהן האָט די טאָכטער. פּאַני לייזער, דאָס פערד פון שטאַל האָב איך דיר נישט אַרויסגעגנבעט; זי איז ביים מאַן, און איך בין נישט קיין פערד=גנב. נור איך קום צו דיר ווי אַ טאַטע. דאָס ווייבעל ליעגט אין קימפּעט; עס איז ביי איהר אַן ערנסטע צייט און זי רופט נאָך טאַטע=מאַמע. איך האָב רחמנות געקריגען און בין געקומען צו אייך, אפשר וועט איהר יעצט ווייכער ווערען, רחמנות קריגען און מוחל זיין.

חנה.

זי רופט די מאַמע?

פּנחס.

האַלט זי איין.

מאַמע.

לייזער.

דו האָסט רחמנות אויף מיין טאָכטער, און איך טאָר נישט קיין רחמנות האָבען; איך קען רחמנות האָבען אויף יעדען הונד און אויף יעדער קאַץ, וועלכע געהט זיך קאָטשען, נור נישט אויף מיין קינד. ווען מיין קוה אין שטאַל קעלבט זיך, געה איך אויס פאַר פרייד און צער; נור מיט מיין קינד'ס פרייד קען איך זיך נישט פרעהען און אויף מיין

קינד׳ס צער קען איך נישט קיין רחמנות האָבען. — דאָס האָט איהר מיר דאָס רחמנות פון מיין הארץ אזוי ארויס־געריסען. יעצט פערשטעהט איהר שוין, פאר וואָס מיר קע־נען ניט זיין קיין פריינד!

פאָטער סטאַך.

אָבער וואָס איז געשעהן אזעלכעס? זי האָט געטהאָן א פיי־נעם שידוך; בעסער ווי מיט דעם יודען דאָרט. אין מיין זוהן האָסט דו דיך נישט גענאַרט; א געזונדער יונג, ערד אסך, בהמות, שעפסען, יעדער איינער וואָלט אין דאָרף גליקליך געווען מיין זוהן פאַר זיין טאָכטער צו קריגען. די גוים זיינען אויך אַזוי אויף דיר בייז — האָסט דעם בעסטען חתן פון דאָרף אַוועקגענומען; און דו ווילסט נאָך ניט. א שלעכט געשעפט האָסט דו נישט געמאַכט, געלד האָסטו צום עסק נישט צוגעלעגט.

לייזער.

דאָס איז די צרה, וואָס ס׳האָט מיך קיין געלד נישט געקאָסט. מען האָט מיר נאָך פאַר מיין קאַבילע צוגעצאָלט ביים טויש; דאָס איז שטענדיג א שלעכטער מסחר. און איך וואָלט גע־וואָלט, אַז עס זאָל מיך יאָ קאָסטען; נישט איין שטאַל פערד, איך וואָלט דאָס הויז פערקויפט, אַליין וואָלט איך איבער די הייזער בעטלען געגאַנגען, ווען נישט מיין טאָכטער זאָל זיך שמד׳ען, נאָר דיין זוהן זאָל א יוד ווערען. דעמאָלט וואָלסט דו געזעהן ווי איך וואָלט זיך געווען געפרעהט מיט דער היינטיגער שמחה!

קומאַ סטעפאַן.

יאָ, שכן, געגען אַ וועלט וועסט דו דיך ניט אַוועקשטעלען; מיר זיינען מעהר פאַר אייך. וואָס שטעלסט דו דיך אַזוי־פאַר דיינע יודעלעך איין?!

פאָטער סטאַך.

פאַני לייזער, איך וויל רעדען מיט דיר אָפען. דו ביזט א קלוגער מענש. וואָס טויג אייך דער קריעג. דיינע האָבען דיך שוין סיי ווי סיי פערשטויסען פון זיך; עס שמעקט צו דיר קיין יוד נישט אריין. וואָס האָסטו פון דעם, אַז דו

ביזט געבליבען א יוד? דו געה ליעבער צו אונז איבער. נעהם אָן אונזער גלויבען; ווער מיט אונז גלייך. די טאָכטער האָסט דו שוין סיי ווי סיי געגעבען אַן אונזעריגען, וואָס טויג דיר אַוועקצושטעלען זיך געגענאיבער א וועלט? און אַליין ביזט דו דאָך אויך אַן אונזעריגער; דו האַלסט מיט די פויערים, און אַז עס איז עפּעס אַ קריעג צווישען זיי, קומען זיי צו דיר זיך אויסגלייכען, אַן עצה פרעגען, געגען דעם שררה אַ ספראַווע צו פערפיהרען — געהסט שטענדיג מיט אונז האַנד אין האַנד, רעדסט אונזער לשון, וואוינסט מיט אונז טהיר ביי טהיר אַזוי פיעל יאָהרען שוין לאַנג פון דיינע עלטער-עלטערען; מיר האָבען זיך דאָך געקענט, ווען מיר זיינען קינדער געווען, לייזער, אינאיינעם אויפ'ן פעלד געשפּיעלט. — קום אַריבער צו אונז; נעהם אָן אונזער אמונה און ווער מיט אונז גלייך. אַלע וואָלטען מיר געלעבט אין ליעבע און פריעדען, ווי גאָט האָט געהייסען.

חנה.

וואָס זאָגען זיי?! חלילה די לעבעדיגע אמונה!... ליעבער אין די הייזער בעטלען צו געהן!

פּנחס.

טאַטע, איך כאַפּ דעם שפּאָדעל צו זיי! —

קומאַסטעפּאַן

צו פּנחס'ען.

אַ הונד פאַר'ן יאָהר בילט נישט; דו האָסט דיך נישט דאָ אַריינצומישען ווען גרויסע רעדען.

לייזער.

שווייגט, קינדער, שווייגט. לייזער האָט שוין אַ סך זאַכען אויסגעהערט אין זיין לעבען.

קומאַסטעפּאַן.

דאָס איז עס טאַקע, פּאַני לייזער, צו וואָס מיר זיינען געקומען צוגעהן. די שטאָדט ווייכט פון דיר, דיינע יודעלעך האָבען דיך פיינט, ביזט יעצט איינער אַליין; קום ליעבער צו אונז, גיב אונז דעם יונג פאַר אונזערס אַ מויד — און לעבען מיר אינאייעם! אַז נישט, איז נישט גוט; מיט קריעג

וועסטו גאָר נישט מאַכען; דו ביזט איינער, מיר זיינען פיעל. די גוים בונטעוועז סיי ווי סיי געגען דיר. זיי זאָגען, דו לאָזסט די טאָכטער נישט אין דער קירכע געהן; זי שעמט זיך פאַר דיר גאָט צו דיענען. ווער עס האָט אַ פויערען־מאַן, דער זאָל אָננעהמען די רעליגיע פון אונז. מיר קענען נישט קאָווירען פאַר אַן עולה, ווען דו וועסט דיך האַלטען אַזוי שטייף; דאָס בלוט איז יונג און רייסט זיך צום גע־שלעג. מיר זיינען דיך געקומען וואָרענען, פּאַני לייזער.

פּאָטער סטאַך

די גוים זיינען בייז. זיי זאָגען די טאָכטער האָט ער אויסגע־געבען פאַר אַן אונזעריגען, דעם בעסטען חתן פון דאָרף האָט ער צוגענומען. זאָל ער ווערען אַן אונזעריגער; אַז נישט וועלען זיי צום קאָמיסאַר געהן קלאָגען זיך אויף דיר, אַז מיר ווילען נישט האָבען קיין פרעמדען, פון דאָרף דיך ארויסזעצען מיט געוואַלד. עס וואָלט שוין לאַנג געקומען צו געשלעג, ווען מיר וואָלטען נישט צוריקגעהאלטען. לייזער בעדענק זיך, עס וועט ווערען שלעכט.

לייזער

שרייט אויף.

געוואַלד! ווער וועט מיר טהון שלעכטס? ווער וועט מיך נויטען, אַז מיר געפעלט נישט דער שידוך, אַז איך וויל דוקא אַ יוד מיט לאַנגע פּיאות און נישט קיין קריסט פאַר קיין איידעם? ווער וועט מיך נויטען דערצו, — דער סאָנד? איך גלויב נישט, אַז עס איז דאָ אַזאַ סאָנד אויף דער וועלט. אונזער קיסר איז אַ גוטער קיסר און וועט קיינעם נישט לאָזען קיין שלעכטס טהון, אַפילו דעם אָרימסטען יודען. איך האָב גע־דיענט ביי די זעלנער און געקריגען אַ מעדאַל פאַר שיסען; איך וועל מיך אָנטהון דעם מעדאַל אויף מיין ברוסט און זיך אַוועקשטעלען אויף דעם שוועל פון מיין הויז, און איך וועל זעהן ווער עס וועט וואַגען מיך אַרויסצויאָגען פון דאַנען, פון מיין טאַטען'ס הויז, פון דעם שוועל וואָס מיין פאָטער האָט געלעגט; איך בין אַזוי לאַנג דאָ ווי איהר, און איך אַרבייט שווער און ביטער און פערדיען אַזוי כשר מיין שטיקעל

ברויט ווי איהר, און איך וועל מיך פון דאַנען נישט לאָזען אַרויסיאָגען. לאָזען זיי קומען; איך וויל זעהן ווער עס וועט עס טהון.

קומאַ סטעפּאַן.

קום, קומאַ, מיר האָבען נישט דאָ מעהר וואָס צו טהון.

לייזער.

ניין מיט דעם יוד לאָזט זיך דאָס געשעפט ניט אָבמאַכען, מיט סטראַשונקעס וועט איהר גאָר נישט מאַכען.

פּאָטער סטאַך.

מיר האָבען דאָס אונזעריגע געטהון. געהען אַב.

חנה

שפּייט אויס.

וואָס האָט מיך געחלומ'ט די נאַכט! געהערט אַ מעשה! טאַטע אין הימעל, ווען עס וואָלט אויסגעקומען אין טאָר־בעס אַרומצוגעהן פאַר דיין נאָמענס וועגען, רבונו של עולם, ווען דיר איז בעליעבט!..

פּנחס.

דאָס איז נישט קיין געלעכטער, וואָס די גוים האָבען גע־זאָגט; זאָלען זיי זיך געהן קלאָגען אויף אונז, שטעלט מען אונז מיט די בעביכעס אַרויס!..

לייזער.

וואָס האָט ער געזאָגט?... נו, וועסט דו דיך געהן שמד'ען צוליעב דעם, וואָס מען לאָזט דיך נישט וואוינען אויפ'ן דאָרף? זאָג?!...

פּנחס.

וואָס ווילסטו האָבען?! איך זאָג, אַז עס איז שלעכט, אַז ווען די גוים וועלען זיך נעהמען צו אונז.

לייזער.

און איך זאָג דיר, אַז איך האָב פאַר קיינעם'ן קיין מורא, איך האָב קיינעם קיין שלעכטס נישט געטהון. איך בין אַ יוד אַ סוחר, איך האַנדעל מיט פערד און האָב עהרליך פערדיענט מיין גראָשען, און אַ זוהן פון טאַטענ'ס הויז יאָגט מען ניט דערפאַר, וואָס ער וויל ניט קיין אײדים קיין

קריסט האָבען. קיינער קען מיך ניט נויטען דערצו. די אמונה, וואָס מיין טאַטע האָט מיר איבערגעגעבען, וועל איך היטען, אַפּילו אַז איך זאָל וויסען מיט'ן לעבען צו בע־צאָהלען.

חנה

הייבט אויף די הענד צום הימעל.

פאַר דיין ליעבען נאָמען וועגען וועלען מיר אַלעס, אַלעס איבערטראָגען.

די טהיר עפענט זיך פּלוצלונג און עס פאַלט אריין אַ בלייכער, אַן ערשראָקענער, אַנטעק, מיט אַ פערוויינטען פּנים. אַלע ווערען ערשראָקען, רוקען זיך אָב צוריק.

אנטעק

וואַרפט זיך לייזער'ן פאַר די פיס׃

גוטע מענשען, געהט אַריבער צו איהר; זי ליגט אין קרעמ־פּפען און בעט זיך: די מאַמע, די מאַמע. זי ציהט נעבעך אויס די הענד און בעט זיך: די מאַמע... זי ליידט, זי איז פול מיט אַנגסט, איך קען נישט צוקוקען. לייזער רייסט זיך ארויס פון איהם. ער לויפט צו צו חנה'ן. האָט'ס רחמנות, מאַטקאַ, האָט'ס רחמנות, זי קוקט מיט די אויגען, ווי די קוה די אָרימע, און בעט זיך עפּעס: די מאַמע... אוי, איך קען נישט קוקען, דאָס האַרץ געהט מיר אויס פאַר רחמנות... געהט אַריבער. אנטעק וויינט לאַנג. אַ לאַנגע פּויזע.

חנה

וועלכע קען זיך ניט פאַסען, ברעכט ארויס אין געוויין.

מיין טאָכטער, מיין אָרים קינד, וואו ביזטו יעצט אַליין אין פרעמדע הענד...

לייזער.

חנה, וואָס טהוסטו?

חנה.

איך קען נישט מעהר! עס איז מיין טאָכטער, וואָס האָט איהר אַ פייער אָנגעצונדען אין איהר האַרץ? שטעלט דאָס פייער אָב, איהר האַרץ ווערט צוברענט. זי וויל צולויפען אויס־לעשען דאָס ליכט.

פנחס

האלט זי איין.

מאַמע, איך וועל צוברעכען אַלץ, וואָס טהוסטו? די משומדת! יעצט איז דאָך די בעסטע צייט. עס וועט זי ציהען... זי וועט צוריקקומען צו אונז. וואָס טהוסטו?!

לייזער

בעהמט זי איין.

חנה, חנה, געדענק אין גאָט! דו פערזינדיגסט דאָך דיר די נשמה. *ער ברעכט אויס אין געוויין.* איך בין דאָך אויך אַ טאַטע. וואָס בין איך, אַ שטיין? איך האָב דאָך אויך רחמנות. עס איז דאָך פאַר איהר גוטס... אַז זי זאָל אַ יודיש קינד ווע־רען... חנה, חנה, בעדענק דיך.

חנה.

לייזער, איך קען ניט מעהר. מיין קינד איז אין נויט, זי רופט די מוטער צו הילף, איך קען ניט מעהר! איהר האָט אַ פייער אין איהר האַרץ אָנגעצונדען. *זי לויפט צו צום ליכט און לעשט עס אויס.* אַזוי שטיל איך דיינע ליידען. *זי הויבט אויף די הענד צום הימעל.* טאַטע, שטראָף מיך, שיק אויף מיר די זינד, איך קען ניט מעהר. מיין קינד איז אין אַ נויט... *זי כאַפּט אַנטעקען בייא דער האַנד.* פיהר מיך צו מיין קינד. לאָז מיך גאָט שטראָפען פאַר די זינד... מיין קינד איז אין אַ נויט

זי לויפט ארויס מיט אנטעקען.

פנחס

שרייט אויס.

איך האַס אייך, איך וועל בייא אייך ניט מעהר זיין! פּויערים זיינט איהר, דאָרפס־לייט! *ער נעהמט צוזאמען זיינע זאכען.* איך האָב מיינע פאָר הונדערט רובעל, איך וועל אין שטאָדט געהן, האַנדלען, אַרבייטען, איך וועל פערלייקענען, אַז איך בין אייער זוהן, איך וועל מיך בעטען אַז מען זאָל מיך אין אַ יודישע שטוב אַריינלאָזען — איך שעם זיך מיט אייך. *וויל ארויס.*

לייזער

האלט איהם.

ווי לאָזטו מיך אַליין?

פנחס.

צו די געשמד'טע טאָכטער געהט, דאָרפס-פויערים ווערט, ווי זי, איהר זיינט ניט קיין יודען, אַזוי ווי זיי. ער לויפט ארויס.

לייזער

בלייבט אליין, ברעכט זיך די הענד זוכט עפּעס, צום סוף ווענדט ער זיך צו גאָט.

טאַטע אין הימעל, איך בין אַליין, איך בין פערלאָזט. אַלע, אַלע, האָבען מיך פערלאָזט! איך ווייס ניט ווי צו רופען צו דיר, מען האָט מיך ניט געלערענט. טאַטע, הער מיך, הער מיין פיין, מיין בויט ער וויינט לאנג. פערוואַרף מיך ניט פון דיר, פערלאָז מיך נישט... לאָז מיך אַ יוד זיין. ער וויינט.

פאָרהאנג פאלט לאנגזאם.

שלום אַש

אַ שנירל פערל

אַ טראַגעדיע אין פיר אַקטן
מיט אַ פאָרשפּיל

פאַרלאַג „קולטור-ליגע", וואַרשע

א שנירעל פעריל, א שנירעל פעריל
אויף דעם האלז פון די פערשעמטע אידישע טעכטער,

פערזאָנען:

ר׳ מלך.

מלכה׳לע.

שלמה }
חיים } זייערע זיהן.
משה }

רבקה׳לע, זייער טאָכטער.

ברוך, ר׳ מלכ׳ס שמש.

דבורה, אן אלטע דיענסט.

פאָלקאָוויק (פון א קריגעריש חיל).

פאן דאָמבראָווסקי, א פוילישער שכן.

ערשטער, צווייטער, דריטער, פערטער סאָלדאט.

ערשטער, צווייטער, דריטער, פערטער איד.

פאַנטאַסטישע פיגורען:

משיח.

טיטוס.

די מוטער פון קינד.

(געגענוואַרט, אן אומבעשטימט אָרט צווישען די גרעניצען פון דייטשלאנד, גאליציען און פוילען).

פאָרשפּיעל.

אין טויער פון רוים, טיטוס טריאומף־בויגען, אויף דער וויא אפּיא אין רוים. אין הינטער גרונד רוים אין פארנאכטליכען זונען־שיין, משיח־ אין געשטאלט פון אן אלטען בעטלער, זיצט־ ביים דורכגאנג פון בויגען. מען בעמערקט נישט, אז ער איז צוגעשמידט מיט קייטען צו דער מויער פון בויגן. א שופר ליעגט נעבען איהם, א קריגעל וואסער. איינצעלנע מענער, פרויען געהען דורך; טייל ווארפען א בליק אויף איהם, טייל ווארפען איהם צו פון זייער עסען. די מעהרסטע אבער געהען דורך ניט בעמערקענדיק איהם. שטיל, פארנאכט. משיח הויבט זיך אויף פון זיין פלאץ, מען דערזעהט די קייטען.

משיח

(קוקט זיך ארום):

האָסט אויפגעעפענט מיין האַרץ צו פערנעהמען דעם וועה פון דער וועלט, און מיר נישט געגעבען די מאַכט, צו העלפען איהר. אַזוי נאָגט אַן אייביגער צער מיין האַרץ. יעדעס שלעכטס און יעדעס בייז מאַכען מיינע קייטען שווערער, און איך האָב נישט די מאַכט צו צורייסען זיי. עס בענקען די מענשען און חיות נאָך מיר, און לויפען אַרום מיט אונרוהיגע הערצער און דערשראָקענע אויגען און פרעגען איינער דעם צווייטען: וואו איז ער, דער איינ־ציגער בעפרייער? פאַר וואָס פערשפעטיגט ער זיך אַזוי? אונזערע הערצער געהען אויס אין אייביגען וואַרטען אויף איהם — ביז מיר פערשליסען די אויגען און גיבען זיך איבער אין דער נאַכט אַריין, מיט דער האָפנונג, אַז ער וועט קומען און אויפוועקען אונז פון שלאָף. אַזוי שלאָפען זיי און וואַרטען דורות, דורות אין דער אייביגער נאַכט אויף יענער זייט, און איך זעה דעם חלום־שמייכעל איבער דער נאַכט ליעגען. האָט מען אונז מיט אַ שלאָף־ליעד איינ־געוויגט און אריינגענאַרט אין טויט?!!... אַזוי הער איך דעם וועה פון דער וועלט, וואו ער קלאָגט אַרויס סיי פון טויט און סיי פון לעבעדיג. — גרויסער גאָט, ווען ווערט קומען די צייט? עס שטעהען אויף אין יעדען דור גרויסע גייסטער צו די מענשען. זיי שלייפען מיינע אייזענס מיט גאָט'ס וואָרט, וואָס זיי פלאַנצען אין מענשען'ס הערצער אַריין. אין יעדען דור רינט ניי בלוט אין מיינע אַלטע ביינער אַריין. און איך ווער יונג און בענייט. אפשר איז עס דער דור, וואָס איז ראוי דערצו, אַז ער זאָל מיך פון די קייטען בעפרייען? (ער הערט זיך איין. פון דערווייטענס הערט זיך זעלנערישע מוזיק, פויקען, פישטשאַלקעס...) וואָס הער איך? ווער קומט אָן? וואָס? ער־יעצט, אין אַזאַ צייט? —

טיטוס

(אין אַ געשטאַלט פון אַ קאָמאַנדיר, מיט שווערד און שילד—מיל דורך דעם טויער. משיח פערשטעלט איהם דעם וועג).

משיח:

טיטוס, וואוהין? עס איז דורך די אַלטע גוטע צייט, ווען דו האָסט מענש אויף מענש גערייצט, מיט האַס זייערע אויגען פערבלענדט און מיט די שפּיזען איינס אויפ'ס אַנדערע געשיקט. גרויסע גייסטער זיינען אויפגעשטאַנען אין יעדען דור, און די מענשען פון מיר דערצעהלט, ווי איך ליעג געבונדען ביי דער וואַנט. אָ, פּאַקען וועלען זיי דיך אויף דיין אַלטען קאַנאָן, און דעם העלם געבען דיר אין דער האַנד, גלעטען דיך ווי אַ קינד איבער דער באַק, און זאָגען: מאַך דיך נישט צום נאַר! און דיך צוריקשיקען אין מוזעאום אריין, אין דעם בית־הקברות פון די געטער, וואו עס חלום'ען אין זייער אייביגער רוה, אַזויפיעל שוין אַלטע געצען.

טיטוס:

טרוימסט נאָך, אַלטער טרוימער, צייט איך האָב דיך פון ירושלים געבראַכט אין מיין טריאומף־וואָגען איינגעשפּאַנט, און דיך דאָ, צו מיין בויגען, וואָס די מענשען האָבען מיר געשטעלט צום רוהם, אויף אייביגער קנעכטשאַפט דיך אָנגעשמידט? דו טרוימסט נאָך, אַלטער טרוימער, און דו זעהסט נישט ווי דו ביזט גרוי געוואָרען אין דיין טרוים. ד'ער מאַרך איז אויס דיינע ביינער אויסגערונען אין דעם לאַנגען וואַרטען אויף זיי, אין יעדען דור האָסטו זיי גייסטער געשיקט, און דו האָסט זיי דערצעהלט פון דיין וואַרטען אויף זיי, און גאָר נישט האָט זיך געביטען דורך דער לאַנגער צייט, און האָבען זיי וואָס געלערנט?—מיך האָבען זיי געלערנט צו דיענען. פאַר מיר האָבען זייערע חכמים זיך געקליגט. די חכמה פון פויגעל אין דער לופטען צו פליהען. דעם פיש אין וואַסער נאָכגעקוקט, און, ווי ער, דורך די טיעפעניש פון די וועלען דורכגעשוואומען—צו מיר, צו מיר, האָבען זיי עס געבראַכט. לאַעס דיענט צו מיר. די גייסטער זייערע, מיינע ווערטער טהוען זיי פערשפּרייטען

די דיכטער, צו מיין רוהם זינגען זיי לויב=ליעדער. פאַר
מיר האָבען די מוטערס זייערע קינדער שטאַרק ערצויגען.
און זאָג איך מיין וואָרט, שטעל איך ברודער געגען ברו=
דער, פאָטער געגען קינד, און אַלעס ברענגען זיי מיר צום
קרבן. די פריינדשאַפט פון פריינד, די ליעבע פון ווייב און
דאָס געטריישאַפט פון קינד. איך צוטייל, און איך בעפעהל
איך בין דער גאָט פון מענש, איך בין די מאַכט!

משיח:

רוהם געהער צום העלם און קאַנאָן. עס פאַסט דיר די בע=
ריהמעריי, טיטוס! האָסט צווישען מענשען פיינדשאַפט גע=
זייט, און ווי קינדער האָסטו זיי געשראָקען מיט דעם גלאַנץ
פון דיין העלם און מיט דעם שאַרף פון דיין שווערד.—מע=
נער זיינען עס אויסגעוואַקסען, געשליפען האָט די פיינד=
שאַפט דאָס גוטע מענשען=האַרץ. ריטער, דו ביזט
דער מאַן אין דער פאַסענדער צייט, ועסט מיר העל=
פען מיט דיין נאַרישקייט מיך פון די קייטן צו בעפרייען.
געגען ווערען—אָבער געגען דיר, גלויב איך, איז שוין גע=
קומען די ריכטיגע צייט (ער רייסט די קייטען פון זיך, זיי וואַר=
פען צוריק אַ שטאַרקען אָבקלאַנג).

טיטוס:

אַ, עס האַלטען נאָך אויס טיטוס׳עס אַלטע קייטען! דו האָסט
אונטער דער לאַסט פון שטאָל און אַייזען געטרוימט, אַלטער
טרוימער! וואַרף דיין גלויבען, שפאַן דיך צו מיר אין האַר=
מאַט אַיין, ווי נישט איין גוטער טרוימער האָט עס שוין גע=
טהאָן, און מיט רעכט! גלויב אין מיר, האָף אויף מיר,
דין צו מיר, איך בין די מאַכט!

משיח:

די מאַכט איז אַ וויל, דער אמת איז אייביג. דו ביזט די
מינוט. דו ביזט יעצט. מינוטען געדויערט די פיינדשאַפט,
אייביג—דער פריעדען. און בין איך צו שוואַך אַליין די קיי=
טען צו רייסען—איך האָב קיין מורא. פאַר דיר איז די
וועלט געבוג רייף. און צו אַלט דיין העלם. קענסט, מיינעט=

חעגען, גאַנץ רוהיג געהן. איך וועל הערען דעם שפּאָט און געלעכטער, וואָס וועט דיך בעגעגענען אויף דיין וועג

טיטוס:

הער דיך צו צום שפּאָט און געלעכטער, און טרוים גוט, אַלטער טרוימער. (ער רייט ארויס, משיח הערט זיך איין מיט אונ=רוהיגקייט. עס הערט זיך פון דרויסען גרויסעס פריידען=געשריי. הענד קלאַטשען: רעטער! מוזיק שפּיעלט. משיח ווערט טרויעריג...)

טיטוס:

(קומט צוריק, בעשיט אין גאַנצען מיט בלומען, א קראַנץ אויף זיין קאָפּ):

אָ, שען איז דער מענש, ווען עס וועקט זיך אין איהם די חיה אויף. דאָס אַלטע, גוטע טהירען=האַרץ פון תרח׳ס אַלטע צייטען, ווען אין דער לופט דערשמעקט ער בלוט, און די אויגען ווערען איהם גרויס אַרויסגעזעצט. און מיט אַ ווילדען גלאַנץ קוקט ער אונרוהיג אין די ווינקלען אַרום, בלאָזט מיט זיין נאָז, און די אָדערן ציהען זיך איהם אין די הענד אָן, און עס גלאַנצט פון די אויגען מיט דעם שאַרף פון שווערד. און שיכור שטעהט דאָס ווייב פאַר איהם, ווילד און גערייצט—טאַנצט זי איהם אַקעגען אין בלוט אַריין. אָ, זיי געלויבט, אַלטער, גוטער מענש פון תרח׳ס אַלטע צייטען! דיין מענשען=האַרץ איז נישט פערראָסט געוואָרען פון די נאַרישע טרוימעריייען, וואָס די אַלטע לייט רעדען דיר איין. אָ, אַלטער נאַר. נאַ, נאַ דיר אויך פון מיין לאָרבער=קראַנץ (ער וואַרפט איהם צו בלומען), שמעק. די בלומען שמעקען מיט בלוט. צוגעוואָרפען האָבען זיי עס מיר מיט צורייצטע אויגען און אויפ=געפאַליעטע ברוסט. שמעק, יונג וועסטו ווערען פון די בלו=מען. פול מיט מאַרך וועלען דיינע אַלטע ביינער ווערען. איך בין דער גלויבען, איך בין די האָפנונג, איך בין די מאַכט! (גרויסעס געשריי פון דרויסען: קום צו אונז, גרויסער גאָט!)

טיטוס:

אַ מענש ווי דו לעכצט נאָך מיר! חלום גוט, אַלטער נאַר (ער רייט ארויס, פון דרויסען אַ גרויסעס געשריי: הללויה! זעלנערישע מוזיק, אַפּגעהענדיג — עס שטילט זיך פּאַמעליך איין).

משיח

(קוקט זיך ארום—ערשטוינט, דערשראקען):

און איך האָב געמיינט, אַז עס איז געקומען די ריכטיגע צייט און דער ריכטיגער מאָמענט. גרויסער גאָט, ווי לאַנג נאָך! ווי לאַנג נאָך וועל איך וואַרטען אויף זיי, אַלעס איז שוין געזאָגט געוואָרען. אַלעס איז שוין געטהאָן געוואָרען. אפשר האָט ער רעכט. — אונטער שטאָל און אייזען האָב איך גע־טרוימט און גרוי געוואָרען אין טרוים — און גאָר נישט האָט זיך געענדערט דורך די לאַנגע צייט. — אָ, גאָט, נעהם פון מיר די געדאַנקען אַוועק. גיב מיר אַ צייכען. גיב מיר אַ בעווייז: אַז עס איז נישט אַזוי, אַז געענדערט האָט זיך דאָך, און זיי וואַרטען אויף מיר אין די לאַנגע נעכט, ווי איך אויף זיי, אַז עס וועט קומען דאָך אַ סוף, אַז ערגיץ־וואו איז דאָ אַ גרעניץ, וואו עס הויבט זיך אָן די האָפנונג און די גערעכטיגקייט. ווייז מיר, גאָט, דעם גרעניץ. לאָז מיך זעהן דאָס ליכט פון דערווייטען, אַז איך זאָל בכח זיין צו טראָגען ווייטער די קייטען און צו האָפען און צו וואַרטען אויף זיי. (פון דערווייטענס קומט אָן א פרוי אין שווארצען, געהט לאנגזאם ווי א קעניגין). ווער איז דאָס, וואָס קומט ווי אַ שבת־מלכה צוגעהן אין טרויער געציערט? (די פרוי קומט אָן און זעצט זיך אוועק נעבען משיח'ן) ווער ביזט דו, געטליכע פרוי, וואָס דו טראָגסט דיין צער אַזוי שטיל ווי אַ גאָט און אַזוי מענשליך ווי אַ מענש?

די מוטער:

איך בין די מוטער פון דעם קינד, און ווען אונשטערבליך איך בין — דאָך מענשליך איז מיין לייד. קיינער פיהלט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער אַליין.

משיח:

איך בייג מיך פאַר דיין וועהטאָג, מוטער, טיף צו דער ערד (ער בייגט זיך פאר איהר).

מוטער:

וואָס קלינגען דיינע קייטען אַזוי אונרוהיג היינט, משיח?

איך האָב געהערט זייער רייסענדיגען קלאַנג און בין געקו־
מען צוגעהן.

משיח:

בעפריי מיך פון זיי אויף אַ מינוט און גיב מיר די מאַכט
צוריק, דו קענסט עס, דורך דיין לייד.

מוטער:

וואָס איז דער מעהר, היינט פון אַן אַנדערס מאָל? די
ווייסט, עס איז פון גאָט בעשטימט, די קינדער זאָלען קומען
און בעפרייען דיך. מיר וואַרטעןביידע אויף זיי. — די
קינדער קומען נאָך נישט צוגעהען.

משיח:

אונגעדולדיג בין איך געוואָרען וואַרטענדיג אויף זיי. גע־
קנעכטעט ליעג איך דאָ צו טיטוס׳עס טריאומף־בויגען און
וואַרט אויף זיי. איך האָב זיי געזאָגט: אַז אַלעס ווענדט זיך
נור אין זיי.

מוטער:

עס פערשטעהען די גייסטער די מענשען נישט מעהר, ווערסט
זיין אויף זייער אָרט, צווייפלען ווערסטו, ווי זיי.

משיח:

שיק מיך צו זיי.

מוטער:

ווערסט עס אויסהאַלטען קענען צו זיין דערביי, צו זעהן די
לייד און נישט האָבען די מאַכט צו העלפען זיי?

משיח:

איר וויל ווערען ווי איינער פון זיי, שטאַרבען זאָל אין מיר
דאָס געטליכע און לעבען דאָס מענשליכע. דורך מיין האַרץ
זאָל דורכגעהן דער מענשליכער צער—אַז איך זאָל פיהלען
און פערשטעהן זיי, און וויסען, ווי צו וואַרטען אויף זיי.

מוטער:

גיב מיר דעם שופר. גאָר נישט זאָל אין דיין האַנט זיין צו בעפרייען זיי — נור די צרות אַליין. (זי נעהמט פון איהם דעם שופר) איך נעהם פון דיר די מאַכט, און ווער איינער פון זיי — (זי בעפרייט איהם פון די קייטען).

משיח:

איך בין פריי, און דער שופר נישט מיט מיר. דער צער איז די מוטער פון מאַכט. דורך די לייד קומט די קראַפט. טיטוס, איך רוף דיך צום קאַמפף אַרויס! דו, מיט דיין מאַכט, און איך, מיט מיין צער! (געהט אב).

ערשטער אַקט:

פרייטאָג צו נאַכט. דער טיש געגרייט צו שבת, פיער פאָר זילבערנע לייכטער, פיעל ליכט אין רייכע הענגלייכטער ארום. די שטוב איינגע־אָרדענט אידישליך. אלט־אמפירנע שענק. אין ווינ־קעל שטוב אַן ארון־קודש מיט ספרים.

מלכה׳לע:

(צינדט אָן די שבת־ליכט):

(הויבט אויף די הענד צום הימעל, בענטשט די ליכט. רבקה׳לע שטעהט ביי דער זייט און זאָגט נאָך דער מאמע׳ן װאָרט ביי װאָרט) „רבונו של עולם, מיין מצוה פון ליכט אָנצינדען זאָל זיין ביי דיר אָנגענומען ווי די מצוה פון כהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין הייליגען בית־המקדש אָנגעצונדען. אַז מיינע קינדער׳ס אויגען זאָלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה און זייערע מזלות׳ער זאָלען לייכטען אין הימעל. אמן סלה".

רבקה׳לע:

אמן סלה!

מלכה׳לע:

(זעצט זיך אין טיעפען פאָטער שטוהל — רבקה׳לע טראָגט איהר אונטער דאָס פיס־בענקעל):

אַזוי קומט ער אָן, דער הייליגער שבת, מיט לייכטע טריט, און פערשפרייט מנוחה איבער דער גאַנצער וועלט. געלויבט זאָל זיין דער בורא, וואָס ער האָט דעם הייליגען שבת בעשאַפען פאַר אַלעמען, סיי פאַר אָרים, סיי פאַר רייך. (פויזע). געה, רבקה׳לע, אין קיך אַריין און זעה, אויב די דינסטען זיינען ברייט דעם הייליגען שבת מקבל צו זיין. וואַשען זאָלען זיי זיך ריין און אָנטהאָן ריינע קליידער. דו ווייסט דאָך, דער טאַטע האָט ליעב ווען דער שבת קומט צו איהם אין ריינקייט. דו ביסט אַ כלה־מיידעל און דיין חתן זיצט ביים טיש.

רבקה׳לע:

איך געה, מאַמע. (פויזע).

רבקה׳לע:

(צוריקקומענדיג):

מאַמע, די דינסטען האָבען געדעקט פאַר די אורחים אין קיך.

מלכה׳לע:

פאַר וואָס? אָרימע לייט בעהאַנדלען שטענדיק אָרימע לייט שלעכט. ווייסט דאָך, דער טאַטע האָט ליעב די אורחים צו האָבען נעבען זיך. געה רוף מיר אַריין די דינסטען.

(חנה׳לע, אַן אַלטע דינסט, קומט אריין).

מלכה׳לע:

חנה׳לע, וואָס איז די מעשה?—דו ווייסט דאָך, אַז די אורחים עסען ביי אונזער טיש, און הייַנט, אַז גאָט האָט אונז געהאָלפען, אַז דער מוזיניקעל׳ס חתן זיצט ביים טיש... די קינדער האָב איך נישט—האָבען זיך פערשפּרייט איבער דער וועלט—זיינען זיי דאָך מיינע מחותנים. געה, חנה׳לע, דאָס שענסטע גאָפּעל-מעסער לייג אַוועק פאַר זיי, און פון טייערסטען יום-טוב׳דיגען פאָרצעלאַן, אויבען-אָן און ביי ר׳ מלך׳ס זייט. עס איז ביי אונז אַ שמחה הייַנט, רבקה׳לע׳ס חתן האָבען מיר ביים טיש.—רבקה׳לע, העלף איהר צו. (רבקה׳לע און די דינסט טראָגען איבער געדעקעכטס פון קיך אין שטוב). רבקה׳לע, נאַ דיר די שליסלען, ברענג מיר דאָס ציערונג אַריין.

(רבקה׳לע געהט אָב מיט די שליסלען, ברענגט איר אריין דאָס ציערונג. — זי נעהמט ארויס אַ לאַנגען שנור פעריל פון איהר קעסטעל)

רבקה׳לע, מיין קינד, ווען דיין מאַמע איז אַ כלה געוואָרען, האָט דיין באָבע אַרויסגענומען די שנור פעריל און מיר אָנגעטהאָן אויף מיין האַלז און מיר געזאָגט: „איך טהו דיר אָן די פעריל פון די באָבע יענטעלע, און אַזוי ווי זי, זאָלסטו אין דיין חתנ׳ס אויגען חן געפינען. וואָרים די באָבע יענטע׳לע איז געווען די אַלטע הייליגע רביצין, ר׳ מאיר זשאָכלינער׳ס ווייב, און אַז די באָבע יענטע׳לע האָט די פעריל אָנגעטהאָן, איז געקומען אויף איהר אַ חן פון הייליגקייט, און אַז ר׳ מאַיר זשאָכלינער האָט זי געזעהן אין די פעריל, איז אַוועק פון איהם יעדער שלעכטער געדאַנק, און עס איז געקומען אויף איהם די מנוחה פון שבת. פון דענסטמאָל אָן טראָגט אַ כלה פון אונזער משפחה די פעריל ווען דער חתן זיצט ביי איר טיש. און ווען ער וועט דיך זעהן אין די פעריל, זאָל אַוועק פון איהם

יעדער שלעכטער געדאַנק און ער זאָל דיך נור זעהן אין ריינקייט און צניעות. (זי קושט איהר אין קאָפּ. פון דרויסען הע־רען זיך אַנקומענדע טריט). קומען שוין די מענער פון דער שוהל אהיים. (זי הויבט זיך אויף און נעהמט אָן די טאָכטער ביי דער האנד). קום, וועלען מיר אונזערע מענער אַקעגען געהן, לכבוד דעם הייליגען שבת. (געהען אנטקעגען. בייגען זיך פאר זיי). שבתא טבי, מורי ובעלי!

מלך:

גוט שבת, מיין ווייב.

מלכה'לע:

גוט שבת, גוט יאָהר.

דער חתן:

גוט שבת דיר, מיין כלה.

די כלה:

גוט שבת דיר, מיין חתן.

מלך:

(קוקט זיך אין שטוב ארום).

שען ביי דיר דער שבת אין שטוב, מיין ווייב. די ליכט ברענען, דער טיש געגרייט, שען. (ער קרעכצט).

מלכה'לע:

וואָס קרעכצסטו, מלך, מיין מאַן, אין שבת?

מלך:

ווער ווייסט, וויפיעל אידען עס זיינען איצט אויפ'ן וועג. דאגות, פרנסה האָט זיי פון דער היים פעריאָגט, פון ווייב און קינד.—אָדער גלאַט אַזוי אָרימע לייט, וואָס גאָט האָט נישט מזכה געווען, אַז זיי זאָלען דעם שבת זיך קענען אָנ־גרייטען ווי עס פאַסט פאַר אַ איד. — האָסטו נור פאַר דיר אַליין דעם שבת אָנגעגרייט, מלכה'לע?

מלכה'לע:

איך האָב אונזער מענש, שלמה'ן, געשיקט אין שטאָדט אַריין און געהייסען זיך נאָכפרעגען, ווי ווייט איך האָב געקענט, ווי ווייט גאָט העלפט אונז, אָבער, מלך, די מלאכים

וואַרטען אויף דיר, פאַר וואָס גיסטו די מלאכים נישט אָב דעם שלום-עליכם, וואָס זיינען מיט דיר אין שטוב אַריינ-געקומען?

מלך:

דאָס וואַרט איך דאָך טאַקע אויף די מלאכים, מלכה׳לע. צייט דאָס בית-המקדש איז חרוב געוואָרען, קומען די מלאכים צו אונז אין געשטאַלט פון אורחים. ווען זאָל איך שלום-עליכם אָבגעבען, אַז קיין אורחים זיינען צו אונז אין שטוב נישט געקומען?

מלכה׳לע:

וואו זיינען די אורחים, מלך?

מלך:

נישט געווען ביי אונז אין שוהל קיין אורחים דעם שבת, גאָט האָט אונז נישט צוגעשיקט. געלויבט צו גאָט, אידען זיצען אין דער היים, ביי ווייב און קינד — האָב איך זיך געפרעהט. שלמה׳ן געשיקט אין אַנדערע חברות אַריין, אפשר זיינען דאָרט אורחים פערהאַן. אַהאַ, שלמה — נו — ?

שלמה

(קומט אריין, האלב א טרויעריגער):

ר׳ מלך, וואָס וועלן מיר טהאָן? נישטאָ קיין אורחים, אַפילו אויף אַ רפואה, נישט!

מלך:

וואָס, ווי הייסט?

שלמה:

אויסגעווען אין אַלע חברות, אין אַלע בתי-מדרשים, געזוכט געפרעגט, קיין ברעקעל אורח נישטאָ, אַן אויסכאַפעניש אויף זיי געווען. אין גאַנצען אין שטאָדט נישט געקומען איך האָב געלאָזט אויסרופען דעם שמש פון בעלעמער אַראָב, צוויי גילדען — אַן אורח! קיינער האָט זיך נישט אָנגערופען. — בין איך אַהיים געקומען אָהן אורחים.

מלך:

דאַנק און לויב איך גאָט דערפאַר. אידען זיצען זיך בשלום אין דער היים, מיט ווייב און קינד, הלואי תמיד רבונו של

עולם — אַז עס זאָל קיין איד קיין אָרימאַן נישט זיין. (מיט שמחה און פרייד) צוליב מיר, וואָס איך האָב ליעב אַן אורח אויף שבת, זאָלסטו אידען פערוואָגלען פון דער היים? אָסור חלילה. איך וועל מיר איינהאַלטען דעם יצר-הרע. אָבער ווייסטו וואָס, עפען אויף די לאָדען פון די פענסטער, די טהירען. ווער ווייס, אפשר קומט אַ פרעמדער שפעט אַן אין שטאָדט אַריין, און וועט נישט האָבען וואו דעם שבת צו האַלטען, זאָל ער ליכט זעהן אין אונזערע פענסטער און וויסען, אַז דאָ וואוינט אַ איד. (מלכה, שלמה עפענען די לאָדען די טהיר.) אָט אַזוי, אָט אַזוי. (פון דרויסען הערט זיך אַ גערויש, אַלע האָרכען זיך איין.)

מלך

(מיט שמחה):

זעהסט, מלכה'לע, גאָט שיקט אונז פאָרט אורחים צו. שלמה געה נור אַרויס, זעה ווער עס איז אין דרויסען. איז עס אורחים, פרעמדע — בעט זיי אין שטוב אַריין.

שלמה:

ר' מלך, איך מיין, גאָט האָט אונז געהאָלפען. די אורחים קומען אַליין צו געהן. (געהט זיי אנטקעגען. אין דער שטוב ווייזען זיך עטליכע בעלי-בתים, הינטער זיי ווייבער, קינדער, שבת'דיג אָנגעטהאָן, מיט דערשראָקענע אויגען. אַלע שטוב-מענשען ווערען דערשראָקען און קוקען זיי אַן פערוואונדערט).

מלך:

גוט שבת, ר' בעריל, גוט שבת, ר' משה.

די בעלי-בתים:

גוט שבת, ר' מלך. — שוין געהערט?

מלכה'לע, שלמה

(דערשראָקען):

וואָס, געהערט? וואָס איז געשעהן?

ערשטער בעל-הבית:

איהר ווייסט נאָך פון גאָר נישט? מלחמה איז אויף דער וועלט געקומען. — הערט, וואָס די אידען פערצעהלען —

— קומען צו לויפען פון קרושנעוויץ. נאַ, מען קומט צו אונז אויך.

שלמה:

ווער, סאָלדאַטן? וואָס פאַרע, זייערע, פון פיינד? איז ער שוין דאָ?

די אידען:

סאָלדאַטען, אונזערע אייגענע, יאָגען אונז.

מלכה'לע:

אוי, וועה איז מיר, קרושנעוויץ? וואָס מאַכט דאָרט מיין חיים'ל? וואו איז ער ערגיץ?

א אידענע:

חיים'ל,—געהערט, געהערט —

מלכה'לע

(דערשראָקן):

וואָס?

די אידענע:

וואָס האָט איהר מיך צו פרעגען? פרעגט אַן אַנדערע.

מלכה'לע:

מלך, הער וואָס די אידען דערצעהלען!

מלך:

עס איז שבת הייגט, און אום שבת טאָר מען קיין שלעכ־טע בשורה נישט הערען. לאָמיר עס אָבלייגען אויף נאָך הבדלה. זעצט אייך, אידען, צום טיש. מלכה'לע, זעה דעם חסד, וואָס גאָט טהוט מיט דיר. שיקט דיר אורחים אין שטוב אַריין. בעט צום טיש. (ער ווענדט זיך צו די אורחים מיט א געזאנג) שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי העליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (זעצט די אורחים צום טיש).

מלכה'לע, שלמה:

(געהען ווידער צו צו די אידען און פרעגען אויס):

וואָס איז געשעהן? אידען, וואָס טהוט זיך? דאָ אויך,—הים הים (וויגט מיט'ן קאָפּ אויף די צרות).

ערשטער בעל-הבית:

וואָס איז דער חילוק, זיי וועלען באַלד אויך דאָ זיין.

מלכה'לע:

(בלייך, דערשראָקען, קוקט אויפ'ן מאַן, ווייסט נישט וואָס צו טהאָן).

מלך:

מלכה'לע, מיר האָבען שבת היינט, מיר טאָרען נישט הערען קיין שלעכטע בשורות אום שבת. מאָרגען, אַלעס מאָרגען.— זיי מכבד די אורחים. אין זכות פון שבת וועט אַלדעס שלעכט אַוועקגעהן. זעצט אייך, ר' איד, זעצט אייך,—שלום עליכם מלאכי השרת. (אין טהיר קומען אריינצולויפען אנדערע אידען).

אַ איד:

ר' מלך! זיי זיינען שוין אויך דאָ!

שלמה:

ווער?

די אידען:

איהר ווייסט נישט?—סאָלדאַטען, דער צורר, דער פּאָלקאָווניק, געהט מיט זעלנער אין גאַס אַרום, און פרעגט זיך אויף אייך.

מלכה'לע:

מלך, הער!

אַנ'אַנדערער:

עס פיהרט איהם אָן דער פּאַן דאָמבראָווסקי — אייער שכן, ר' מלך.

רבקה'לע:

מאַמעלע, איך האָב מורא!

מלכה'לע:

(דערשראָקען):

וואָס איז דיר, מיין קינד? וואָס האָסטו מורא?

רבקה'לע:

מאַמעלע, פּאַן דאָמבראָווסקי — איך האָב מורא פאַר'ן גוי! ער לויפט מיר נאָך יעדעס מאָל, ווען ער זעהט מיך.

שלמה:

ר׳ מלך, הערט! איך מיין, עס איז אַ יושר, אַז מיר זאָלען זיך אַלע בעהאַלטען.

מלכה׳לע:

מלך, יאָ! (צוויי אידען קומען אריינצולויפען מיט שרעק).

ערשטער איד:

ר׳ מלך, בעהאַלט זיך, דער פּאַלקאָווניק פרעגט זיך אויף אייך.

אַ צווייטער:

ר׳ מלך, דער צורר דאָמבראָווסקי פיהרט איהם אָן, עס וועט קיין גוטעס ניט זיין.

מלכה׳לע:

מלך, געדענק אָן גאָט,—געה פון שטוב.

שלמה:

ר׳ מלך, ראַטעוועט אייך דאָס לעבען.

מלך:

אידען, וואָס טהוט זיך מיט אייך? וואָס האָט איהר זיך אַזוי דערשראָקען? ער פרעגט זיך אויף מיר? נו, וואָס איז? אפשר בעדאַרף ער עפּעס צו מיר. וואָס מיינט איר, מענשען זיינען חיות? מענשען זיינען נישט קיין חיות. עס איז שבת היינט, מלכהלע, אורחים זיינען צו דיר אין שטוב אַריינגעקומען (ער ווייזט אויף די פרעמדע) און צייט דאָס בית־המקדש איז חרוב געוואָרען, קומט גאָט צו אונז אין געשטאַלט פון אורח. און היינט, אַז גאָט איז צו דיר אין שטוב אַריינגעקומען, וועסטו אַנטלויפען? איז עס שען אַזוי, מלכה׳לע? בעט די אורחים צום טיש. אידען, זעצט אייך, מיר וועלען דעם שבת מקדש זיין. — זעהסטו, רבקה׳לע איז עפּעס אַנדערש, אַ מיידעל... זאָלען די יונגע קינדער פון שטוב אַרויסגעהן. —

מלך

(בערוהיגט דעם עולם):

נו, אידען, לאָמיר זיך זעצען צום טיש, לאָמיר דעם שבת מקדש זיין, מלחמה איבער דער וועלט,—אודאי איז עס אַ גרויסער אונגליק, נור אין שבת טאָר מען זיך ניט מצער זיין.

עס איז שבת, לאָמיר דאָס אונזעריגע אָבטהאָן. אפשר וועט אונז גאָט העלפען אין דעם זכות. און פאַר זיי האָט איר זיך אויך ניט וואָס צו שרעקען. עס זיינען דאָך אונזערע סאָלדאַטען, וואָס זיינען אין שטאָדט געקומען, ניט חלילה דעם פיינד'ס. לאָמיר הערען, וואָס זיי ווילען. אפשר ווילען זיי עסען—וועלען מיר זיי געבען. אָבער צו שרעקען איז זיך, חלילה, נישטאָ וואָס, און דעם שבת צוצושטערען. אידען, גיסט אייך אָן וויין, מיר וועלען קדוש מאַכען. (ווי ער גיסט אָן וויין, דערהערט זיך פון הויף א גערודער).

א י י נ י ג ע ב ע ל י ־ ב ת י ם:

ר' מלך, זיי זיינען דאָ!

מ ל ך:

נו, טאָ וואָס איז: לאָמיר זיצען רוהיג אויף אונזערע פּלעצער, אַז זיי זאָלען גאָר נישט זעהן, אַז מיר האָבען זיך געשראָקען. שלמה, געה אַרויס, זעה, ווער עס איז דאָרט.

ש ל מ ה

(מיט מורא, קוקט אויף ר' מלכ'ן).

מ ל ך:

וואָס האָסטו מורא? וואָס, חיות זיינען עס? מענשען. אָט געה איך (ער וויל געהן).

ש ל מ ה:

ניין, ניין, ר' מלך, אָט געה איך שוין. (געהט ארויס. אין דע טהיר טרעפט ער זיך מיט א קאַלאַנעל, פּאַן דאָמבראָווסקי, א יונגער גוי מיט לאַנגע וואָנצעס, אייניגע סאָלדאַטען).

פּ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י

(פון דער טהיר):

פּאַניע מלך, דער פּאַן פּאָלקאָווניק פרעגט זיך אויף דיר.

מ ל ך

(פערוואונדערט):

אויף מיר? (אלע אין שטוב ווערען דערשראָקען).

פּ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י:

יאָ, פּאַניע מלך, ער פרעגט זיך אויף דעם גרעסטען אידישען גביר אין שטאָדט, אויך דעם וואָס קויפט אויף די תבואות

פון די שרים, וואָס האָט אַ שפּייכלער פול מיט תּבואות, און אַ שראַנק פול מיט גאָלדענע און זילבערנע זאַכען.—ער וויל געשעפט מאַכען מיט דיר, דער פּאַן נאַטשאַלניק, האָב איך אים צו דיר אַריינגעפיהרט. וועסט דאָך מיר מעקלער־געלד בעצאָהלען, ווען דער פאַן נאַטשאַלניק וועט דאָס געשעפט מאַכען, נישט וואָהר, פּאַניע מאָשקו? (פערבויגט זיך פאַר׳ן פּאַלקאָווניק) איך האָב די עהרע דיר פאָרצושטעלען—דאָס איז ער, דער פּאַן מלך, וואָס די אידען רופען איהם מלך—קע־ניג. דער רייכסטער מאַן פון דער שטאָדט. אַלעס לייגן ביי איהם די אידען איין. אין די שפּייכלערס פול מיט תּבואות— פון אַלע הויפען אויסגעקויפט. אָ, ער איז בעריהמט, דער פּאַן מלך—קעניג. קעניג פון די אידען.

דער פּאַלקאָווניק

(קוקט זיך ארום):

דו הערסט, איד, דער פּאַן האָט אָנגעוויזען אויף דיר, אַלס דעם רייכסטען מאַן פון דער שטאָדט. ביי דיר זענען די שפּייכלערס מיט תּבואות פול, וואָס דו האָסט פון שרים אויפגעקויפט. זעהר גוט, עס קומט צו נוץ אין צייט פון קריעג.— וועסט אונז די שליסלען איבערגעבען.

מלך:

שלמה, גיב זיי די שליסלען פון די שפּייכלערס.

שלמה:

שליסלען פון די שפּייכלערס! דאָס גאַנצע עשירות?

מלכּה׳לע:

מלך!

מלך:

עס האָט קיינער קיין רעכט נישט צו האַלטען תּבואות אין שפּייכלערס ווען מענשען זיינען הונגעריג. עס איז פאַר׳ן מלכ׳ס זעלנער.—גיב זיי די שליסלען.

שלמה

(מיט אונטערטעניגקייט):

דער פּאַן וועט זיין אַזוי גוט (גיט איהם די שליסלען).

דער פּאָלקאָווניק
(קוקט זיך ארום):
אַ ווייס געדעקטער טיש, ווײַן—חלה—אָ=וואַ (ער גיסט זיך אן ווײַן און טרינקט). ווי לאַנג שוין דאָס ניט געזעהן.—קאַלעגען, קומט צום טיש.

מלך:
ווער עס איז הונגעריג—פאַר דעם שטעהט מיין טיש גרייט. ביטע, זעצט אײַך צום טיש.—מלכה'לע, הייס אויפגעבען די פיש.

פאַן דאָמבראָווסקי:
און וואָס פאַר אַ פיש, פאָ זשידאָווסקו געמאַכט. עס איז ביי זיי שבת היינט.

מלך
(צום גוי):
קענסט דיך אויך זעצען צום טיש. מיין טיש איז פאַר אַלע=מען גרייט (ער בעט איהם צום טיש).

דער פּאָלקאָווניק
(עסענדיג):
איך האָב דיך ערגיץ=וואו געזעהן, איד. דו קומסט מיר בע=קאַנט פאָר.

מלך:
עס קען גרייליך זיין. איך פאָר אויף מערק אין שטעדט אַרום, טרעף זיך מיט אַ וועלט מענשען. מיין נאָמען איז, גאָט צו דאַנקען, ביי אײַך אין די מקומות אויך בעקאַנט.

פּאַן דאָמבראָווסקי:
אַ יאַקושע, דאָס איז דאָך אַ מלך פון די אידען, אַלע לייגען ביי איהם דאָס געלד און ציערונג אײַן און די קהילה האָט איהר גאַנצען אוצר ביי איהם בעהאַלטען. דאָס איז זעהר אַ בעגלויבטער מענש צווישען „זייערע".

דער פּאָלקאָווניק:
דורך דעם וויל איך טאַקע דיך פאַר אַן אויפזעהער איבער די אידען מאַכען. דיינע אידעלעך האָבען אונזערע סאָלדאַטען נישט איבריגעס ליעב, ועסטו פעראַנטוואָרטליך זיין פאַר זיי.

פאַן דאָמבראָווסקי:

אַזאַ עהרע פאַר אַ אידען, אָ-וואַ, זעהט, אידען, ווי דער פאַן נאַטשאַלניק געהט זיך מיט אייך אום. דאַנקט דעם פאַן נאַטשאַלניק. קושט די האַנד. אַזאַ כבוד פאַר אַ אידען.

דער פאָלקאָווניק:

דו וועסט מיר בעזאָרגען מיינע סאָלדאַטען, אַזוי לאַנג ווי זיי וועלען אין דעם שטעדטיל זיין, מיט נאַהרונג, קליידונג.— וועסט מיר ביז אין פיער און צוואַנציג שעה צושטעלען: צוואַנציג פוד ברויט, צעהן זעק צוקער, וואַרימע וועש און דרייסיג טויזענד גולדען אין גאָלד און זילבער און קופער. דאָס אַלעס זאָל מיר ווערען צום פונקט און צו דער צייט צוגעשטעלט, ווען איך וועל מיינע סאָלדאַטען שיקען דערנאָך. דו הערסט, איד.

פאַן דאָמבראָווסקי:

דער פאַן נאַטשאַלניק קען זיין גאַנץ זיכער, קוים האָט זיך דער איד אונטערגענומען, וועט עס זיין.

מלך:

עס איז אַפילו שבת היינט, און נאָך אונזער דין דאַרף דער איד שבת רוהען פון אַלע זיינע געשעפטען, נור אַז דער מלך הייסט—אַלעס וואָס איז אין מיין רשות, זאָל צום מלך און צו זיין חייל געהערען. אָבער די בעפעלקערונג דאָ איז אָרים, איך ווייס נישט וואו מיר וועלען אַזאַ סומע ברויט, צוקער און געלד צונויפנעהמען?

דער פאָלקאָווניק:

וועגען דאָס דייניגע וועלען מיר שפּעטער רעדען. די סומע וועסטו פון דיינע שטאָדטסלייט צוזאַמענגעהמען. נישט בעהאַלטען אין די לעכער אַריין. דו ביסט פעראַנטוואָרטליך. (ער קוקט זיך ארום). ביי דיר אין שטוב זעהט גאָר אָנשטענדיג אויס, נישט ווי ביי יעדען איד—ריין געווייסטע ווענט, אַ זילבער בעדעקטער טיש, אַ ווייס בעט. דאָ, ביי דיר, וועל איך אליין וואוינען. איהר וועט מיר די וואוינונג רוימען פאַר

מיין שטאַב, און מיט עסען און וועש פון אייער טיש בע־
זאָרגען.

מלך:

אָנגעלעגטע געסט זאָלט איהר זיין, אונזער הויז שטעהט פאַר
יעדען אָפען.

דער פּאָלקאָווניק:

עס געפינט זיך ביי דיר אין שטוב פיעל גאָלד און זילבער,
וואָס דו האָסט אויפבעוואַרט. גאָלד און זילבער געהערט
צום קיסר אין צייט פון קריעג. עס קען קומען דער פיינד,
בעפאַלען עס, צונעהמען. אָדער אַליין עס אין קאַסטענס
אויף דער צווייטער זייט צום פיינד איבערשיקען, ווי נישט
איינער פון אַייערע האָט עס שוין געטהאָן.

מלך:

דאָס מייניגע קען איך דיר געבען, איבער פרעמדעס האָב
איך נישט קיין רשות.

דער פּאָלקאָווניק:

דאָס וועלען מיר שוין שפּעטער זעהן. ווייז, וואו דו האָסט
דיין גאָלד און זילבער, אָבער אין קיינע לעכער פערשטע
קען, נישט בעהאַלטען, איד, עס וועט מיט'ן לעבען קאָסטען

מלך:

עס איז נישט מיין געוואוינהייט אַנדערש צו זאָגען און אַנ־
דערש צו טהאָן. מלכה'לע, גיב זיי די שליסלען איבער.

דער פּאָלקאָווניק:

דאָס איז זעהר שען, דאָס איז זעהר גוט.

מלכה'לע

(נעהמט די שליסלען פון איהר שערץ און גיט זיי איבער).

דער פּאָלקאָווניק:

(צו פּאַן דאָמבראָווסקי):

גע, פּאַן, ווייז מייגע סאָלדאַטען, וואו דער איד האָט זיין
גאָלד און זילבער בעהאַלטען.

דער פאַלקאָווניק:

איך פערשטעה, שבת — אַ פערזאַמלונג געגען דעם קיסר — פּוזדות דעם שונא אַרויסצוגעבען — די טעלעגראַפען־דראָטען

(פאַן דאָמבראָווסקי מיט צווי זעלנער געהען נאָך מיט אַ זאַק, ווייזט אַ אויף די שרענק, שופלאַדערס. מען נעהמט ארויס זילבערן גאַפּעל־מעסער, ציערונג און מען פּאַקט אַלעס אין זאַק אריין. צום סוף קומען זיי אויף צו׳ם טיש צו, נעהמען די זילבערנע לייכטער אַראָב).

מלכּה׳לע:

די שבת־ליכט, וועלכע איך האָב פאַר מיינע קינדער אָנגעצונדען. איך בעט אייך, לאָזט זיי איבער ביז איבער שבת אויפ׳ן טיש, עס איז שבת היינט.

מלך:

מלכּה׳לע, דאַרף דען דער שבת ליכט? לייכט ער נישט ווי אַ גרויסער שטערן איבער דער וועלט? (מלכּה׳לע בערוהיגט זיך, הערט אויף).

דער קאַלאָנעל

(דערזעהט די פרעמדע אידען):

וואָס טהוען דאָ אַזוי פיעל אידען אויף איין אָרט? וואָס פאַר אַ פערזאַמלונג איז דאָס, אין צייט פון קריעג?

פאַן דאָמבראָווסקי:

עס איז דאָך קריג, זיינען זיך די אידען צוזאַמענגעקומען בעקלעהרען, וואָס זיי האָבען צו טהאָן. פאַן מלך איז זעהר אַ קלוגער איד, וואָס ער זאָגט, איז הייליג ביי זיי.

מלך

(צום פאַן):

דו זאָגסט נישט גוט. עס איז שבת היינט ביי אונז, און מיר זיינען זיך צוזאַמענגעקומען אונזער שבת מקדש צו זיין.

פאַן דאָמבראָווסקי:

(צום פאַלקאָווניק):

דער פאַן נאַטשאַלניק פערשטעהט, „עס איז שבת ביי זיי״, וואָס דאָס מיינט...

איבערצושניידען. איך פערשטעה... סאָלדאַטען נעמט די אידען אין פעלד אַריין, זאָלען זיי גריבער גראָבען, די טרענטשעס מאַכן, נישט דאָ זיצען און פערזאַמלונגען אָב־ריכטען, סודות צו בעקלעהרען, דעם פיינד ארויסצוגעבען.— עס זיינען גוטע הענד, פיעל יונגע לייט, זיי קענען אונז צו נוץ קומען אין פעלד. (די סאָלדאַטען נעמען די אידען).

די אידען:

(הויבען אן צו וויינען):

שבת מחלל זיין.

מלך:

לאָז אונז נור בלויז שבת־מקדש זיין.

פאָלקאָווניק:

אָבער מאַך עס שנעלער.

מלך:

(נעמט דעם כוס אין האנד, און זאָגט):

יום הששי.

די יודען ווארטען ביז ער מאכט קדוש.

פאָרהאַנג

צווייטער אקט:

אין א קעלער־שטוב, אנגעלעגט מיט זעק און קערב, שטיל צובראכענע מעבעל. אין הינטערגרונד א טהיר אין א צווייטער קאמער אריין. אין א זייט צוויי פענסטערלעך פון דער גאס ארויס. שבת פארי נאכט. ר׳ מלך שטעהט שמונה־עשרה צו מערב און דאווענט. דוד מיט רבקה׳לען זיצען אין א ווינקעל און רעדען צווישען זיך זעהר פערטרויערט און שטיל.

רבקה׳לע:

שוויַיג, שוויַיג, דער טאַטע דאַווענט — ש־ש־ש.

דודי׳ל:

רבקה׳לע —

רבקה׳לע:

ש־ש (זי פערמאַכט איהם מיט איהר האַנד דאָס מויל. — אַלאַנגע ווײַלע קוקען זיך אײַנס דאָס אַנדערע שוויַיגענדיק אין די אויגען אַריין. די טהיר עפענט זיך און עס לויפט אַריין שלמה מיט מלכּה׳לען, הינטער זיי אידען מיט פּעקלעך. צוויי טראָגען אַ וואָג אַריין).

שלמה

(רופט צו די אידען):

פלינקער קומט, חיים, נתן, לעגט אָב די פּעקלעך, לעגט אָב.

דודי׳ל

(כאַפּט זיך אויף):

שוויַיגט, ר׳ מלך דאַווענט נאָך מעריב.

שלמה:

עס איז דאָך נישטאָ קיין צייט, דער קאָמאַנדיר וועט דאָך באַלד קומען נאָך די זאַכען.

ר׳ מלך

(גייט אויס שמונה־עשרה):

לאָז, שלמה, לאָז נאָך איין מינוט. לאָז דעם שבת אויסגעהן אין מנוחה. דער שבת בעדאַרף דאָך פון קיין צער נישט וויסען. אָט באַלד, אָט באַלד, וועט זיך אָנהויבען די וואָך. — מלכּה׳לע, גיב צו מאַכען הבדלה.

מלכּה׳לע

(וויינט):

זעהט, מענשען, זעהט, צו וואָס מלך האָט דערלעבט. — וואו ריכטסטו אָפּ דיין געבעט, מלך, צווישען זעק אין קעלער, אוי וועה איז מיר.

ר׳ מלך:

ממעמקים קראתיך ה׳, וואָס טיעפער דער קעלער איז, אַלץ נעהנטער איז גאָט. אַנדערע האָבען עס אויך נישט. גיב,

מלכה׳לע, הבדלה צו מאַכן. די וואָך וואַרט אויף אונז. מלכה׳לע, צינד אָן אַ ליכט. (מען צינדט אָן אַ ליכט, ר׳ מלך מאַכט הבדלה איבער דעם ליכט). גוט וואָך!

שטימען:

גוט וואָך!

שלמה:

נו, קומט אַריין פלינקער, דאָ ווערן מיר אָבלעגען דאָס ברויט, און דאָ דאָס קופּער מיט׳ן זילבער. פלינקער, איילט זיך צו. די פיער־און־צוואַנציג שעה זיינען שוין באַלד פערביי. עס איז שבת געווען. — דאָ, חיים, וואָס האָסטו? (אידען קומען אַן מיט פעקלעך, לעגען אַב).

ר׳ מלך:

זעהסט, מלכה׳לע, ווי אָרימע לייט טראָגען איבער זייער צער! לערן דיך, מלכה׳לע, לערן דיך פון זיי. (ער געהט צו צו אַ ווייבעל) וואָס האָט איהר דאָ, ברויט? ניין, נישט אַלעס בעדאַרפט איהר אָבגעבען. איהר מוזט דאָך פאַר זיך אויך עפּעס איבערלאָזען. בעהאַלט דעם ביסען פאַר אייערע קינדער׳ס וועגען.

שלמה:

ר׳ מלך, וואָס רעדט איר? זיי וועלען דאָך אייך, חלילה, נאָך שלעכטס טהאָן, ווען מיר וועלען זיי נישט די מאָס צושטעלען, ווי זיי האָבן בעפוילען.

ר׳ מלך:

זיי זיינען דאָך מענשען, מיר נעהמען דאָך אַוועק דעם לעצטען ביסען פון אונזער מויל. (צו דער אידענע) זאָגט, האָט איהר פאַר די קינדערלעך עפּעס אין דער היים איבערגעלאָזט? עס קומען שלעכטע צייטען. מיר ווייסען נישט ווי לאַנג עס וועט קיין שטיקעל ברויט אין שטאָדט נישט זיין, (די אידענע שווייגט. ער נעהמט צוריק דאָס ברויט און גיט עס איהר אַב) געהט אַהיים, בעהאַלט עס פאַר די קינדער, אָהן אייערס וועט די מאָס אויך זיין פול.

שלמה:

ר׳ מלך, פערציג פוד ברויט, צוקער און גאָלד און זילבער האָבען מיר זיי צוצושטעלען, פון וואַנען וועט איהר דאָס אַלעס נעהמען? די זעק זיינען דאָך לעער. מיר האָבען דאָך נישט קיין צעהנטעל דערפון. — זיי וועלען דאָך אייך שלעכטס טהאָן, ר׳ מלך.

ר׳ מלך:

שלמה, וואָס בּין איך, מ׳שטיינס געזאָגט, אַז צוליעב מיר זאָלען מוטערס זייער לעצטען ביסען פון די קינדער׳ס מיילער אַוועקנעהמען? איך בין אַן אַלטער מאַן, געזעטיגט מיט טעג, און אַז עס איז מיר בעשערט די זכיה פאַר קליינע קינדער און מוטערס צו ליידען, דאַנק איך גאָט דערפאַר. (ער גיט צוריק די ווייבער דאָס ברויט) בעהאַלט די ביסענס פאַר די קינדער, טראָגט עס אַהיים, עס קומט אַ שווערע צייט—ווער ווייס ווי לאַנג עס וועט קיין שפייז נישט זיין. (די ווייבער האַלטען די פעקלעך אין די הענד און ווייסען נישט וואָס צו טהאָן, קוקען אויף ר׳ מלכ׳ן, אויף שלמה׳ן).

שלמה

(שרייט אויף):

אידען, אונזער ר׳ מלך שטעהט אין אַ גרויסער סכנה. דער קאָמאַנדיר האָט איהם היינט געלאָזט רופען צו זיך און געזאָגט, ווען ער וועט ביז אָבענד דאָס ברויט, צוקער און גאָלד נישט צושטעלען, וועט ער איהם, חלילה, טויטען לאָזען.

די אידען און ווייבער

(דערהערען דאָס, וואַרפען זיי די פעקלעך אין די זעק אריין. פון גאָס הויבען זיך אָן אַנדערע אריינצושפּארען מיט פעקלעך און וואַרפען צו).

ר׳ מלך:

מילא, זאָל זיין אַזוי. ער וועט נישט טויטען. זיי זיינען מענשען, ער וועט רחמנות האָבען.

אַ איד

(ברענגט אריין אַ חלה):

ר׳ מלך, איך האָב גאָר נישט אין דער היים געהאַט, נאָר

די לעצטע חלה, וואָס איז איבערגעבליבען פון שבת, איך בעט אייך נעהמט עס צו.

אַן אַנדערער

(מיט אַ פּאָר מעשענע לייכטערלעך):

און ביי מיר איז גאָר נישט דאָ, אַ חוץ די פּאָר מעשענע לייכטערלעך, איבער וועלכע מיין שרה בענשט די שבת־ליכט. דו האָסט זיי, שלמה.

אַ דריטער

(קומט אריין מיט אַ קייבעריל אַפּעלסינען):

ר׳ מלך, לאָזט מיך בלויז אַ חלק נעהמען אין פּדיון שבויים. איך האַנדעל מיט אַפּעלסינען. און איך ווייס, אַז סאָלדאַטען האָבען זעהר ליעב אַפּעלסינען. איך האָב מיין גאַנץ קייבעריל געבראַכט. נאַ, שלמה, נעהם עס צו.

שלמה:

(וועגט די זאכן, צעהלט):

איינס, צוויי, דריי. פינף און אַכט זיינען דרייצעהן פוד. אוי, עס איז דאָך גאָר קיין אָנהויב ניט—וואָס וועלען מיר טהאָן?

ר׳ מלך:

מענשען זיינען מענשען. איך וועל זיי זאָגען, מעהר נישט געקענט. זיי וועלען רחמנות האָבען, וואָס מיינסטו, היות זיינען זיי? (צו מלכה׳לען) מלכה׳לע, האָבען מיר שוין אַלעס אוועקגעגעבען? האָבען מיר אפשר פּאַר אונז עפּעס בעהאַלטען? (מלכה׳לע שווייגט) וואָס שווייגסטו? (ער ווערט דער־שראָקען) מלכה׳לע, יעדער ביסען אַזעלכער איז ערגער ווי חרם—זאָג.

מלכה׳לע:

שלמה האָט בעהאַלטען אַ חלה, אַז דו זאָלסט איבער וואָס האָבען אַ ברכה צו מאַכען.

ר׳ מלך:

וואָס? פון קליינע קינדער אַוועקגענומען דעם ביסען פון מויל און פאַר מיר בעהאַלטען? שלמה, מלכה, ווייסט איהר

נישט, אַז אַזאַ ביסען איז ערגער ווי פון מזבח אַראָבגענו־
מען? וואו האָסטו די חלה?

שלמה:
ר׳ מלך, עס וועט דאָך קיין ביסען אין שטאָדט נישט אי־
בערבלייבען. איך האָב עס בעהאַלטען פאַר אַ ברכה, עס
פעהלט דאָך סיי ווי סיי צו דער מאָס.

ר׳ מלך:
האָסט מיך געוואָלט מאַכען פאַר אַ גזלן פון קליינע קינדער?
(ער נעהמט די חלה און לעגט זי אין זאַק אריין) צו ערשט אונ־
זער ביסען, דערנאָך די אָרימע לייט.

מלכה׳לע:
ביסטו דען ניט דערזעלבער אָרימאַן וואָס זיי?

ר׳ מלך:
דאַנק איך גאָט וואָס איך בין דער זעלבער אָרימאַן וואָס
זיי. האָב איך אַ רוהיג האַרץ. און איך האָב שטענדיג גע־
בעטען צו האָבען די זכיה צו דיענען גאָט ווי אַן אָרימאַן,
און יעצט האָב איך דאָס זוכה געווען. יעצט בין איך אַן
עוסק בצרכי צבור בשלמות. (די טהיר עפענט זיך און עס קומט
אריין פאַן דאָמבראָווסקי, האַלט עפּעס אונטער דער פּאָלע איינגעוויקעלט
אין אַ ליילעך, נאָך איהם איניגע אידען. די אידען זיינען זייער דער־
שראָקען).

ערשטער בעל־הבית:
ר׳ מלך, הערט, וואָס דער קריסט פערצעהלט.

פאַן דאָמבראָווסקי:
איהר זאָלט זעהן, ר׳ מלך, אַז איך בין אייך אַ גוטער פריינד,
אַז איך האָב אויף אייך רחמנות געהאַט כאָטש איהר האָט
מיך בעליידיגט, כאָטש איהר האָט מיר נישט דאָס הויז מיטן
גאָרטען געוואָלט פערקויפען פאַר גוטע געלד, דאָך זאָלט
איהר זעהן.

ר׳ מלך:
וואָס איז געשעהן אַזעלכעס? זעצט זיך, פאַן, גוטען אָבענד
דיר.

פאַן דאָמבראָווסקי:

שלעכטע צייטען זיינען געקומען אויפ׳ן איד. דער פאַן נאַטשאַלניק איז בייז אויף אייך (קוקט זיך אום. זאָגט אין דער שטיל) איך האָב מורא, אַז עס וועט מיט אייך זיין ניט גוט.

ר׳ מלך:

פאַר וואָס? מיר האָבען דאָך דאָס אונזעריגע געטהאָן, דעם ביסען פון מויל אָבגעשפאָרט און פאַרן מלכ׳ס חיל בעהאַלטען. זעהסט, די זעק, דאָס אַלעס איז פאַר זיי, אַזוי ווי ער האָט אונז בעפוילען, אַזוי האָבען מיר געטהאָן.

פאַן דאָמבראָווסקי:

מען האָט אויף אייך שלעכטס אָנגערעדט, אַז איהר האָט גאָלד און זילבער צום שונא געשיקט, סודות אַרויסגעגעבען, דעם פיינד ביי זיך אין די קעלערס בעהאַלטען. סיי ווי סיי, ווי עס זאָל נישט זיין, עס איז נישט גוט מיט אייך (ער בויגט זיך איין און זאָגט ווידער אין דער שטיל) איך האָב געהערט, ער האָט אַ געהיימען בעפעהל צו די סאָלדאַטען אַרויסגעגעבען ביי נאַכט די אידישע הייזער צו בעפאַלען, האָב און גוטס צוצונעהמען, די מענער אויסצוקוילען און די ווייבער מיט די טעכטער צו די סאָלדאַטען אין די קאַזאַרמעס צו שלעפען, איך אַליין האָב געזעהן דעם בעפעהל.

די אידען

(ברעכען אויס מיט אַ גרויסען געוויין):

טאַטע אין הימעל! אוי וועה!

מלכה׳לע

(הויבט אויף די הענט צום הימעל):

טאַטע, שטעה אונז ביי!

אַנדערע:

פאָטער אין הימעל, פאַר וואָז קומט עס אונז!

ר׳ מלך:

עס איז נישט אמת, עס איז נישט אמת! איך וועל נישט לאָזען קיין שלעכטס רעדען אויפ׳ן שליח פון מלך. מיר האָבען אַ מלך חסד. די ביסענס פון די מיילער נעהמען מיר אָוועק — און בעהאַלטען פאַר זיינע זעלנער. מיר בעטען

טאָג און נאַכט צום רבונו של עולם, אַז ער זאָל מנצח זיין זיינע פיינד. ניין, עס איז נישט אמת, דו טהוסט נישט גוט, פאַן, וואָס דו רעדסט שלעכטס אויף דעם מלכ׳ס שליה. עס איז אַ גרויסע זינד. אַ מלך האָט אַ חלק פון דעם רבונו של עולם אויף דר׳ערד, און עס איז אַ גרויסע זינד צו רעדען אויף גאָט׳ס געזאַלבטען שלעכטס.

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י:
חאַ, חאַ, חאַ! ווי דער איד גלויבט אין מלך! חאַ, חאַ! וואַרט נור, וואַרט נור ביז אויף דער נאַכט.

מ ל כ ה׳ ל ע
(שרייט אויס):
רבונו של עולם!

א נ ד ע ר ע א י ד ע ן:
ר׳ מלך, וואָס רעדט איהר? האָט ער נישט דאָס גאָלדא ון זילבער פון אייער הויז צוגענומען דעם ביסען פון מויל אַוועקגערויבט, און אונזערע קינדער צו דער אַרבייט גע־שלעפט?

ר׳ מ ל ך:
עס איז אַ שלעכטע צייט, מלחמה אויף דער וועלט, אָבער מיר האָבען אַ מלך חסד—מיינט נישט, אַז עס איז לת דין ולת דיין.

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י:
זאָל ער גלויבען. איך האָב גאָר נישט וואָס מעהר צו זאָגען. איך בין אייך אַ גוטער פריינד, און בין אייך געקומען וואָר־נען. טהוט ווי איהר פערשטעהט. מיר איז גאַנץ גלייך. נור סיי ווי סיי, ווי עס זאָל נישט זיין, ביז מאָרגען אין דער פריה, וועט קיין איין איד נישט אין דער שטאָדט לעבעדיג איבערבלייבען.

ד י א י ד ע ן
(דערשראָקען, ווענדען זיך שוין צו פאַן דאָמבראָווסקי, רינגלען איהם ארום):
וואָס זאָלען מיר טהאָן? גיב אונז אַן עצה.

אַ איד:

דו ביסט דאָך אַ גוטער פריינד מיט'ן פּאַן נאַטשאַלניק, רעד פאַר אונז אַ גוט וואָרט.

אַ צווייטער:

דו ווייסט דאָך יאָ, אַז מיר זיינען אונשולדיק, — ראַטעווע אונז, געדענק אָן גאָט.

צוויי אידען

(וועלכע האָבען זיך געסוד'עט, ווינקען צום פּאַן):

זאָל נור דער פּאַן געהן מיט אונז אין ווינקעל אַריין.

פּאַן דאָמבראָווסקי:

וואָס וועל איך געהן, איך האָב גאָר נישט צו וואָס צו געהן.

אַ פּאָר אידען

(לויפען צו צו ר' מלכ'ן):

ר' מלך, געדענקט אָן גאָט. לאָמיר ראַטעווען דאָס ווייב און קינד. אפשר וועט ער פון אונז געלד געהמען.

די אידען

(צום פּאַן דאָמבראָווסקי):

און וואָס זאָגסטו? גיב אונז אַן עצה.

פּאַן דאָמבראָווסקי:

האָרכט מיך אויס, אידען. אייך איז דאָך שוין סיי ווי סיי אַלץ איינס, צו וועמען אייערע הייזער וועלען געהערען. ווי עס זאָל נישט זיין — לעבעדיג, צי טויט, אייך וועט מען דאָך אַלע פון שטאָדט אַרויסטרייבען. מיט אייערע מאַיאָנט־קעס וועלען זיך די קריסטען טיילען. וואָס איז אייך אַ חילוק צו וועמען אייערע הייזער וועלען געהערען? אין די קע־שענעס מיטנעהמען וועט איהר זיי דאָך נישט קענען. אָט, האָב איך אויסגעמאַכט אַ פּאַפּיער (ער נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער), אָט שטעהט דאָ געשריבען, אַז איהר האָט מיר אייערע הייזער מיט די געוועלבער פאַר מזומן געלד פערקויפט. און איך וועל מאַכען אַזוי, אַז איהר אַלע מיט ווייב און קינד און די וואָס וועלען אין דער שטוב זיין, וועלען אויס דעם זיכערען טויט געהן. (די אידען כאַפּען זיך אָן דעם און דינגען זיך מיט איהם).

א י י נ ע ר:

אַלע הייזער? אפשר צוויי, אפשר דריי...

ר׳ מ ל ך

(שרייט צו זיי):

אידען, וואָס טהוט איהר, אויפ׳ן טאַטען אין הימעל פער־לאָזט אייך, — נישט אויף אַ מענש, אויף אַ בשר ודם, וואָס היינט איז ער דאָ און מאָרגען איז ער נישטאָ. אידען, גע־דענקט אָן גאָט, אָן גרויסען טאַטען.

פּאַן דאָמבראָווסקי

(זאָגט איהם נאָך):

געדענקט אָן גאָט. און וואו איז ער, אייער גאָט? פאַר וואָס לאָזט ער אייך אַזוי איבער אויף צרות? פאַר וואָס נעהמט ער זיך נישט אָן פאַר אייך? יאָ, יאָ, פערלאָזט אייך נור אויף אייער גאָט, שען וועט איהר אויסזעהן.

ר׳ מ ל ך

(געהט צו צו איהם):

דו לעסטערסט גאָט, דו מעסט גאָט מיט דיין מאָס. היינט האָסטו דיך געקריגט און היינט שלאָגסטו דיך. גאָט האָט צייט. זיין לוין און זיין שטראָף זיינען אייביגע — ווי אַלע זיינע מעשים. און די צרות, די מלחמה, וואָס איז געקומען אויף דער וועלט — איז עס נישט אַ שטראָף פון איהם? ער שטראָפט אונז און שטראָפט אייך. נור אויף וועמען ער וועט נאָך אויסגיסען זיין געטליכען כעס, פאַר די לעסטע־רונגען — וואָס יעדער גאַסען־יונג האָט זיין נאָמען צו שאַנד און שפּאָט געמאַכט — דאָס וועלען מיר נאָך מיט אונזערע אויגען דערלעבען צו זעהן, ווען מיר וועלען זוכה זיין צו דעם.

ע ר ש ט ע ר ב ע ל ־ ה ב י ת:

אָבער, ר׳ מלך, מען קען דאָך נישט זיצען מיט פערלעגטע הענד און וואַרטען אויף דער ישועה. פון הימעל קען זי ניט אַראָבפאַלען, מען מוז דאָך זעהן עפּעס אַליין טהאָן.

א ז אַנדערער:

און טאַקע, די סכנה איז דאָך פאַר די אייגענע אידען, וואָס שווייגט איהר, רעדט מיט'ן גוי, קומט דורך מיט איהם.

ערשטער בעל־הבית

(צום פאַן):

אַ גאַנצע שטאָדט מיט הייזער, וואָס ווערסטו טהאָן מיט אַ גאַנצע שטאָדט מיט הייזער און קראָמען? מיר וועלען דיר פערשרייבען צוויי, דריי.

אַן אַנדערער:

חיים, לויף נישט, שריי נישט. (ער רוקט איהם אָב. צום גוי):

לאָמיר הערען, ווי אַזוי וועט איהר אונז ראַטעווען?

אַ דריטער

(צום קריסט):

אדרבא, זאָגט אונז, ווי אַזוי וועט איהר אונז ראַטעווען?

נאָך איינער:

יאָ, פון וואַנען זיינען מיר זיכער?

פאַן דאָמבראָווסקי:

שאַ, אידעלעך, איהר ווילט וויסען, ווי אַזוי איך וועל אייך ראַטעווען? אָט מיט דעם, דאָ. (ווייזט אויף דעם בילד, וואָס ער האלט הינטער דעם ראָק. ער נעהמט עס פאַרזיכטיג ארויס, און וויקעלט עס אויף): איהר ווייסט וואָס דאָס איז? (ער ווייזט זיי, עס איז אַ הייליג קריסטליך בילד. די אידען ווערען דערשראָקען, פאַלען צוריק). דאָס איז אונזער „מאַטקע באָסקע". (ער זאָגט אין דער שטיל) דער קאָמאַנדיר האָט אונז אָנגעזאָגט, אַז די קריסטען זאָלען די הייליגע בילדער אין די פענסטער שטעלען, כדי די סאָלדאַטען זאָלען וויסען, וואו עס וואוינט אַ קריסט און זיין הויז צו שאַנעווען. איהר וועט זיך דאָ אַלע צו ר' מלכ'ן מיט די ווייבער און די קינדער צוזאַמענקומען, נור ניט דאָס גאַנצע קהל, איהר הערט, מען וועט בעמערקען. נור די וואָס וועלען דאָס פאַפּיער אונטערשרייבען. איך וועל נאָכקוקען. און איך וועל זיך שטעלען אין פענסטער מיט דעם בילד פון דער „מאַטקע באָסקע". אַז די סאָלדאַטען וועלען אָנקומען, וועל איך שרייען: „ברידער, שאַנעוועט אַ קריסטען־הויז".

עס וועט זיין שאַ-שטיל, און צו מאָרגענס בעגינען, נעהמט דאָס פעקעל און היידא, פערשווינדט פון דער שטאָדט. נור נישט „פאַ זשידאָווסקאַ", שאַ, שטיל, אַז עס זאָל קיינער נישט זען.—פערשטאַנען? (די אידען ווערען דערשראָקען, בלייך. טהייל לאָזען אראָב די קעפּ, ווי זיי וואָלטען זיך געוואָלט איבערלעגען, צו זיי זאָלען אָננעהמען דעם פּלאַן, אנדערע שאָקלען זיך אָב דערפון).

ר׳ מלך

(ברעכט די הענד צונויף און שרייט אויס מיט אַ שרעקליכער שטימע):

אידען, וואָס טהוט איהר? איהר געהט, חלילה, פערברייטען דעם לעבעדיגען גאָט? (די אידען שאָקלען זיך אָב, און רוקען זיך אוועק אָן אַ זייט. ר׳ מלך געהט צו צום פּאַן דאָמבראָווסקי) קריסט, וואָס רעדסטו? דו געהסט, חלילה, האַנדלען מיט דיין גאָט! אונזערע ספרים זאָגען, אַז אַ קריסט, וואָס הערט נישט זיינע געטער, טאָר אַ איד נישט האָבען מיט איהם צו טהאָן, ווייל ער איז אַ גזלן. ער האָט קיין גאָט נישט. ניין, נישט דו זאָלסט אונזער בעשיצער זיין. בידו אפקיד רוחי. אין זיינע הענד וועלען מיר זיך איבערגעבען, אידען. ער וועט שטעהן ווי אַ געטרייער שומר פאַר אונזערע טהיר און פענ-סטער, און ער וועט היטען די, וועלכע פערלאָזען זיך אויף איהם.

פּאַן דאָמבראָווסקי:

און איהר, אידען, האָט טאַקי געמיינט, אַז איך וועל אייך אונזער הייליגע מוטער פאַר די פענסטער שטעלען, האַ, האַ—אונזער הייליגע מוטער זאָל אידען היטען! (ער וויקעלט דאָס בילד צוריק איין אין ליילעך) אונזער הייליגע מוטער היט נור קריסטען, און מאָרגען וועלען סיי ווי סיי אייערע היי-זער אונזערע זיין. (צו ר׳ מלכ׳ן) נור איך ווייס, איד, דו פער-מאָגסט עפּעס, וואָס איז דיר טייערער פאַר דיינע הייזער מיט דיינע גיטער, היט דיך, איד!

דודל׳

(שפּרינגט אויף):

וואָס האָט ער געזאָגט? וואָס האָסטו געוואָגט צו זאָגען? (ער וויל זיך ווארפען אופ׳ן גוי).

ר׳ מלך:

דוד, שטעה, וואָס טהוסטו דאָ? דו געהסט מיט דעם זעלבען כּוח וואָס זיי? (דוד האלט זיך צוריק).

מלכה׳לע:

וואָס האָט ער געזאָגט, דער גוי, וואָס האָט ער געמיינט?

א טהייל אידען:

ר׳ מלך, עס איז אַן עת צרה, מען מעג זיך ראַטעווען דאָס לעבען אויף אַלע אופנים. אידען, קומט, עס איז אַ בּפירוּשער דין. (לויפען נאָך דעם גוי) זאָל דער פאַן זיך ניט בּייזערען. (א טהייל בלייבען איבער בּיי ר׳ מלכ׳ן).

ר׳ מלך:

אידען, מיר וועלען זיך פערלאָזען אויף גאָט אין הימעל. ער וועט אונזער שומר זיין. מלכה׳לע, וואו איז רבקה׳לע?

מלכה׳לע:

רבקה׳לע שלאָפט אין ווינקעל. איך האָב איהר אָנגעטהאָן דער באָבע׳ס פּערל. עס איז אַ סגולה, זיי וועלען איבער איהר קיין שליטה ניט האָבען.

ר׳ מלך:

פּערל? מיר טאָרען נישט טראָגען קיין פּערל, ווען אָרימע לייט גיבען אַוועק דעם לעצטען ביסען פון מויל, מעג עס זיין איבער וואָס פאַר אַ טעם עס איז.—טהו איהר אויס די פּערל און גיב זיי שלמה׳ן, רבקה׳לע!

רבקה׳לע

(הויבט זיך אויף):

מאַמישע, ווער האָט מיך גערופען?

מלכה׳לע:

שלאָף, מיין קינד, ווייטער, שלאָף.

רבקה׳לע:

ניין, מאַמעשי—איך האָב אַזאַ שענעם חלום געהאַט. דוד׳ל, דו הערסט? עס האָט זיך מיר גע׳חלומ׳ט, אַז איך בּין גאָר נישט געווען אויף דער וועלט, נאָר אויף אַן אַנדערער, אויף אַ גאַנץ אַנדערער, און איך בּין געזעסען אין אַ גאָרטען, און אַזעלכע טייערע פּירות האָבען געשמעקט אין גאַרטען. און

דער יוד איז געווען אַן אַנדערער. און מיר איז געווען, ווי דאָס פּלץ, וואָס האָט זיך אָבגעשטאָן אין דעם פּאַלאַץ, איז צוריק לעבע־דיג אויפגעשטאַנען פאַר מיינע אויגען. מיינע אויערן האָבען נאָך פערנומען דאָס געזאַנג פון די האַרפען, דאָס אָפּקלינגען פון איהרע יודישע געזאַנגען, וואָס זענען פערגליווערט געוואָרען און די שפּאַלטען פון פּאַלאַץ נאָך פון דענסטמאָל, ווען זי, די יודישע שניידערין פון אָפּאָלע, האָט געזונגען פאַר איהר קעניג און קאָכאַנעק, וואָס איז געווען פערוויגט אין איהר שויס, אויף איהרע שוואַרצע, צעפלאָשעטע האָר, פון ליעבע און פערגעניגען.

ר ח ל ל אָ ה

רעד נישט אַזוי, מיין קינד. נעמט זי איין און זעצט זיך מיט איהר אויף א גראַז־באַנק. געה נישט מעהר אין די בערג. זי האָט פערכשופט דעם שלאָס, מיט די אויגען, מיט איהרע צוויי שוואַרצע אויגען, וואָס דער קיניג האָט געבעטען צו זיי. נאַאיווו. יעדע נאַכט קומט זי דאָך דאָרט אַהין בלינדערהייט און זוכט זיך די אויגען.

ו ס ט י נ ע

דערשראָקען.

פון וועמען דערצעהלסט דו דאָס, באָבעשי?

ר ח ל ל אָ ה

פון דער קיניגין אסתר׳קע, וואָס האָט פערכשופ׳ט דעם קיניג מיט איהרע צוויי גרויסע שוואַרצע אויגען. וואו דער קיניג איז געגאַנגען, זענען די אויגען איהם נאָכגעגאַנגען. נאָך איהר טויט האָט דער קיניג איהר די אויגען אַרויסגענומען און אין צוויי גאָלדענע רינגען איינגעפאַסט...

י ו ס ט י נ ע

וואָס האָט דער קיניג מיט די אויגען געטאָן?

ר ח ל - ל אָ ה

ער האָט זיך א שוואַרצען זאַל געהייסען אויסמויערן, דעם זאַל מיט שוואַרצען טוך געהייסען אַרומקלאַפּען, די רינגען האָט ער

אויף אַן עמוד אַנידערגעלעגט. יעדער נאַכט, פּונקט האַלבער נאַכט, קומט ער צו געהן, קניהט פאַר זיי און בעט צו זיי.

י ו ס ט י נ ע

אַ מענשען, ווערט פערשוויגען, וועלט, האַלט דעם אָטעם איין דער קיניג בעט אין איינזאַמקייט...

ר ח ל - ל אָ ה

זי קען דאָך צום בית-דין של מעלה נישט קומען מיט אַרויסגע-נומענע אויגען. דער מלאך טרייבט זי: וואו האָסט דו די אויגען? וואו האָסט דו די אויגען? קומט זי צו געהן יעדע נאַכט צום פּלאַץ מיט'ן שטעקען אין דער האַנד, זוכט זי זיך בלינדערהייט איהרע אַרויסגענומענע אויגען, צווישען די שטיינער, צווישען די גראָזען.

י ו ס ט י נ ע

דו האָסט זי שוין געזעהן?

ר ח ל - ל אָ ה

נישט איין מאָל און נישט צוויי מאָל. ווערסט זי אויך זעהן היינט אויף דער נאַכט, ווען מיר וועלען דעם זיידען בעגלייטען געהן. איהרע שוואַרצע האָר האָט זי צעפּלאָשעט איבער די ווייסע תכריכים. אויפ'ן קאָפּ האָט זי ברענען אַן אויסגעהענדיגע קרוין, און מיט פערשלאָסענע אויגען דרעפּשעט זי צווישען די שטיינער, צווישען די מויערן, און זי זוכט מיט דעם שטעקען צווישען דעם קאַלך און דעם ליים: האָט איהר מיינע אויגען געפונען? האָט איהר מיינע אויגען געזעהן?

י ו ס ט י נ ע

באַהאַלט זיך דעם פּנים אין די הענד.

שווייג, באַבעשי, שווייג, באָבע לעבען אַ לאַנגע פּויזע.

עס קומען אַן ה ע ל ע נ ע, אַ נ ק ע ל ק אָ ה ן, ב אָ ר י ס און טאַנטע ב ע ר ט אַ, שמועסנדיג צווישען זיך.

העלענע

בעמערקענדיג יוסטינען, געהט צו צו איהר.

יוסטינע, וואו ביסטו געוועזן, מיין קינד?

יוסטינע

האלט פערשטעלט דאס פנים אין די הענט און ענטפערט נישט.

אנקעל קאהן

דערגעהנטערט זיך.

ווילקאמען, שענעס פרוילין, האבע זי גאנצען טאג ניכט געזעהען;
ווי בעפינדען זי זיך?

העלענע

ווינקט צו רחל-לאהן.

זייט נאר מוחל, באבעשי, זיי האבען עפעס צווישען זיך צו רעדען.

געהט אב מיט רחל-לאהן, איבערלאזענדיג יוסטינען מיט'ן אנקעל אליין.

אנקעל קאהן

זי אנטווארטען מיר ניכט. זאל איך זי פילייכט פערלאססען?

יוסטינע

דאנקע, אנקעל.

אנקעל קאהן

זאלטען זי נאך איינסט די רייזע צום אנקעל נאך לייפציג מאכען, וויר וועררען בערלין בעזוכען, אין בערלין איזט עס גאנץ, גאנץ גרויסארטיג.

יוסטינע

וואס זאל איך דען אין בערלין מאכען?

אנקעל קאהן

אין בערלין איזט עס זא שען, הערליך. וויר וועררען אינס טעאטער געהן, געזעלשאפט בעזוכען, מיט יונגען לייטען בעקאנטשאפט שליסען. זאלך איין היבשעס פרוילין, ווי ניכטע... פיללייכט מאכטע יעמאנד איהנען דען האף?

יוסטינע

וואָס פאַר אַ געשעפטען קען איך האָבען מיט דייטשען? זיי זענען דאָך מיינע טיפסטע שונאים!

אָנקעל קאַהן

אָבער וויר, יודען פאָן דער גאַנצער וועלט, זינד פאָן איין פאָלק. דער פּאָלנישע יודע, ווי אויך דער דויטשע יודע גלויבען אין איינעם גאָט, האָבען איין שבת.

יוסטינע

מיר קענען גלויבען אין איין גאָט, אָדער נישט גלויבען — מיר זענען צוויי פערשיידענאַרטיגע מענשען. נישט איך פערשטעה דעם פעטער און נישט דער פעטער פערשטעהט מיך. מיינע ליידען זענען אייערע שמחות, מיינע שמחות זענען אייערע ליידען. אין מיר לעבט די פּוילישע ערד, דער פּוילישער גייסט, און אין אייך לעבט דער גייסט פון מיין שונא. אַן אונאויפהערליכע מלחמה פון דור צו דור טיילט דורך צווישען אונז.

אָנקעל קאַהן

מיט א געלעכטער.

ווי דאָך, ווערדען וויר פּילייכט שטרייטען מיט איינאַנדער, איך אין איין אַנדערען הערע, זי אין איינעם אַנדערן הער?

יוסטינע

עס קען אַמאָל די צייט קומען אויך.

אָנקעל קאַהן

לאַכט.

דאָך ווי זאָ? ווירסטו, די טאָכטער מיינעס ברודערס, מיט דיינעם אָנקעל שטרייטען נור דעסהאַלב, דאַ איך דויטשע און דו פּאָלין? וויר זינד דאָך אָבער יודען? וויר געהערען דאָך צו איינער פאַמיליע אָן?

יוסטינע

אין דער הינזיכט זאָל דער זוהן מיט זיין פאָטער מלחמה האַלטען, אוז די טאָכטער מיט איהר מוטער.

אָנקעל קאַהן
(אָבגעהענדיג.)

דאַס איזט אַבער יאַ ניכט צום פערשטעהן! וויר זינד דאָך אַבער יודען? גלויבען אין איינעם גאָט? (אָבגעהענדיג צו העלענען מיט באָריסן, וועלכע שמועסען צוזאַמען מיט טאַנטע בערטאַ.) וויר זינד דאָך אַבער יודען! (צו טאַנטע בערטאַ.) זאַגע דו, פּאָלין, וויר שטרייטען? נים דען זעבעל אין האַנד. דו ביזט מיינע פרוי ניכט, איך בין דויטשער — דו ביזט פּאָלין! כאַ, כאַ, כאַ.

באָריס

וואָס טוט זיך דאָס אַזוינס אין מיין הויז?

(פון הינטער די בוימער קומען ארויס אַנדרזשיי און בן-ציון, באַר זיי יוסף און משה.)

אַנדרזשיי
(צום פּאָטער.)

דו, וואָס דו האָסט מיר לעבען געגעבען, פאַרוואָס האָסט דו מיר נישט געגעבען קיין אינהאַלט אין לעבען? זאָג! ווי אַ לערע זאַנג שטעה איך איינער אַליין איז פעלד, און קיין שייער וועט זי ניט ווערען אויפגענומען!

באָריס

און אויף דעם האָב איך געהאָרעוועט מיין גאַנץ לעבען? די וועלט איינגעלעגט, אייך בילדען צו לאָזען, מענשען פון אייך צו מאַכען? גליקליך אייך צו מאַכען? וואו איז אייער גליק? אייער גליק וואו איז? וואָס איז דאָס אַזוינס ביי אייך געוואָרען, וואָס לאָזט אייך נישט לעבען? וואָס איז דאָס ביי אייך אַזאָלכעס געוואָרען, וואָס לאָזט אייך נישט רוהען? וואָס זוכט איהר? וואָס ווילט איהר?

יוסף

אַזוי, ברודער. ביי אייך אין די הויכע פענסטער איז עס מיט אַמאָל געקומען, ווי אַ דונער אין אַ שענעם העלען טאָג. ביי אונז אין די קעלער-שטובען האָט עס יעדער טאָג, יעדע שעה געפּייניגט, געבראָטען, ביי אונז איז עס אונזער טאָג-ברויט געוואָרען.

העלענע

ברעכט זיך די הענט.

וואָס איז דאָס אַזאַלכעס געשעהן?

משה

רופט אויס.

עס איז געקומען אַ צייט פון בעסער נעמען! דאָס שותפות׳דיגע לעבען אין פערנעפעלטען פאַרנאַכט איז פאַר אייך, אַלטע דורות, גוט געווען — איהר האָט זיך דאָרט געקענט דורכגנבענען אומבע־מערקט. מיר, יונגע דורות, ווילען פיהרען אונזער לעבען פריי און אָפען! אומפערשעמט ווילען מיר מענשען אין די אויגען קוקען, און אָהנ׳רחמנותדיג זאָלען אַנדערע אויף אונז זייערע בליקען שי־קען. זעהט: דאָס און דאָס זענען מיר! אַזוי האָט אונז גאָט בע־שאַפען!

עס ווערט פאַרנאַכט, די זון געהט אונטער גאַנץ וויט, בעגאָלדט די הויכע טאָפּאָלען־בוימער אונטערן באַרג. עס עפענט זיך אויף די פאָרטקע אין גאָרטען; עס קומען אַריין רב חנן מיט מלכה׳לען מיט גרויסע סידורים אונטער די אָרעמס, מיט אויסגע־וויינטע אויגען. נאָך זיי טראָגט נאָך דער יונגעל צוויי אין דער העלפט אויסגעבּרענטע ליכט. אַלע ווערען שטיל, ווארטען. אַ לאַנגע פויזע.

רב חנן

געמט דאָס טיכעל צו די אויגען צו און זאָגט שטיל, אָבער מיט אַ זיכערער שטימע.

געלויבט צו גאָט, מיט די טויטע האָבען מיר שוין אונזער רע־כענונג געשלאָסען.

אַנדרזשיי

געהט צו צום זיידען, פרעגט איהם מיט אַ רוהיגער שטים, ווייזענדיג מיטן האַנט אויפן אַרומיגען עולם.

און מיט די לעבעדיגע, זיידע, האָסטו שוין דיין רעכענונג גע־שלאָסען?...

פאָרהאַנג פאַלט פלינק.

דריטער אקט.

סצענע:

לאַנגער וועג, בעזעצט מיט הויכע טאָפּאָלען, רינגעלט אַרום אַ הויכען באַרג. פון דעם באַרג צווישען די ביימער ווייזט זיך אַן אַלטע האַלב־איינגעפאַלענע חורבה. פון דער חורבה שטאַרצען פרויס צוויי הויכע שפּיצען, וועלכע בעהאַלטען זיך אין די פיעל־בלעטערדיגע צווייגען. פון דער חורבה פערשלענגעלט זיך אַ לענגליך ווייס שטעגעל צום וועג צו. איבערן וועג, קעגגאיבער דער חורבה, פערוואַרפט זיך אַ שלאַגבוים; פון דעם הויכען קלאָץ ציט זיך אַ קייט אַראָב, ביי וועלכער עס זיצט אין אַ קליין אַלט איינגעפאַלען הייזעל אַ יודינע, איינגעהילט אין אַ טוך און שלאָפט, האַלטענדיג אין דער האַנד אַ לייכטענדיגען לאַמטערן אויף רעכטס אין הינטערגרונד פערבלאָנדזשעט זיך דער וועג צווישען לאַנגע אונענדליכע פעלדער. צווישען די פעלדער גלאַנצט אין דער לבנה־שיין דאָס בלאָהע צאַפּלען פון וואַסער. ווייט אין הינטערגרונד, אויף יענער זייט ברעג, ווערען הויכע און געדיכטע ביימער פערנעפּעלט און פער־טרונקען אין אַ טוי־וואָלקען, וואָס שטייגט פון דער ערד און געהט אין הימעל אויף. אַ ליכ־טיגע לבנה־נאַכט. אַלץ אַרום איז בעגאָסען מיט לבנה־ליכט. די ווייסע ווענט פון דער חורבה, וואָס ווערען בעלויכטען אין דעם לבנה־ליכט, קוקען העל צווישען די טונקעל־גרינע ביימער אַרויס.

א גרופּע יודען, אין שוואַרצע קאַפּאָטעס אָנגעטאָן, שטעהען לינקס אין הינטערגרונד פון דער סצענע און זיינען מחדש די לבנה. מען זעהט זיי נישט אין גאַנצען אַרויס, נאָר די בלייכע פּנימער מיט די לאַנגע שוואַרצע בערד, וועלכע ווערען בעגאָסען מיט דעם ליכט פון דער לבנה.

א י י נ ע ר פ ו ז ד י ד אַ ו ו נ ע ר

צום צווייטען.

שלום עליכם!

אַ צ ו ו י י ט ע ר

אָבענטפערנדיג.

עליכם שלום!

איינער ווענדט זיך צום צווייטען, און די פראַגע מיט דעם ענטפער ווירן זיך איבער דריי מאָל.

אַ ן אַ ל ט ע ר י ו ד

דאַווענט הויך פאַר אַנדערע.

הללויה, הללו, לויבט גאָט, לויבט איהם אין די הימלען, לויבט גאָט אין דער הויך, לויבט איהם, אַלע זיינע מלאכים, לויבט איהם, אַלע זיינע חיילות, לויבט איהם, הימעל-הימלען, און דאָס וואַסער, וואָס איז איבער די הימלען, זאָלען זיי לויבען גאָטס נאָמען. ער האָט בעפוילען, און עס איז געוואָרען בעשאַפען, ער האָט געבאָטען,— און נישט צו פערענדערן.

דורך דער צייט, ווען דער אַלטער דאַווענט, זאָגט איינער צום צווייטען צו דריי מאָל:

— שלום עליכם?
— עליכם שלום!

עס קומען אָן פון לינקס ר ב ח נ ן מיט די ו י ב, נאָך זיי גייען מ ל כ ה'ל ע מיט די ט ע כ ט ע ר און ש נ י ר.

ר ב ח נ ן

שטעלט זיך אָב ביים שלאַגבוים.

שטעהט. געננוג מיך בעגלייט. עס איז געקומען די צייט צו געזעגע-נען זיך. דער שלאַגבוים שטעהט צווישען אונז. נאָך רעד איך מיט

אײַך, נאָך זעה איך אײַך. קוים קום איך הינטער דעם שלאַגבוים אַרונטער, קעהר איך שוין צום עבר.

יאַנקעל קאַהן

זאָל דער פּאַטער זאָ ניכט שפּרעכען. ווער ווירדען איהן אימער, אימער געדענקען. און בעווילליגט עס דער הער גאָט אונז אייבען זאָהן צו שענקען, אונזער הייסער וואונש איזט עס, ער זאָל דעם פּאַטערס נאָמען טראַגען.

רב חנן

איך גלויב דיר, מיין קינד, איך גלויב דיר. אָבער איך האָב פון עפּעס אַנדערש געוואָלט זאָגען. דאָס לעצטע מאָל זעה איך אײַך. נישט די ערד, וואָס האָט מיך געבוירען, וועט מיך אין זיך בע-האַלטען. אַ פרעמדער בין איך שטענדיג אין מיין היים געווען. איך געה אָב אין אַ לאַנד, וואָס איז זעהר ווייט און זעהר נאָהענט, איך לאָז אײַך איבער אין אַ לאַנד, וואָס איז זעהר נאָהענט; און זעהר ווייט. מיר האָבען אונזער וואָרצעל אין דער לופט געפּלאַנצט, דאָך האָט קיין ווינט אונז פון שורש נישט געקאָנט אויסרייסען. איהר ווייסט, פאַרוואָס?

אַלע

שווייגען וואַרטענדיג.

רב חנן

מיר, אַלטע יודען, האָבען געהאַט אַ גרויסען, גרויסען אָנהאַלט. דאָס איז געווען אונזער אמונה. די אמונה אין טאַטען, וואָס האָט דאָ אונז אַהער געשיקט, און אַז עס וועט קומען די ריכטיגע צייט, וועט ער אונז פון דאַנען אַרויסנעמען. די ווילדסטע שטראָמען פון די שטורעמדיגע ימים האָבען אונז פון אָרט נישט געקאָנט ריהרען. פון לאַנד צו לאַנד האָבען מיר געוואַנדערט, שפּראַך אויף שפּראַך האָבען מיר געביטען, אונזער „יש" איז געבליבען דער אייגענער. אונזער ערד, אונזער לאַנד איז געווען אונזער אמונה.—אָבער איהר, וואָס האָט צעביטען אונזער גרויסען גאָט אויף קליינע געטלעך, צי האָט איהר שוין געפונען אַזאַ אָנהאַלט, וואָס זאָל אײַך זיין אַ שוץ פאַר טעג, אין וועלכע שטורעמווינטען בלאָזען, אין וועלכע ווילדע

ימים געהען ארויס פון זייערע ברעגעס די וועלט צו פערפלייצען.׳ קיינער ענטפערט נישט. פויזע. צו באריס׳ן. ברוך, ברוך, מיין בכור, צו דיר ווענד איך זיך צום ערשט. גיט איהם די האנד. זאג מיר, מיין זוהן, פאר מיין אוועקגעהן: צי ביסטו זיכער וועגען דעם, וואס איך האב גערעדט יעצט? צי קענסטו נעמען אויף דיר דאס אחריות, אז די ערד וועט דיין אלטען טאטען פון קבר נישט ארויסווארפען, איבער די חרפות און בושות פון די לעבעדיגע, וואס ער האט איבערלאזט נאך זיך?

באריס

אויף מיר, טאטע, קאן איך נעמען דאס אחריות,—איך האב, גאט צו דאנקען, מיין פרנסה, א בעל־הבית אין שטאדט, און א יוד זינדיגט נישט פאר וואויל־טאג... מיינע קינדער אזוי לאנג, ווי איך לעב... כאטש אין אמת׳ן, ווער האט היינט, משטיינס געזאגט, רשות אויף קינדער? גאט איינער ווייס, מיט וואס פאר א געשעפטען זיי פערנעמען זיך. אז עס זיינען מאדעס ארויסגעקומען אויף דער וועלט... לאז דאס לערנען, געלד אויף דעם זיך קאסטען!

בחנן

האסט מיט זיי אנדערע תורות געלערנט. איך וויל נישט יעצט קיין מוסר, תוכחה זאגען, היינטיגע וועלט פערלאנגט עס... ביסט דו נאר זיכער אין זייער אמונה אין די נייע תורות?

באריס

נאך וועגען דעם זאל איך קלערען? איך בין א היינט־וועלטיגער קויפמאן, כ׳האב געטאן דאס, וואס די היינטיגע וועלט פערלאנגט. קושט זיך מיטן פאטער. דאס איבעריגע, אזוי ווי זיי וועלען זיך אויסבעטען, אזוי וועלען זיי שלאפען. געהט צו, קושט זיך מיט דער מוטער.

יוסף

זעהסטו, טאטע, איך האב מיט זיי געלערנט די אלטע תורות, זאגען זיי, אז דאס איז שוין צו אלט פאר זיי, אז דאס צעפאלט און שטארבט אב, אז מען מוז אויפפרישען דאס אלטע און צו־שניידען עס לויט דעם היינטיגען שניט. פערשטעהסט דו עס, טאטע?

רב חנן

אונ יעדער איז זיין בעזונדער תורה...

חנה'לע

גייט צו מיט דריי גרויסע ליכט, ווענדט זיך איבער רב חנן'ען.

איך האָב טאַקע דעם שווערן געוואָלט בעטן. כ'בעט איבער טויזענדער מאָל, כ'בין נאָר אַ זינדיגע יודינע. מיין האַרץ שרעקט זיך. איך ווייס אַליין נישט וואָס, לאָז דער שווערער אָנצינדען די ליכט אויף די מאַמע רחל'ס קבר, פון זייערע נשמות וועגען... חייזט אויף איהרע דריי זיהן, מיט טרערען אין די אויגען. זאָל דער שווערער לויפען, מיהען זיך, גאָט זאָל העלפען, אַז זיי זאָלען דאָך... איך ווייס אַליין נישט וואָס... איך ווייס אַליין נישט וואָס...

רב חנן

נעמט צו די ליכט.

איך וועל לויפען, טאָכטער, איך וועל זיך מיהען, עס זאָל נאָר נאָך צייט זיין.

העלענע

מיט אויסגעוויינטע אויגען, ווייזענדיג מיט'ן פינגער אויף יוסטינען און אַנדרזשיי'ן.

און פאַר מיינע קינדער אויכ'עט, און פאַר מיינע קינדער אויכעט.

רב חנן

מיט דער האַנד צו איהר.

און פאַר דיינע קינדער אויכ'עט, און פאַר דיינע קינדער אויכ'עט.

יוסף

מיט טרערען אין די אויגען.

פאָהרסט אַהיים, טאַטע, אין הייליגען לאַנד. גריס זיי דאָרטען, די אַלטע קברים, און די מאַמע רחל'ס קבר, וואָס שטעהט אויפ'ן וועג קיין בית-לחם. זאָג זיי דאָרט, פערצעהל זיי דאָרט, וואָס מיר שטעהען זיך אין גלות אויס. עס איז שוין צייט, אַז מיר זאָלען אויסגעלייזט ווערען, די מאָס איז שוין פול, די צרות געהען שוין איבער, זאָג זיי דאָרט... קינדער אין פרעמדע הענד... הפקר פאַר דער וועלט... ווער עס וויל, ווער עס קען... פאַלט אַרויף אויפן פאָטערס האַלז.

ר ב ח נ ן

בליפּט אַרויס אין טרערן.

איך ווייס עס גאַנץ גוט... שוין לאַנג געקומען די צייט... שוין לאַנג צייט... עס פעהלט נאָר די ריכטיגע מינוט... די ריכטיגע מינוט...

געזעגענען זיך אין טרערן, זעהר הייס... יוסף געזעגענט זיך דערנאָך מיט דער מוטער.

ר ב ח נ ן

צום אָנקעל קאהן, געבענדיג איהם די האַנד צו זעגענען.

נו, אין דיינע געגענדען, אין דיינע לענדער וואַרטען יודען אויך נאָך אויף משיח'ן?

אָ נ ק ע ל ק אַ ה ן

אַך, יאַ, ליעבער פאַטער. ווייר וואָהנען אין איין קאָנסטיטוציאָנעלן לאַנד, אין איין קולטורעלען לאַנד, ביי אונז גיעבט עס קיינע בע־גרענצונג אין רעליגיאָנס־אַנגעלעגענהייטען. דאַגעגען, אונזערע רע־גירונג איזט יאַ זעהר פיעל פיר רעליגיאָן. וויר האַבען אונזער טעמפעל, אונזער שוחט, אונזער קולטוס־געמיינדע, גיעבט אויך יאַ ניכט ביי אונז „די דאַ“. ציהט מיטן אָקסעל אויף חיים, משה און בן־ציונ'ען. מיט פּאַראַד. און דער ערינערונגס־טאָג אונזערער עלטערן ווירד ביי אונז געפייערט מיט דער גרעסטער פייערליכקייט; „יאָהר־צייט“ איז איינע גראָסע מצוה, ווי עס פלעגט צו זאַגען דער ראַבינער אין דער זינאַגאָגע זאָנאַבענד. ניכט וואַהר, מיין ענגעל?

ט אָ נ ט ע ב ע ר ט אָ

זייענדיג פערנומען מיט זעגענען זיך מיט דער מוטער, וואַרפט אַרונטער דעם קאָפּ צום מאַן מיט האַלב פאַרוויינטע אויגען.

וואַהר, מיין ליעבער, וואַהר, מיין גאַטע.

ר ב ח נ ן

גיט די האַנד דעם אָנקעל, געזעגענענדיג זיך מיט איהם.

און וואָס בעפעהלסט דו מיט אַהיים?

אנקעל קאהן

איך האבע איינע ביטע צום פאטער, איינע זעהר גרויסע ביטע. איך וויס, דער פאטער איז א פראמער יודע, זעהר א פראמער יודע. זאל דאך דער פאטער דען הער גאט ביטען און די העררען פראפעטען: איך בין זא איינזאם און ווינשע מיר איין זיינכען צו האבען, דען איך מיט דעם פאטערס נאמען נענען זאל, דער נאך מיר קדיש זאגען זאל..

רב חנן

איך וועל מיך מיהען. געזעגענט זיך מיט'ן אנקעל, געהט דערנאך צו מלכה'לען. צו די אייניקליך. און איהר, יונגע דורות, צי האט איהר עפעס מיטצובעפעהלען? צי ווארט איהר אויך? צי האפט איהר אויך? צו בן-ציונ'ען. וואס זאל איך זיי דארט פון אייער נאמען זאגען?

בן-ציון

אז עס וועט זיין, און דו וועסט אהיים קומען, אין לאנד אריין זאג זיי דארט, וועק זיי דארט, אז עפעס וואס איז געשעהן אין גלות, אז עפעס וואס האט אריפגעלעבט צווישען אונז... וועסט זעהן די ווייסטע פעלדער פון שרון און כרמל, און די טויטע ברעגעס פון אלטען ירדן, זיי זיי דארט מבשר, אז עס קומט די צייט, און די פערוואגעלטע פון אלע פיר עקען קומען צו ציהען מיט אקערס—פון וואג און אייל, מיט שניידערס—פון מעסטעל און קווארט... וועק זיי דארט, זאג זיי דארט, אז נישט מעהר וועט זיי בעאומרוהיגען פון זייערע קברים קלאג-געוויינען פון אלטע גוסס'ע יודען, וואס ברענגען צו שלעפען זייערע אלטע ביינער פון גלות אין דעם אלטען קאסטען שמות אריין. אנדערע געזאנגען וועלען זיך איבער זייערע קברים לאזען הערען... וועק זיי דארט, זאג זיי דארט...

רב חנן

איך וועל זיי וועקען, איך וועל זיי זאגען: משיח'ס צייטען, משיח'ס צייטען... גאנץ גוט, גאנץ שען, אבער דאכט זיך ניט גאנץ יודישליך. ווייס איך, וואס אזוינס?.. סיי ווי סיי, בלייבט געזונט, מיין קינד, זאל גאט געבען, אז... געזעגענט זיך מיט איהם. כ'וואלט אבער

וועלען וויסען, וואַרטען נאָך דיינע ברידער אויכ'עט אַזוי אויף משיח'ן?

חיים

אָבער ווי נאָך אַזוי, זיידע? אָבער נישט אויף דעם קליינעם שאָוויניסטישען משיח פון יודען-ציוניסטען. אין אונז האָט זיך דערוועקט דער יוד דער מענש פון די, וואָס פערלאָזען זייער גאָרטען און געהען פלאַנצען אַנדערע גערטנער... די, וואָס פער-ניכטען אַלטע וועלטען און געהען בויען נייע. זאָג זיי דאָרט, אַז מיר וועבען דאָ די נשמה פון דעם נייעם משיח'ן פון אונזערע זיידעס, די נביאים, וואָס וועט קומען, ווי אַ זון אויף דער גאַנצער וועלט, און וועט אויפעפענען פערבונדענע הענד. און אָבווישען טרערען פון אומגליקליכע.

רב חנן

משיח'ס צייטען. משיח'ס צייטען!

באָריס

האַקט איהם איבער.

קוקסט מיר אָן מיינע משיח'ס-מענשען?

העלענע

צו דער שוויגער.

תפילין לעגען זיי? דאַווענען דאַווענען זיי?

יוסף

נייע יודען, נייע משיחים...

רב חנן

איך וועל זיי זאָגען, כ'וועל זיי זאָגען. זאָלען זיי דאָרט וויסען, זאָלען זיי דאָרט וויסען. משיח'ס צייטען, משיח'ס צייטען...
געזעגענט זיך מיט איהם.

משה

יעדער דור און זיין משיח, יעדער דור און זיין משיח.

רב חנן

און דו, ווען מען הייסט דאָרט גריסען, מיין קינד?

משה

אַלע גוטע און פרומע לייט און אַלע הייליגע קברים, וואָס מען האָט אונז פון זיי אין חדר מעשיות דערצעהלט, און די מאַמע רחל׳ס קבר מיט דער מערת המכפלה, און דעם כותל מערבי מיט דעם הזתים-באַרג. און ווען דו אפשר אליהו הנביא טרעפען תשעה-באָב אויף דער נאַכט, ווען ער געהט די אָבות וועקען, און נאָך אַלע גוטע בעקאַנטע פון אַמאָליגע חדר-צייטען. לאָז זיי דאָרטען הערצליך גריסען, לאָז זיי דאָרט הערצליך גריסען...

רב חנן

און פון משיח׳ן דערמאָנסטו גאָרניט? אַ וואונדער עפּעס!

משה

איך בין אַ יוד, וואָס ליבט דעם גלות, אָט אַזוי ווי עס איז, מיט דעם בית-המדרש-געסעל, מיט׳ן רב און דין, מיט׳ן שופר און חליצה-שוך. דאַכט זיך, דאָס איז דאָס יודישקייט, דאָס אמת׳ע, דאָס פראָסטע. אויף משיח׳ן קאָן איך האָפען, וואָס וועט קומען צו רייטען אויפ׳ן ווייסען אייזעל, מיט׳ן שופר אויפ׳ן פאַפירען-בריק. בין איך אָבער שוין צו יונג, אָדער שוין צו אַלט, אַז איך זאָל נאָך קענען גלויבען אין נסים. דער משיח פון מיין ברודער דורך קאָלאָניאַל-באַנק און נאַציאָנאַל-פאָנד, דורך טעריטאָריאַליסטען און אוגאַנדי-סטען איז מיר פרעמד, איז מיר ווייט, עס איז נישט מיין, עס איז נישט דיין. און ס׳דאַכט זיך גאָר מיט זייער לשון-קודש רעדען, עס איז דאָך ניט יודישליך, ניט דאָס יודיש פון מיין זיידען, פון מיין באָבען.

רב חנן

אַ יונגער בחור מיט אַ לשון פון אַן אַלטען מאַן.

משה

איך בין יונג און אַלט. מען מוז דעם עלטער פעריונגען, און דאָס יונגע מוז זויגען פון דעם אַלטען,—האָט עס דענסטמאָל אַ קיום, האָט עס אַ בעשטאַנד. אַ פאָלקס-גייסט קאָן מען נישט פון פינגער

אין די קעלערס זוכען. דאָ בלייבן צוויי — איהר זאָלט די ווייבער היטען. (ער לאָזט איבער צוויי סאָלדאַטען) איד, ווייז, וואו דער קעלער איז.

שלמה:

דאָ, קומט מיט מיר. (ער פיהרט זיי אין קעלער אראָב).

ערשטער סאָלדאַט:

די באָבע געפעלט מיר נישט. (קוקט איהר אין די אויגען אריין). אַ פּנים האָט דאָס ווי אַ יונג קינד, אויגעלאַך ווי די טייבע־לעך, און אָנגעטהאָן איז דאָס ווי אַן אַלטע באָבע.

צווייטער סאָלדאַט:

געה, נאַר, ווייבער, אַז זיי קומען אויף דער עלטער, ווערען זיי צוריק ווי קינדער. די אויגען ווערען ביי זיי מילד ווי ביי קליינע קינדערלעך און די שנאָבעלעך מיט די גאָמבע־לעך, ווי ביי איין־יעהריגע.

ערשטער סאָלדאַט:

דו האָסט רעכט, האָב איך אַ באָבע אין דער היים, וויעגט זי מיין קינד—קוק איך זי אַמאָל אָן, דאַכט זיך מיר, אַז עס איז מיין וואַסילעס פּנים. (צו רבקה׳לען) זאָג, באָבעלע, אַ סך קינדערלעך האָסטו שוין אין דיין לעבען אויסגעוויעגט?

רבקה׳לע

(הערט נישט, זאָגט ווי אַן אַלטע אידענע):

וואָס... וואָס... (צו דער מוטער) מאַמע׳לע, מאַמע׳לע, וואָס זאָ־גען זיי... ניין, די צייהן זיינען ביי מיר אַלט... שווער ברויט צו קייען.

צווייטער סאָלדאַט:

וואָס האָסטו דיך אַוועקגעשטעלט ביי דער באָבע׳ן, זעהסט׳ אַז זי איז בלינד אויף די אויגען און טויב אויף די אויע־רען, הערט נישט און זעהט נישט.

ערשטער סאָלדאַט:

לאָז אָב, עס איז גוט מיט אַן אַלטער באָבע׳ן דאָס האַרץ אויסצורעדען זיך קוק איך אויף איהר, מיין איך, אַז איך בין אין דער היים, ביי אונז אויפ׳ן דאָרף, און מיין אַלטע באָבע, וואָס האָט נאָך נאַפּאָלעאָנען פון דאָרף מיט אַ פאַנ־

טאָפּעל געיאָגט, זיצט אונטער׳ן אויוועז און דאָס קינד מיט דער קאַץ שפּיעלען זיך ביי איהר צו פוסענס, און זי בעט זיך עפּעס מיט די אָהן־צייהניגע יאַסלען, אַז איך זאָל זי אין דרויסען פיהרען, אויף דער זון וואַרעמען. (צו רבקה׳לען) וואָס ווילסטו, באָבע׳לע? אַז איך זאָל דיך אין דרויסען פיה־רען, אין דער זון דיך אַוועקזעצען? אַ שענער טאָג, וואָס?

רבקה׳לע:

וואָס זאָגען זיי, מאַמע׳לע? (צום סאָלדאַט) ניין, מיין אייניקעל, נישט גוט אויף דער עלטער צו קומען, די ביינער ברעכען, עס ווילט זיך רוהען. (די סאָלדאַטען לאַכען גוטמוטהיג).

צווייטער סאָלדאַט:

נו, קום אַוועק, וואָס האָסטו דיך צוגעטשעפּעט, זעהסט, זי האָט מורא פאַר דיר.

ערשטער סאָלדאַט:

לאָז געמאַך, עס דערמאָנט זיך אָן אַלטע צייטען. (צו רבקה׳לען) ווילסט עסען? יאָ? (ער וויל איהר ברויט געבען).

רבקה׳לע:

דעם אויוועז אונטערהייצען, יאָ, מיין קינד, עס ברעכט אין די ביינער. עלטער איז קיין געלעכטער. (די סאָלדאַטען לאַכען. עס קומען צוריק אריין דער עלטסטער מיט די צוויי סאָלדאַטען און שלמה)

עלטסטער:

דער טייוועל ווייסט, וואו די אידענע האָט די טאָכטער בע־האַלטען! דורכגעזוכט דאָס גאַנצע הויז, סיידען זיי האָבען זי ערגעץ אונטער די ספּאָדניצעס בעהאַלטען אָדער די באָ־בע איז די טאָכטער.

ערשטער סאָלדאַט:

זי איז אַן אַלטע באָבע, האָבען מיר דאָ מיט איהר שפּאַס געהאַט.

צווייטער סאָלדאַט:

הערט נישט און זעהט נישט—גיט מען איהר ברויט, מיינט זי אַ וואַרעמען אויוועז.

עלטסטער:

דאָס אונזעריגע אָבגעטהאָן, זאָל ער אַליין קומען זי זוכען (ער לעזט פון פאפיער) אַ יונג מיידעל, אַכטצעהן יאָהר אַלט, מיט שוואַרצע האָר און שוואַרצע אויגען—אַזעלכע ניט געפונען. דעם פּראָטאָקאָל אונטערגעשריבען. (שרייבט אונטער דעם פּראָטאָקאָל. קאַמאַנדעוועט) קאַמעראַדען, גלייך געשטעלט. (זיי שטעלען זיך גלייך) איינס, צוויי, דריי, געגאַנגען. (די סאָלדאַטען לאָזען זיך געהן).

ערשטער סאָלדאַט:

האָט מיר אַ גוטע נאַכט, באָבע לעבען, און חלומ'ט פון יונגע יאָהרען.

צווייטער סאָלדאַט:

ווען איהר זיינט אַ יונג מיידעל געוועזען און די בחורים אין די פעלדער נאָכגעלאָפען. (געהען אב).

מלכה'לע

(הויבט אויף די הענד צום הימעל):

ווי דאַנק איך דיר, רבונו של עולם, פאַר דעם חסד. דאָס האָט זיך די באָבע יענטע'לע געמיהט, אַז זיי זאָלען זי נישט דערקענען.

ר' מלך:

און זעהסטו, מיין ווייב, האָט גאָט גאָר נישט געוואָלט צונעהמען אונזער קרבן. נור עס מאַכט נישט, טאָכטער, קוים. האָסטו דיין האַרץ געשענקט, איז געגליכען ווי דו וואָלסט דעם קרבן געבראַכט.

שלמה:

רבקה'לע, ווי האָסטו דיך געקענט אַזוי פערשטעלען און נאָכמאַכען אַן אַלטע אידענע? איך האָב דאָך געמיינט, אַז דו ביסט אַן אַלטע אידענע.

רבקה'לע

(רעדט ווייטער ווי אַן אַלטע פרוי):

איך ווייס נישט. עס דאַכט זיך מיר, אַז איך בין שוין אַזוי אַלט ווי אַן אַלטע פרוי. איך בין דאָך אויף דער עלטער געקומען.

מלכה'לע

(דערשראָקען):

וואָס רעדסטו, טאָכטער, ביסט דאָך נאָך אַ יונג מיידעל. דאָס האָב איך דאָך דיך נור אָנגעטהאָן אין דער באָבע יענטע־לע'ס קליידער, כדי זיי זאָלען דיך ניט דערקענען.

רבקה'לע:

מיר דאַכט זיך, מאַמע, אַז די קליידער פּאַסען מיר, אַז איך האָב זיי שטענדיג געטראָגען. איך בין דאָך אַן אַלטע פרוי.

מלכה'לע:

וואָס רעדסטו, דיינע האָר זיינען דאָך נאָך שוואַרץ, איך האָב דאָך נור אַן אַלטע הויב דיר אָנגעטהאָן. קום, טאָכטער, איך וועל דיר די הויב אויסטהאָן און דו וועסט באַלד ווי־דער אַ יונג מיידעל ווערען. (מיט אַ דערשראָקען הארץ) דאָס קינד שרעקט מיך.

שלמה:

טהוט דאָס נישט, מלכה'לע, זיי קענען נאָך באַלד ווידער צוריקקומען.

מלכה'לע:

וואָס רעדסטו, וואָס שרעקסטו מיך איבער, זיי האָבען דאָך שוין געזוכט, זי איז דאָך ניט געווען.

רבקה'לע:

האָב נישט קיין מורא, מאַמע, איך בין דאָך שוין אַן אַל־טע פרוי. עס איז מיר, ווי איך וואָלט שוין הונדערט יאָהר געלעבט. מיין האַרץ איז מיר אַזוי שווער, און דער רוקען ברעכט מיר. איך וויל אַ שטעקען. די אויגען זיינען מיר טונקעל, איך זעה נישט — עס איז מיר אַזוי, ווי איך וואָלט שוין אַזוי אַלט געווען.

מלכה'לע

(מיט שרעק):

וואָס רעדסטו, מיין קינד? דו וועסט זעהן, מיט גאָט'ס הילף, מיר וועלען דורכקומען די שלעכטע צייטען. גאָט זאָל אונז נור כוח געבען. גיב מיר דיין קאָפּ, וועסט זעהן, אָט באַלד וועסטו ווערען צוריק יונג, רבקה'לע, שרעק דיך נישט,

שרעק דיך נישט, מיין קינד. (זי טחוט איהר אויס די הויב און די האָר זיינען גרוי) וואָס איז דאָס? (מיט שרעק) מלך, מלך! זעה, די האָר, די האָר זיינען גרוי! זי איז גרוי געוואָרען אונטער דער הויב!

די מלך

(בעטראַכט זי):

זי איז גאַר שרעק גרוי געוואָרען, מיין קינד.

מלכּה׳לע

(פאַלט אויף איהר טאָכטער און הויבט זי אָן שרעקליך צו קושען מיט גרויסע טרעהרען):

מיין קינד, מיין כלה־מיידעל, אַן אַלט ווייב, טאַטע, פאַר וואָס? מלך, מלך, זעה, וואָס זיי האָבען אויס דעם קינד געמאַכט. אַן אַלט ווייב.

די מלך

(געהט צו צו איהר און לעגט דעם קאָפּ ארויף אויף איהר):

גאָט האָט דיר די שענקייט צוגענומען און די ריינקייט געשאָנקען. די גרעסטע מתּנה פון גאָט. קיינער וועט איהר שוין נישט קענען טהאָן קיין שלעכטס. ריין און הייליג איז מיין קינד. (ער קושט איהר דעם קאָפּ). מיין טאָכטער, מיין ריי־נע. אַ מיידעל פון אונזער משפּחה האָט נור איינמאָל אין לעבען געטראָגען די באָבּע יענטעל׳עס פּעריל, ווען זי איז אַ כּלה געווען, דו ביסט ווערט, אַז דו זאָלסט שטענדיק טראָגען די פּעריל. קום, מיין טאָכטער, פרום ביסטו ווי די באָבּע יענטע׳לע. זעץ דיך דאָ, גיבען מיר ביים טיש, די ספרים זאָלען ליגען אַרום דיר, ווי זיי זיינען געווען אַרום דער באָבּע יענטע׳לע. (ער פערשפּרייט ספרים ארום איהר) ביסט אַזוי הייליג, ווי זי, און דו זאָלסט אומגעהן מיט די ספרים, ווי זי. זעץ דיך, מיין טאָכטער. (ער זעצט זי אַוועק).

דוד׳ל

(קומט אריינצולויפען מיט פרייד):

רבקה׳לע, רבקה׳לע, זיי האָבן דיר גאָר נישט געטאָהן, גע־לויבט איז גאָט. (ער קוקט זיך אום, ווי ער וואָלט זי געזוכט).

מלכה׳לע

(שווייגט און וויינט).

ר׳ מלך

(ווייזט אויף רבקה׳לען):

דאָס איז רבקה׳לע.

דודי׳ל:

וואָס? (ער געהט צו צו איהר). רבקה׳לע, מיין כּלה, ניין, ניין, ניין...

ר׳מלך:

דיין כּלה איז אַ כּשר׳ע אידישע טאָכטער.

דודי׳ל:

מיין רבקה׳לע...

רבקה׳לע:

איך ווייס נישט, וואָס דו זאָגסט, איך בין אַן אַלט ווייב.

(פון דרויסען הערען זיך טריט).

ר׳ מלך:

רבקה׳לע, יעצט מעגען זיי קומען.

מלכה׳לע:

וואָס ווילען זיי נאָך פון מיין קינד — זיי האָבן זי דאָך שוין גע׳הרג׳עט?

ר׳ מלך:

יעצט קענסטו רוהיג זיין, מיין ווייב. די סכּנה איז שוין פאַרביי. (עס קומט אריין דער קאָמאַנדיר, הינטער איהם פאַן דאָם־בראָווסקי מיט די פריהעריגע זעלנער).

דער קאָמאַנדיר

(בייז):

שוין דאָס צווייטע מאָל נאַרסטו מיך אָב, איד, זאָג, וואו האָסטו דיין טאָכטער?

ר׳ מלך

(ווייזט אויף רבקה׳לען, וועלכע זיצט מיט גרויע האָר ביי די ספרים):

דאָס איז מיין טאָכטער, הערר קאָמאַנדיר.

דער קאָמאַנדיר
(קוקט זי אַן פאַרוואונדערט):

דאָס ? דאָס איז דאָך אַן אַלטע באָבע. — הע, פאַן, וואָס איז דאָס?

פאַן דאָמבראָווסקי
(לאַכט):

אַהאַ, דער איד האָט זי פאַרשטעלט, האָט איהר אַש אויפ׳ן קאָפּ געשאָטן און אַלטע קליידער אָנגעטהאָן, געמיינט, מען וועט זי נישט דערקענען. — שענקייט לייכט פון הינטער אַש אַפּויר, אָט וועל איך איהר באַלד דעם קאָפּ אָבוואַשען, פון פּנים די בלאָטע אָבווישען און אונטער מיינע הענד וועט איהר יונג האַרץ ווידער אָנהויבען קלאַפּען. די פאַנענקע איז דאָך אַ יונג, שען מיידעל. איך קען דאָך זי. (ער פּרובט צו געהן צו איהר, בלייבט אָבער פון דערווייטענס שטעהן) וואָס גלאַנצט דאָס אויף איהר, ניבאָ טאָ איז עס יאָ זי, ניבאָ טאָ נישט. (ער געהט נאָך אַמאָל צו צו איהר, בלייבט אָבער פון דערווייטענס שטעהן) זי, — ניין אַן אַלט ווייב. דער איד האָט איר כּישוף אָנגעטהאָן. פאַני נאַטשאַלניק, דער איד האָט אויס איהר אַן אַלט ווייב געמאַכט.

דער קאָמאַנדיר:

אָ, פאַני פּאָליאַק, איך קען מיך אויף די זאַכען. האָסט מיט דעם איד שותּפות געמאַכט, די פּעריל אויסגענאַרט — סאָלדאַטען, נעהמט דעם פאַן. (סאָלדאַטען רינגלען אַרום פאַן דאַמבראָווסקי).

פאַן דאָמבראָווסקי:

פאַני נאַטשאַלניק, וואָס רעדסטו, סלאָווע האָנאָרע, ווי איך בין אַ פּאָליאַק — דער איד האָט איהר כּשוף אָנגעטהאָן, זי איז דאָך אַ יונג מיידל געווען, — סלאָווע האָנאָרע.

דער קאָמאַנדיר:

עס איז אַ יונג מיידעל געווען און מיט אַ מאָל אַלט געוואָרען? אויס וועמען מאַכסטו דאָס געלעכטער, פאַן? האָסט פון קאַזנאַטשייסטווע געלד אויסגענאַרט, מיט די אידען שותּפות

געמאַכט, אויס אַ פּאָלקאָווניק דאָס געלעכטער געמאַכט, ווי האָסטו געוואַגט? טייער ווערסטו מיר באַצאָלען דערפאַר.— פיהרט איהם אַוועק, דעם פּאַן. (די סאָלדאַטען פיהרען איהם ארויס). און דו, איד, נעהם צונויף דיינע אידעלעך, אין צוועלף שעה אַרום זאָל זיך מיר קיין איד אין שטאָדט נישט געפינען. דו הערסט? יעדער איד, וואָס וועט אין שטאָדט איבערבלייבען, וועט פון מיר מיט'ן טויט אַוועק־געהן. סאָלדאַטען, קומט — איהר זאָלט מיר בעצאָהלען דערפאַר. (אָב מיט די סאָלדאַטען).

ר׳ מלך

(הויבט אויף די הענד):

וואָס קענסטו מיר טהאָן, אַז גאָט האָט מיר געהאָלפען און מיין טאָכטער איז אַ כשר אידיש קינד געבליבען. קומט, מיינע קינדער, קומט! (ער נעהמט די חתן־כלה פאַר די הענד): לאָמיר דאַנקען און לויבען גאָט פאַר דעם חסד, וואָס ער האָט געטהאָן מיט אונז.

פאָרהאַנג.

פֿיערטער אַקט.

אַ ברייטער וועג, בעזעצט מיט טאָפּאָלען, נאַכט. פֿעלדער ארום. פון די פעלדער הערט זיך פון צייט צו צייט אַ באַראַבאַן, אַ זעלנערישע טראָמ־פּייט בלאָזט צו אַטאַקע. אידען קומען אָן מיט טאָלקאַצען אין די הענד. צו ערשט איינצעלנע, ווי זיי וואָלטען זיך דורכגעשלייכט, האָלטן ליכט־לעך אין די הענד און באַלויכטען זיך דעם וועג.

עטליכע אידען
(רופען מיט א פערשטיקטער שטימע):

דאָ געהט, דאָ קומט, פּאַמעליך, פּאַמעליך, בויגט אראָב די קעפּ.

אַנדערע:

דער וועג איז אין סכּנה, וואו געהט איר?

נאָך איינער:

בעהאַלט די יונגע קינדער

ערשטער:

זעהט, זיי זאָלען נישט שרייען, מיר קענען, חלילה, נאָך אַלע אומגליקליך ווערען.

צווייטער:

פערשטעלט זיי מיט העגד די מיילער.

די ווייבער
(קומען אָן, מיט פעקלעך):

טאַטע אין הימעל, העלף, העלף! (א פּאָר יונגע לייט שלעפּען א וואָגען, אויף דעם וואָגען געפינען זיך ווייבער און קינדער. נאָכ'ן וואָגען געהט נאָך ר' מלך, אלט און קראַנק, קוים וואָס ער שלעפּט זיך אויף די פיס, אַנגעלעהנט מיט איין האַנד אויף שלמ'הס אַקסעל, די צווייטע אויף מלכּה'לעס. הינטער איהם די טאָכטער רבקה'לע, אין שווארצען אַנגעטהאָן, מיט א געבויגענעם קאָפּ צו דר'ערד. איינער פון זיי האַלט א ספר תורה אין א טלית איינגעהילט. ר' מלך בלייבט שטעהן, ער לאָזט זיך שוואַך ארונטער אויף די פיס).

שלמה
(רופט):

עולם, עולם, האַלט א מינוט. ר' מלך קען נישט ווייטער געהן. (דער עולם האַלט זיך צוריק, זאַמלען זיך ארום ר' מלכ'ן און פרעגען אין שרעק): **וואָס איז געשעהן?**

ר' מלך
(רופט מיט די לעצטע קרעפטען):

אידען, וואָס טהוט איהר? געהט, געהט — דער וועג איז אין סכּנה.

דודל

(רופט):

דעם וואָגען גיט אַהער! ר׳ מלך איז שוואַך, ער קען ווייטער ניט געהן.

איינער:

לאָזען די ווייבער אַראָבגעהן פון וואָגען, די טויטע מיט די קליינע קינדער קען מען דאָך ניט ריהרען.

נאָך איינער:

יאָ, די ווייבער זאָלען אַראָבגעהן, מאַכט פּלאַץ פאַר ר׳ מלכ׳ן.

ר׳ מלך:

שלמה, וואָס טהוסטו? ביין, אידען, ביין. די פרויען זיינען קראַנק, די קינדער זיינען שוואַך, איך בין נאָך, גאָט צו דאַנקען... (ער וויל זיך אויפהויבען פון דר׳ערד און קען נישט).

איינינגע:

לאָז מען זיך דאָ אַ ווײַלע אָבשטעלען אָברוהען, ביז ר׳ מלכ׳ן וועט בעסער ווערען.

אנדערע:

סיי ווי סיי זיינען די ווייבער מיד. אידען, לאָמיר דאָ אַ ווײַלע אָברוהען. די קינדער קענען נישט געהן אַזוי פיעל. (זעצן זיך אַלע אויפן וועג).

ערשטער בעל־הבית:

פאַר וואָס שטראָפט אונז גאָט אַזוי? פאַר וואָס? פאַר וואָס? (ער ברעכט זיך די הענד, אַלע שווייגען).

איינער:

ער איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט.

א שטימע:

ווער ווייסט, אויב עס זעהט ווער אונזערע יסורים, ווער ווייסט, אויב עס הערט זיי ווער, אויב עס איז דאָ אַ האַנד, וואָס צעהלט זיי; ווער קען זאָגען?

אַ איד ענ ע:

אידען, וואָס רעדט איהר, חלילה? עס מוז דאָך עפּעס זיין אַ טעם אין אונזערע יסורים, אַז נישט, חלילה, צו וואָס? צו וועןי?

אַן אַנדערע:

ווער קען זאָגען אויף געוויס?

די אידענע:

געוואַלד, אידען, וואָס רעדט איהר? מען קען דאָך משוגע ווערען. (פּויזע).

אַ פרומער:

לעסטערט גאָט! דערצאָרנט איהם! — ס׳איז אייך נאָך וועניג?

אַ יונגער מאַן:

אפשר איז גלייכער אַזוי, ווי איוב. ס׳איז דאָך בעסער דער טויט, איידער די שאַנד.

ר׳ מלך

(שטאַרקט זיך):

קלאָגט, קליינע אידען, קלאָגט, וואָס גאָט האָט אייך אידען בעשאַפען. (ער הויבט אויף די הענד צום הימעל). איך דאַנק און לויב דיר, גאָט, פאַר די יסורים, וואָס מיר לײדען, דערפאַר וואָס מיר געהען אין דיין וועג. דאָס איז די גרויסע מתנה, וואָס דו האָסט אונז געשאָנקען, אַז מיר זאָלען טראָגען דעם צער פון דער וועלט, דערפאַר וואָס זי איז נאָך ניט צוגעקומען צו דעם שלמות, ווי דו האָסט געוואָלט. אין אונז שיקען די פעלקער זייערע פיילען, אויס כעס, וואָס דו פיהרסט זיי ביד חזקה אויף דעם גערעכטען וועג, צו דעם אמת׳ן ציעל. קלאָגט, קליינע, וואָכענדיגע אידען! איהר האָט פערגעסען דעם טעם דערפון. בעל כרחכם וועט ער אייך נויטען, אידען צו זיין. איר זייט נישט אַליין, איר זייט נור אַ רינג אין דער קייט. מיר אַלטע אידען, מיר פרומע אידען, מיר פיהלען דעם חסד, וואָס גאָט טהוט מיט אונז. מיר האָבען זיך בעדאַרפט אָננעהמען ביי די הענד און טאַנצען פאַר איהם אַ טאַנץ און זינגען צו איהם אַ לויב,

וואָס ער האָט אונז בעשאַפן אידען. שוין, יעצט, אין מיטען ברען פון אונזערע יסורים און צרות — האָבען מיר בעדאַרפט זינגען און טאַנצען. (דער וואָגען הויבט זיך אָן צו באַוועגען, די אידען געהען מיט. ר׳ מלך פרובט מיטגעהן, מאכט איינינע טריט, בלייבט ווידער שטעהן).

דודיל און שלמה:

שטעהט, נעהמט ר׳ מלכ׳ן אויף דער פוהר אַרויף. ר׳ מלך איז ניט געזונד.

איינינע אידען

(געהען צו צו איהם):

קומט, ר׳ מלך, אויף דער פוהר אַרויף, שנעל. (רופען) ברענגט דעם וואָגען!

ר׳ מלך:

אידען, געהט, געהט — איך וועל שוין בלייבען אויפ׳ן וועג, איך בין סיי ווי סיי אַן אַלטער, שוואַכער מאַן, זאַט מיט טעג׳

מלכה׳לע:

מלך, וואָס רעדסטו?

שלמה און די אידען:

ר׳ מלך, וואָס רעדט איר? ס׳איז דאָך סכנות נפשות. — דעם וואָגען אַהער, ווייבער אַראָב, לאָזט ר׳ מלכ׳ן אַרויף!

ר׳ מלך:

געהט, אידען, איך בין גוזר אויף אייך, ראַטעוועט זיך דאָס לעבען. ראַטעוועט די יונגע, די קינדער. דער וועג איז אין סכנה. יעדען אויגענבליק קענען זיי אונז אָנטרעפען, געהט, געהט! (א טהייל געהען. ר׳ מלך בלייבט איבער. פאַלט צו דער ערד).

מלכה׳לע

(שרייט):

אידען, ר׳ מלך געהט אויס! וואַסער גיט, אַ לאַמטער אַהער!

די אידען

(לויפען צוריק, ברענגען אַ לאַמטער מיט וואַסער):

ר׳ מלך, ר׳ מלך, ווי לאָזט איהר אונז אין אַזאַ שווערער צייט?

ר׳ מלך

(מאַכט מיט די הענד):

געהט, געהט...

די אידען

ר׳ מלך, וואוהין זאָלען מיר געהן?

ר׳ מלך

(שטאַרקט זיך, הויבט זיך ווידער אויף):

אידען, געהט, איך בין גוזר אויף אייך, געהט. מיט׳ן בטחון אויפ׳ן טאַטען אין הימעל, אַז ער ווייסט און זעהט אונזער נויט און פיין. — געהט ווייטער אייער וועג, ראַטעוועט זיך דאָס לעבען, ווער עס קען. לאָזט איבער די אַלטע, קראַנקע לייט אויפ׳ן וועג און געהט ווייטער, געהט.— דער טאַטע זעהט אַלץ און ווייסט אַלץ. ער וועט אייך צופיהרען צום ריכטיגען וועג. (די אידען געהען ווייטער, ווי זיי וואָלטען זיך אַוועקגעגנב׳עט פון איהם. עס בלייבען נור איבער ר׳ מלך, מלכה׳לע, די טאָכטער, דוד און שלמה).

ר׳ מלך (צו שלמה׳ן):

און דו אויך, שלמה, דו ביזט יונג, געה מיט זיי.

שלמה

(בעט זיך):

ר׳ מלך, איך האָב אייך דאָס גאַנצע לעבען געטריי און כשר געדיענט, איך בעט אייך, פערייאָגט מיך ניט פון אייך אין דער לעצטער מינוט.

ר מלך:

שלמה, איז דען אַ איד אַן עבד? יעדער איד איז אַ בן מלך און קיינער האָט ניט קיין רעכט זיין לעבען אַוועקצוּוואַר־פען פאַר אַ בשר ודם, נאָר פאַר׳ן רבונו של עולם אַליין. געה, שלמה, געה מיט זיי. (צו דוד׳לען) און דו, דוד׳ל, געה אויך, נעהם רבקה׳לען און געה. איהר זייט יונג, ראַטעוועט זיך דאָס לעבען.

רבקה׳לע:

טאַטע, פֿעריאָג מיך נישט.

דודי׳ל:

מחותּן, ר׳ מלך — לאָזט מיך זיין.

ר׳ מלך:

איר האָט קיין רעכט נישט, דאָס לעבען געהערט נישט אייך, נור דעם רבונו של עולם. פֿון יעדען אידען קען די ישועה קומען, בלייבען זאָלען נור אויפ׳ן וועג די אַלטע, די שוואַכע, וואָס האָבען קיין כּוח נישט. געה, דודי׳ל, נעהם רבקה׳לען און געה.

רבקה׳לע און דודי׳ל

(נעהמען זיך די הענד):

טאַטע, מיר וועלן נישט געהן.

מלכּה׳לע:

וואָס טרייבסטו זיי, די קינדער וועלען בלייבען מיט דיר.

ר׳ מלך:

עס איז אַ סכּנה, מען טאָר נישט. (פּויזע). איך פֿיהל, מיין צייט קומט אָן, דער טאַטע רופֿט מיך. (מלכּה׳לע און די קינדער וויינען). שווייג, מלכּה׳לע, איך פֿערלאָז מיך אויף זיין חסד, ער וועט זיין אַן אב־הרחמים ביים יום־הדין. (פּויזע, ער שווייגט אַ לאַנגע צייט, ווערט בלייך. מען בעמערקט, ער קעמפּפֿט עפּעס מיט זיך).

מלכּה׳לע:

מלך, וואָס איז דיר?

ר׳ מלך

(נאָך לאַנגען קלעהרען):

אפשר... מלכּה׳לע, אפשר האָבען זיי רעכט!

מלכּה׳לע

(דערשראָקען):

וואָס מיינסטו, מלך?

ר׳ מלך:

איך מיין... איך מיין... אפשר, האָבען מיר זיך אָבגענאַרט, וואָס?... און אפשר איז גאָרנישט טאַקע דאָרט פאַרהאַן... וואוהין איך געה — נור אַ טונקעלע נאַכט... און איך וועל פאַר קיינעם נישט האָבען אונזערע צרות צו דערצעהלען?

מלכה׳לע:

וואָס, מלך, וואָס רעדסטו, חלילה? וואָס איז געשעהן?

ר׳ מלך:

ווער קען זאָגען אויף געוויס... וועלכער בשר ודם... מלכה׳לע, בחנם האָבען מיר געוואַרט — עס איז גאָר נישטאָ, נור נאַכט,—און אַלעס איז מותר און אַלעס איז הפקר — קיינע צרות און קיינע טרעהרען ווערען נישט געצעהלט און נישט געוואויגען...

מלכה׳לע:

מלך, וואָס רעדסטו, געדענק אָן גאָט!

ר׳ מלך:

איך זוך און איך זעה נור נאַכט... שוואַרץ און הויל — איך הער לאַכען געהט אויף פון אַ טיעפען תהום... מלכה׳לע!

רבקה׳לע:

טאַטע, עס איז דיר טונקעל פאַר די אויגען, איך וועל דיר מיט מיינע פעריל לייכטען. (זי טהוט זיך אָן די פעריל און זיי לייכטען אין דער טונקעלער נאַכט).

ר׳ מלך:

(ווערט פרעהליך, האָט הנאה):

אה, אה, איך זעה שבת־ליכט... ווער שטעהט און בענשט די שבת־ליכט? אָה, ס׳איז די מאַמע, איך הער אַ געזאַנג, קדוש השבת, קדוש השבת... שטיל ווערט איבער דער וועלט, דער שבת קומט אָן מיט הייליגע טריט, מלכה׳לע, טהו מיר אָן דעם שבתדיגען בגד, ליכט זיינען אָנגעצונדען, דער שבת קומט אָן.

מלכה׳לע:

דאָס לייכט דאָך דיר רבקה׳לע מיט די פעריל.

ר׳ מלך:
לייכט מיר אַזוי, רבקה׳לע, מיט דיינע פעריל, גוטע פעריל...
גוטע פעריל... איך וויל שלאָפען מלכה׳לע — דעק מיך מיט
עפּעס צו — עס איז מיר קאַלט.

מלכה׳לע
(דעקט איהם מיט עפּעס צו):
שאַ, רבקה׳לע, דער טאַטע שלאָפט. גאָט זאָל איהם שטאַר־
קען אין שלאָף—קום צו מיר, מיין טאָכטער, ביז דאָך מיד,
מיין פייגעלע,—קום, איך וועל דיך אין מיין טוך איינהילען,
אפשר וועט גאָט טהאָן אַ נס, און ראַטעווען דעם טאַטען.
(רבקה׳לע זעצט זיך מיט מלכה׳לען נעבען ר׳ מלכ׳ן און שלאָפען איין.
עס ווערט אַ מאָדנע ליכט, ווי פאַר טאָג. דער טאָג ווערט בעלויכטען,
אַלעס ווערט ווי אין אַ חלום).

ר׳ מלך
(כאַפּט זיך אויף און רופט מיט אַ שטאַרקער שטימע):
מלכה׳לע, מלכה׳לע, רוף מיר די קינדער צונויף, איך וויל
זיי זעהן—איידער איך געה אַוועק פון זיי.

מלכה׳לע:
וואָס רעדסטו, מלך, פון וואַנען זאָל איך די קינדער צונויפ־
רופען? ווער ווייס אויף וואָס פאַר אַ פעלדער זיי בלוטיגען
אַצינד.

ר׳ מלך:
רוף זיי פון פעלד אַראָב, זאָלען זיי אָבשטעלען זייערע
בלוטיגע מעשים אויף אַ מינוט. זאָלען זיי קומען צו מיין
בעט, איך וויל זיי עפּעס זאָגען איידער איך געה אַוועק פון
זיי. (רבקה׳לע און מלכה׳לע קוקען זיך אָן).

רבקה׳לע:
געה, מאַמע, שטעל דיך ביים ראַנד פון פעלד און רוף
חיים׳ען מיט משה׳ן, דער טאַטע הייסט.

מלכה׳לע

(שטעלט זיך ביים ראנד פון פעלד און רופט):

חיים בן מלך, קום אַראָב פון פעלד, דער טאַטע רופט. ער וויל זיך מיט דיר געזעגענען איידער ער געהט אַוועק פון דער וועלט! (פויזע, קליין ווארטען. פון פעלד קומט אַראָב חיים, דער עלטסטער זוהן, אַ איד מיט אַ באָרד, אָנגעטהאָן ווי אַ רוסישער סאָל־דאַט, הינקט אויף אַ פוס, קוקט זיך פערוואונדערט אַרום).

חיים:

ווער האָט מיך גערופען? (ער דערזעהט ר׳ מלכ׳ן און מלכה׳לען) ווער איז דאָס?

מלכה׳לע

(געהט צו צו איהם, קוקט זיך איין, ווי זי וואָלט איהם נישט דערקענט, דער־נאָך שרייט זי אויס מיט אַ ווילד קול):

חיים, מיין קינד (ווארפט זיך איהם אויפ׳ן האלז).

חיים

(דערקענט אויך די מאמע׳ן):

מאַמע! (פאלט אויף איהר האלז, אַ לאַנגע פויזע). וואָס טהוט איהר דאָ, אויפ׳ן פעלד, אין מיטען דעם מלחמה? וואו איז דער פאָטער?

מלכה׳לע:

דאָ איז דער פאָטער! (ווייזט אויף ר׳ מלכ׳ן).

חיים:

דער טאַטע! וואָס טהוט דער טאַטע? (ער געהט צו צו איהם).

מלכה׳לע

(דערזעהט ווי ער הינקט—פאלט צו צו איהם):

חיימ׳ל, מיין קינד, וואָס האָבען זיי געמאַכט אויס דיר?

ר׳ מלך:

איז דאָס מיין קינד חיים? איך קען איהם נישט (דערקענט איהם שווער).

חיים:

יאָ, טאַטע. (קושט זיך מיט איהם). — דאָס בין איך. — אָבער וואָס טהוט איהר דאָ?

מלכה׳לע:

מען האָט אונז אויס דער שטאָדט געטריבען מיט אַלע אידען צוגלייך.

חיים:

ווער?

מלכה׳לע:

אַזעלכע, וואָס געהען אַנגעטהאָן ווי דו.

חיים

(שווייגט אַ ווײלע, לאָזט אראָב דעם קאָפּ, דערזעהט פּלוצלונג רבקה׳לען):

און ווער איז דאָס?

מלכה׳לע:

דאָס איז רבקה׳לע, דיין שוועסטער.

חיים:

וואָס רעדסטו, מאַמע? רבקה׳לע—רבקה׳לע—דאָס איז דאָך אַן אַלט ווייב!

מלכה׳לע:

אַזוי האָבען זיי אויס דיין שוועסטער געמאַכט. (חיים שווייגט, לאָזט אראָב דעם קאָפּ).

ר׳ מלך:

וואו איז דיין ברודער, חיים?

חיים:

איך ווייס נישט, טאַטע, ער איז אַן עסטרייכער, ער איז אַן עסטרייכער, ער איז אודאי ביים פיינד.

ר׳ מלך:

וואו געפינט זיך דער פיינד?

חיים

(ווייזט):

אויף דער זייט פעלד.

ר׳ מלך
(צו מלכה׳לען):
געה, מלכה׳לע, רוף שלמה׳ן פון פעלד אַראָב.

מלכה׳לע
(שטעלט זיך אויף דער צווייטער זייט פעלד און רופט):
שלמה בן מלך—קום פון פעלד אַראָב, דער טאַטע רופט!

חיים
(וועלכער האָט זיך מיט פערוואונדערונג צוגעקוקט, לויפט צו):
מאַמע, וואָס טהוסטו, דאָרט איז דאָך דער פיינד! (פון פעלד קומט אראָב שלמה, אן עלטערער איד, אלס עסטרייכישער סאָלדאַט, פערבונדען דעם קאָפּ).

שלמה:
ווער האָט מיך גערופען?

מלכה׳לע:
שלמה, מיין קינד!

שלמה:
מאַמע! (קושען זיך).

חיים און שלמה
(בעמערקען איינער דעם צווייטען, ווארפען זיך איינער אויפ׳ן צווייטען מיט די ביקסען און שרייען אויס)
דער פיינד!

מלכה׳לע
(ווארפט זיך צווישען זיי):
דער ברודער! (די ברידער הערען דערשראָקען, לאָזען אָב די ביקסען און בויגען די קעפּ צו דער ערד).

ר׳ מלך:
פון וואַנען קומט איהר, מיינע קינדער, וואָס זיינען אייערע בגדים אַזוי בעשמירט מיט בלוט? וואָס האָט איהר געטהאָן?

חיים און שלמה:
מיר קומען פון פעלד, מיר האָבען זיך געשלאָגען מיט׳ן פיינד.

ר׳ מלך:

געשלאָגען! — האָב איך אייך דען נישט געלערנט אין דער תורה „לא תרצח״?

חיים און שלמה:

דאָס פאָטערלאַנד האָט דאָס פערלאַנגט פון אונז.

ר׳ מלך:

וואָס איז דאָס פאַר אַ נייע עבודה־זרה, דאָס „פאָטערלאַנד״, וואָס איהר האָט זיך אויסגעקליבען, מיינע קינדער? האָב איך אייך דען נישט געלערנט, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדערער גאָט נור דער איינציגער לעבעדיגער גאָט איבער דער וועלט? וואָס איז דאָס פאַר אַ נייער „מולך״, דאָס „פאָטערלאַנד״, פאַר וועלכען איהר האָט מענשען גע׳הרג׳עט? מענשען קרבנות געבראַכט? (די ברידער קוקען זיך אָן איינער דעם צווייטען, ווי זיי וואָלטען זיך דערקענט, אַ ווײַלע פערשעהמט).

חיים

(צו שלמה׳ן):

דאָס ביזטו געוועזן אויף יענער זייט, וואוהין איך האָב געשאָסען?

שלמה:

און דו, דאָרט מיט זיי? (ווארפען זיך איינער דעם צווייטען אין די אָרעמס. ווײַנען אַלאנגע ווײַלע).

חיים.

שלמה, מיין ברודער, אויף דיר האָט מען מיך אַרויסגעשיקט מיט אַ ביקס און אַ שווערד, מיין אייגענעם ברודער צו טויטען.

שלמה:

און דאָס ביזטו געוועזן אויף יענער זייט, וואוהין איך האָב געשאָסען, און איך האָב געמיינט, אַז דאָרט איז אַ חיה, אַ ווילדעס טיער. — געגען וועמען האָט מען מיך געפיהרט, ווער איז מיין פיינד? (ווארפען זיך נאָך אַמאָל אין די אָרעמס, קוקען זיך ארום, דערזעהען ערשט יעצט דעם פאָטער): ווער האָט דאָס געמאַכט אויס אייך אַזוי?

ר׳ מלך

(שטרענג):

דאָס האָט איהר געטהאָן!

שלמה און חיים:

טאַטע!

ר׳ מלך:

איהר זייט געגען מענשען אַרויסגעגאַנגען מיט שווערד און ביקס, וואָס איז דער חילוק, ווער עס איז דאָרט אויף דער צווייטער זייט? איז אַ פּאָטער נישט דאָרט, איז אַ מוטער, אַ שוועסטער ניט דאָרט—ווען מענשען זיינען דאָרט?

חיים און שלמה:

טאַטע, מען האָט אונז געצוואונגען.

ר׳ מלך

(דונערט מיט זיין שטימע):

געצוואונגען אייך ברידער־מערדער צו זיין און איהר זייט געוואָרען! וואָס איז דער שכר, וואָס דער נייער „מולך״ דאָס „פאָטערלאַנד״, האָט אייך צוגעזאָגט דערפאַר, אַז איהר זאָלט איהם אייערע ברידער פאַר אַ קרבן ברענגען? אייערע אייגענע קינדער—אייך אַליין! יעצט פערשטעהט איהר שוין, פאַר וואָס יעס קומט אויף אונז די שטראָף? דאָס האָבען קינדער די פאָטערס געטויט; ברידער די שוועסטערס פער־שעהמט. וואָס איז דער חילוק? אויף ביידע זייטען שטעהט דער מענש. מיר זיינען געשטראָפט פון אונזערע הענד. (ער הויבט אויף די הענד צום הימעל). איך האָב געצווייפעלט אויף אַ מינוט, געזוכט דעם טעם פאַר וואָס עס איז אַזוי; יעצט פערשטעה איך עס. איך דאַנק דיר, גאָט, וואָס דו האָסט מיך געלאָזט זעהן דיין גערעכטיגקייט בעפאָר דו שליסט מיינע אויגען. דו ביזט גערעכט און דיין משפט איז גערעכט.

חיים און שלמה:

טאַטע, וואָס זאָלען מיר טהאָן?

ר׳ מלך:

גאָט זאָלט איהר אַזוי דיענען, ווי איהר האָט דעם אָבגאָט, דאָס „פאָטערלאַנד״ געדיענט. דעם גרויסען לעבעדיגען גאָט. געהט, נעהמט וואַסער און וואַשט די הענד פון ברודער־בלוט איין ברודער זאָל דעם צווייטען די הענד וואַשען און איין

ברודער זאָל ביים צווייטען מחילה בעטען, אפשר וועט ער זעהן אייער צער, רחמנות קריגען און מוחל זיין. (די ברידער שעפּען וואסער פון א ברונען, גיסען איינער דעם אנדערען אויף די הענד, וואשען זיך און גיבען זיך איינער דעם צווייטען די הענד).

חיים:

ברודער, זיי מוחל פאַר'ן בלוט.

שלמה:

ברודער, זיי מוחל דו (ווארפען זיך איינער דעם צווייטען אויפ'ן האלז. א לאנגע פויזע).

חיים:

וואָס לייכט דאָס אויף דיר, רבקה'לע?

שלמה:

אַ ג־ויסעס ליכט!

ר' מלך:

עס לייכטען די פּעריל אויף די העלזער פון אונזערע גע־פּייניגטע טעכטער מיט אַ צנועה'דיג־קלאָהר ליכט און זאָגען עדות אויף זייער ריינקייט!

די ברידער

(בויגען זיך פאר רבקה'לען טיעף):

מיר בויגען זיך טיף פאַר דיר, שוועסטער! (פון דערווייטענס הערט זיך ווי א געזאנג קומט אן)

עס לייכטען די פּעריל אויף די העלזער
פון די געפּייניגטע אידישע שוועסטערס.
עס לייכטען די פעריל מיט אַ קלאָהרעס ליכט.
ריין איז געבליבען די אידישע שוועסטער אין
די פרעמדע הענד.
הייליג איז די אידישע שוועסטער.

רבקה'לע:

איך בין דאָך די אַלטע אידישע מאַמע, פון קבר אויפגע־שטאַנען, צו זעהן מיינע קינדער, איהר דערקענט מיך נישט? (זי פערענדערט זיך און ווערט עהנליך צו דעם געשטאלט פון דער „מוטער". אלע ווערען דערשראָקען און רוקען זיך אב פון איהר. זי געהט מיט לייכטע טריט צו ר' מלכ'ן צו, די פעריל שיינען אויף איהר).

לאַנג האָסטו געשוויגען, מיין קינד, האָסט געטרונקען דעם צער אין דיר. ווער עס האָט געוואָלט, דער האָט דיך בע־ליידיגט. מיינע קינדער זיינען הפקר געווען. מיין הויז צו־בראָכען, אָפּען געשטאַנען אין ווסטען פעלד—מיט אויסגע־האַקטע טהיר און שויבען. מען האָט דיך געיאָגט ווי אַ קרע־ציגען איבער דער וועלט אַרום און דו האָסט געשוויגען. יעצט רעד! נאַ, נעהם דעם שופר אין די הענד (זי גיט איהם איבער דעם שופר) און בלאָז אויף רעכטס, און בלאָז אויף לינקס, און זאָג אָן די בשורה איבער דער גאַנצער וועלט. אַ גרויסע ישועה איז געקומען: „ברודער האָט ברודער דער־קענט, הללויה!“

ר' מלך:

(נעהמט דעם שופר און בלאָזט אַ לאַנגע תקיעה):

אַ גרויסע ישועה איז איבער דער וועלט געקומען, ברודער האָט ברודער דערקענט, הללויה! (פון פעלד קומט אַראַבצולויפען דער פּאָלקאָווניק, הינטער איהם פאָן דאָמבראָווסקי).

דער פּאָלקאָווניק:

סאָלדאַטען, וואָט טהוט איהר דאָ, אופ'ן וועג? שיסט דאָרט אַהין, דאָרט איז דער פיינד!

די ברידער:

דאָרט איז דער מענש!

דער פּאָלקאָווניק:

וואָס הער איך? (ער קוקט זיך צו) וואָס זעה איך? פיינד און פיינד גיבען זיך די הענד! פעררעטה, פעררעטה! טויט איהם, עס איז דער פיינד!

חיים:

עס איז דער ברודער

פאָן דאָמבראָווסקי

(צום קאָמאַנדיר):

דאָס האָט אַלץ דאָס אידעל אָנגעמאַכט, ער האָט פיעל קינ־דער געהאַט און איבער אַלע לענדער זיי צושיקט. אויף יעדען שלאַכטפעלד זיי געהאַט, ביי דעם פריינד און ביי

דעם פיינד. ער האָט די אוינען זיי געעפענט, ברודער האָט ברודער דערקענט און פריינד און פיינד האַלטען זיך ביי די הענד.

דער פאַלקאָווניק:

פעררַאַטה, דער אַלטער איד געגען דעם גרויסען קעניג פון קריעג! סאָלדאַטען, לויט געזעץ און לויט בעפעהל, נעהמט דעם איד!

די סאָלדאַטען:

עס איז דער פאָטער.

דער פאַלקאָווניק:

וואָס הער איך? (ער רופט אין פעלד) הע, סאָלדאַטען, אַהער קומט, פעררַאַטה! נעהמט דעם איד! (פון פעלד הערט זיך דאָס געזאַנג):

זאָגט אָן אויף רעכטס, זאָגט אָן אויף לינקס,
אַ גרויסע ישועה איז אויף דער וועלט געקומען,
ברודער האָט ברודער דערקענט, הללויה!

דער פאַלקאָווניק:

וואָס איז? אַ בונד? אַלטער איד, דו האָסט אַ בונד געמאַכט! (ער דערקענט איהם) וואָס, אַהאַ? ניין, דו ביזט דאָך נור דער אַלטער איד, איך האָב אַ שלעכטען חלום געהאַט. סאָלדאַטען, נעהמט דעם איד! עס איז דער פיינד.

די סאָלדאַטען

(האַלטען זיך ביי די הענד):

עס איז דער פאָטער.

דער פאַלקאָווניק:

(קוקט זיך איין צו איהם, דערקענט איהם):

ווער האָט דיך פון דיינע קייטען בעפרייט, ביזט אַזוי יונג געוואָרען, ווער האָט דיך אַזוי שטאַרק געמאַכט?

משיח — ר׳ מלך

(דונערט מיט זיין שטים):

דו האָסט מיך מיט צער געזעטיגט, טיטוס, פון די ליידען בין איך אַזוי שטאַרק געוואָרען און יונג.

ט י ט ו ס:

דאָס ביסטו? און איך האָב נישט געוואוסט.

מ ש י ח:

איך בין דאָך נאָר אַ פשוט׳ער יוד. — (עס ווערט טונקעל. אלעס פערשווינדט. עס בלייבען נור איבער ר׳ מלך, זיצט אויפ׳ן וועג, וואו ער האלט אין שטארבען; נעבען איהם זיצען מלכה׳לע און רבקה׳לע).

ר ב ק ה ׳ ל ע:

ס׳איז מיר אַזוי קאַלט, מאַמע, און איך האָב אַזאַ חלום גע=האַט. איך בין אַזוי אַלט געוואָרען, אַן אַלטע אידישע מאַמע.

מ ל כ ה ׳ ל ע:

און איך האָב מיינע קינדער אין חלום געזעהן. אַלע זיינען זיי געווען צוזאַמען, ביי די הענד זיך געהאַלטען, אָט דאָ, אויפ׳ן וועג.

ר ב ק ה ׳ ל ע:

און דער טאַטע איז אַזוי יונג געוואָרען, ווידער שטאַרק און געזונד. (פון דערווייטענס הערט זיך אַ ווייט, ווייט אויסגעהענדיג געזאנג).

ר׳ מלך

(עפענט די אויגען און זאָגט מיט די לעצטע קרעפטען):

מלכה׳לע, מלכה׳לע, וואָס קלינגט דאָס אין מיינע אויערען? הערט זיך נישט פון פעלד אַראָב שופר בלאָזען? שבת קומט אויף דער וועלט. איך וויל די שבת-קאַפּאָטע אָנטהאָן. איך וויל מקדש השבת זיין—שבת קומט אויף דער וועלט — — — הערט — הערט — — (אלע הערען זיך איין. פון דערווייטענס הערט זיך אַ שטיל פלייטענדיק שפיעל — —).

(פאָרהאַנג).

שלום אַש

דער טויטער מענטש

א דראמע אין דריי אקטן

פארלאַג „קולטור-ליגע", וואַרשע

קראנק איז די אַלטע וועלט,
עס בענקט דער חולה נאָכ'ן טויט,
נאראָנים האַלטען זי איין,
משוגעים געהען פאַראויס.

פּערזאָנען:

ר׳ חנן. אַ איד פון איינציגע פערציג.
דינה. זיין טאָכטער, צוואַנציג־יעהריג.
ר׳ נחמיה. אַ איד אין שטאָדט.
פרעמדער.
הויכער יונגערמאַן.
ערשטע פרוי.
צווייטע פרוי.
דריטע פרוי.
אלמנה.
ערשטער סוחר.
צווייטער סוחר.
דריטער סוחר.
ערשטער יונגעל.
צווייטער יונגעל.
דריטער יונגעל.
יוסף. ביים לעבען דינה׳ס חתן.

(פאָלק, אידען, פרויען, קינדער, היימישע און פרעמדע).

עס שפּיעלט אין אַ קליין שטעדטיל ערגעץ־וואו
אויף אַ גרעניץ, צייט—1919.

ערשטער אַקט.

אַ שוהל, האלב חרוב מיט אַ אָפענעם דאך. אידען און ווייבער ליעגען אין די ווינקעלעך. אַ משוגע'נע אָנגעטהאָן אין פערשיעדענע בענדער מיט אויפ־שריפטען, אַ גרויסען מגן־דוד אויף איין זייט, און אַ רוסישען אויפשריפט „דא זדראַווסטוואויעט רעוואָלוציא״ פון דער צווייטער זייט — שטעהט אויפ'ן בעלעמער און רעדט צו די ליעגענדע שאָטענס.

משוגע׳נע:

אָ, ווי דאָס קומט זיך צוזאַמענצולויפען פון אַלע פיער עקען וועלט. די וועלט איז אַ ראַטען־שטייג און עס האָט ווער די שטייג ביי איהרע פיער עקען אונטערגעצונדען און די ראַטען לויפען פון פייער אַרויס—גאָט איז אין הימעל אַנטלאָפען, פערהאַקט די טהירען איבער זיך, ער האָט מורא, אַז עס זאָל צו איהם אויך נישט דערגרייכען. קראַנק איז די אַלטע וועלט, עס בענקט דער חולה נאָכ׳ן טויט. נאַראָנים האַלטען זי איין, משוגעים געהען פאַראויס.

ר׳ נחמיה

א נידריגער, שווייגענדער איד קומט אריין, דערזעהט די משוגע׳נע אויפ׳ן בעלעמער, קרעכצט:

צו וואָס דערלעבט. משוגעים וואוינען אין שוהל. נעהמט א פאָר צוריסענע בלעטליך פון טאַש ארויס. קיין סידור נישטאָ, גוט מען געדענקט פון אויסווייניג נאָך עפּעס. ברומט פאר זיך.

ר׳ חנן

א הויכער איד מיט א לאנגער באָרד און אן אויסגעצויגענעם פּנים קומט אריין, דערזעהט די משוגע׳נע:

נאָך דאָס געפעהלט. אַ שוהל איז נישט קיין אָרט פאַר משוגעים. טרייבט זי פון שוהל ארויס. אַלערהאַנד מענשען וואַלגערן זיך היינט איבער דער מדינה אַרום—שווער צו דערקענען, ווער אַ היימישער, ווער אַ פרעמדער.

ר׳ נחמיה:

וואָס איז דער חילוק, אַלע זענען היימישע, אַלע פרעמדע, ווייסט, וואו דו וועסט מאָרגען זיין?

ר׳ חנן:

ניין, ניין, די שוהל איז נור פאַר היימישע, די שטאָדט׳ס בעלי־בתּים הויבען אָן צוריקצוקומען פון דער פרעמד. — זייערע הייזער זענען חרוב, וועלען זיי דערווייל וואוינען

אין דער שוהל. צום ערשט בעדאַרף מען איבער די היימי־
שע זאָרגען, דערנאָך קומען ערשט די פרעמדע — צו די
פרעמדע. וואָס האָבען זיי זיך אָנגעזעצט אויף אונז? מיט די
אייגענע וואָלטען מיר זיך שוין אַ עצה געגעבען, פערפליי־
צען זיי אונז ווי אַ ים. יעדען טאָג קומען נייע אידען צוגע־
הען—וואו זאָלען מיר זיך אהינטהאָן?

ר׳ נחמיה:

עס איז קיין וואונדער, אַ וועלט איז חרוב געוואָרען, אַ שטורם
האָט גאָט געשיקט און אויסגעריסען גאַנצע שטעדט, כרכים
גאַנצע און זיי פערשפרייט איבער די גאַנצע מדינה — מען
ווייסט ניט, ווער עס איז דאָ, ווער עס איז דאָרט — ווער
עס לעבט און ווער עס איז טויט.

ר׳ חנן:

אַנ׳ענד מוז עס נעהמען, מיר דאַרפען מאַכען אַנ׳עק צו די
צרות, מיר מוזען אָנהויבען לעבען ווי מענשען, אויפס נייע,
גאָר אויפס נייע — מיט געוואַלד מוזען מיר אָנהויבען צו
לעבען. אַז נישט וועט עס קיינמאָל נישט אַנדערש זיין.
עס קומען אריין אַ פּאָר בעלי־בתים. זעהט, וואָס זיי האָבען אויס
דער שוהל געמאַכט—אַ הקדש, אַ משוגעים־אָרט! צום אַלעם
ערשטען בעדאַרף מען אַ הקדש אויפשטעלען פאַר אָרימע
לייט, אַ גדר מוז מען ציהען צווישען פרעמדע און אייגענע,
אַז נישט וועלען מיר קיינמאָל צו גאָר נישט קומען; דער־
נאָך דאַרף מען זיך שטעלען דעקען די שוהל—מיט׳ס געוואַלד
מוזען מיר אָנהויבען צו לעבען אויפס נייע — אַז נישט
וועט קיינמאָל גאָר נישט זיין. ווי זאָגט איהר, ר׳ ברוך?

ערשטער בעל־בית:

צוליעב דעם בעדאַרף מען טאַקע צומערשט אויפבויען די
קהילה, און אַקהילה איז די שוהל. אַז מיר וועלען האָ־
בען אַ שוהל, וועלען מיר האָבען אַ קהילה.

צווייטער בעל־בית:

און איך מיין אַ תלמוד־תורה. צומערשט בעדאַרף מען דינ־
גען אַ מלמד צו די קינדערלעך. וואָס איז אַ שטאָדט אָהן

תורה? אַז מיר וועלן האָבען אַ תלמוד-תורה, וועלען מיר האָבען אַ שטאָדט.

ר׳ נחמיה:

און איך מיין גאָר אַ קליינעם ביקור-חולים. עס קומען אַהיים די בעלי-בתים פון דער פרעמד. אַזוי פיעל קראַנקע איז פערהאַן, רחמנא לצלן; איך מיין, אַז אַ ביקור חולים.

ר׳ חנן

מיט בעבייזער:

און וואָס נאָך האָט זיך אייך פערגלוסט? אפשר באַלד אויך שוין אַ מושב-זקנים. מיט אידען איז שטענדיג אַזוי. מען האָט נאָך ניט קיין הקדש, נאָך נישט קיין דאַך אויף דער שוהל און איהם פערגלוסט זיך שוין אַ ביקור-חולים. האַלט איין אַ ביסעל דעם יצר-הרע אויף שפּעטער.

ר׳ נחמיה:

איך האָב נור געמיינט, אַזוי פיעל קראַנקע, רחמנא לצלן...

ר׳ חנן:

צום ערשט אַ הקדש. איך גיב אַ וועגדטיל פון מיין שטוב. סיי ווי סיי איז זי חרוב — די גוים האָבען זי צושלעפּט, ווען מיר זענען נישט געווען — ר׳ ברוך, וויפיעל גיט איהר? איהר זענט דאָך עפּעס געוואוינט צו געבען.

ר׳ ברוך:

קוקט איהם אָן:

פון מיין צופיהרטע נחלה?

ר׳ חנן:

געבען פון וואָס מען האָט. מען דאַרף זיך לערנען לעבען ווי אַמאָל מיט געוואַלד.

ר׳ ברוך

קרעכצט:

נעהמט אַראָב דעם דאַך פון מיין שטוב און דעקט די שוהל. גלייכער מיין שטוב שטעהט אָהן אַ דאַך, איידער די שוהל.

ר׳ חנן:

האָבען מיר שוין פאַר דער שוהל אַ דאַך, און אַ וועגדטיל פאַר׳ן הקדש—ווער גיט נאָך? ר׳ חיים, וואָס שוויגט איהר?

ר׳ חיים:

נעהמט אַרויס די פענסטער און טהיר פון מיין שטוב — פאַר גנבה האָב איך נישט וואָס מורא צו האָבען—און צום ווינטער איז נאָך אַזוי ווייט...

ר׳ חנן

מיט פרייד:

אידען, איהר זעהט, די שטאָדט וואַקסט. די שטאָדט וואַקסט, אָ-וואָ.

ר׳ נחמיה:

און איך מיין, אַז מיר דאַרפען וואַרטען מיט די שוהל אויף די בעלי-בתים, וואָס זענען אין דער פרעמד, ביז זיי וועלען צוריקקומען. עס איז נישט קיין רעכט, די מצוה אויסצו-כאַפּען פאַר זיך אַליין.

ר׳ חנן:

עס וועט פאַר זיי אויך איבערבלייבען.

איינער פון די פרעמדע:

איהר וואָלט זיך ליעבער מיט אַמעריקאַ דורכגעשריבען — בין איך אין לאַכמאַנאָוו געוועז, האָבען דאָרט אידען געקרי-גען פון אַמעריקאַ אַ שלל מיט געלד אויף די זאַכען.

אַ צווייטער אָרימאַן:

דאָס איז גערעדט. וואָס בויט איהר אַ הקדש, אַ שוהל? איהר שרייבט זיך אַדורך מיט אַמעריקאַ, וואָלט איהר שוין גע-האַט אַ הקדש, אַ שוהל—ברויט וואָלט איהר געהאַט, אָט וואָס איהר וואָלט געהאַט.

אַ היימישער:

איהר מעגט עס זאָגען נאָך אַמאָל, ווען מיר וואָלטען נור געוועזען געוואוסט דעם וועג קיין אַמעריקאַ, וואָלטען מיר בעדאַרפט זאָרגען, ווען אַמעריקאַ וואָלט נור געוועזען גע-וואוסט פון אונזערע צרות. די פרעמדע, דערהערענדיג דאָס וואָרט אַמעריקאַ, הויבען זיך אויף און קומען אַלע אַהער.

אײניגע מיט אמאָל:

װער רעדט פון אַמעריקאַ?—װאָס אַמעריקאַ?

אײנער:

מײן זון איז דאָרט.

אַ צװײטער

שטעקט אױס אַ שטיקעל פּאַפּיער מיט אַדרעסען:

מײן פעטער, מײן מאַמעס ברודער.

אַ דריטער:

װאָס אַ פעטער, מײן אײגענער ברודער!

אַ אידענע:

װאָס רעדט איהר? אַמעריקאַ—מײן מאַן, מײן מאַן!

נאָך אײנער:

נעהמט דעם אַדרעס, איך בעט אײך, נעהמט דעם אַדרעס—דאָ האָט איהר דעם אַדרעס. פון אַלע זײטען שטרעקען זיך אױס שטיקלעך פּאַפּיער מיט אַדרעסען.

ר׳ חנן:

שטילט אײך אײן, מען האָט נאָך נישט געפונען דעם װעג קײן אַמעריקאַ. די אידען שטילען זיך אײן.

אַ אידענע:

אַזעלכע קלוגע אידען—פאַר אַלעמען זענען זײ קלוג, אַ שוהל צו שאַפען, אַ הקדש—נור דעם װעג קײן אַמעריקאַ.

ר׳ חנן:

מיר זענען אָבגעשניטען פון דער װעלט, מיר זיצען אײנע אַלײן—מלחמות פון אַלע זײטען—אױף אַלע װעגען לױערט דער טױט. מיר װײסען נישט, צו װעמען מיר געהערען, הײנט צו אײנעם, מאָרגען צו אַ צװײטען. מען קען דאָך צו גאָר נישט דערגײן.

אַ אידענע:

און װאָס־זשע רעדט איהר פון אַמעריקאַ װידער? שװײגט שױן בעסער שטיל.

אַ צװײטער:

װאָס האָט איהר נאָך צו שיטען זאַלץ אױף די װאונדען.

אַ היימישער איד

אין בענקשאַפט:

אַך, אַמעריקאַ, אַמעריקאַ! ווען איך קען נור מאַכען אַזוי, אַז דאָס שטיקעלע פּאַפּיער *ער ווייזט אויף אַ אדרעס* זאָל דערגעהען דאָרט אַהין, צו מיין ברודערס זוהן, לייבעש האָט מען איהם גערופען אין דער היים — איך האָב איהם אויסגעבאָרגט דעם ערשטען פינף און צוואַנציגער ווען ער איז געפאָהרען קיין אַמעריקאַ — ווען ער ווייסט, אין וואָס פאַר אַ לאַגע איך געפין זיך! שאַ, אָדער גאָר צו מיין שוואָגער, מיין ווייבס ברודער, אין ברוקלין וואויגט ער, נעבען ניו-יאָרק, און געהייסען האָט ער פון דער היים חיים פאַבריק-מאַכער. אַך, גאָטעניו, טאַטעניו! ווען איך קען נור צו איהם איין בריוועל אַראָבשרייבען, קויף איך דאָך אַלע אָב, אַזוי ווי איהר שטעהט און געהט, אַזוי ווי איהר זעהט מיך אַ לעבעדיגען.

אַ צווייטער:

זענען מיר מיט אַמעריקאַ אַ ביסעלע מעהר קרובים, קעהרן מיר זיך מיט אַמעריקאַ שוין מעהר אָהן. אַ שוועסטערן-זוהן, אַ שוואָגער. וואָס מיר שוועסטערן-זוהן, וואָס מיר שוואָגער, — אַ אייגענעם זוהן אין אַמעריקאַ, פאַרשטאַנען? *שטופּט איהם דעם אַדרעס אין פּנים אריין.* אָט האָסטו דעם אַדרעס.

אַ אידענע:

נאַ, שוין זייער אַמעריקאַ איך האָב דאָרט אַ אייגענעם מאַן — דעם טאַטען פון מיינע קינדער, און עס איז זייער אַמעריקאַ. נישט געמאָזעלט און נישט געפּאָקט און עס איז זייער אַמעריקאַ.

ר' חנן:

קריגט אייך נישט, קריגט אייך נישט, אַמעריקאַ וועט פאַר אייך אַלע סטייען, אַמעריקאַ איז גענוג גרויס. לאָז מען נור אויסגעפינען דעם וועג קיין אַמעריקאַ.

אַ אידענע:

איך וואָלט נור געוואָלט וויסען איין זאַך: אָבער זיי קלערען פון אונז? אָבער זיי האָבען אונז אין זינען?

אַ צ װ ײ ט ע ר:

װאָס איז פאַר אַ חילוק? אַז זײ קענען אונז גישט העלפען!

ר׳ ח נ ן:

שאַ, אַט קומען אידען צוגעהען, אפשר װעלען מיר בײ זײ מעהר דערגעהען — עס קומען ארײַן אידען מיט פעקליך אויף די פלײצעס. ר׳ חנן קוקט זיך צו זײ צו. הײמישע? שלום-עליכם.

ע ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

מיר געהען צוריק אין אונזער שטעדטיל.

ר׳ ח נ ן:

פון װאַנען קומט איהר צוגעהען?

ע ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

מיר קומען פון יענער זײט — װאו עס איז אַמאָל רוסלאַנד געװען.

ר׳ ח נ ן:

און װאָס איז דאָרט הײנט?

ע ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

תוהו ובוהו, אַזוי װי אײדער גאָט האָט בעשאַפען די װעלט.

צ װ ײ ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר

אַ הױכער יונגערמאַן:

נײן, עס איז דאָרט מבול-צײט.

ר׳ ח נ ן:

װאָס הײסט?

ע ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

עס איז הפקר די װעלט, װער עס װיל, װער עס קען — קומט און נעהמט.

צ װ ײ ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

לת דין ולת דײן.

ר׳ ח נ ן:

גאָט׳ס שטראָף פאַר קין׳ס זין, פאַר אַזױ פיעל יאָהרען פערגאָסען בלוט, פאַר לעסטערונג גאָט. לאַנג זאַמלען זיך די װאָלקענס, ביז עס קראַכט דער שטורם אויס.

ח נ ן:

און מיט אחינו בני ישראל וואָס הערט זיך דאָרט? דער יונ־גערמאַן קרעכצט.

י ד ע ן:

וואָס?

ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

אידיש בלוט פליסט אין די גאַסען טייכען ווייז.

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ אַ ן:

ווי צו חורבן ירושלים. —

ע ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

מיט שווערד און פייער פאַרטיליגט דער שונא. ווער עס אַנטרינט פון שווערד, פאַלט אין פייער.

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ אַ ן:

און ווער עס אַנטרונט פון פייער — פאַלט פון מגפות און עפידעמיעס. —

ע ר ש ט ע ר פ ר ע מ ד ע ר:

אָפּגעמעקט ווערען מיר פון דר׳ערד. אידען שרייען אויס. וועה צו אונז! וועה צו אונז!

א א י ד

צו ר׳ חנן:

פאַר וואָס קומט עס אונז? וואָס שלאָגט ער אונז פאַר־פרעמדע זינד.

ר׳ ח נ ן:

מיר זעהען נור אונזער לייד, ווייל עס טהוט אונז וועה, אָבער זעהט איהר נישט גאָט׳ס האַנד דערין? מיר האָבען דאָך געבעטען דערויף טאָג און נאַכט, אַז בעווייזען זאָל ער זיין גערעכטיגקייט, און מיט אַ פייערדיגע האַנד זאָל ער אָבמעקען דעם ממשלת זדון פון דער וועלט. הייַנט אַז עס קומט, מיר זעהען דעם נס פאַר די אויגען—גאָט פערטיליגט אַ שטאַרקען און אַ מעכטיגען פיינד — זענען מיר נישט צו־פרידען דערפון, ווייל עס ריהרט אָן אונזער אייגען לייב.

די אידען:

צו ר׳ נחמיה׳ן מיט געבייזער:

ער שטראָפט דעם גוי און טרעפט אונז. אויף אונז, אויף אונז גיסט ער דאָך אויס זיין צאָרן און האַס. זעהט, זעהט, וואָס ער האָט געמאַכט אויס אונז!

ר׳ חנן:

ווער זענען מיר דאָס אַזעלכע, וואָס צוליעב אונז זאָל ער זיין גערעכטיגקייט נישט בעווייזען? און ווען אַפילו עס געהט איבער אונזער לייב — דאַרפען מיר צופריעדען זיין, אונז שטראָפט ער נור מיט דעם לייב, זיי פערטיליגט ער די נשמה. מעקט זיי אָב פון דר׳ערד. איהר פאַרשטעהט, איהר פערשטעהט?

ר׳ נחמיה

צו די פרעמדע:

וואָס זאָגט מען דאָרט ביי אייך? וואָס איז דער מיין דער-פון?—וואָס ועט דער סוף זיין?

ערשטער פרעמדער:

האָט איהר דען נישט געהערט דערפון?ביידע פרעמדע קוקען זיך אָן. אַז דאָס אַלעס איז צוליעב אידענס וועגען. כדי דער טערק זאָל צובראָכען ווערען.

ר׳ חנן:

איהר הערט?—איהר הערט?

ר׳ נחמיה:

פערצעהלט, אידען, פערצעהלט, מיר זיצען דאָ אָבגעשני-טען פון דער וועלט.

א צווייטער:

אָהן אַ צייטונג, אָהן אַ גאַזעט—מיר ווייסען נישט. וואָס עס טהוט זיך אויף דער וועלט.

ר׳ חנן:

קיינער קומט נישט צוגעהען—קיינער זאָגט נישט, ווי לאַנג, און צו וואָס?—און וואָס ועט זיין דער סוף דערפון?

אידען:

פערצעהלט, געדענקט אין גאָט, פערצעהלט.

דער פרעמדער:

אַז אין פּאַריז זיצען די ממלכות און טראַכטען פּלענער,
און שרייבען אַ זאַקאָן, אַז עס זאָל שוין מעהר קיין מלחמות
נישט זיין אויף דער וועלט.

דער צווייטער:

און דאָס איז נאָך גאָר נישט.

ר׳ חנן:

וואָס מיינט איהר, עס איז קיין גערעכטיגקייט נישט דאָ
אויף דער וועלט?

דער פרעמדער:

ארץ־ישראל אַלץ אַ באַלוין פאַר אידען פאַר אַלע יסורים
וועט לעולם ועד צו די אידישע נאַציאָן אָפּגעגעבען.

די אידען

שרייען אויס:

וואָס?

דער צווייטער פרעמדער:

דער ענגלישער קעניג האָט עס הייליג פערשפּראָכען.

דער יונגערמאַן:

דער ענגלישער איז גאָר נישט. דער אַמעריקאַנער, אָט ווער,
דער אַמעריקאַנער אַליין האָט עס געגעבען שוואַרץ אויף
ווייס.

די אידען:

ווען וועט דאָס זיין?

דער פרמדער:

אָט שוין.

דער יונגערמאַן:

אידען פאָהרען שוין, פון אָדעס האָבען זיך אידען אויף
קליינע שיפלעך געלאָזט איבער׳ן שוואַרצען ים.

דער פרעמדער:

ביי אונז וואַרט מען נור, אַז מען זאָל די גרעניץ עפענען,
דאָס גאַנצע מקום שטעהט ברייט מיט האַק און פּאַק נור
נאָך ארץ־ישראל צו געהען.

דער יונגערמאַן:

עס איז אַ פּאַקט, עס איז אַ פּאַקט.

אַ איד:

פון וואַנען ווייסט איהר דאָס אַלעס?

דער פרעמדער:

ווייסט ווי הייסט? עס קלינגט אַ וועלט. אין אַלע צייטונגען געשטאַנען.

דער פרעמדער:

מען וואַרט נור ביז מען וועט די גרענעץ עפענען, אַמעריקאַ וועט נאָך אונז שיפען שיקען מיט אייגענע מאַטראָזען, וואָס רעדען לשון קודש, און אַזש קיין ארץ ישראל אַראָבפיהרען.

אַ פרוי:

און וואָס וועט זיין מיט שפייז?

אַ מוטער:

און מיט מילך?

אַ אַלטער איד:

און מיט רפואות פאַר קראַנקע?

דער יונגערמאַן:

פאַר אַלצדינג געזאָרגט, אָנגעטיכס און שפייז שטעהען אונ-טער דער גרענעץ, וואַרטען נור, אַז מען זאָל קענען צו אונז דערגעהען.

דער פרעמדער:

און פאַר יעדען איינעם זיין הויז און זיין פעלד אָנגעגרייט, פערד און כלים. מיט אַלדינג, וואָס מען נויטיגט זיך דערין.

דער יונגערמאַן:

אַזוי אויף אַ קאָמערציעלען שטייגער—ווי אַמעריקאַ קען.

אַ היימישער איד:

גאָטעניו, גאָטעניו, וואָס דאַרף איך דען מעהר? אַ הויז צו וואוינען, אַ שטיקעל פעלד אויף תבואה, אַ גערטענדיל אַ קליינס—אויף גרינס פאַר זומערצייט, אַ קוה—אויף מילך פאַר די קינדערליך, אַ פערד און וועגעלע, אַ פּאָר אָקסעליך און שעפעליך, ווי אין די תורה שטעהט. וואָס בעדאַרף איך דען מעהר?—

די אידען

ארום:

אודאי אזוי, אודאי אזוי!

ר' חנן

צו די אידען ארום:

וואס איך האב שטענדיג געזאגט, אז עס איז דא עפּעס א טעם דערביי, א וועלט ווערט נישט משוגע פאר גאר נישט. מען נעהמט נישט און מען הרגע'ט אויס א וועלט מיט מענשען און מען מאכט א תל פון מדינות—עס מוז עפּעס זיין א מיין דערביי. אט יעצט פערשטעהט איהר שוין דעם טעם דערפון?

א אידענע:

איך האב מורא צו רעדען, איך פערשטעה נישט, איהר זאלט מיר לעבען, איר זענט דאך קלוגע לייט. פון איין זייט פערצעהלען זיי, אז מען הרגע'ט אויס אידען, אידיש בלוט גיסט זיך אין די גאסען, און פון די צווייטע זייט אזעלכע ישועות טובות ונחמות. עס איז דאך משוגע צו ווערען, איך בין נור א נאריש ווייב.

ר' חנן:

דאס איז דאך טאקע דער מיין דערפון. צום ערשט, איידער משיח וועט קומען, וועלען חבלי-משיח זיין, וועלען שלעכטע צייטען קומען איבער דער וועלט, וועט יעדער נשמה ציטערן אין יעדען גוף, און אדורכגעהען ווי זאמד דורך א זיפּ.

ר' נחמיה

שאקעלט צו מיט'ן קאפּ:

אזוי ווי אין די הייליגע ספרים שטעהט.

די אידען

צו די פרעמדע:

ווען וועט שוין דאס זיין? ווען? ווען?

א צווייטער:

מיר האבען דאך שוין קיין כוח נישט צו ווארטען.

א פרוי:

אונזערע קינדער געהען דאך אויס פאר אונזערע אויגען.

אַ צווייטע:

און מיר אַליין!

פרעמדער:

עס מוז נאָך נעהמען אַ שטיקעל צייט.

דער יונגערמאַן:

ביז אַלעס וועט אין אָרדענונג זיין.

ר׳ חנן

פיעל מיט פרייד:

עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט—עס איז דאָ יושר, גערעכטיגקייט—ניין, ניין. לעבען בעדאַרף מען אָנהויבען אויפסנייע, מען מוז לעבען און מיר וועלען לעבען. פון אַלדעם שלעכטען וועט נעהמען אַ סוף. מיר מוזען פערגעסען, וואָס עס איז געוועזן, די טויטע זענען טויט—מיר קענען זיי נישט צוריק לעבעדיג מאַכען, אַזוי האָט גאָט געוואָלט — און די לעבעדיגע בעדאַרפען לעבען. צדק און יושר וועט צוריק איינגעפירט ווערען אויף דער וועלט, אויס כאַפעניש, אויס בהלה, מיינס וועט זיין מיינס און דיינס וועט זיין דיינס. די בעלי־בתים וועלען צוריק קומען מיט גאָט׳ס הילף—און מיר דאַרפען זיך נעהמען צוריק צום האַנדעל. מיר וועלען צוריק אויפבויען אַ שטאָדט און ווען מיר וועלען זוכה זיין דערצו מיט גאָט׳ס הילף, וועט מקוים ווערען, וואָס די יודען פערצעהלען — די ממלכות וועלען זיך פאַר אונז אָננעהמען—מיר וועלען האָבען א אייגען לאַנד, א אייגענע מלוכה. וואָס מיינט איהר, די וועלט איז שוין אונטערגעגאַנגען? — מיר דאַרפען נור אָנהויבען צו לעבען אויפסנייע.

די אידען:

אָבער ווי אַזוי? ווי אַזוי?

ר׳ חנן:

אָט וועל איך אייך ווייזען ווי אַזוי: איך האָב איינאיינציגע טאָכטער, איך האָב געהאַט פאַר איהר אַ חתן, אַ פיינעם יונגען מאַן, איך האָב איהם געליעבט ווי אַ אייגען קינד, געשטאָרבען—וועל איך, אם ירצה השם, מיין טאָכטער היינט

פאַר אַ כלה מאַכען. איך נעהם ברוך לייביש'ס יונגעל. מענשען זאָגען, ער איז נאָך צו קליין, מען קען נישט וואַרטען ביז ער וועט גרויס ווערען — עס איז בהלה־צייט. און כאָטש מיר האָבען אַליין גאָרנישט. מירביידע זענען געוואָרען אָרימע לייט, וועל איך זיי אָבגעבען אַ שטיקעל פון מיין צופיהרטע נחלה, זאָלען זיי לעבען ווי אַלע אידען לעבען אין דער יעצטיגער צייט. ווייזט אויף ר' ברוך לייביש'ס. און איך וועל זיך מתחייב זיין איהם צו געבען, כמה וכמה זהובים נדן, ווען גאָט וועט מיר העלפען, און לכבוד אָט די צוויי אורחים, וואָס האָבען אונז געבראַכט די פרעהליכע בשורות, וועלען מיר היינט נאָך מנחה — טאַקע תנאים שרייבען. זאָל עס אַ אָנהויב זיין פון אַ נייע צייט. קיין לעקעך און בראָנפן האָבען מיר נישט, האָבען מיר דערפאַר שענע בכבוד'ע לייט, אַ פולע שוהל מיט אידען אָהן עין־הרע. און אפשר, ווען מיר וועלען זיך אַלע צוזאַמענלעגען, וועט זיך געפינען אַ כזית ברויט אַ מוציא צו מאַכען. הע!

טהייל פון די אידען:

עס וועט אַ גוטער סימן זיין.

ר' נחמיה:

די ערשטע תנאים אין דער שוהל.

אַ אידענע:

דעם מלאך־המות אָבצושרעקען.

די פרעמדע אורחים:

אַ נייע לעבען אָנצוהויבען.

ר' ברוך־לייביש:

איך בין פערטיג, מיין סחורה איז גרייט, און איך מיין, עס איז אַ גלייכע זאַך אויך. נור פלוצים אַזוי אומגערעכט?

ר' חנן:

איך האָב עס אייך שוין לענגס געוואָלט זאָגען — בחינם אָבשלעפען די צייט. אויף מלבושים איז נישטאָ וואָס צו וואַרטען, מיר האָבען דאָך סיי ווי סיי נישט. און אויף קיין נדן אויך נישט, אַז איהר ווילט, וועל איך זיי פערשרייבען מיין נחלה. אַזוי ווי איך האָב אייך געזאָגט, כאָטש עס איז

נישטאָ וואָס צו פערשרייבען. טהיר און פענסטער האָבען די גוים צושלעפט, אַ ווענדטיל האָב איך פאַרן הקדש אַוועקגעשענקט — אַזוי ווי מיר אַלע לעבען וועלען זיי אויך לעבען—ביז גאָט וועט געבען בעסערע צייטען!

ר׳ ברוך-לייביש:

אַז אייך איז ליעב — איך אַזוי ווי איך האָב אייך געזאָגט אפשר איז דאָס דער וועג. זאָל זיך מיט אונזערע קינדער אָנהויבען אַ בעסער מזל פאַר אונז און פאַר אַלע אידען.

ר׳ חנן:

דאָס, וואָס איך מיין.

ר׳ נחמיה:

עס איז אַן־אַלטער אידישער מנהג.

ר׳ חנן:

איז מיר איינגעפאַלען, בשעת די אידען האָבען פערצעהלט פון די ישועות טובות, וואָס מען הערט אויף דער וועלט — וועל איך נאָך מיין מעדעל געהען, און איהר, מחותן, זעהט, אויב עס איז אַ איד דאָ, וואָס קען שרייבען תורה־כתב, אפשר אַ סופר דאָ צווישען די פרעמדע אידען?

איינער פון די אידען:

און פאַר אַ כזית זאָלט איהר זיך אויך נישט זאָרגען. עס געפינען זיך דאָ גענוג אידען, וואָס שלאָפען אויף זעק מיט געלד.

צווייטער:

און אונזער פאָדריאַטשיק דעריבען האָט אַ פולען קעלער מיט קאַרטאָפליס אָבגעלעגט. און ברויט ביז אונטער דעם דאַך.

ערשטער:

און קיין סטראַזשניק איז נישטאָ, קיין פריסטאַוו.

ר׳ חנן:

וואָס טהוט זיך מיט אייך, אידען? שוין אויס בהלה, אויס געוואַלד, ווען אַלעס איז הפקר געווען—וועלט ווערט צוריק וועלט, אין תפיסה וועט איהר דערפאַר געהען. און איבעריגענס, איך האָב נאָך פאַר מיין טאָכטער פאַר אַ מאַלצייט צוגעבען כאָטש מלחמה־צייט, נור אַ איד לעגט שטענדיג

אָב פּאַר אַזעלכע זאַכען. קניפּט זיך אויף אַ בענדיל, װאָס ער טראָגט אויפ'ן הארץ. נאָט אייך געלד. געהט אַרויס און קויפט ביי דעם פּאָדריאַטשיק וואָס איהר וועט קריגען — און זאָגט די ווייבער, אַז זיי זאָלען אַ מאָלצייט אָנגרייטען פאַר אַלע אידען, אַלע וועלען מיר זיך משמח זיין.

די ווייבער

מיט פרייד:

אין שוהל-הויף וועלען מיר אַ פייער מאַכען, אַלצדינג וועט זיין אָנגעגרייט.

ר' חנן

צום מחותן:

איהר פערשטעהט דאָך, ווען איהר מוטער וואָלט געלעבט, וואָלט אַנדערש געווען. כאָטש עס איז אַזאַ שלעכטע צייט— איהר פערשטעהט דאָך, אַ פאָטער קען זיך קיין עצה נישט געבען. דורך דעם וועט איהר מוזען צוליב נעהמען— די כלה האָט קיין קליידער, קיין ציערונג; זי וועט קומען אַזוי ווי זי שטעהט און געהט.

ר' ברוך:

איך פערשטעה, איך פערשטעה—אַזוי ווי דער חתן. ר' חנן געהט אָב. אַ טייהל פון די פרויען געהען פאַרברייטען עסען. די אידען מאַכען אַלדינג גרייט צו די תנאים.

איינע פון די פרויען

געהט צו צו די אנדערע:

וועה איז מיר, מען זאָגט דאָך אַז דער חתן לעבט.

די פרויען:

וועמענס חתן?

די ערשטע:

ר' חנן'ס טאָכטער'ס.

צווייטע:

ווייס ווי הייסט? אָט איז דאָך אַהרון היטעלמאַכער'ס זוהן אַהיים געקומען און האָט אַליין פערצעהלט, אַז זיי זענען געשטאָרבען אין קריג צוזאַמען מיט פעסע אייטעל'ס מאַן;

ער אַליין האָט זיי געהאָלפען באַגראָבען אויפ'ן אַ אידישען גוטען-אָרט אין אַ פוילישׁ שטעדטיל.

ערשטער:

און נחום-לייביש האָט פערצעהלט, אַז מען האָט איהם געזעהען אין אַ רוסישע שטאָדט, ער האַנדעלט דאָרט מיט טהע.

צווייטער:

און אָט איז ר' חיים געקומען צו געהען, האָט ער פערצעהלט, אַז פיעלע פון אונזערע לייט האָט דער דייטש פאַנגען גענומען און זיי זענען אין דייטשלאַנד.

אַ דריטע

וועלכע איז שוין צוגעקומען מיט נאָך פרויען צום רעדיל:

ניין, זענען שוין פון דייטשלאַנד אויך אַוועק. עס האָט איהם ווער געזעהען מיט מיין מאַן, מען זאָגט אין האָלאַנד, צי וואו, מען האַלט איהם דאָרט געפאַנגען, ווייל ער האָט די גרענעץ געגנבעט.

פערטע:

מילא, ער איז דאָך נור אַ חתן געווען. וואָס טהון אַנדערע ווייבער, וואָס האָבען קינדער, און ווייסען נישט אָבער זייער מאַנען לעבען אָדער זענען טויט. ווייזט אויף אַ פרוי.

די פרוי הויבט אָן צו וויינען.

ערשטע

טרייסט זי:

איהר זאָלט נישט גלויבען, אַז אייערער איז געשטאָרבען אין איינעם מיט ר' חנכ'ס חתן. ער איז מיט מיינעם טיעף אין רוסיי. זיי זענען רייך געוואָרען. פיהרען האַנדעל מיט צוקער. אַ מאַן, וואָס איז געקומען פון דאָרט, האָט אַליין פערצעהלט.

די צווייטע:

יאָ, יאָ, פיעל זענען רייך געוואָרען, קענען זיך נור נישט איבערשרייבען מיט אונז.

נאָך אַ פרוי

קומט צו, זאָגט צו די וויינענדיגע פרוי:

איהר זאָלט זיי נישט גלויבען, וואָס זיי פערצעהלען. עס

איז אַ ליגענד. בעריל־חיים האָט אַליין געזאָגט, אַז ער איז טויט. געהאָלפען זיי בעגראָבען אין אַ פּויליש שטעדטיל. איהר זענט אַ אַלמנה.

די אַלמנה:

הערט אויף, הערט אויף, מען קען דאָך משוגע ווערען. ער איז טויט, ער איז לעבעדיג, עס איז מיר אַלעס איינס.

וויינט.

ערשטע:

אַך, גליקליך זענען די ווייבער, וואָס האָבען זייערע מענער אין אַמעריקאַ.

די צווייטע:

נאַר איינער, זיי זענען גאָר נישט אַזוי זיכער מיט זיי,

רוימט איין: מען זאָגט, אַז די אַלע מענער, וואָס האָבען ווייבער אין דער היים, האָבען דאָרטען חתונה געהאַט, וואוינען זיך אין שענע מויערן, האָבען קינדערליך מיט זייערע פרויען. פיעל יאָהרען האָבען זיי קיין ווייב נישט געהאַט, האָבען זיי די אַמעריקאַנער רבנים גט'ן געגעבען—אַזאַ זאַכען אין אַמעריקאַ.

אַ ווייבעל

וואָס האָט אַ מאַן אין אַמעריקאַ.

עס איז אַ ליגענד, אַ ליגענד. אונזערע מענער וואַרטען אויף אונז.

אַ צווייטע:

שרייבט דאָך מיר מאַן, איך זאָל איהם מיין בילד שיקען.

נעהמט ארויס א בריף.

ערשטע

רייצט זיך מיט זיי:

אודאי אַזוי, יענע לעבען זיך ווי די פּריצים, רייך געוואָרען אין וואוילטאָג און פערגעניגען — וועלען זיי זיך אַזעלכע ווייבער צוריקנעהמען?

איינע פון די פרויען:

גאָט מיינער, וואָס רעדען זיי? הערט אויף, הערט אויף, מען קען דאָך משוגע ווערען. די ווייבער צוגעהען זיך סודען'דיג.

זיך. עס קומט אריין ר׳ חנן מיט דינה׳ן. דאָס מיידעל פון אַ יאָהר אַכט-צעהן-נײַנצעהן, אָרים אָבער ריין אָנגעטהאָן, טראָגט אָבגעטראָגענע, אָבער אַמאָל זעהט זיך אויס נגידשע קליידער. זי איז באָרפוס.

ר׳ חנן:

פאַר וואָס ווילסט דו נישט דעם שידוך? דער שידוך געפעלט דיר נישט?

דינה:

ניין, איך מיין, ער לעבט.

ר׳ חנן:

ווער?

דינה:

יוסף.

ר׳ חנן:

דיין ערשטער חתן — וואָס רעדסט דו? האָט דאָך בעריל איהם אַליין געזעהען בעגראָבען. בעריל איז דאָך געווען דערביי—אין איינעם מיט פעסעס מאַן, איז ער דאָך גע-פאַלען אין קריג.

דינה:

ניין, טאַטע, ניין.

ר׳ חנן:

בעריל האָט דאָך געדיענט מיט איהם אין איין פולק, די גאַנצע צייט געווען צוזאַמען. האָט דאָך דער רב אַליין גובה עדות געווען.

דינה:

ניין, טאַטע, ניין, ער לעבט.

ר׳ חנן:

פון וואַנען ווייסט דו?

דינה:

ער קומט דאָך מיר אַלע נאַכט צו חלום. שטעהט ביי מיר, אַזאַ הויכער, און אויסגעדאַרטער, און בעט זיך ביי מיר מיט אַזאַ בעטענדיק שטים, ווי ער וואָלט געוויינט, אַז איך זאָל וואַרטען אויף איהם—ער וועט קומען נאָך מיר צו געהען.

ר׳ חנן:

נאַרישקייטען, לעבעדיגע קומען נישט צו חלום. קומען צו געהען אויף דער וואָהר. אין חלום קומען נור טויטע צו געהען. אין טהיר בעווייזט זיך פלוצים א הויכער יונגערמאַן, אנגעטהאָן אין א זעלנערישען מאַנטעל. ער איז זייער דאַר און אויסגעצויגען, האַלט א ליידיג זעקעל אויף די פלייצעס, און געהט מיט א שטעקעל מיט זעהר לאַנגזאַמע טריט. די פרויען ביי די טהיר, וועלכע בעמערקען איהם צום ערשט, קוקען איהם נאָך.

ערשטע:

ווער איז דאָס!

א איד:

איך האָב איהם ערשט געזעהען אריינגעהען.

א דריטע:

גיב נור אַ קוק, ווי שטיל ער געהט. אַזוי ווי אַ שאָטען.

ערשטע:

עס איז פון שוואַכקייט.

ערשטע:

מיר דאַכט זיך, ער איז בעקאַנט. איך האָב מורא פאַר די רעד.

די צווייטע:

וואָס מיינט איהר?

ערשטע:

קוקט איהם אָן—מיר דאַכט זיך...

צווייטע

האַלב אויסשרייענדיג:

גאָט מיינער, וואָס זעה איך!

אַ דריטע:

איהר ערקענט איהם נישט? קוקט זיך גוט איין.

די ווייבער

הויבען אָן פלוצים צו שרייען:

ר׳ חנן, ר׳ חנן, ר׳ חנן!

ר׳ חנן

פון דערווייטענס:

וואָס איז? ווער רופט מיך? ר׳ חנן קומט אָן דעם בלייכען יונגען מאַן א געגען, שטעלט זיך אָב א ווײלע, ציטערט און קוקט. פון דערווייטענס דער־הערט זיך דינה׳ס געשרייען יוסף! יוסף! זי וויל צולויפען צו איהם, האלט זיך א ביסעל אינסטינקטיוו אליין איין. דער פאָטער האלט זי צוריק ווי מיט די האנד.

יוסף:

דריבט אויף די אויגען. האלט זיין האנד, ווי ער וואלט שלום־עליכם גע־וואלט געבען.

ר׳ חנן

האלט זיך צוריק פון איהם צו געבען די האנד:

ווייסט, מען האָט דאָך געזאָגט.

יוסף

מיט א שוואכער שטימע:

וואָס האָט מען געזאָגט?

ר׳ חנן:

אַז דו ביסט, חלילה, טויט. געשטאָרבען אין קריג

די אלמנה

מיט ציטער:

אין איינעם מיט מיין מאַן געפאַלען.

יוסף

מיט א פרעמדען שמייכעל:

און אַז מען איז געשטאָרבען, איז מען דען שוין טויט?

אלע קוקען זיך אָן פערפרעמדעט.

ר׳ חנן:

איך פערשטעה דיך נישט, וואָס דו מיינסט.

ר׳ נחמיה:

וואָס איז דאָ נישט דאָ צו פערשטעהען? און מיר זענען נישט געשטאָרבען? דערמאָנט זיך, וויפיעל מאָל האָבען מיר געזעהען דעם טויט פאַר די אויגען. און דאָך זענען מיר נישט טויט?

י ו ס ף

שאקעלט צו מיטן קאפ.

ד ע ר ע ו ל ם:

אַודאי אַזוי, אַודאי אַזוי!

פ אָ ר ה א נ ג פ א ל ט.

צווייטער אקט:

א גרויסע שטוב. טהיר און פענסטער זענען
ארויסגענומען. א האלב=איינגעפאלענער אויווען:
אויף א שענק אין א ווינקעל ליעגט א קראנקע
אלטע פרוי. נעבען איהר זיצט דינה

דינה:

איך האָב אייך שטענדיק געזאָגט, מחותּ׳נטע, אַז ער לעבט. דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, און איהר האָט מיר נישט גע־וואָלט גלויבען.

די מוטער:

וואו איז ער? וואו איז ער שוין?

דינה:

אָט קומט ער שוין מיט׳ן טאַטען, איך בין אייך געקומען אָנזאָגן. נאָר שרעקט אייך נישט איבער. ער זעהט אויס אַזוי שלעכט. אין די אָפענע טהיר קומט אַריין יוסף, ר׳ חנן, ר׳ נחמיה, נאָך מענער, פרויען און קינדער, וואָס האָבען זיי בעגלייט.

די מוטער

(דערזעהט איהם פון דערווייטענס, שטרעקט אויס צו איהם די הענד):

מיין קינד, מיין קינד, דו ביסט געקומען אין דער ריכטי־קער צייט. (יוסף געהט צו צו דער מוטער זעהר לאַנגזאַם).

די מוטער:

פלינקער, מיין קינד, קום, פאַר וואָס געהסט דו אַזוי פּאַ־מעליך, מיין קינד. ער קומט אָן צו איהר, זי קלאַמערט זיך אַרום איהם מיט די קראַנקע הענד. איך האָב דאָך דיך שוין בעווײנט, און יעצט שטעהסט פאַר מיר אַ לעבעדיגער. גאָט, גאָט, ווי דאַנק איך דיר, איידער איך מאַך צו מיינע אויגן! זי קלאַמערט זיך אַרום איהם, יוסף בלייבט קאַלט צוריקגעהאַלטען. דו ביסט געקומען, און איך געה אַהין. זי בעהאַלט איהר פּנים אין איהם. יוסף שווייגט. וואָס שווייגסטו, מיין קינד? וואָס רעדסט דו נישט צו מיר? יוסף שווייגט.

די מוטער:

רעד צו מיר, יוסף, איך וויל דיין קול הערען, וואָס שווייגס־טו, וואָס?

יוסף

מיט א לייכטע נידריגע שטימע:

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, מוטער?

די מוטער:

דאָס ביסטו יוסף, מיין קינד?

יוסף:

דאָס בין איך, מאַמע.

מוטער:

מיינע אויגען זענען טונקעל, איך זעה איהם נישט. זאָג מיר, דינה, וואָס האָט זיך געענדערט אין איהם? ווי זעט ער אויס?

דינה

קוקט איהם אָן:

אַזוי ווי ער האָט אויסגעזעהן, נור אָבגעצערט אַ ביסעל.

מוטער:

עפּעס וואָס האָט זיך געענדערט אין איהם. איך ווייס נישט וואָס. טאַפּט איהם אָן. דיין לייב איז אַנדערש. דיין קול איז אַנדערש. זאָגט מיר, גוטע מענטשן, וואָס האָבען זיי געמאַכט מיט איהם? איך האָב מורא פאַר דיר, מיין קינד

יוסף

מיט אַ שמייכעל:

וואָס האָסט דו מורא פאַר מיר, מאַמע?

מוטער:

עפּעס וואָס האָט זיך געענדערט אין דיר, איך ווייס נישט וואָס. אַ אידענע צו דער אַנדערע, וואָס שטעהט ביי דער טהיר. אַ מאַמעס אַ הארץ פיהלט. עפּעס זעהט ער אויס יאָ ווי לעבעדיג, און עפּעס נישט. אַ איד ווייזט מיט'ן האַנד אויפ'ן שטערן, מיינענדיג, אַז ער איז בעריהרט עפּעס.

ר' נחמיה:

וואָס טהוט מען דאָרט מיט זיי, וואָס זיי קומען אַזוי אַהיים, איינער אַזוי, און דער אַנדערער אַזוי?

אַ פרעמדער איד:

אָט אַזוי קומען זיי אַהיים. ביי אונז איז אויך איינער אַהיים

געקומען, געדענקט ער בלויז דעם וועג אין שטוב אַריין. געבליבען זיצען אָט אַזוי.

אַ צווייטער:

גוט, וואָס זיי פערגעסען. ביי אונז איז איינער אַהיים געקומען, קען ער נישט פערגעסען, שרייט ער, אַ גאַנצען טאָג, אַ גאַנצע נאַכט, פלוצלינג הויבט ער אָן צו שרייען.

ר׳ חנן:

הערט שוין אויף. ווער עס קומט אַהיים געזונד, און ווער עס קומט אַהיים קראַנק. דערפאַר איז עס דאָך מלחמה. *(געהט צו צו יוסף׳ן, נעהמענדיג איהם אוועק פון די מוטער, זאָגט ער צו איהר.)* ער איז מיעד, קומט פון אַ לאַנגען וועג, און הונגריג דערצו. *(צו דינה׳ן.)* געה צו אַ שכן אַריין זעה, אויב דו קענסט עפּעס קריגען. ער מוז נישט פיהלען גוט.

יוסף:

איך בין נישט הונגריג. און איך פיהל גוט.

ר׳ חנן:

ווי לאַנג איז שוין ווי דו האָסט נישט געגעסען?

יוסף:

אין דעם לאַנד, פון וואַנען איך קום, הונגערט מען נישט אַזוי.

ר׳ חנן:

פון דעם לאַנד, פון וואַנען דו קומסט? — וואו ביסט דאָס געווען די גאַנצע צייט?

יוסף:

איך בין געווען אין אַן׳אַנדער לאַנד, וואָס ליעגט אויף דער צווייטער זייט.

ר׳ חנן:

ווייט פון דאַנען?

יוסף:

ניין, נישט ווייט, אָט באַלד הינטער׳ן שטעדטיל, ביים וועלדיל נאָכ׳ן בערגיל. אויף יענער זייט גרענעץ.

ר׳ חנן:

פארוואונדערנדיק זיך:

איז א גרענעץ? — קיינמאָל נישט געהערט דערפון, אַז אונ־זער שטעדטיל ליעגט ביי אַ גרענעץ.

ר׳ נחמיה:

וואָס איז זיך דאָ צו וואונדערן, מען האָט גענומען אַ וועלט און זי צוטהיילט, צושניטען אויף קליינע שטיקליך, יעדען איינעם א שטיקעל איינגעטהיילט. וואו דו געהסט, וואו דו שטעהסט, האָסטו אַ גרענעץ היינט.

א צווייטער:

און מיר זיצען אָבגעשניטען. מיר ווייסען דען, וואָס טהוט זיך אויף דער וועלט?

ר׳ חנן:

איז שוין דאָרט הייסט עס אַ נ׳אַנדערע מדינה.

יוסף:

יאָ, גאָר אַנ׳אַנדער לאַנד.

א איד:

מיט אַ גאַנץ אַנדערן זאַקאָן, הע?

א עגונה:

האָט איהר אפשר דאָרט מיין מאַן באַגעגענט? מען רופט איהם ברוך, און האָט אַ פלעק ביים רעכטן אויג, האָט גע־האַנדעלט מיט פלאַקס. מען זאָגט, ער איז נתעשר געוואָרען.

יוסף:

ניין, אַזעלכען נישט באַגעגענט.

די אלמנה:

אָבער מיינעם? ער איז דאָך מיט אייך צוזאַמען אין מלחמה געווען. מען האָט דאָך געזאָגט, אַז איהר זענט ביידע, חלילה, גע׳הרגעט געוואָרען—וואו האָט איהר איהם געלאָזט?

יוסף

ווייזט מיט די האַנד:

אין יענעם לאַנד דאָרט.

די אַלמנה
שרייט אויס:
ער לעבט?
יוסף:
איך האָב צו אייך אַ גרוס. ער האָט עפּעס מיטבעפויהלען.
די אלמנה:
אָבער ער לעבט?
יוסף:
ער איז געפאַנגען.
די אלמנה
לאָזט איהם ניט רעדען:
פאַר וואָס איז ער נישט געקומען מיט אייך צו געהען?
יוסף:
די גרענעץ איז פאַרשפּאַרט
אַ צווייטע אידענע
צו דער אלמנה:
זאָלסט איהם נישט גלויבען, ברכה, דו ביסט אַ אלמנה. דיין מאַן איז טויט.
אַ צווייטער איד
צו יוספן:
און מיין זוהן? ער איז דאָך מיט דיר אין איין פולק געווען?
נאָך איינער:
און מיינער?
ר׳ חנן:
לאָזט אָב אַ מינוט. צו יוספ׳ן מיט אונצוטרויען. און דו, ווי אַזוי ביסט דו אַהיים געקומען?
יוסף:
איך האָב די גרענעץ גע׳גנב׳עט.
ר׳ חנן:
און פאַר וואָס האָסט דו נישט געלאָזט הערען פון דיר דורך דער גאַנצער צייט, אויב דו לעבסט? קיין גרוס נישט מיט-געשיקט, קיין וואָרט, גאָר נישט!

יוסף:

איך האָב נישט געהאַט קיין געלעגענהייט.

דער פרעמדער:

עס געהט קיין פּאָסט נישט?

אַ צווייטער:

די גרענעצען זענען פערשפּאַרט אין אַלע לענדער. ווי אַזוי האָט ער געזאָלט צו וויסען געבען?

ר׳ נחמיה:

וואָס הערט מען דאָרט אין יענע מקומות? מיט וועמען פיהרט מען דאָרט מלחמה, מיט׳ן רוס, צי מיט׳ן דייטש?

יוסף:

ניין, דאָרט אויף יענער זייט האָט מען שוין שלום געמאַכט.

די אידען

רופען אויס:

איהר הערט, מען האָט שוין שלום געמאַכט!

ר׳ נחמיה:

וואָס, מען שלאָגט זיך שוין נישט? ווי הייסט, ווי קען דאָס זיין?

יוסף:

דאָרט איז שוין שטיל.

אַלע:

שוין שטיל.

אַ צווייטער איד:

און וואָס הערט מען דאָרט מכּוח ברויט?

יוסף:

אין דעם נויטיגט מען זיך נישט אַזוי.

אַ אידענע:

וואָס, מען קריגט ביי אייך יעדען טאָג ברויט?

אַ צווייטע:

וואָס, מען הונגערט נישט אין יענעם לאַנד?

אַ איד

צום אַנדערן:

וואָס רעדט ער?

ר׳ נחמיה:

ווי הייסט? וואָס, מען קריגט דאָרט גע:וג ברויט?

יוסף:

אין דעם בויטיגט מען זיך נישט אַזוי.

אַ איד:

ווי הייסט?

נחמיה:

איהר הערט דאָך, אַז מען בויטיגט זיך נישט אין דעריין— מוז עס דאָך זיין.

אַ פרוי:

און מילך פאַר קינדערליך?

אַ יונגעל:

און בולקעליך מיט בוימאייל קריגט מען שוין דאָרט, אַזוי ווי פאַר דער מלחמה? און סטוניקס מיט יאַגדעס אויסגעפיהלט.

אַ צווייטער יונגעל

שטופט איהם אוועק:

און קעז-קיכלעך מיט פוטער, און לעקעך מיט געפיהלעכץ, ווי די מאַמע האָט אַמאָל געטהיילט שמחת־תורה—קריגט מען שוין אויך דאָרט.

אַ איד אַ סוחר

שטופט אוועק די יונגליך:

וואָס טויג מיר ברויט, מיט פרנסה וואָס הערט מען? האָט מען דאָרט פרנסה ביי אייך?

יוסף:

וועגען דעם זאָרגט מען זיך נישט אַזוי.

ר׳ נחמיה:

ווי הייסט?

יוסף:

יעדער איינער האָט, וואָס ער בויטיגט דערין.

די אידען:

איהר הערט, יעדער איינער האָט, וואָס ער בויטיגט זיך דערין.

אַ צווייטער איד:

וואָס בעדאַרף מען דען מיין?

אַ אידענע:

און מיר זיצען דאָ, אין געהאַקטע וואונדען, און ווייסען נישט, אַז עס איז דאָ אַזאַ לאַנד אויף דער וועלט.

אַ צווייטער:

און דו הערסט, נישט ווייט, אונטער אונזער שטעדטיל.

אַ איד

(טופּט זיך צו יוספ'ן:)

איך בעט אייך זעהר, איז עסווייט דאָרט אַריין צו געהען, אין יענעם לאַנד אַריין?

יוסף:

ווי אַמאָל, איינעם נעהמט עס לאַנג, און איינעם נאָהנט.

ר' נחמיה:

ווי הייסט?

יוסף:

עס ווענדעט זיך, וועלכען וועג מען קלויבט אויס.

אַ איד:

הייסט איז פערהאַן אַ לאַנגער וועג און אַ קורצער.

יוסף:

אַזוי ווי איהר זאָגט.

אַ איד:

וואָס זיצען מיר דאָ און וואַרטען אויס אויפ'ן טויט?

אַ צווייטע:

מיר וואָלטען זיך אַלע צונויפגענומען און געגאַנגען אַהין.

אַ אידענע:

אַזעלכע קלוגע אידען זיצען אַזוי נאָהנט און ווייסען נישט, אַז די ישועה איז אונטער דער טהיר.

ר' חנן

(צו יוספ'ן:)

און פאַר וואָס זעהסט דו אויס אַזוי שוואַך, דאַר און איינ־געשרומפּען, קוים וואָס דו האַלסט דיך אויף די פיס?

יוסף:

עס איז פון בענקשאַפט נאָך אייך, מען איז אויף יענער זייט און בענקט נאָך אייך.

די אלמנה:

אַודאי אַזוי, עס קען דען איינגעהען עפּעס, אַז מען ווייסט, אַז אייגענע פלאָגען זיך אַזוי.

אַ איד:

זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווי אַזוי פיהרט דער וועג אַהין?

ר׳ חנן:

נו, לאָזט איהם צו רוה, איהר זעהט דאָך, ער איז מיעד. לאָזט איהם מיט די מוטער זיין אַליין. קוקט אויף דינה׳ן, צו יוספ׳ן. גלויבט צו גאָט, ביסט געקומען אַהיים. אַבי מען האָט געמיינט. ברוך מחיה מתים. קוקט אויף דינה׳ן. חתן־כלה האָבען זיך נישט געזעהען אַזוי לאַנג, זאָגען זיך אַודאי וואָס צו זאָגען—קומט, אידען, לאָזט זיי אַליין. ר׳ חנן נעהמט די אידען, ווייבער און קינדער, פיהרט זיי פון די שטוב, זיי רעדען צווישען זיך. יוסף, דינה אַליין. די מוטער שלאָפט אין ווינקעל.

דינה:

נעמט אָן יוספ׳ן ביי דער האַנד:

טייערער יוסף, וואו ביסט דו געווען אַזוי לאַנג?

יוסף:

איך בין געווען אַזוי נאָהנט ביי דיר, איך האָב אָבער נישט געקענט קומען צו געהען.

דינה:

איך האָב אַזוי געבענקט נאָך דיר.

יוסף:

איך האָב עס געוואוסט.

דינה

מיט א שמייכעל:

פון וואַנען האָסט דו עס געוואוסט, יוסף?

יוסף:

איך האָב געהערט פון יענער זייט, וואו דו בענקסט נאָך מיר. יעדען דיין קרעכץ און יעדען דיין טיעפען אויס־געשריי, ביינאַכט אויף דיין געלעגער האָב איך געהערט. איך האָב געהערט, ווי דו רופסט מיך, און כ׳האָב דיר נישט געקענט ענטפערן. איך האָב געוואָלט, נאָר נישט געקאָנט

דינה
פערוואונדערט:

ווי אַזוי האָסט דו געהערט? ביסט דאָך געווען אַזוי ווייט.

יוסף:

אין יענעם לאַנד, אויף יענער זייט, הערען אַלע זעהר ווייט. עס טראָגט אַהין דער ווינד אַלע קולות פון אייך. דורכ-זיכטיג איז די לופט און מיר קענען פון בערגיל אַראָב זעהען אייך.

דינה:

פאַר וואָס האָסט דו נישט צו וויסען געגעבען פון דיר?

יוסף:

צום ערשט זענט איהר אַלע געווען אַזוי ווייט. איך האָב גע-מיינט, אַז איך וועל שוין קיין מאָל צו אייך נישט דער-געהען, אַז שטענדיג וועט איהר בלייבען דאָ, און איך דאָרט—נאָר וואָס אַמאָל זענט איהר געקומען נעהנטער צו אונז צו געהען. און די מאַמען, און דיך האָב איך גע-זעהען אַזוי נאָהנט. איך האָב גערופען צו דיר, גערעדט צו דיר, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דו האָסט געהערט מיין שטים.

דינה
שמייכעלט:

ווי אַזוי, מיר זענען דאָך געשטאַנען אויף איין אָרט

יוסף:

עס דאַכט זיך דיר נור אַזוי, אַלע, וואָס פאָהרען געשווינד, מיינען, אַז זיי שטעהען אויף איין אָרט.

דינה:

איך ווייס נישט, וואָס דו מיינסט?

יוסף:

אין דער שטיל אונטער אונז פאָהרען מיר ערגעץ וואו גע-שווינד. מיר זעהען נישט און וויסען נישט דערפון. דאָרט אויף יענער זייט, אין יענעם לאַנד, אַז מען קוקט צו אייך, זעהט מען, אַזוי ווי איהר וואַלט צו פייערדיקע פערד גע-

ווען איינגעשפּאַנט, און איהר נעהנטערט זיך געשווינד נעהנטער צו אונז...

דינה

לאַכט:

דו מאַכסט שפּאַס, טייערער יוסף?

יוסף:

האָסט דו נישט געפיהלט, ווי דו נעהנטערסט זיך צו מיר.

דינה:

טאַקע אַזוי, אָפּט מאָל האָט זיך מיר געדאַכט, אַז דו שטעהסט אונטער אונזער טהיר, אַז דו קלאַפּסט דורך דעם לאָדען אַריין, אָבער דו האָסט די טהיר אויפגעמאַכט און ביסט אין שטוב אַריינגעקומען און קיינער האָט דיך נישט געזעהען, אַחוץ איך, און טהיילמאָל ביסט דו געקומען ביי־נאַכט צו געהען, און ביסט געשטאַנען ביי מיין בעט און עפּעס גערעדט צו מיר, טהיילמאָל האָב איך דיך געהערט רעדען אין מיר. דיין שטימע האָב איך געהערט—און דיך האָב איך נישט געזעהען.

יוסף:

דאָס האָב איך דיך גערופען, דאָרט פון יענער זייט, איך האָב גערעדט צו דיר, און איך האָב נישט געוואוסט, אויב דו הערסט מיך יאָ צי ניין.

דינה:

און דאָ האָבען אַלע געזאָגט, אַז דו ביסט שוין טויט. אַז דו ביסט אַוועק און קיינמאָל וועסטו שוין נישט צוריק־קומען צוגעהען; נאָר איך האָב נישט געגלויבט, איך האָב געוואוסט, אַז ערגעץ וואו לעבסט דו, און וואַרטסט אויף מיר.

יוסף:

איך האָב געלעבט, ווידער אַמאָל האָב איך איבערגעלעבט מיין לעבען, יעדען טאָג האָב איך נאָך אַמאָל איבערגע־לעבט. יעדען טאָג און יעדע שעה.

דינה

קוקט איהם אָן פּערוואונדערט:

וואָס מיינסטו, יוסף?

יוסף

דאָרט אויף יענער זייט, אין יענעם לאַנד האָב איך נור געלעבט דאָס לעבען, וואָס איך האָב דאָ געלעבט. נישט קיין איין טאָג קיין נייעם, נישט קיין איין שעה, גאָר נישט מעהר איז צוגעקומען, נור דאָס, וואָס איך האָב גע־לעבט דאָ.

דינה:

האָסט דו קיינעם נישט געטראָפען דאָרט? איז דאָס אָרט וויסט?

יוסף:

מענשען זענען דאָ אַ סך, נור יעדער איינער לעבט פאַר זיך; אָבגעשלאָסען אין זיין אייגענער וועלט לעבט ער איבער נאָך אַמאָל דאָרט, וואָס ער האָט געלעבט דאָ. איך האָב געדענקט יעדען קוש, וואָס דו האָסט מיר געגעבען, יעדען בליק פון דיינע אויגען און יעדען ריהר מיט דיין האַנד—יעדען גאַנג און יעדען שטעה. ווי דו האָסט גע־לאַכט און ווי דו האָסט געוויינט, אַלעס האָב איך נאָך אַמאָל איבערגעלעבט, יעדע פרייד און יעדען צער.

דינה:

און וועגען אונזערע קומענדע טעג האָסט דו גאר נישט גע־קלעהרט?

יוסף:

איך האָב נור געקלעהרט וועגען דעם, וואָס איז געוועזן.

דינה:

פאַר וואָס רעדסט דו בלויז פון דעם, וואָס איז געוועזן, פאַר וואָס רעדסט דו נישט פון דעם, וואָס וועט זיין? מיר זענען דאָך נאָךביידע אַזוי יונג און אַזוי פיעל שטעהט אונז פאָר.

יוסף

שווייגט.

דינה:

פאַר וואָס שווייגסט דו, יוסף? פאַר וואָס קושסט דו מיך נישט? צייט דו ביסט אַהיים געקומען, האָסט דו מיר נישט גע־קושט.

יוסף:

איך זאָל דיך קושען?

דינה:

אַזוי ווי אַמאָל.

יוסף

יוסף קושט זי אויפן שטערן.

דינה

מיט שרעק:

פאַר וואָס זענען אַזוי קאַלט דיינע ליפּען? און דיינע הענד ווי שטיקער אייז. — קוקט איהם אָן. פאַר וואָס ביסטו אַזוי בלייך? איך ערקען דיך נישט באַלד.

יוסף:

עס איז פון בענקען, דינה. מיר זענען דאָרט אויף דער צווייטער זייט און מיר בענקען נאָך אייך, גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט בענקען מיר נאָך אייך. דאָס בענקען צערט אונז אויף, און מיר זעהען אויס אַזוי שלעכט.

דינה:

וועמען מיינסט דאָס, מיר אַלע?

יוסף:

די אַלע, וואָס געפינען זיך אויף דער צווייטער זייט.

דינה:

ענען פיעל היימישע דאָרט?

יוסף:

פיעל פון דאַנען, וועלכע מען מיינט, אַז זיי זענען טויט לעבען דאָרט.

פויזע.

דינה:

איז גוט דאָרט?

יוסף:

נישט גוט און נישט שלעכט, אַזוי ווי עס בעדאַרף צו זיין.

דינה:

און וואו וועלען מיר זיין, דאָ, אָדער דאָרט?

יוסף:

איך בין געקומען נאָך דיר צו געהען. ווי אזוי האָב איך געקענט איינזיצען, אַז איך האָב געוואוסט, אַז אייך איז אַזוי שלעכט דאָ?

דינה:

ווילסטו מיך אַהין נעהמען דאָרט?

יוסף:

מיט מיר אין יענעם לאַנד, פון וואַנען איך קום צוגעהען.

דינה:

עס איז אַזוי ווייט, און אַזוי פרעמד, פון אַלעם וואָס דו פערצעהלסט.

יוסף:

עס ווערט וואָס אַמאָל מעהר בעקאַנט איבער דער וועלט.

דינה:

וועט דער פאָטער מיטגעהען?

יוסף:

פאַר איהם איז נאָך צייט.

דינה:

ווי אַזוי וועלען מיר זיין אַליין אָהן משפחה, און אָהן פריינד?

יוסף:

זיי קומען, זיי קומען. אַלע קומען דאָרט אַהין צו געהען.

פויזע.

דינה:

איז שווער דעם גרענעץ איבערצוגעהען?

יוסף:

אַהין איז די גרענעץ אָפען. צוריק איז זי פערשפאַרט.

דינה:

מיט בענקשאַפט:

וועלען מיר שוין מוזען דאָרט אייביג זיין? קיינמאָל שוין נישט קענען צוריק

יוסף:

אַזוי וועט עס זיין.

ד י נ ה

מיט בענקשאפט:

פאַר וואָס מוזט דו צוריק, בלייב דאָ מיט אונז.

י ו ס ף:

איך האָב געגעבען מיין וואָרט, איך וועל קומען צוריק.

פויזע.

ד י נ ה:

און ווי וועלען מיר לעבען דאָרט?

י ו ס ף:

אין אונזער אייגען הויז.

ד י נ ה:

איז עס גרויס?

י ו ס ף:

ניין. פונקט פאַר אונז ביידע אַליין.

ד י נ ה:

ווי שטעהט עס?

י ו ס ף:

אין אַ וועלדיל, אויף אַ בערגיל, הינטער דער שטאָדט—און זומער בעשיינט עס די זון, און ווינטער דעקט עס צו דער שניי.

ד י נ ה

פרעהט זיך:

אוי, ווי שעהן.

י ו ס ף:

ווילסט עס זעהן?

ד י נ ה:

מען קען עס פון דאַנען זעהן?

י ו ס ף:

עס איז נאָהנט פון דאַנען.

ד י נ ה:

וואו?

י ו ס ף

ווייזט איהר אויפן הימעל.

דינה

מיט שרעק:

אויפ'ן הימעל.

יוסף:

דאָרט אויבען געפינט זיך אונזער לאַנד.

דינה

פערוואונדערט:

אויפ'ן הימעל?

יוסף:

קוק דיך איין, און דו וועסט אונזער שטיבעל זעהען.

דינה

קוקענדיג אין הימעל אריין:

וואו?... וואו?... איך זעה גאָר נישט מעהר, נור וואָלקען ציהען זיך, בלאָע וואָלקען ציהען זיך, ווי געדיכטע טונקעלע שלייערעס, און שלייערן די לבנה אַרום.

יוסף:

דאָרט ווייטער, זעהסט דו ניט אַוואַלד? ביימער שטייגען אַריבער איינער העכער דעם צווייטען, בעשאָטענען מיט זייערע קרוינען-קעפּ אַ בלאָ לויכטענדיג שטיק פעלד. און זעהסט דאָרט אַ בערגיל שטעהען אין בלאָען שאָטען איינגעהילט?

דינה

קוקט זיך איין:

דאָרטען ביי דעם בלאָען טייכעל, ווי אַזוי קומט מען דאָרט אַהין?

יוסף:

מען שיפט זיך מיט אַוואָלקענדיל צו.

דינה

הערט זיך איין:

און ווער זינגט דאָרט אַצונד? איך הער אַ געזאַנג, אַ שטיל, שטיל געזאַנג.

יוסף:

דאָס זינגט מען פון יענעם לאַנד אַהער.

דינה:

מען רופט אונז.

יוסף:

דאָרט אַהין. יוסף און דינה קוקען אין הימעל אריין און הערען זיך איין א ווײַלע.

דינה

כאַפּט זיך אויף פון שלאָף, קוקט זיך מיט שרעק אום:

וואָס איז עס געווען, יוסף? וואו בין איך געווען?

יוסף:

נישט ווייט פון דאַנען, נישט ווייט.

דינה:

דו האָסט גערעדט אַזוי פרעמד, און איך האָב געהערט אַזאַ געזאַנג. קוקט זיך איין צו יוסף׳ן. איך האָב מורא פאַר דיר, יוסף.

יוסף:

עס האָט זיך דיר נור געחלומ׳ט, דו האָסט אייגגעדרימעלט.

דינה:

און עס איז געווען אַזוי גוט, איך וויל דאָך, אַז עס זאָל אַזוי זיין, און פאַר וואָס האָב איך מורא, יוסף?

יוסף:

עס איז דאָך נאָך פרעמד, עס וועט דיר ווערען וואָס מעהר בעקאַנט.

דינה:

וועט עס זיין אַזוי, ווי מיר האָבען געזעהען?

יוסף:

געוויס.

דינה:

אוי, ווי גוט, נור שווייג שטיל, קיינעם נישט זאָגען דער־פון, עס איז אונזער סוד. אין דער שטיל. איך האָב מורא פאַר׳ן פאָטער מיינעם, ער איז אַזוי שטרענג, ער וועט נישט דערלאָזען דערצו, איך זאָל געהען מיט דיר.

יוסף:

מיר וועלען האַלטען סוד.

דינה:

גוט, יוסף. דריקט איהם די האנד. שווייג, מען געהט. רוקט זיך אב פון איהם. פ—ס—קיינעם קיין וואָרט.

די אלמנה

קומט אריין:

איך בעט אייך איבער טויזענד מאָל, וואָס איך האָב אייך געשטערט, נור נישט געקענט זיך לענגער איינהאַלטען. יוסף האָט געזאָגט, ער האָט אַ גרוס צו מיר פון מיין מאַן, בין איך געקומען דעם גרוס אָבנעהמען. געלאָזט מיך מיט די פיצעלקע אַליין, און דאָ ווייסט מען נישט וואו ער איז, צי טויט, צי לעבעדיג; איינער זאָגט ער איז טויט, דער צווייטער—ער לעבט.

יוסף:

ער האָט בעפויהלען, אַז ער האָט זיך זיין אַ אייגענע נחלה געקויפט.

די אלמנה

מיט פרייד:

גרויס?

יוסף:

נישט גרויס און נישט קליין, פונקט ווי עס בעדאַרף צו זיין.

די אלמנה:

און דאָ זיצט מען און מען געהט אויס פאר אַ שטיקעל ברויט. געלאָזט אונז אין צרות און דחקות און נויט, און ער וואוינט זיך דאָרט אין זיין אייגענע היים.

יוסף:

ער קלעהרט, טאַקע, וועגען אַריבערברענגען אייך מיט די קינדערליך צו איהם.

די אלמנה:

קלעהרט ער יאָ?

יוסף:

ביי טאָג און ביי נאַכט, עס לאָזט איהם קיין רוה נישט.

די אלמנה

מיט א טרער:

מיין אָרימער מאַן. אודאי אַזוי, מ׳שטיינס געזאָגט א לעבען, עס קען איהם עפּעס איינגעהען גוטס, ווען ער ווייסט, וואו ער האָט אונז געלאָזט?

יוסף:

דאָס גיט איהם נישט קיין רוה.

די אלמנה:

און ווי געהט עס איהם דאָרט?

יוסף:

נישט גוט און נישט שלעכט, פּונקט ווי עס בעדאַרפט צו זיין, אין וואָס ער בויטיגט זיך, דאָס האָט ער.

די אלמנה:

אויף אונז געזאָגט, וואָס בעדאַרף מען דען מעהר? קלעהרט ער נור עפּעס וועגען אַתכלית?

יוסף:

דאָס איז זיין גאַנצע זאָרג.

די אלמנה:

און ווען רעכענט ער אונז אַהין צו נעהמען צו זיך? ווי לאַנג איז דער שיעור?

יוסף:

ביי די ערשטע געלעגענהייט, ביי די ערשטע געלעגענהייט.

ר׳ חנן

קומט אריין מיט צוויי דריי אידען בכבוד׳טע לייט:

יוסף, יוסף, קום נור אַהער, זיי מוחל. יוסף געהט צו. דאָס זענען בכבוד׳טע לייט. ווייזט אויף די אידען. סוחרים היגע, ווילען זיך אויף געשעפט אויספרעגען. צו די אידען, אויף יוסף׳ן. מיין התן האָט א נ׳אויג.

די סוחרים

צו יוסף׳ן:

שלום עליכם.

יוסף:

עליכם שלום.

ערשטער סוחר:

צו יוסף׳ן:

מיט וואָס האַנדעלט מען דאָרט ביי אייך, אין יענע מקומות?

יוסף:

יעדער איינער מיט וואָס ער האָט געהאַנדעלט אין דער היים.

צווייטער סוחר:

קריגט מען אפשר דאָרט ביי אייך נעגעל צו קויפען?

יוסף:

עס זענען דאָ סוחרים פון נעגעל.

דער דריטער:

און וואָל?

יוסף:

סוחרים פון וואָל זיינען אויך פערהאַן.

צווייטער:

אָקסען און שעפּסען?

יוסף:

סוחרים פון אָקסען און שעפּסען פעהלען אויך נישט.

ערשטער:

סוחרים זענען גאָר נישט. זענען דאָרט פערהאַן בכבוד׳ע לייט, וועלכע מ׳קען אָנפערטרויען? מיט איין וואָרט, מען קען אין געשעפט געהען?

יוסף:

אָ, וועגען דעם זאָלט איהר זיך נישט זאָרגען, די בכבוד׳סטע לייט, סוחרים גרויסע, בטוחים, באַנקירען בעריהמט אין דער גאַנצער וועלט.

ערשטער:

סוחרים זענען גאָר נישט. וואָס פאַרע א וואַלוטע געהט דאָרט, רובעל׳ס אָדער מאַרקען, קרוינען אפשר?

יוסף:

געלד געהט דאָרט אַלערליי, פון יעדען לאַנד און יעדער מדינה קומט מען דאָרט אַהין צו געהען.

ד ר י ט ע ר:

געלד איז גאָר נישט, פּרנסה אָבער איז פאַרהאַן?

י ו ס ף:

יעדער איינער האָט וואָס ער בעדאַרף.

ד י ס ו ח ר י ם:

וואָס בעדאַרף מען דען מעהר אין היינטיגער שלעכטע צייט?

ד ר י ט ע ר ס ו ח ר

כאַפּט יוסף'ן אין א זייט:

יונגערמאַן, מיר קענען ביידע נתעשר ווערען, ווען מען קען אָקסען און שעפּסען אויפקויפען און דאָ אהער ברענגען. עס איז אַ גרויסער עסק, מיט גאָלד צו גלייך.

צ ו ו י י ט ע ר

רייסט זיך צווישן:

ווי אַזוי ווענסט דו עס אַריבערברענגען? ווי אַזוי איבער די גרענעץ פיהרען?

ד ר י ט ע ר ס ו ח ר:

דאָס רעדט מען דאָך טאַקע, מען מוז אַ פּאַרטעל אויס־געפינען, יונגערמאַן. מיר קענען נתעשר ווערן.

צ ו ו י י ט ע ר ס ו ח ר

שלעפּט יוסף'ן אין א זייט.

וואָס אָקסען, וואָס שעפּסען, ווען מען קען אַ וואַגאָן נעגעל אַריבער עקספּעדירען, אָדער וואָל־לייוועַנד.

ע ר ש ט ע ר ס ו ח ר

שלעפּט יוסף'ן:

וואָס מיר נעגעל, וואָס מיר וואָל! — אַ גראָשענדיקער מסחר. איך האָב אַ זאַק אָנגעפּאַקט מיט אַסיגנאַציעס פיעל, רו־בעל'ס אַלעריי, צאַרסקע, קערענסקע און סאָוועטסקע, דייט־שע מאַרקען, קרוינען אַ שעניק פיעל. איך שלאָף אויף זיי. מען קען דאָס אויף יענער זייט פיהרען. מיר קענען דאָך אַלע נתעשר ווערען.

ד י ס ו ח ר י ם:

וואָס זיצען מיר דאָ? וואָס שווייגען מיר, וואָס שלאָפען מיר? לאָמיר נעהמען דעם יונגען מאַן און געהען אַהין.

ר׳ חנן:

מיר דאַרפֿען די זאַך גוט איבערקלעהרען, גוט איבערלעגען.

געהען אַב און רעדען צווישען זיך.

ר׳ נחמיה:

קומט אַריין ווי אַריינגעגנב׳עט. געהט צו צו יוסף׳ן. זייט מוחל, איך האָב אייך געוואָלט עפּעס פֿרעגען.

יוסף:

איך הער.

נחמיה:

איך בין אַן׳אַלטער מאַן, זאַט מיט צרות, פֿיעל אויסגעשטאַנען אין מיין לעבען, אַרומגעוואַלגערט זיך איבער דער מדינה, און די לעצטע יאָהרען וואָס נישט איבערגעלעבט? ווען קען עס אַלעס געדענקען. איך בין מיעד און וויל אויסרוהען מיינע אַלטע ביינער. איז נישט פֿערהאַן דאָרט אין יענער מדינה, פֿון וואַנען איהר קומט, אַ בית-המדרש, אַ חברה, אַ שוהל, אין וועלכען אַלטע אידען זיצען, ווי אין אַמאָליגע צייטען, און לערנען אַ בלאַט גמרה, אַ פּרשה חומש, אָבער זאָגען אַ קאַפּיטעל תהילים? און עס געפֿינען זיך גוטע פֿרומע לייט, וואָס העלפֿען אויס אַן׳אַלטען אידען מיט אַ לעפֿעל געקעכטס, מיט אַ שבת אַמאָל, אַ העמד אין מקוה אַריין, ווי אַמאָל אין די אַלטע גוטע צייטען?

יוסף:

אַלטע לייט זיצען אין בית-המדרש און לערנען דאָרט טאָג און נאַכט.

ר׳ נחמיה:

אַזוי! זענען בתי-מדרשים אויך פֿערהאַן דאָרט?

יוסף:

פּונקט ווי דאָ. נור מיט מעהר רחבות, בעלויכטען מיט גרויסע, גרויסע ליכט, און אַלטע אידען פֿון גאָר דער וועלט מיט לאַנגע ווייסע בערד, אין קיטעל און טלית איינגעהילט, געזיכטער בעלויכטען מיט דעם שכינה-שיין זיצען ביי גרויסע, ברייטע טישען אַרום. גרויסע גמרות

זענען אויפגעשלאָגען פאַר זיי, און לערנען מיט זינגענדיגע ניגונים.

ר׳ נחמיה:

וואונדערט זיך:

אַזוי! זענען אידען לומדים דאָרט אויך פערהאַן? תלמידי־חכמים, רבנים? הע?

יוסף:

גאונים פון גאָר די גאַנצע וועלט, די גרעסטע קעפּ און די שענסטע אידען.

ר׳ נחמיה:

ש — אַזוי? אַ וואונדער, ניט געהערט דערפון! פון דאגות פרנסה בעפרייט, הע? מיט אַנדערע מאַטערנישען?

יוסף:

דאָס איז אַ קלייניגקייט. אויסגעטאָהן פון אַלע דאגות פון דער וועלט, לעבען זיי נור בלויז אין רוחניות.

ר׳ נחמיה:

אַזוי! איז עס ווייט דאָרט אַהין? מען זאָגט, עס איז דעם גרענעץ שווער איבערצוגעהען, הע?

יוסף:

אָ, אַ אויסגעטרעטענער וועג.

ר׳ נחמיה:

אויב אַזוי, וואָס זיצען מיר דאָ, אין דחקות און נויט, און פון גאָר נישט קיין צייט צו קלעהרען, נור וועגען דעם אָרי־מען שטיקעל ברויט? עס נעהמט דאָך אַוועק דעם גאַנצען חוש, און קיין צייט נישט פאַר אַנדערע זאכען, העכערע ענינים, נור שטענדיג איינגעטונקט אין הבלי־הבלים פון דער וועלט. אם ירצה השם, באַלד נאָך שבת אין אָנהויב פון וואָך נעהם איך מיין שטעקען און זעקעל און לאָז זיך אין וועג אַריין. איך וועל אייך נור בעטען, אַז איהר זאָלט אַזוי גוט זיין מיר ווייזען דעם וועג.

יוסף:

אָט דאָ נישט ווייט, הינטערן שטעדטיל, אויפן בערגיל אין דעם וועלדיל, וועט איהר זעהען אַ שטעג.

ר׳ נחמיה:

דאָרט אַרום מיינט איהר? יאָ, איך פערשטעה.

ר׳ חנן

איז בעשטאַנען די גאַנצע צייט און צוגעהערט זיך צום געשפּרעך פון דער ווייט, קומט צו:

וועגען וואָס רעדט איהר דאָס?

ר׳ נחמיה:

וועגען אַ וויכטיגען ענין. צו יוסף׳ן. און עס איז דאָך געווען אַזוי אויבען־אויף! — אַה, אַ שענעם דאַנק אייך פאַר דעם גוטען וואָרט. געהט אַב.

ר׳ חנן

צו יוסף׳ן:

עפּעס פערשטעה איך יאָ, און עפּעס פערשטעה איך נישט. אין גאַנצען קומט מיר די זאַך אויס קשה׳דיג. אַלזאָ, וואָס רעכענסט דו צו טהאָן?

יוסף:

צוריק צו געהען דאָרט.

ר׳ חנן:

איז עס ביי דיר אַ אָבגעמאַכטע זאַך?

יוסף:

איך האָב דאָך דאָרט מיין מקום.

ר׳ חנן:

איך וועל דיר זאָגען מיט אַן׳אמת, עפּעס אַלעס קומט מיר פּאָר אַזוי פרעמד און אָהן בעקאַנט. וועגען אַלדינג וואָס דו פערצעהלסט. איך ווייס נישט, אויב איך קען לאָזען אַ קינד אין אַזאַ אונבעקאַנט אָרט, אין היינטיגער אונרו־היגער צייט.

יוסף:

עס איז דאָך דאָס איינציגע רוהיגע ווינקעל אויף דער וועלט.

ר׳ חנן:

יאָ, דאָס קען שוין זיין, אָבער אַלעס, וואָס דו פערצעהלסט, איז עפּעס אַזוי. איך ווייס נישט, ווען איך וואָלט דיך נישט געקענט, און נישט געוואוסט, ווער דו ביסט, וואָלט איך

דיך געהאַלטען, ווייס איך פּאַר וואָס. איך וויל נישט איבער־רעדען די רייד. אין היינטיגער צייט, מען הערט אַזעלכע אויסטערלישע זאַכען איבער דער וועלט. גאָט איינער ווייסט־וואָס וועט זיין.

יוסף:

מחותן, איך מיין עס גוט, דאָ איז דאָך אַלעס אין דער לופט. די וועלט טרייסעלט זיך, מען ווייסט נישט, וואָס מאָרגען וועט זיין, בהלות און מגפות, הונגער און נויט. איידער אַזאַ לעבען, איז דאָך שוין גלייכער דער טויט.

ר׳ חנן:

דאָס איז אמת, נור דאָס זענען אַלס בעקאַנטע זאַכען, מען ווערט געוואוינט דערצו. פון דעם אָבער, וואָס דו פערצעהלסט, איז אַזוי נישט בעוואוסט. עפּעס זאָגסט דו נאָהנט, און דאָך ווייט, בעקאַנט און פרעמד. מען ווייסט אייגענטליך נישט, וואָס פאַרע לאַנד דאָס איז, פונוואַנען דו קומסט.

יוסף:

אָ, עס ווערט וואָס אַמאָל מעהר בעקאַנט איבער דער וועלט, מענשען געהען אהין פון איבעראַל. אַלע, וואָס אַנט־לויפען פון נויט, געפינען דאָרט אַ רוהע; און היינט איבער דער קריג—ווער איז נישט געקומען דאָרט אַהין, יונג און אַלט, ווייב און קינד.

ר׳ חנן:

יאָ, אָבער עס איז קיינער ביז איצט נישט געקומען צוריק אַחוץ דו.

יוסף:

דאָס איז דערפאַר, וואָס די גרענעץ איז פערשפּאַרט.

ר׳ חנן:

קען שוין זיין, נור צייט דו האָסט מיט דינה׳ן גערעדט, פיהלט זי נישט גוט.

יוסף:

קלאָגט זיך אויף עפּעס? טהוט איהר עפּעס וועה?

ר׳ חנן:

57 ניין, דאָס ניט, נור רעדט אַזעלכע מאָדנע רייד, האַלב פער־

שטעלט, ווי זי וואָלט פון חלום גערעדט, פון וואַרימקייט, חלילה. איך ווייס נישט, וואָס דעם קינד איז.

יוסף

שווייגט.

ר' חנן:

און דער גאַנצער עסק געפעלט מיר נישט. יענעם מקום דאָרט וועסט דו דיר בעדאַרפען פון קאָפּ אַרויסשלאָגען, וועסט בלייבען מיט אונז. גאָט וועט העלפען, מיר וועלען אַדורכ־שטופען די שלעכטע צייט.

יוסף:

איך קען נישט דאָ זיין.

ר' חנן:

פאַר וואָס? ווי אַלע אידען וועלען זיין, וועסט דו אויך זיין. זעהסט דאָך, מען לעבט דאָך ביי אונז, גאָט צו דאַנק.

יוסף:

איך מוז צוריק אַהין.

ר' חנן:

וואו?

יוסף:

דאָרט, פון וואַנען איך קום.

ר' חנן:

פאַר וואָס?

יוסף שווייגט.

ר' חנן:

וואָס, דו האָסט געגעבען אַ וואָרט, צוגעזאָגט, צי וואָס?

יוסף שווייגט.

ר' חנן:

עס מוז דאָך עפּעס זיין. רעד, וואָס שווייגסטו, וואָס?

יוסף שווייגט.

ר' חנן:

נו, בעדאַרפסט נאָך נישט צוריקגעהען היינט, עס איז דאָך נאָך צייט. מיר וועלען נאָך רעדען דערפון, דערווייל האָב מיר אַ גוטע נאַכט. די מאַמע דיינע איז אַליין. דינה, קום.

דינה קומט צו צום פאָטער.

ר׳ חנן

אין דער שטיל:

עפּעס וואָס געפעלט מיר נישט, עפּעס וואָס מוז דאָ זיין.

טאָכטער, קום פון דאַנען געשווינד. דינה וואקלט זיך אויף די

פיס. וואָס איז דיר, דינה, וואָס ביססו אַזוי בלייך געוואָרען?

זעה, דו קענסט דאָך נישט שטעהען אויף די פיס.

א אידענע לויפט נאָך וואסער. ר׳ חנן קוקט אָן יוסף׳ן. יוסף שווייגט.

א געוואלד פון דרויסען, אלע הערען זיך איין. א אידענע קומט אריין:

ר׳ חנן, געשווינד, דער אַלטער ר׳ נחמיה איז געפאַלען אין

דער שוהל.

ר׳ חנן:

ער איז דאָך ערשט דאָ געווען?

אַ אידענע

קומט אריין מיט א געוויין:

ביי שרה׳ן איז געשטאָרבען אַ קינד

ר׳ חנן

כאפט דינה׳ן און לויפט ארויס מיט איהר.

קום געשווינד, די העכסטע צייט, איך וועל דיך נישט לאָזען,

מיין קינד, מיט איהם געהען. אנטלויפט מיט דינה׳ן. די ווייבער

לויפען ארויס מיט שרעק, עס בלייבט איבער יוסף מיט די מוטער

אליין.

יוסף

שווייגט א ווילע, געהט דאן צו לאנגזאם צו דער מוטער און זעצט זיך ביי

איהר שעניק אוועק:

אַ גוטען אָבענד, מאַמע.

די מוטער:

ווער איז דאָרט?

יוסף:

דאָס בין איך, דיין קינד.

מוטער:

בין אַלט געוואָרען און מיעד.

יוסף:

איך בין דיך געקומען נעהמען אַהיים.

מ ו ט ע ר:

וואו אַהין, מיין קינד?

י ו ס ף:

נור איין שפּאַן, איבער די שוועל.

מ ו ט ע ר:

וועל איך דאָרט גוטע שכנים האָבען?

י ו ס ף:

אַלע דיינע גוטע פריינדין.

מ ו ט ע ר:

ווער, מיין קינד?

י ו ס ף:

דיין חברטאָרין רחל לאה וועט דיין שכנ׳תע זיין אויף רעכטס.

מ ו ט ע ר:

ווער, רחל לאה, מיט וועלכע איך האָב זיך קינדערהייט אין זאַמד געשפּיעלט און צו איין זאָגערין געגאַנגען עברי לערנען? זי איז דאָך קיין אַמעריקאַ אַוועק, די קינדער האָבען זי דאָך אַהין אַראָבגענומען.

י ו ס ף:

געקומען פון אַמעריקאַ צו אונז אַהין.

מ ו ט ע ר:

קומט מען פון אַמעריקע אויך צו אייך?

י ו ס ף:

פון דער גאַנצער וועלט.

מ ו ט ע ר:

אַ גרויס מקום מוז עס זיין. און ווער נאָך, מיין קינד?

י ו ס ף:

חיה־ראַצע, וואָס האָט געהאַלטען דאָס געוועלבעל ביי אונז?

מ ו ט ע ר:

וועלכע, די וואָס האָט אויף יעדען פרייטאָג געגעבען אַ פונט ליכט אין בית־מדרש אַריין?

י ו ס ף:

אָט טאַקע די.

מוטער:

איז גאָר דאָרט? כ׳האָב נישט געוואוסט.

יוסף:

זי וועט דיין שכנ׳טע זיין.

מוטער

שמייכעלט גוטמוטיג:

וואו, אויפ׳ן גוטען אָרט?

יוסף:

ניין, טאַקע דאָרט.

מוטער:

און וואו האַלט עס דאָרט מיט אידישקייט, מיין קינד? בענטשט מען פרייטאָג צו נאַכטס ליכט, ריכט מען שבת אָב? און די דינים פון חיי־אדם? איך ווייס, מען זאָגט אין די ווייטע מקומות האָבען די קינדער פאַרגעסען אָן אידישקייט.

יוסף:

שרה, רבקה און לאה זענען די זאָגערקעס אין די ווייבער־שוהל.

מוטער:

ווער, שרה, רבקה, לאה, פון טייטש־חומש אַרויס, זענען ביי אייך?

יוסף:

מיט נאָך פיעל פרומע ווייבער, הייליגע אמהות.

מוטער:

אָ וואַ... און חנה מיט די זיבען זיהן?

יוסף:

וואוינען מיט די רביצין אין בית־המדרש-געסעל ניט ווייט פון דער שוהל.

מוטער:

קומען זיי אין שוהל אַריין?

יוסף:

יעדען שבת אין דער פריה.

מוטער:

וועט מען מיך לאָזען דאַוונען אין דער שוהל?

יוסף:

האָסט דיין שטאָדט דאָרט אָנגעגרייט.

מוטער:

אויב אַזוי מוז איך מיר מיטנעהמען מיין זיידענעם קאַפּטען, מיטן טשעפּטשיק, און דער גאָלדענער קאָליע. אַ קלייניגקייט מיט אַזעלכע וואַזשנע פאַרשוינען צו דאַוונען אין איין שוהל! יאָ, און דעם סידור מיט'ן טייטש־חומש בינד מיר איין, די ברילען זאָל איך נור נישט פערגעסען. דו וועסט מיר דעם סידור אין שוהל אַריין טראָגען, ווי אַמאָל אין דיינע קינ־דער־יאָהרען.

יוסף:

וועסט מיר דערפאַר אַ צוקער־קיכעל מיט ראָזשינקעס געבען.

מוטער:

דו געדענקסט, מיין קינד?...

יוסף:

איך מיט'ן טאַטען וועלען אין דער מענער־שוהל דאַוונען.

מוטער:

און איך וועל אַראָבקוקען פון דער ווייבער־שוהל.

יוסף:

אַזוי ווי אַמאָל.

מוטער:

אַזוי ווי אַמאָל.

פּויזע.

מוטער:

מען דאַרף זיך, קינד, אין וועג קלויבען, בעצייטענס אויף שבת אָנצוקומען. עס ווערט שפּעט, עס ווערט שפּעט.

יוסף:

גיב די האַנד, מאַמע.

מוטער:

וואו אַהין פיהרסט דו מיך, מיין קינד?

יוסף:

אין וועג אַריין, אין וועג אַריין.

(פאָרהאַנג פאַלט).

דריטער אַקט.

א שייד־וועג, פון דערווייטענס אין פערטונקעלטע נעבעלס זעהט מען א אַבגעהאקטען־בוים. — פון ביידע זייטען וועג לויכטענדע וואָלקענס. — שטעדט אויף בערגליך פון דערווייטענס. — צווישען טאָג און נאכט. — אלעס איז באגאָסען מיט טונקעל־שיין.

עס קומען אָן יוסף מיט די מוטער.

מוטער
גערט זעהר לאנגזאם, אנגעטהאן אין שבת'דיג'ען קאפטען מיט א נייע קובקע.
יוסף געהט איהר נאך, טראגענדיג איהר סידור און טייטש-חומש אין א טיכעל איינגעבונדען.

יוסף:

מיר זענען אָנגעקומען צו דער גרענעץ, מאַמע. דו זעהסט אָט יענעם שלאַג-בוים, דאָרט איז דער וועג, דאָרט מוז דו געהען אַליין, איך בעדאַרף דאָ וואַרטען אויף אַנדערע לייט.

מוטער:

וואו זאָל איך געהען, מיין קינד?

יוסף:

רעכטס, מוטער, צו יענעם שטעג. וועסט דו זעהען אַ וועג גלייך איז דער שוהל אַריין.

מוטער
ברובט געהען:

עס איז מיר אַזוי פינסטער אין די אויגען, איך זעה גאָר נישט, מיין קינד.

יוסף:

טהו אָן די ברילען. האָסט דאָך שטענדיג געזעהען דורך זיי, אין טייטש-חומש לייענען, אין סדור דאַווענען, וועסט אפשר אויך זעהען דורך זיי דעם וועג.

מוטער:

וואו האָסט דו זיי, מיין קינד? איך האָב זיי פערגעסען אין דער היים.

יוסף:

זיי זענען אין דיקען קרבן-מנחה-סידור,ביים „מעבר יבוק" איינגעלעגט. די מוטער נעהמט ארויס די ברילען פון סידור און טוהט זיך זיי אָן.

מ ו ט ע ר:

האָסט רעכט, מיין קינד. אוי, וואָס פאַרע ליכטיגער וועג!
ווי שבועות אין דער פריה. און ווי עס שמעקט, מיין קינד,
ווי שבועות אין דער שוהל.

י ו ס ף:

דאָס איז דער וועג, דאָס איז דער וועג.

ד י מ ו ט ע ר:

און דאָ שטעהט דאָך שוין די שוהל, צוויי גבאַיטעס זיצען
אויפן שוועל, פערשפרייטען בשמים פון די שירצען אַרויס.

י ו ס ף:

עס איז פאַר דיר, מאַמע, פאַר דיר, מאַמע.

מ ו ט ע ר:

איך וועל בעטען ביי זיי רשות. *זי רעדט, ווי זי וואָלט וועם געזעהען.* זייט געגריסט, הייליגע אמהות. איך, אייער דינסט־מויד דבורה בת לאה, קלאַפּ אָן אין דער טהיר פון דער הייליגער שוהל, איך וויל ביי אייך דאַוונען אין שוהל. האָב מיין אייגענעם סידור, מיין טייטש־חומש מיטגעבראַכט, און ווען מען וועט בעדאַרפען, קען איך ברוך השם זאָגען. איך וועל שטעהען ביי דער טהיר, בין נור אַ אָרימע פרוי. אַ שענעם דאַנק אייך. גאָט זאָל אייך בעצאָהלען דער־פאַר. *צו יוסף׳ן פון וועג.* אַ גוטען שבת, מיין קינד, און ווען דו וועסט דעם טאַטען בעגעגנען, זאָלסט דו איהם זאָגען, די מאַמע איז אין שוהל געגאַנגען דאַוונען. *ווערט פערשוואונדען אין די טונקעלהייטען.*

פויזע.

פון וועג אָן קומט דער סוחר מיט אַ פּעקיל אויפן פּלייצע.

ד ע ר ס ו ח ר

צו יוסף׳ן:

איך האָב אין זאַק מיין גאַנץ פאַרמעגענס איינגעפּאַקט און בין געקומען אָהן זיי — געשעפטען איז גוט צו מאַכען אַליין. איך האָב רוסישע רובעל׳ס פּיעל — צאַרסקע בלויז, ניט היינט־מאָדישע פּאַפּיערליך, מיטן קרוין און אונ־טערשריפּט. און היינט דייטשע מאַרקן מיט׳ן קייסער׳ס אָדי־

לער, און קרויִנען סאַמע טויזענד שטיקער מיט נומער׳ס, איינס אין איינס. עס זאָל מיר זיכער זיין די גרענעץ אי־ בערצוגעהען מיט זיי.

יוסף:

איהר בעדאַרפט וואַרטען ביז די לבנה וועט אונטער די וואָלקען אַרונטער.

סוחר:

איך פערשטעה, מיט אַזוי פיעל געלד, איז גלייכער אין דער פינסטער. וועל איך דערווייל אויפ׳ן שטיין זיך זעצען און מיין געלד ציילען, זעהען, אויב דער חשבון איז ריכטיג. עס ווערט טונקעל.

יוסף:

עס איז נישטאָ קיין צייט, מען דאַרף געהען אין וועג אַריין.

סוחר:

וואו איז דער וועג?

יוסף:

אָט־דאָרט, וואו איהר זעהט דעם שלאָג־בוים.

סוחר

לאָזט זיך אליין:

עס איז אַזוי פינסטער אַרום, מען זעהט קיין וועג, מען זעהט קיין שטעג. ווענדט זיך צוריק צו יוספ׳ן. זאָגט נור, יונגער־ מאַן, איז נור דער וועג זיכער? איז עס נישט אַ סכנה מיט אַזוי פיעל געלד צו געהען דאָ אַליין?

יוסף:

פיעלע סוחרים זענען פאַר אייך געגאַנגען דאָ דורך דעם וועג.

סוחר:

אַזוי? טאַפּט זיך. גאָט צו דאַנקען, מיין געלד איז גאַנץ, איך פיהל עס אויף מיין לייב. אָבער זאָגט נור, יונגערמאַן, איז נישט דאָ אַ שומר, ווער עס זאָל דעם וועג מיך בעגלייטען, מיט אַ לאַמטער, מיט אַ שטיקעל ליכט? איך וועל בעצאָהלען.

יוסף:

קלימפּערט מיט די טאַשען, וועט מען אייך הערען. סוחר טהוט דאָס.

סוחר:

אָ, מענשען קומען אַקעגען, יעצט בין איך אויפ׳ן ריכטיגען וועג. פוהרען פאָהרען, כוחרים מיט בודען, סהורות ברעכען זיך אונטער די אַקסען, און זעה די אָקסען און זעה די שעפּסען, וואָס מען פיהרט אין שטאָדט אַריין. עס מוז זיין אַ שטאָדט אַ כּרך. און יאָהרמאַרק הייגט, הע, דער יעשען־יריד. זעה די פוהרען מיט די פעלצען! און דאָס וואָלען געצייג מיט די שאַלען און טוכען! זעה די פערד. זעה די שאָף! עסקים גרויסע שטעהען פאָר. מיין געלד איז גוט. עס וועט, אם ירצת השם, פרנסה זיין איבערן מויל, איבערן מויל. פערשווינדט דורך דעם שלאַג־בוים.

עס קומען אָן די אלמנה מיט צוויי קינדער פון וועג מיט אַ בריעף אין דער האנד.

די אלמנה:

מיין מאַן האָט מיר אַ בריוועל געשריבען, איך זאָל מיט די קינדער קומען אַריבערצוגעהען, וויס איך נישט דעם וועג אַליין, ווילט איהר מיר נישט דעם וועג ווייזען?

יוסף:

אָט דאָ אויף דעם שטעג, צו דעם שלאַג־בוים.

אלמנה:

דאָרט, וואו עס איז אַזוי פינסטער?

יוסף:

עס ווערט דערנאָך ליכטיג.

אלמנה:

ווי אַזוי וועל איך מיט מיינע קינדער זעהען אין דער פינסטער?

יוסף:

איהר וועט געפינען אַ וועג.

די אלמנה מיט די קינדער געהען אין וועג אריין.

אלמנה:

דער וועג איז פינסטער, מען זעהט קיין ליכט. עס זאָל מיר נור, חלילה, די קינדער גאָר נישט געשעהען. טוליעט די קינדער צו זיך. האַלט אייך אָן ביי מיין קלייד, איהר זאָלט מיר נישט אין דער פינסטער פערלוירען געהען.

ד אָ ס י ו נ ג ע ל

מיט פרייד:

מאַמע, מאַמע, איך זעה פון דערווייטענס ליכט.

ד י מ ו ט ע ר:

וואו, וואו? עס איז דאָך פינסטער אַרום און אַרום.

ד אָ ס מ ע ד ע ל:

דאָרטען, מאַמע, שיינט פון פענסטער אַרויס אַ ליכט און שטראַהלט אַהער צו אונז.

ד אָ ס י ו נ ג ע ל:

מען קען עס זעהען פון דאַנען, עס בעלויכט אונז דעם וועג.

ד אָ ס מ ע ד ע ל:

ווי אַ לאַמטעריל שיינט דאָס ליכט פון פענסטער גלייך צו אונז.

ד י מ ו ט ע ר:

איך זעה גאָר נישט, נור פינסטער אַרום איז אומעטום.

ד י ק י נ ד ע ר:

קום מיט אונז, קום מיט אונז. פיהרען די מוטער ביי דער האַנד.

ד אָ ס מ ע ד ע ל

מיט פרייד:

יעצט זעהט מען אַ פענסטער, אויפ'ן פענסטער שטעהט די לאָמפּ און בעשיינט אונז דעם וועג.

ד אָ ס י ו נ ג ע ל:

זעה, זעה, עס זיצט ווער ביים פענסטער און קוקט אַרויס אויף אונז...

ד אָ ס מ ע ד ע ל:

עס איז אַ מאַן מיט אַ שוואַרץ רונדיג בערדיל, ער זיצט ביים פענסטער און האַלט דעם קאָפּ אויף דער האַנד.

ד אָ ס י ו נ ג ע ל:

און קוקט גלייך אויף אונז.

ד אָ ס מ ע ד ע ל

מיט פרייד:

עס איז דער טאַטע, מאַמע, איך ערקען איהם, ער זיצט ביים פענסטער און וואַרט אויף אונז.

די אלמנה:

וואו? וואו?

די קינדער:

דאָרט... דאָרט... פון וואַנען דאָס ליכט קומט, פערשוואונדען אין טונקעלהייט.

יוסף:

וועלכער איז די גאנצע צייט געזעסען אליין אויף א שטיין, רעדט צו זיך:

אַלע, אַלע קומען זיי צו געהען, נור זי איינע אַליין. אַזוי זיץ איך דאָ אויף דעם שייד=וועג פון טויט און לעבען און וואַרט, און וואַרט...

עס געהט אדורך ר' נחמיה מיט'ן פעקיל אויף די פלייצעס און שטעקען אין דער האנד.

יוסף:

האָט איהר אפשר מיין כלה געטראָפען אויפ'ן וועג?

ר' נחמיה:

ווער? ר' חננ'ס טאָכטער, דינה בת מלכה?

יוסף:

טאַקע זי.

ר' נחמיה:

זי קומט צו געהען, זי קומט צו געהען. פויזע. נאָך ווייט אין שטאָדט אַריין?

יוסף:

נישט ווייט.

ר' נחמיה:

נישט געוואוסט, דער וועג איז אַזוי בעקאַנט.

יוסף:

געוועזן אַמאָל דאָ?

ר' נחמיה:

נישט איינמאָל, כמעט ביי דער גרענעץ.

יוסף:

ווייסט איהר דאָך אַליין צו געהען?

ר' נחמיה:

מיט גאָט'ס הילף וועל איך טרעפען דעם וועג. איך וועל

געהען אין ערשטען בעסטען בית־המדרש אַריין, און וועל זיך אַוועקשטעלען ביי דער טהיר. צווישען אַזוי פיעל אידען, אָהן עין הרע, וועל איך חלילה נישט פערפאַלען ווערען, עס וועט זיך געפינען ב״ה אַ איד, וואָס וועט וועלען אַ מצוה פערדיענען, און אַ אורח צו זיך אין שטוב אַהיים נעהמען. וואָס האָב איך צו זאָרגען? נו, האָט מיר אַ גוטן תמיד, עס ווערט שפעט. נעהמט דאָס האַנד און געהט אַריבער דעם שלאַג־בוים, ביז ער ווערט פערפאַלען אין וואַלקען.

יוסף

קוקט אים נאָך:

איהם איז גוט... איהם איז גוט...

עס קומען אָן דריי יונגליך.

יונגליך

צו יוסף'ן:

נעהמט אונז מיט, נעהמט אונז מיט.

יוסף:

וואו אַהין?

די יונגליך:

דאָרט אַהין, פון וואַנען איהר קומט.

יוסף:

עס איז נאָך צו פריה. עס איז נאָך צו פריה.

ערשטער יונגעל:

דאָ איז הונגער, דאָרט איז דאָ ברויט.

צווייטער:

דאָ איז שלעכט, דאָרט איז גוט.

אַלע דריי

בעטען זיך:

נעהמט אונז מיט, נעהמט אונז מיט.

ערשטער יונגעל:

מיר וועלען זיך פון אונטען אויפכאַפּען.

צווייטער:

אויפן דישעל זיך זעצען.

דריטער:

מיר ווע‏לען זיך איינקאַרטשען, גאָר נישט קיין פלאַץ פאַר־נעהמען.

אַלע דריי

בעטען זיך:

נעהמט אונז מיט, נעהמט אונז מיט.

יוסף:

וועט איהר שטיל זיין?

יונגליך:

קיינער וועט אונז נישט הערען, קיינער וועט אונז נישט זעהען.

יוסף:

דאָרט גנב׳עט אייך די גרענעץ אַריבער, איהר זעהט ביי דעם שלאַג־בוים, וועט איהר קומען אַהין. נור שאַ, שטיל. אַז מען וועט אייך הערען, וועט מען אייך פון וועג צוריק טרייבען.

די יונגליך געהען אַב אין דער שטיל מיט לייכטע טריט צום שלאַג־בוים.

ערשטער יונגעל

לאַכט אויף:

אוי, ווי גוט!

צווייטער יונגעל:

וואָס איז גוט? פערצעהל, פערצעהל.

ערשטער:

פיהלסט נישט, ניין.

דריטער:

שאַ, זייט שטיל, מען וועט הערען אונזערע טריט.

פויזע.

ערשטער

לאַכט אויף:

איך פליה, איך פליה.

צווייטער:

וואו? וואו?

דריטער

מיינט:

לאָזט מיך נישט אַליין.

ערשטער:

כאַפּט דיך אויף, כאַפּט דיך אויף.

צווייטער:

אַט שוין, אַט שוין.

דריטער

מיט פרייד:

איך אויך, איך אויך.

אַלע דריי

שרייען אויס:

אוי, ווי שען!

ערשטער:

איך שוועב אין די וואָלקען אַרום, אוי, ווי שען? אַזוי פיעל בלאָע פאָרהאַנגען, און זיי פוכערן אַזוי, ווי אַ ווינד וואָלט אין זיי געבלאָזען. פון איינעם פליה איך אַריין, אין אַנדערן אַרויס. אָ, איך יאָג מיך נאָך דער לבנה נאָך! אוי, ווי שען, מאַמע קרוין!

ביידע יונגליך:

וואו ביסטו, יוסעלע, וואו?

ערשטער:

אַט דאָ, אַט דאָ.

ביידע צוויי:

וואַרט אויף אונז... וואַרט אויף אונז...

ערשטער:

קומט מיט.

ביידע:

וואו? וואו?

ערשטער:

דאָ... דאָ...

ביידע:

מיר זעהען אויך, מיר זעהען אויך.

צווייטער:

איך זעה טישען געדעקט מיט אזוי פיל, אזוי...

דריטער:

מיט פיש און פלייש.

ערשטער:

נישט דארט, נישט דארט, ווייטער, ווייטער.

ביידע צוויי:

וואו?... וואו?...

ערשטער:

דא... דא...

צווייטער:

און איך זעה טישען, לאנגע געגרייטע טישען מיט אלדאס גוטס, גרויסע חלות ליעגען אויף זיי און ווייבער מיט ברי־ליאנטען פיעל זיצען ארום זיי. א, עס איז א חתונה הייגט, אדער א ברית, מען טיילט גרויסע שטיקער פיש. לעקעכער שטעהען אויסגעשטעלט און מען שניידט זיי...

דריטער:

א באבע האט מיר געגעבען א רויטען עפעל פון טיש, אוי ווי גוט! א פולע האנד מיט ראזשינקעס און מאנדעלן, זעהט, איך האב א פולע טאש מיט ניס!

ערשטער:

ווייטער קומט, ווייטער, צום בלויען ים. דארט צום זילבער־נעם ברעג.

צווייטער:

איך זעה נור טישען מיט ברויט.

דריטער:

ווייסע חלה מיט געפיהלטע פיש.

ערשטער:

ווייטער קומט, ווייטער. דארטען זעהט, פון הימעל אראב רייט ער, פון וואלקענס אויף א ווייס פערד, א תורה האלט ער אין דער האנד, און א קרוין אויפ'ן קאפ.

ביידע:

ווער? ווער?

ערשטער:

משיח קומט... משיח...

בײדע:

וואו?... וואו?...

ערשטער

מיט די לעצטע כּוחות:

דאַרטען ווײטער, ווײטער...

די קינדער פאַרשווימען וואָס אַמאָל מעהר אין די וואָלקענס אַרײַן.

בײדע יונגליך

מיט געװײן:

מיר זעהען נור טישען מיט ברויט.

ערשטער:

שטימע פון די וואָלקענס ארויס:

ווײטער... ווײטער... ווײטער...

פאַרשווינדען.

פון דער טיפער פינסטערניש שנײדט זיך אויס דינה׳ס געשטאַלט, וואָס טרעט וואָס אַמאָל מעהר בולט׳ער ארויס פון דער פינסטערניש, און דערנעהנטערט זיך צום וועג. יוסף, וועלכער האָט די גאַנצע צײט אויסגעוואַרט אויף דינה׳ן, געהט איר אַקעגען.

יוסף

רופט צו איהר:

לאַנג זיץ איך דאָ און וואַרט אויף דיר.

דינה

פון די פינסטערניש ארויס:

דער פאָטער האַלט מיך צוריק.

יוסף:

אַלעס איז צו דער חתונה גרײט. די חופּה שוין אויסגעשפּרײט, די ליכט שוין אָנגעצונדען.

דינה

וואָס קומט וואָס אַמאָל קלעהרער ארויס פון די פינסטערניש:

איך קום צו געהען, איך קום צו געהען. זי קומט ארויס פון די פינסטערניש.

יוסף נעמט זי אונטער דער אָרים, און געהט מיט איהר איבער דעם וועג:

גענאָרימט געהען מיר, האַנד אין האַנד, פון די וועלט אַרויס,
אין די אַנדערע אַריין.

דינה:

פון שלעכטס צו גוטס, פון אונגליק צו גליק, פון צער צו
פרייד.

יוסף:

טריט ביי טריט געהען מיר, אונטער אַ שוואַרצע חופה־
טוך, טהרה־ליכט בעלויכטען אונזער וועג, פון די וועלט
אַרויס, אין דער אַנדערער אַריין.

דינה:

פון אונרוהיגקייט צו רוה.

יוסף:

צו שווייגענדער שטילקייט.

דינה:

וואָס איז דאָס אַרום מיר? איך פיעל, ווי עס וואָלט מיך
ווער אָנגעריהרט.

יוסף:

עס איז די מוטער אַרום אונז.

דינה:

די מוטער

יוסף:

די שטענדיקע.

פויזע.

דינה:

פאַר וואָס זעה איך נישט קיין ליכט?

יוסף:

ליכט איז אויף יענער זייט.

דינה:

וואו?

יוסף:

אונטער אונז.

דינה:

און פאַר אונז?

יוסף:

די מאַמע פינסטערניש אַליין.

דינה:

ווער שטענדיג אַזוי זיין?

יוסף:

מיר קומען אהיים...

פויזע.

יוסף:

נעהם מיט אַ חלום דיר פון לעבען נאָך דיין טויט, אַז דו זאָלסט האָבען מיט וואָס אזיסצופיהלען אויף יענער זייט דיינע פינסטערע טעג.

דינה:

איך זעה נור פינסטערניש אַליין.

יוסף:

ביי דעם לעצטען טריט פון די וועלט אין יענער אַריין, נעהם מיט אַ חלום דיר פון לעבען אויפ׳ן נאָכ׳ן טויט.

דינה:

וואו זענען די חלומות?

יוסף:

קוק אין דיר אַריין, זוך אויס אַ שטראַהל ליכט, וועב דיר אויס איהם אַ חלום אויס, פאַר דיינע פינסטערע טעג.

דינה:

איך געדענק גאָר נישט פון יענעם לעבען, אַלעס זינקט אין אַ נעבעל איין, נור איינצעלנע ליכטלעך טויכען אויף און פערשווינדען, זיי געדויערן נור איין אויגענבליק.

יוסף:

כאַפּ אויף אַ ליכטעל דיר, זאָל עס דיר בעלויכטען דיין לעצטען טריט.

דינה:

איך קען נישט אַליין, איך זינק צוריק אין פינסטערניש אַריין; העלף מיר, יוסף, אויפהויבען אַ ליכט.

יוסף:

עס חלומ'ען נור די לעבעדיקע, די טויטע זענען טויט. שטעלט זיך אָב. עס איז דער לעצטער אויגענבליק, דער לעצטער טריט.

דינה זוכט אין זיך. שווייגט.

יוסף:

פערצעהל, פערצעהל.

דינה:

מיט פרייד:

יעצט זעה איך, עס שטייגט אויף צו מיר אַ ליכט.

יוסף:

חלום גוט... חלום גוט...

דינה:

איך זעה חופּה-ליכט, מעדליך טאַנצען אַ קראַנץ אַרום מיר, חופּה-שטאַנגען. אַ חופּה ווערט אויסגעשפּרייט. עס בלישטשען די גאָלדענע פליטערליך אין שוואַרצען סאַמעט אַרום, ווי גליה-ווערים אין די נאַכט, דאָ לייכטען זיי אויף, דאָרטען גייען זיי אויס.

יוסף:

חלום גוט... חלום גוט...

דינה:

ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט:

כלי-זמרים שפּיעלען הינטער דער טהיר, די מאַמע אין אַ נייע קלייד טראָגט אויף די גאָלדענע יוך אויף אַ ווייס געדעקטען טיש...

יוסף

בעט זיך:

נעהם מיך מיט אין דיין חלום אַריין, איך בין אָרים און טויט.

דינה

מיט פרייד:

עס זיצט דער חתן נעבען מיר, אין ווייסען געוואַנד און שוואַרצען בעקלייד, איך זאָג צו איהם: „יוסף, מיין קרוין"...

נעהמט איהר אַרום און גיהט.

יוסף:

טריט ביי טריט געהען מיר, אונטער אַ שוואַרצען חופה־טוך, טהרה־ליכט בעלויכטען אונזער וועג פון די וועלט אַרויס, אין יענער אַריין.

דינה:

האַנד אין האַנד געהען מיר, חתן דו מיין, עס איז דאָך אונזער חתונה־נאַכט היינט. *דינה בלייבט פּלוצים שטעהען, הערט זיך צו עפּעס איין. פון דערווייטענס הערען זיך מענשליכע שטימען רופען.*

דינה:

דער פאָטער רופט מיך צוריק.

יוסף:

קוק דיך נישט אום, האַלט דיך פעסט אין מיין האַנד.

דינה:

דיין האַנד ווערט אַזוי שוואַך, ווי זי וואָלט נור בלויז וואַסער געוועז, קוים וואָס איך פיהל זי.

יוסף:

האַלט דיך פעסט אָן אין מיר, נאָך איין אויגענבליק, נאָך דעם לעצטען טריט, מיר זענען באַלד ביי אונזער ציעל.

דינה:

דו צורינסט אַזוי ווי לופט, איך פיהל דיך נישט מעהר. וואו ביסטו, וואו?..

יוסף:

דאָ ביי דיר, האַנד אין האַנד געה איך מיט דיר.

דינה:

ווער שניידט מיך אָפּ פון דיר? פערהוילען ווערס דו ווי אין אַ נעבעל.

יוסף

בעט זיך ביי איהר:

געה נישט אַוועק פון מיר, איך בין נאַקעט און אַליין.

דינה:

ווער ציהט מיך אַוועק פון דיר? דו פערשווינדסט, נור בלויז ווי אַ שאָטען וואָלט געגאַנגען נעבען מיר.

יוסף

װעלכער איז װאָס אַמאָל מעהר אויסגעלאַשענער געװאָרען, בעט זיך, מען הערט נור זיין שטימע און אַ שװאַכע סקעטצע פון איהם װי אַ שאָטען.

איך בין אָרים, איך בין טויט. קיינער איז נישט מיט מיר, נור מיין נאַקעט לייב. שענק מיר אַ חלומ׳ל אַ קליינס, צו נעהמען מיט מיר אין קבר אַריין, צו בעלויכטען מיינע פינסטערע טעג.

דינה:

װאַרט אויף מיר... װאַרט אויף מיר

יוסף:

מיט װאָס זאָל איך אויספיהלען מיינע פינסטערע טעג?

דינה:

מיט בענקשאַפט, װי פריהער.

יוסף

פערשװינדענדיג, זאָגט מיט אַ בענקענדע שטימע:

אָ, מיינע נישט-דערלעבטע טעג, אָ מיינע אונגעצעהלטע יאָהרען! מיין אונגעגעסען ברויט! מיין צער און מיין פרייד פון מיינע אונגעלעבטע טעג ליגען ערגעץ אין אַװינקעל פערשטעקט, קיינער פרעגט נישט אויף זיי, קיינער קומט נישט נאָך זיי, װערען מיט שפינװעבס בעװעבט... מען הערט זיין װיינענדיג קול.

דינה:

װאָס װיינסטו?

יוסף

װעלכער איז שוין פערשװאונדען פון דער נאַכט ארויס:

אויף דעם, װאָס האָט מיך געשאָכטען אַזוי פריה, און פון דער װעלט מיך געשיקט נאַקעט און בלויז.

דינה:

נאָכרופענדיג איהם:

האָב רוה... האָב רוה...

דער נעבעל װערט װאָס אַמאָל שיטערער, עס לייכט זיך אויס װי פאַרטאָגס. די שטימען, װאָס מען האָט פון פריהער געהערט, הערט מען װאָס אַמאָל מעהר בולטער און קלעהרער, ביז עס ערשיינט אַ סצענע און אַ שטוב װי אין צװייטען

אקט. דינה ליעגט אין פאַטער'ס אָרים פערשמאַכט, ווייבער אַרום איהר. יוסף דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב.

ערשטע פרוי:

זי האָט אויפגעפּענט די אויגען.

אַ צווייטע:

זי האָט בעוואויגען מיט די ליפּען.

אַ דריטע:

זי האָט געשלוכצען.

ערשטע:

דאָס האָט אַלעס די מילך אָנגעמאַכט.

צווייטע:

ניין, די מעדיצין.

אַ פרוי

מיט פרייד:

זי וועט לעבען, זי וועט לעבען...

ר' חנן:

גלויבט צו גאָט דערפאַר. לעגט די טאָכטער אוועק אויפ'ן שעניק און קוקט זיך צו איהר איין.

יוסף

קומט נעהנטער אָנצוגעהען צום חולה מיט די הענד אויף הינטען פערלעגט און פרעגט פלעגמאַטיש:

וואָס הערט מען מיט'ן חולה?

אַלע קוקען איהם אָן פערפערעמדט, מיט מורא, קיינער ענטפערט איהם נישט. יוסף געהט אָב, נישט צו בעקומענדיק קיין ענטפער, דרעהט זיך ווידער אַרום צווישען עולם, וועלכען דער עולם מיידט אויס. אַלע קוקען איהם נאָך פערפרעמדט.

ערשטע פרוי:

צייט ער האָט זיך בעוויזען צווישען אונז. קרעכצט.

צווייטע:

וואָס איז דער וואונדער, ער איז געקומען פאָדערן דאָס זייניגע.

דריטע

דערשראָקען:

וואָס ס'זייניגע? וואָס מיינט איהר?

ר' חנן קוקט זיך איין צו די פרויען שווייגענדיג.

אַנ׳אַנדערע:

גערט שוין, וואָס זי רעדט!

צווייטע:

זי ווייס שוין, וואָס זי רעדט.

טהייל פון עולם:

וואָס מיינט זי, וואָס?

ערשטע:

איהר זעהט דען נישט, צייט ער האָט זיך בעוויזען צווישען אונז, איז דאָך דער טויט צווישען אונז.

צווייטע פרוי:

צום ערשט האָט ער די מאַמע אַהין גענומען.

דריטע:

דערנאָך ר׳ נחמיה׳ן, דעם סוחר פון די אָקסען, די אלמנה מיט די קינדערליך.

ערשטע:

און וויפיעל קינדערליך!

אַנ׳אַנדערע:

אַלע, וואָס האָבען זיך ביי איהם נאָכגעפרעגט אויף יענעם לאַנד, האָט ער אַלע דאָרטען אַהין געשיקט אויפ׳ן בער־גיל, ביים וועלדיל, אונטער דער שטאָדט. איהר פערשטעהט דאָך, וואָס ער האָט געמיינט?

אַלע:

וואָס? וואָס?

אידענע:

דאָס בית־עולם.

טהייל:

וועה צו אונז, וואו זענען אונזערע אויגען געוועזן.

דער עולם קוקט אויף יוספ׳ן מיט שרעק.

איינער פון עולם:

איהר זעהט דאָך, אַז ער איז אַ טויטער; זעהט, ווי ער געהט.

אַ אידענע

קוקט אויף די קראַנקע דינה:

ער איז נאָך ס׳זייניגע געקומען.

א צווייטע:

קען נעבעך ניט אין קבר איינרוהען, אַזוי פריה פון דער וועלט אַוועק.

א דריטע:

עס איז קיין וואונדער נישט, אַזוי פיעל יונגע מענשען פון דער וועלט געשיקט, ליעגען דאָרט אין דר'ערד און בענקען נאָך ס'זייעריקע, וואָס זיי האָבען געלאָזט. זיי האָבען דאָך נאָך גאָר נישט געלעבט, רייסען זיי זיך צו קומען צוריק.

א איד:

נאַרישע ווייבער, וואָס רעדט איהר? די טויטע קומען צוריק— וואו איז עס געהערט געוואָרען?

די ווייבער

ווייזען אויף יוסף'ן

איהר זעהט דאָך! די טויטע קומען צוריק.

ערשטע:

שלעפּען אונז מיט מיט זיך אין די נאַקעטע גרוב אַריין.

יזייטע:

זיי דערן חשבון, זיי פאָדערן דין, פאַר זייערע יונגע טעג.

דריטע:

וואָס. ליעבען וועלן זיי אונז לאָזען?

דער עולם ווערט וואָס אמאָל מעהר אָנגעשטיקט מיט שרעק, קוקען איינער יפּן אגדערן.

איד ינע

שרייט אויט:

וועה צו אונז, די טויטע קומען נאָך אונז

דער עולם ווערט וואָס אמאָל מעהר אָנגעשטעקט מיט שרעק, אנטלויפען אין די ווינקעלן און שרעקען זיך פאַר יוסף'ן.

ר' חנן

וועלכער האָט זיך פאַר דער גאַנצער צייט איינגעהערט מיט אָנגעשטרענגטקייט צו די ווייבער, הויבט זיך פּלוצים אויף פון דינה'ס געלעגער, געהט צו צו יוסף'ן, וועלכער איז דיר גאַנצער צייט שוין געווען אפּגעזונדערט פון עולם. ר' חנן

געהט הארט צו צו איהם, שטעלט זיך הארט נעבען איהם און קוקט איהם אין די אויגען אריין:

וועער ביסט דו? זאָג, ביסט דו פון די לעבעדיקע, בלייב צווישען די לעבעדיקע, ביסט דו פון די טויטע—געה אין דיין רוה אַריין!

יוסף קוקט איהם אָן מיט קאַלטע אויגען און בלייבט שטעהען נישט צו ענטפערן.

א לאנגע פויזע.

ר חנן

מיט געבייזער:

וואָס ווילט איהר פון אונז? וואָס קומט איהר צו געהען? מיר מוזען אָנהויבען צו לעבען אויפ׳ס ניי.

יוסף קוקט איהם אָן, ציטערט און שווייגט. פויזע.

ר׳ חנן:

מיט אַ שטעקען וועל איך אייך יאָגען צוריק אין אייער קבר אַריין, פער׳חתמ׳ענען וועל איך דאָס קבר איבער אייך. לאָזט אונז צו רוה, מיר מוזען לעבען!

יוסף ציטערט וואָס מעהר.

ר׳ חנן

הייבט אויף די האנד אויף איהם:

צוריק אין אייער רו אַריין!

געהט אָב מיט לאנגזאמע טריט.

פ אָ ר ה א נ ג.